

— ५६ —

श्री गणेशाय नमः
श्री गणेशाय नमः
श्री गणेशाय नमः

श्रीऋषभदेवस्वामिनः सद्युपदेशः ।

सद्युक्तर किं न दुःखम् १, संयोगी सद्युपदेशः ।

यो ह्यवर्षति राशो नो सुखम् पुनरावि क्षीयति ॥ १ ॥

सुखम् —

श्री गणेशाय नमः

श्री गणेशाय नमः

श्री गणेशाय नमः

॥ प्रकाशिकानुं निवेदन ॥

प्रस्तुत-प्रकाशन. श्रीगोडीजीपार्थनाथ जैन-दहेरासर पासेना उपाश्रयमां प्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-सीतार्थसार्वभौम-आगमो-
मुन्नापुरी मुकामे श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीनी आझाथी, अने सकलसघनी आग्रहभरी विनंतीथी, तेओश्रीना परमविद्वद्धिनेय-पढ्यासप्रवर-
स्वारक-श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीनी पोताना शिष्य-प्रशिष्यादिपरिवार साथे वि. सं. १९९७मां चातुर्मास थयुं. आ चातुर्मास
श्रीचन्द्रसागरजी गणीन्द्र महाराजादिनुं महाराजादिपरिवार साथे वि. सं. १९९७मां चातुर्मास थयुं. आ चातुर्मास
दरमियान प्रथम व्याख्यानमां श्रीसूत्रकृतांग अने भावनाधिकारमां समराइच्चकहा, आ रीतिए बने ग्रन्थरत्नोनी उपर देवाती
देशनाथी अनेकविध भावनाथी भावित थयेला श्रीसंघे आ चातुर्मास दरमियान अनेक शासनहितवर्धक कार्यो कर्या; अने
प्रस्तुत प्रकाशन माटे पण निर्णय थयो.

प्रातःस्मरणीय-पूज्यपाद-आगमोद्धारक-आचार्यवेशनी परमपुनित-नजरतले प्रथमावृत्तिरूपे मुद्रित-थयेल श्रीसूत्रकृतांगनी
प्रति मेलववी अतिदुर्लभ होवाथी, अने साथे साथे बांचनार श्रमणभगवतोनी संख्या दिनप्रतिदिन वृद्धि पामती होवाथी;
पू. पढ्यासप्रवरश्रीजीए आ सूत्रकृतांगनुं अनेकविध-सपादन-सामग्रीओ अने परिशिष्टो साथे द्वितीयावृत्तिरूप प्रकाशन माटे पुनित
विचार जाहेर कर्यो.

१ जुओ -श्रेष्ठी देवचंद लालमाई जैन पुस्तकोद्धार ग्रन्थाक ९४ । श्री सिद्धदेवचन्द्रशब्दानुशासनबृहद्दृश्यवचूर्णि नामना ग्रथना प्रारंभमां
प्रकाशकनिवेदन पृ १ थी पृष्ठ २१ सुधी, जिज्ञासुओए उपरना स्थले बांचवु ।

नामना ग्रथना प्रारंभमां

રપતના શ્રમે કારખોને હસ્તમાં ધરને અને પૂ પઠ્યાસપ્રથમશ્રીચીની પુનિત-અમિહાપાન માન આપીને આ અવિદુર્ભમ-
 ગાદિલ-પ્રકાશનરુપ-શ્રીસૂત્રહૃગંગાસૂત્રને મુદ્રણ કરાવીને પ્રસિદ્ધ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે, કારણકે તે અવસરે તે પાતુર્માંસમાં
 ઠાનાગાતાની રપતમાં સારી રકમ વધેલ હોવાથી, અને કવાચ આર્થિક-ધાનપ્રીની ઓહમસ હાલે તો અમે તે પૂરી કરણુ એમ કહેલ
 હાવાથી, પૂ, પઠ્યાસપ્રથમશ્રીની પુનિત નગરે સંપાદિત-સંશ્લોષિત-વધેલ આ પ્રથમરતને પઠવર કિમતથી પણ ઓછી કિમતે અમ્યાસી
 ઓના કરકમહમાં નવ વર્ષે સમર્પણ કરવા અને માગ્યદાસી થવા હીય.

શાહુ પાતુર્માંસમાં શ્રીસૂત્રહૃગંગાને મુદ્રણ કરાવવાનો વિચાર થયો વટલે તે અવસરે અમારી પેઢીના કાર્યવાહકોએ કાર્યવાહક-
 મામિલિમાંથી આ કાર્યના સંપાદનાદિના સર્વ કાર્યને અંગે પઠવી અહરીવાલોને પૂરી કરીને શેગ આપવા માટે મેષ્ટિ-સૌમાગ્યવંધ
 ધમેરપદ સોહીસીટર, અને સરેરી પાનાર્પદ રુપર્પદની નિમણુક કરી. આ કાર્યને હાથ વર્ચો પછી મકાસનને પ્રસિદ્ધ કરવાની
 મુરદેહીઓનું અર્પન કરીએતો એક નિશચ ઠેવાર થાય, છતાં મુકમલઃ આ મંબને મુદ્રણ કરાવવાનું કાર્ય અમદાવાદમાં સારથા મુદ્રણાલયના
 માહીક વંદિત મગયાનવાસ હાલક સહ કર્યું, અને ત્રીસ ફોર્મ પૂ ૧ થી પૂ ૧૮૦ સુધીનું કામ સંતોષકારક રીતે પૂર્ણ કર્યું, પરંતુ
 પાઉલથી કોઈ અગ્રાવ કારણે અમારું કામ અલકાથી વીધુ, અને તેથી જ આ પ્રથ વિલંબે થહાર વટે છે છેવટના ફોર્મ ૩૧-
 પૂ ૧૮૧ થી અધુર રહેલુ સર્વ કાર્ય માલનગર-શ્રી મહોલય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માહીક ગુલાબર્ષદ હસ્થુમાર્ફીની પર રેકરેલ નીચે
 તેમના પ્રેસના સપલાં માલસોએ કામજીપૂર્વક પૂર કરી બાપ્તું છે

શ્રી સૂત્રહૃગંગાસૂત્રનું પ્રથમ મુદ્રણ કરાવનાર પ્રાઠાસ્મરવીય-પૂરથપાથ-આગમોચારક-શ્રીજ્ઞાનન્દસામરહરીશરશીનો, ઇપાલવ-

सशोधनादिनी सर्व सामग्रीओथी प्रकाशित यता आ द्वितीयाष्टत्तरूप श्रीसूत्रकृतांगसूत्र ग्रंथरत्नने संपादन करनार श्रीसिद्धचक्रा-
 राघन-तीर्थोद्धारक-पूज्य-पंन्यासप्रवर-श्रीचन्द्रसागरजी गणिन्द्र महाराजनी, प्रथमाष्टत्तरूपे मुद्रण थयेल ते प्रति मुद्रण कराववा
 माटे आपनार श्रीविजयदेवसूर संघना ज्ञानभंडारना कार्यवाहकोनो, संशोधनादि-शुद्ध पाठान्तरोनी प्राप्ति माटे ताडपत्रीय-ग्रंथोने लावी
 आपनार-स्वभात श्रीशान्तिनाथ-प्राचीन-ताडपत्रीय-जैन-ज्ञान-भंडारना कार्यवाहको पैकी स्व० मूलचंद बुलाखीदास, अने श्रेष्ठि-
 मोहनलाल दीपचंद चोक्सीनो. आ ग्रंथना परिशिष्ट-शुद्धिपत्रकादिने काळजीपूर्वक तैयार करनार संपादक पू. पट्टयामप्रवरश्रीजीना
 परमविनेय-पं. श्री देवेन्द्रसागरजीना तथा मुनिश्रीधर्मसागरजीना क्रमशः सुशिष्य मुनिश्री दोलतसागरजीनो, अने मुनिश्री
 अभयसागरजीनो, ग्रंथ मुद्रण करी आपनार प्रेसना मालीकनो अने माणसोनो, अने आ ग्रंथनी एक हजार प्रति प्रथम भागनी
 प्रसिद्ध करवासां लगभग दश हजार रूपियानो खर्च थवा संभव छे, छतां अभ्यासक-श्रमण-भगवंतादि यथार्थ लाभ ले ते हेतुथी
 तद्दन नजीवी किमते आपवानो निर्धार करनार श्री विजयदेवसूर संघना ज्ञानभंडारनी व्यवस्थापिका ज्ञानसमितिना कार्यवाहकोनो
 पण अत्र अंतःकरणपूर्वक आभार मानीने विरसीए छीए ।

लि. श्री विजयदेवसूर संघनी पेढीना कार्यवाहको ।

શ્રાવ્યસાન્ધિશાયક--વિદ્ય--મત્ર તત્ર--શત્રાધિપત્યપમેશ્વર--શ્રીસિદ્ધશ્લોકેષ્યો સમો નમઃ ।

સફલસમીશિવપૂરક--શ્રીસદ્ગુરુપાર્શ્વનાથો વિદ્યસ્થેઠયામ્ ॥

॥ શ્રીસુત્રકૃતાંગ-પ્રસ્તાવના ॥

મનુષ્યના આયુષ્ય-ધરણી આકરી પરીક્ષા--

જન્મનિ--જનંતકાલથી પરિશ્રમણ કરનાર દરેકે--રેક જીવને બા મહાજાકની પરંપરામાં સાધન--સામગ્રી--સંયોગોથી મરપૂર માનવજીવન પામતુ પ મુશ્કેલ છે, અને પ્રાપ્ત થવેલ સમગ્ર--સાધન--સામગ્રી સંયોગોથી મરપૂર માનવજીવન સફલ કરતુ પ પામવા કરતાં પણ અત્યંત મુશ્કેલ છે. ઘણામર ચિરામ પાસ્વા વગર રાધા નામની પૂજાની અત્યંત સ્થિતિ કેમુદીરૂપે ફરતું, તેવના ઘણામાં તેતુ (રાધાતુ) પ્રશિષિત પડતું, વહેલ પ્રશિષિતમાં શાથી જાતને અસ્થિતિ તરીકે મળી કરતુ, અને નિર્નિમિષપણે--જાપમણપણે તે જાતને વિષતુ જાતિ મુશ્કેલ છે. છતાં જ્યમસ્તીક આત્માઓ જપર જાણવેલ રાધાવેષને સાધીને રસમરી--શુદ્ધ કાર્ય સિદ્ધિ કરી શકે છે; પરંતુ સંસારી જીવને મનુષ્યગણિને મોગ્ય આયુષ્ય થાંધતું, અને તે આયુષ્ય થાંધવા માટેની નિયમિત થવેલી પ્રવ્ર પરીશ્રાયાથી પસાર થતું પ રાધાવેષ કરતાં અત્યંત પણ કઠિનમાં કઠિન--કાર્ય છે. કારણ કે તે જીવોને ૧ કયાપની મહાશાલાઓ સ્થાપવા થાવ, ૨ પ્રાપ્ત થવેલ સાધન--સામગ્રી--સંયોગોમાં યાજ શેવાના પરિણામ થાવ, અને ૩ વ્યાજાક્ષિપ્ત્યાદિ--નુજાગણનો મધ્યમ ઠીસિય જાતિમાં થાવ, તારે તે રેક આત્માઓ મનુષ્યને મોગ્ય આયુષ્યનો થંધ પાડે છે. વિદ્યમરના સાંસારિક--વર્તમાન

ક્ષાલીન-જીવોને માટે કઠ્ઠાકૌશલ્ય-વિદ્યાનની સ્વ કક્ષાએ પહોંચવા અનેકવિધ-પરીક્ષાઓ યોજાણી છે, અને તે તે પરીક્ષામાં તેની સ ટકાની ફતેહમંદ કાર્યવાહી કરનારાઓ તે તે વિષયની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ ગણાય છે, -પાસ થયા કહેવાય છે, પરંતુ આ કર્મ-રાજાની કઠિનમા કઠિન એક પરીક્ષા મનુષ્યગતિ માટેના આયુષ્ય બાંધવાની છે. વર્તમાનમાં અહીં અબજ ઉપરાંત મનુષ્યોની ગણતરી ગણનારા દરેકે-દરેક મનુષ્યોએ આ નિયમ સ્મૃતિપટ પર સ્થિર કરવા જેવો છે કે—ઉપરની ત્રણ કરણીરૂપ—પરીક્ષામાં પૂરેપૂરા માર્ક્સ મેલ્લ્યા વગર કોઈ પણ જીવ મનુષ્યમવને યોગ્ય આયુષ્ય બાંધતો નથી, બાંધ્યું નથી, અને બાંધશે પણ નહિ. એટલે મનુષ્યના આયુષ્ય-બંધની પૂર્વે આ ત્રણ પરીક્ષાઓ નિયમિત વર્તે છે. જે માટે પ્રથમ કર્મપ્રંથમાં આ રીતિએ જણાવ્યું છે કે—“પયદ્વિતુણ્કસાઓ દાણરૂઈ મઙ્ગિમગુણો અ”-સ્વાભાવિક પાતલા કષાય, દેવાની રુચી, અને મધ્યમગુણોની પ્રાપ્તિ, એ મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધવા માટેની ત્રણ પરીક્ષાઓ છે. મનુષ્યમવનું આયુષ્ય બાંધવા માટે આ કરણીય-પરીક્ષાઓમાંથી દરેકે-દરેક જીવને પસાર થતું પડે છે.

પામવા લાયકની ચીજ.

મનુષ્યમવનું આયુષ્ય બાંધવાના અવસરે રાધાવેધ કરતાં પણ અતિ સાવધાની ઉપરની ત્રણ કરણીમાં રાહી હતી, અને મનુષ્ય મવો એટલે પૂર્વે કરેલી ત્રણ કરણીની ગંધ વર્તમાન-જીવનમા જગાતી નથી, અર્થાત્ તે માટે લેશમર વર્તમાનમાં વિચાર કરવાની ધુરસદ પણ નથી. નાણામીઠમાં મુશ્કાયેલો માણસ કોઈ આબરુદાર શાઠુકારને ત્યાં સેંકડો વલત છુશામત કરીને, સો વલત ઓંટા-ફેરા-ધક્કા સ્વાઈને, અને હજારો વલત દાઢીમા હાથ ઘાલીને મનગમનું નાણું મેલ્લવીને જતી આબરુને સ્થિર કરવા ભાગ્યશાલી

થાય છે, પરંતુ તે યુક્તિને ત્યારે નાજની કુટિલ થાય છે, ત્યારે આપનારો, સાહુકારી ટકાવનાર સાહુકાર પેલા મુશ્કેલીના માખન
 પાછે બહુસર આવે હપરાલી કરે છે, તે બહુસરે તે માખીને નાર, નાખી આપનાર પ્રસ્યે કેવી કરતી આંલ કરે છે ?, કેતુ અપટિલ
 ખોલે છે ?, અને કેવા અપજાવતા શાખણવી હુમલા કરે છે ?, તે સમજવા તેનું છે, તેવી જ રીતે મનુષ્યને યોગ્ય આપુવ્ય મેલકવવા
 માટે દેવ-ગુરુ-ધર્મની જ્ઞાપના કરીને, અને સર્વજ્ઞકવિત-ચિદ્વાનોની સેવના કરીને, પ્રાપ્ત કરેલા પુણ્યદ્વારા આયુવ્ય મેલકવી સીધુ,
 પરદહ્મ જ નહિ પણ દેવ-ગુરુ-ધર્મની આરાધનાદ્વારા પ્રાપ્ત કરેલા પ્રજ્ઞ-પુણ્યવી આર્વેદ-ઉત્તમકુલ-ઉત્તમજ્ઞાતિ-પંચેન્દ્રિયપણુ-
 નિરોગીપણું આદિ અનુજ્ઞ સાધન-સામગ્રી-સંયોગ પ્રાપ્ત કર્યું છતાં જેના પ્રમાણે એ પ્રાપ્ત કર્યાં તે ધર્મને મૂલે છે, તે ધર્મની
 આરાધનાને મૂલકાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને ત્રિપિ ધિષમ મૂલી સ્થાય એવો અસ્તલિલિત ઉપમ શાહુ રાલે છે; તો પછી
 આના સેવી સીધી કૃતજ્ઞતા કર્મ હોઈ શકે ?, તે હુદિમાનોએ વિષાલું જાહુ છે કૃતજ્ઞતાને દૂર કરીને અમોષ-સાધન-
 સામગ્રી-સંયોગદ્વારા પામનાઅયક સીજ પામીને મોંધુ માનજ્ઞીજન સજ્ઞ કરણુ જોઈએ. આર્વેદેશ, ત્રસપણુ, ઉત્તમ કુલ, ઉત્તમ-
 જ્ઞાતિ, સીધું-આયુવ્ય, નિરોગી-શરીર, પાંચ શ્મિત્રીઓ, શ્મિત્રીઓની પૂર્વપદુલા, પન-માલ, મિલકકવ, કુટુંબ-કવીલા, પુત્ર-પરિવાર, સ્વાધર-
 સંગમ-મિલકકવો, શિગતજ્ઞાપી સજ્ઞા, જસ-સીર્ષિ અને શીવનમર પોલે અને પાળાના આમિષ કુટુંબો સીધી શકે તેવાં અનુજ્ઞ-
 સાધન-સામગ્રી-સંયોગોની સંપૂર્ણ અમાલટ શોષા કરતાં-આ જાણું મેલકવ્યા છતાં પામના આપકની પીજ જાહી છે વાંચકને વિષાર
 જાહે છે-એવી તે પામના આપકની પીજ કર્મ છે ?, જાહેરું વજલે છે-સીધોજ્ઞાસપૂર્વક સંયમ-માર્ગે અવિરલ કૃષ કરતી તે
 પામના આપકની પીજ છે.

શ્રવણાદિની આવશ્યકતા—
 મોંઘા-મનુષ્ય જીવન પામેલાઓને પામવા લાયકની चीज સયમ છે. સંયમનું સુંદર રક્ષણ કરવું, અને વીર્યોહાસપૂર્વક સયમની શુદ્ધિ કરવાપૂર્વક આગલ વધવું ઇટલે અનેકાનેક જીવને સયમને માર્ગે યોજન કરવું એ જ સંયમ પામ્યાની વાસ્તવિક સફલતા છે. “ પામવા લાયક સર્વજ્ઞ કથિત સયમની કિંમત શ્રેષ્ઠતમ છે, ” અને “ તે સિવાયનું જીવવું નિર્રથક છે; નિર્રથક નહિ પણ અનર્થકારી છે. ” આ શ્રદ્ધા થવી, આ પ્રતીતિ થવી, અને આ રુચિના રંગમાં રંગાઈ જવું-ઓતપ્રોત થવું એ પામવા લાયક સંયમની આવશ્યક-કર્તવ્યમૂમિ છે. આ આવશ્યક-કર્તવ્યમૂમિના સ્પર્શન-પાલનની પુનિત-પ્રવૃત્તિમાં ઉચરોત્તર આગલ વધવું એ સર્વજ્ઞકથિત-વાણીના શ્રવણ પર આધાર રાખે છે. અને આ જ ક્રમને પ્રતિપાદન કરતાં ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી અંતિમ કેવલી-શ્રીજંબૂસ્વામીજીને ઉત્તરાખ્યનના ત્રીજા “ ચાતરંગિજ્ઞ૦ ” નામના અધ્યયનના પ્રારંભમાં જણાવે છે કે—

ચચારિ પરમંગાણિ દુહ્લહાણીહ જન્તુણો । માણસત્તં-સુહ સદ્ધા-સંજમમ્મિ ય વિરિયં ॥ ૧ ॥

સંસારમાં પરિશ્રમણ કરનાર જીવો આ ચાર દુર્લભ વસ્તુઓ પામીને ઇટલે-૧ મનુષ્યપણું, ૨ શ્રવણ, ૩ શ્રદ્ધા; અને ૪ સંજમને વિષે વીર્યોહાસની પ્રાપ્તિપૂર્વક-જીવન સફલ કરે છે. સંયમમાં વીર્યોહાસપૂર્વક શુદ્ધિ કરીને, તપશ્ચર્યાઓનું સેવન કરીને, વાંવેલા કર્મોને દૂર કરીને, શાશ્વત-સ્થાનને પામવાવાલા જીવો શાશ્વત ભાવને પામે છે. આ જ અધ્યયનની અંતિમ ગાયના “ ચતરંગ-દુહ્લહા૦ ” ઇત્યાદિ પદોના પરમાર્થને વિચારવાથી ઉપરનો ભાવાર્થ સ્મૃતિપટપર સ્થિત થાય છે. આ ઉપરથી માનવજીવનની દરેકે દરેકે ક્ષણોને સફલવતી બનાવવા માટે, અને ઉચ્ચ-ઉચ્ચતર-ઉચ્ચતમ-પદની પ્રાપ્તિ માટે આત્મહિતકર-સંસ્કાર-શૂન્ય-આત્માને

આરમ્ભિતકર સંસ્કારરૂપ સંભમાધિની સૌરમઘી સુધાસિત કર્વાન સર્વશ્ચ કથિત ધાળીનુ મ્બળ, મનન અને પરિશીલન
 કરવું મ્બરપમેષ કર્ણનું છે
 સર્વશ્ચકથિત ઉપદેશની ઝરુર—

સર્વશ્ચ-દેવના સાસતમ્બાં આરમ્ભિતકર-મ્બુષિલો આવરીને એ તે પુષ્પારમાલો ક્ષ્યાણ સાધી ગયા, વર્તમાનમ્બાં ક્ષ્યાણ સાધી
 રહ્યા છે, અને મારિકાઠમ્બાં ક્ષ્યાણ સાધશે તે ધ્યાનો મુલ્ય આધાર સર્વશ્ચકથિત ધાળીના મ્બળ પર લખલે છે હેય વિમાગના
 સકલ પરાશો પ્રત્યેશી દેવતા, અને ઉપાદેશ વિમાગના સમમ-પદાર્થો પ્રત્યેશી ઉપાદેશતા પણ સર્વશ્ચકથિત ઉપદેસને આમારી છે ઉપારે
 સર્વશ્ચકથિત ઉપદેશામ્બુનું આલાવન કરવા આમા ઉપસવત ધાય છે, અને મ્બળજઘાટ હેય-ઉપાદેશ-વિમાગનો તેને નિશ્ચય ધાય છે,
 ત્બારે બનાદિકામ્બની રક્ષાપટ્ટીના મમાલે બનેકાનેક-શ્ચમ્બ-મરણરૂપ બનવાનત મ્બોમી પરંપરનુ નિયમન કરવા તે પુષ્પારમા
 સૌમાગ્ધ્યાલી બને છે મ્બવમામ શ્રીમ્બુશ્ચમ્બેવના ઠેર મ્બ, મીસાંતિનાથ પ્રમુના પાર મ્બ, મીનેમિનાથ પ્રમુના નથ મ્બ, મીપાશ્ચ
 માથ પ્રમુના હસ મ્બ અને આસાનોપકારિ-શ્ચરમ-શીર્યકર-પ્રમુ-શ્રીમ્બાશીર મ્બારાજાના સજ્ઞાશીશ મ્બવને સાંમ્બીય છીય, છતાં
 મ્બળ કરનારે ત્રણ ઠલુનુ પટે છે એ આ શીશ્ચકરોપ પણ બર્નત મ્બવો કરેલ્મ છે, તો પછી આ મ્બવેનુ નિયમન કરનાર કોણ ?,
 સમાધાનમ્બાં સમજનું કે તે તે શીર્યકરોને પણ સર્વશ્ચકથિત ઉપદેસને મ્બળ્ય કરાશનારાઓનો સમાગમ થયો, અને તે તે ઉપદેશકોપ
 સપુપદેસ મ્બળ્ય કરાલ્લો, પટેલે તે મ્બળ્યશી હેચ ઉપાદેશનો નિશ્ચય થયો; ત્બારે તઓ મ્બવનિયમન કરી શ્ચ્યા પટેલે મ્બળ્યશી ઝ
 દેશાધિદેવના દેવત્વ પ્રતિ, ગુલ્લ્યર્થોના ગુલ્લ્વ પ્રતિ, તથા રલ્લત્રયિ-ધર્મના ધર્મત્વ પ્રતિ મ્બદ્ધા થઈ પટેલે તે શીર્યકરોને પણ

अनंत काळना जन्म-मरणरूप भव-परंपराना वेगमां नियमनरूप प्रथम भवनी शुरुआत थई. आ उपरथी जगतना समग्र जीवोनो उद्धार करवा माटे सर्वज्ञकथित-उपदेश अने सर्वज्ञकथित उपदेशने देनारा उपदेशकोना समागमनी अनिवार्य जरूर जीवोनो उद्धार करवा माटे सर्वज्ञकथित-उपदेशनुं श्रवण-वीतरागनी वाणीनुं पूर्व हूती, वर्तमानमां छे, अने भाविकाळमां रहेशे एमां कोइना बे मत ज नथी.

देव-गुरु-धर्मरूप त्रण तत्त्वो प्रति श्रद्धा, प्रतीति अने रुचि करावनार सर्वज्ञकथित-उपदेशनुं श्रवण-वीतरागनी वाणीनुं श्रवण छे. एटळुं ज नहिं पण श्रद्धापूर्वकनी समजना सुंदर फलरूप विरति धर्मनुं अंगीकरण, आश्रवोनुं रोकण, संवस्थानोनुं सेवन, तपश्चर्यामां ओतप्रोत बनीने सकल कर्मोनुं निर्जरण; अने क्षायिक भावोनुं स्वीकरण करवुं ते सर्वज्ञकथित-उपदेशने ज आसारी छे.

उपदेशक प्रथम के उपदेश प्रथम ?—
 उपदेशक प्रथम के उपदेश कोई एवी चीज नथी के अन्य दर्शनकारोनी मान्यतानी जेम भीत आदि पदार्थोमांथी स्वयं स्फुरायमान-सर्वज्ञकथित उपदेश कोई एवी चीज नथी के अन्य दर्शनकारोनी मान्यतानी जेम भीत आदि पदार्थोमांथी स्वयं स्फुरायमान-थाय. शासन संस्थापकोने जैन दर्शनमां शरीरधारी स्वीकारेला छे, कारण के शरीर वगर सुख न होय अने सुख वगरनुं वक्वत्व, बुद्धिमानोना बुद्धिप्रदेशमां निश्चित थनुं ज नथी. आ ज वातनुं समर्थन पण 'मुखादिना न वक्वत्वं' इत्यादि पद्दोथी कलिकाळ-सर्वज्ञ-श्रीहैमचन्द्रसूरीश्वरजी जणावे छे. एटले उपदेशना आद्य प्रवर्तको तीर्थकरो शरीरधारी हता, अने होय छे. आ उपरथी कोई आत्मा पूर्वभवमां उपदेशकनो समागम प्राप्त करे छे, अने ते उपदेशकना सदुपदेशनुं श्रवण करीने सुधामय-श्रद्धानुं आस्वादन करे छे; त्तारे मोक्षनी योग्यताने पुरवार करवारूप भवोनी गणत्रीनुं नियमन करे छे. आवी ज रीतिए दरेके-दरेक

શીર્ષકોને સમ્યક્ત્વ-પ્રાપ્તિના પ્રથમ મહત્ત્વની સહજાત પણ તે તે ઉપદેશકનો સમાગમ અને તે ઉપદેશકોદ્દાપ પ્રાપ્ત થયેલ
 ઉપદેશનું મહત્ત્વ કર્ણ પછી જ બાક છે. આસન્નોપકાપિ—શ્રીમહાશ્વેર મહારાજાને, અને બાપ-શીર્ષકર-પ્રમુ-શ્રીશ્વરમહેશ્વરને પણ
 અનુક્રમે શ્રીમદધાર્યા મહત્ત્વના તથા ધનધાર્યાના મહત્ત્વના સર્વજ્ઞ-શાસન-સંચાલક-મયજ મગવતોના સમાગમ અને તેઓશ્રી દ્વારા
 હદુપદેશ પ્રાપ્ત થયેલો છે. વટલે “ ઉપદેશક અને ઉપદેશના પર્યય સામની પ્રાપ્તિ વગર આ સંસારમાં કોઈનો ઉદ્ધાર
 થયો નથી, થતો નથી; અને થશે પણ નહિ, ” એ ત્રિકાળાધાપિત—અવિચ્છિન્નપ્રમાવમય-સત્ય ઘણાપિ પર્યત અસ્થિતિ
 રહેલું જ છે. શાસન-સંસ્થાપકો અને શાસન સંચાલકો સ્તરીપારી રોજાથી સ્તરીને મૂકવાના છે. એ વાત જોજાસ છે; વટલે પૂર્વ-
 કાલીન પૂ. શીર્ષકોપ, પૂ. બાજારોપ, પૂ. હવાબ્જાબોપ, અને પૂ. સાનુ મગવતોપ ઉપદેશકપણાનું ધર્માર્થ કામ કરીને નાસવત-
 સ્તરીને મૂકી રીપું છે અને માલિકાકર્મા તે ઉપદેશકપણાની સહતમ પદ્ધતિને વિમૂલિત કરનારા નબતવીન મહામાગ્યશાહીઓ અગ્ન
 ધારણ કરીને સ્તરીપણામાં તે તે વળતે શોભાયે છે. હવે પ્રમ એક જ છે કે ઉપદેશક વગર ઉપદેશ હોઈ શકે જ નહિ, અને વરેકે
 વરેક ઉપદેશકને ઉપદેશ પ્રાપ્ત થયા પછીજ ઉપદેશકપણું પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી ઉપદેશક પ્રથમ કે ઉપદેશ પ્રથમ, જો ઉપદેશકને
 પ્રથમ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો ઉપદેશકના ઉપદેશની પ્રાપ્તિ કર્યા વગર ઉપદેશક ધવો કે ઉપદેશ પ્રાપ્તિ કરીને ઉપદેશક થવો
 બા પ્રમની બાંટીગુંટી વલે નહિ, ત્યાંસુધી ઉપદેશકની અને ઉપદેશની થયાજસ્થિત પૂર્વકથિત-મર્યાદા સમજાય જ નહિ માટે
 બા પ્રમના પ્રસ્થાપસ્થાન પિયૂષનું પ્રથમ આસ્વાદન કરીને આગલ થવીય.

उपदेशकपणानी योग्यतावाळा तीर्थकर—

अठार कोडाकोडी सागरोपमनो काळ धर्मवगरनो एटले त्याग, त्यागी अने त्यागना साधन वगरनो गयो. युगलिआओना अवसरमां पण विश्वभरना प्राणिओ भोगेने भोगववामां, भोगना साधनो मेळववामां, भोगनी साधन-सामग्रीओने टकाववामां; अने वधारवामां समग्र जीवन पसार करी रखा हता. एटले तेओने भोग-अवसरमां भोग-भोगी अने भोग-भोगीना साधन-सामग्री संयोगीनी ज कीमत हती. भोग-भोगी अने भोगना अस्खलित प्रवाहना पूरमां जगत्भरना सघळा जीवो तणाइ रखा हता, अने ते भयकर-प्रवळ-प्रवाहमां तणाता जीवने तारवानो उपदेश देनार एक पण उपदेशक ते काळमां-ते समयमां हतो ज नहिं. भोगना सुखमां तल्लीन बनेली दुनियांने—“ त्यागमां सुख छे, त्यागी सुखी छे, त्यागना साधन सामग्री संयोगो सुख देनारा छे. ” आचो उपदेश-आ भावने अनुसरतो उपदेश आपनार एक पण उपदेशकनी विद्यमानता ज नहोती. आवा अवसरे नाभि-कुलकरना स्वर्गीय-गृहमंदिरे विद्योद्धार करवानुं कार्य करवा माटे श्रीऋषभदेव प्रमुनो जन्म थाय छे. त्रण ज्ञाने करीने सहित तीर्थकरो होवाथी “ भोगमां दुःख छे अने त्यागमा सुख छे ” आ धारणानी हठता अनेक भवोमां करीने आव्या छे, एटले आ अवसर्पिणीमां जन्म पामेला प्रथम तीर्थकरे ८३ लाख पूर्व ससारमां-गृहस्थाश्रममां व्यतीत कर्या. भवान्तरमां आराधना करीने आवेला तीर्थकरो ‘ त्यागमां ज सुख छे, त्यागमां सुख ज छे ’ आ मान्यतानी सुदृढताना जोरे ज त्यागी बने छे, अने साथे चार-हजार मनुष्यो दीक्षित थांय छे, छतां सर्वज्ञकथित-उपदेशना अभावमां जैन साधुपणुं सूकीने साथेना बधा दीक्षितो तापसो बने छे. धर्मसारथी पदने शोभावनार ते प्रमु उपदेश आपीने संसारसमुद्रमां डुबता चार हजारने तारी शके छे, छतां उपदेश

કેમ આપવા નથી ! જ્ઞાસનની મર્યાદા સમજાવવારે કહેતું પડ્યું છે—આપ જેટલો જામ થવાનો હોય, પરંતુ ઠીંધુંકરો શીમા હરિને, ધોર પરિસદ્ ઉપસર્ગો સહન કરીને, મામાણુમામ વિષયીને અપ્રમત્તપણે સંયમ સેવીને, ચાર પનપાઠી કર્મોને (જ્ઞાનાવરણીય-શર્લંગાવરણીય-મોહનીય અને બંધવણ ૫ ચાર પાઠીકર્મોને) સોઢીને, કેવલ્ય જ્ઞાન પામીને જ ઉપદેશ દર ઠીંધું છે; અન્યથા ઉપદેશક તરીકે ઉપવશ્ચ દેવાનું પારમાર્થિક કાર્ય કરતાં જ નથી, પૂર્વે કોઈ(ઠીંધુંકરે)૫ કર્યું નથી, અને માવિમાં કોઈપણ કારણે નહિ; આ પ્રકાર-સિદ્ધાંત જ્ઞાસનમાં સર્વદા સુપ્રસિદ્ધ જ રહ્યો, અને છે

ઉપદેશક અને ઉપદેશ પણ જ્ઞાનાવિના—

૧૬૬ જ્ઞાનર શર્લંગ સુધી ધોર તપસ્યા તપીને, પ્રથમ ઠીંધુંકરપ્રસુ-શીઠપમદેવે સમજાવવામાં દેસના રૂઢને ચતુર્વિધ સંપત્તી સ્થાપના કરી રહે આ જગોપ જા અવસર્પિત્રીમાં પ્રથમ રાજા, પ્રથમ વિશ્વક, પ્રથમ વ્રતપારી, પ્રથમ પ્રજાપારી અને પ્રથમ ઉપદેશક તરીકે હોય તા શી જ્ઞાતિના-શીઠપમદેવ પ્રસુ જ છે, ૫મ ક્ષીણ તો છો શાંધો છ ?, સર્વજ્ઞકથિત ઉપદેસ પ્રથમ કરે નહિ ત્યાં સુધી કોઈપણ ઠીંધુંકરને પણ મથનિવનન કરાવનાર સમ્યક્ત્વ રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ જ નથી પટલે આ શ્રી ઠીંધુંકરપમદેવને જા અવસર્પિત્રીના પ્રથમ ઠીંધુંકર-પ્રથમ ઉપદેશક સ્વીકારીય તો શાંધો નથી, પરંતુ ઉપદેશકપણાની પ્રાપ્તિને યોગ્ય થવામાં પ્રથમ મથમાં (પનાસાર્થજ્ઞાના મથમાં) શ્રી શર્લંગોપ-અવગારનો સમાગમ અને સર્વજ્ઞકથિત ઉપદેશનું પ્રથમ પ્રાપ્ત થયું હતું જા ઉપરથી જા અવસર્પિત્રીના ઉપવશ્ચા ઠીંધુંકરને મથનિવનન કરાવનાર, સમ્યક્ત્વ-રત્નની પ્રાપ્તિને જનુહુલ્ક ઉપદેસ આપનાર, પ્રથમ-મગજરૂપી ઉપદેસકોનો સમાગમ થવો ૫ તેઓનીજા શીવનશસ્ત્રો સાધી પૂરે છે રહે જ્યારે તે તે ઠીંધુંકરોને પણ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિમા પ્રથમ મથમાં સર્વજ્ઞકથિત ઉપદેસ રેનારા-

होय छे, अने ते ते उपदेशकोनो समागम थयो छे; तो पछी ते ते उपदेशकोने पण उपदेश देनारा उपदेशकोनो समागम थयेलो ज होवो जोइए आ उपरथी सर्वज्ञकथित उपदेश देनारा उपदेशकोनी अने सर्वज्ञकथित उपदेशनी परम्परा अनादिनी छे.

आ बनेनी अनादिता न स्वीकारीए तो सदुपदेशक वगर सदुपदेश थइ गयो, अथवा तो सदुपदेशनी प्राप्ति वगर सदुपदेशक थई गयो; अने आथी ज जैनशासनना सस्थापक-तीर्थकरोनी अन्तान्ती चोवीशी स्वीकारेली छे. एटले ते तीर्थकरनी शरुआत क्यारे थइ ?, ते कही शकाय ज नहिं. जेवी रीते वर्तमानमां जन्म पामेला मनुष्यनी सातमी पेढीना नामने शोभावनारना मात-पिता होवां ज जोइए, तेवी ज रीतिए जिनेश्वर भगवंतना शासनमां सदुपदेशक सर्वज्ञ भगवंत तीर्थकरो अने तेओना उपदेशनी व्यवस्था पण अनादिनी छे ए मर्यादा समजवा साथे हवे आपणे आगळ बधीए.

वर्तमान-सदुपदेशना आद्य प्रवर्तक—

ब्यारे अन्ताअन्त चोवीशीओ छे ल्यारे तीर्थकरो पण अन्त, गणधरो पण अन्त; अने ते ते गणधर भगवंतोनी द्वादशांगीओ पण अनत ज होय ए स्वाभाविक छे. दरेके दरेक उत्सर्पिणीमां अने अवसर्पिणीमां उत्पन्न थनारा-तीर्थकरोने ते ते काळमां पोतपोताना शासनमां सदुपदेशना आद्य प्रवर्तको मानेला छे, अने ते बधाने तीर्थकरो कहेवाय छे; परंतु ते तीर्थकरपणु प्राप्त थवानी योग्य भूमि उपर आरूढ शी रीते थया ?, ते तपासीए तो पूर्वे जणावेल सदुपदेशक-सदुपदेशनी अनादि व्यवस्था बुद्धि प्रदेशमां निःशंकपणे निश्चित थाय छे. आ अवसर्पिणीमां चोवीश तीर्थकरो थयां, अने ते सर्व २४ तीर्थकरोना १४५२ गणधरो थया. ते ते गणधरोए-हे भयवं ! कि तत्त ?, आ प्रश्नने त्रण वार पूछीने ते ते तीर्थकरोना शासनमां भगवान् तीर्थकर

પાસથી ત્રિપથી બનુક્રમે સપ્તમી વા, વિગમેશ વા, ધ્રુવેશ વા; પટલે બા ત્રણ પવો સમાધાનરૂપે પામીને થીમ્બુદિના, બને કોટ
 બુદિના ઘણી ઘણી ઢાલસાંગીની રચના કરે છે. પટલે આસનોપદ્ધતિ-ધરમ-સીર્ષકર-પ્રીમશાહીર મહાપદ્ધતિ ધર-સંસાર છોડીને,
 માત્રુ બનીને, આશ્રવદ્વારેને ધ્યાનમાં કરીને, આશ્રવ કર્મો પર નિર્મિતિય નહાર રાક્ષીને, સંવર માવનું સેવન કરીને, ધોર સપ્તમી-
 પરિવહોને સમ્બદ્ધ-પદ્ધતિ સહન કરીને, પૂર્વે શાંતેશ્વ કર્મોને તોડીને, સાહાવાર કર્મ પર્યંત વિવિધ યોગ્યકર્મ કરીને ધનપાત્રી ચાર કર્મનો
 દૂરે કરીને પછી રક્ષુબાલિકા તરીકેનારે મગવાન્ કેવલકાન પામ્યા. દેવોય સમવધરણની રચના કરી બને શ્રવણ કરવા
 આશનાપલો આમ્યા શરૂ, પરંતુ યોગ્યતાના બમારે સદુપદેશનુ કલ્પ વિરસિયર્મ કોશ્વપ્પ પામી શક્યા જ નથી સદુપદેશ સામલ-
 નાપલો શ્વાસુપી સર્વવિરસિ ધર્મ પામી શક્યાં નથી; આંસુવી સદુપદેશનુ કલ્પ જેટલું છે તેમ કહેવાતું નથી, આથી મગ્યવતની દેશના
 વિષ્ણુ ગા, બને આશ્રય મવાનુ પૂર્વે શાંતેશ્વ ત્રીર્ષકરોય એ હોત્રમાં એ વિષે પનપાત્રી-કર્મોને પૂર્ણ કર્યો તે જ વિષે તે જ
 હોયમાં ઢાલસાંગીની રચના કરનાર ગણયરો સહિત ચતુર્વિધ સંપત્તી આપના કરેલી છે, પરંતુ શર્વમાન-શાસનના માહીક-શ્રીષર્વમાન-
 સામીનીને વેશાલ સુદ ૧૦ ના રક્ષુબાલિકા નથી કિનારે કેવલકાન થયું, વિદ્યાર કરીને મગવાન્ મહાસેન બનમાં ગયા, બને
 તેમના પદ્મમાલક-શિષ્ય-ગણયરોના હાથે શ્રીશારણાંગીની રચનાશિ વેશાલ સુદ ૧૧ ના વિષે મહાસેન નામના બનમાં જઈ આ
 સ્પરથી શર્વમાનકાહીન-ચતુર્વિધ-સંપસદુપદેશસુખાનુ પાન કરીને એ જીવન કૃત્યાર્પ કરી રહ્યા છે તે સદુપદેશના આશ-પ્રવર્તક-
 પુણ્યસ્ત્રોત-મગવાન્-શ્રીશર્વમાનસ્વામી છે.

ते समयसरण मध्ये अगीआर मुख्य ब्राह्मणोनुं ४४०० ना
बा काळथी स्थिर थयेल शंकाना समाधान साथे चुम्मालीस-
रुओ (मुख्य शिष्योए) त्रिपदि पामीने अंतर्मुहूर्तमां तेओना
जिज्ञासावाळाए आवश्यक-सूत्र-वृत्ति आदिथी अवलोकन
करवो जरुरीने छे. अगीआर गणधरो ता न्यु गणधरो ता न्यु
प्रथम गणधर गौतमस्वामीजी (श्री इन्द्रभूतिजी) पण काळधर्म पामी मोक्षे जवाथी; दशे गणधरोना सघळाए परिवारादि पंचम-
गणधर भगवान्-श्रीसुधर्मस्वामीजीने सुप्रत थयां. एटले ते काळथी अद्यापि पर्यंत वर्तमानकालीन-सर्व-साधु-साध्वीओ तेओश्रीना
(श्रीसुधर्मस्वामीना) सतानीयापणे वर्ते छे ए शास्त्र-सुप्रसिद्ध वात छे. आ उपरथी वर्तमानकाले जैन-शासननुं संचालन करनारा
पू. आचार्य भगवंतो, पू उपाध्याय भगवंतो अने पू. श्रमण भगवंतो स्वरकल्याणार्थे जे सदुपदेशनी अमोघवर्षा वर्षावी रह्या छे,
ते सर्वनो आधार पंचम-गणधर-भगवत-श्रीसुधर्मास्वामीजीनी आ द्वादशांगी उपरज अवलंबे छे. मोक्षमार्गना अभिलाषि-साधु-
साध्वी-श्रानक-श्राविकाए स्वरहितकर-मोक्षमार्गमां अस्वलित गमन करीने इष्ट सिद्धि साधवी होय तो द्वादशांगी पैकी
अगीआर अंगोने आगळ करीने ज (अगीआर अंगोना भावथी भावित थइने) जीवन जीववानी सर्वज्ञादि भगवंतो
तरफथी भलामण सर्वदा सर्वत्र निश्चित थई चुकी छे. आ उपरथी स्वतंत्रपणे बोलवानो के स्वतंत्रपणे अलेखन करवानो हक्क

વર્તમાનકાલીન-જ્ઞાસનમાં જટુર્વિંશ-સંવત્સરી કોરૂપણ ક્ષયજિને માપેહો સ મથી, કારણ કે જ્ઞાસન-સંસ્મારક-સીર્ધકરો પપ્પ કેવલ
 જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી સ પટલે તે પ્રગટ થયા પછી સ તેમો સ્વસંત્રવળે કોષ્ટે છે પટલે વિષોદ્યારક-ત્રેહોસ્પના/પ-સીર્ધકર વાસેથી
 ભવિ-વિનમ્પણે ત્રિપથી પામીને, અર્ધપ્રય રેસનાને અવધારણ કરીને અને તે સ અર્ધને અનુક્રમીને સૂત્રોની રચના શ્રીમદ્ ગણપર
 માર્ગતા કરે છે અને સર્વજ્ઞકથિત અર્ધનુસારિત તે સૂત્રો છે તેની શાસ્ત્રિક ઊપ મહોર જ અસ્થિત કરાવતાં હોય તેમ
 તે સ ગણપરોને પોતાની અધ્યક્ષતામાં કેવલજ્ઞાનીઓ વિષયમાન હોવા છતાં પણ તેઓની વાસે રેસના રેવળવે છે પટલે વર્તમાન
 સદુપરેસના મૂલ્યૂત આચારાંગ, સૂત્રજ્ઞાંગ વાત્રિ ભંગ હયાંગોના પ્રણેતા ગણપર છે, અને વર્તમાનકાલીન સવલ્કીણ શ્રુત
 સંપદાના મૂલ પ્રથતા શ્રી સુષર્માસ્વામીજી છે. એક પણ અધ્યયન, એક પણ હરેસ, એક પણ સ્તવક, એક પણ પ્રકરણ, એક પણ
 આકાસો, કે એક પણ સૂચની મૂલ મૂમિકા વિષારીય હો આપ-પ્રણેતા-શ્રીસુષર્માસ્વામી સ છે. એ માન્યતાને વિવેકીઓ સુદરપણે
 સ્વીકારવાની સરર છે.

જ્ઞાનીપણાની પ્રાપ્તિનો હક્ક કયારે ?

મુઠ-સંપરજ્ઞોના મૂલ પ્રણેતા શ્રીસુષર્માસ્વામી છે, એ આપણે પૂર્વ પ્રકરણમાં ત્રિષારી ગયા ત્રિપથી પામીન સવલ્કાપ પૂર્વોની,
 સપમ્પાપ ભંગ અધ્યયનશિની રચના કરતાર શ્રીસુષર્માસ્વામીશ્રી સૂત્રકાર છે, અને પોતાના શિષ્ય-શ્રીમ શ્રીમ શ્રી અપૂરવામીશ્રીને
 વર્ણીને સૂત્રો રચે છે, છતાં માન-મહતું સર્વાષ્ટે મર્થન કરવાનું શિષ્યણ આપવા માટે આ અપૂર્વે દશાંત વરેકે રેરેકને અનુકરણીય છે
 વર્તમાનકાલીન આગમતના અમ્બાસીઓને સ્થિતિ-પરમાં આ પ્રસંગ સુસ્થિત સ રહે કે-શ્રી આચારાંગસૂત્રના પ્રથમ સૂત્ર કયું ?

कहेतुं पडशे के—“ सुयं मे आउसंतेणं भगवत्या एवमक्खायं इहमेगेसिं नो सन्ना भवइ ” आ सूत्र आवे छे. पोताना सुशिष्य-श्रीजम्बूस्वामीजीने उदेशीने पंचमगणधर-भगवान्-श्री सुधर्मास्वामीजी जणावे छे के—हे जंबू ! भगवान् श्रीमहावीर-महाराजा पासेयी म्हें सांभळेलु हतुं अर्थात् भगवान् श्रीमहावीर महाराजाए आ प्रमाणे कहेछुं हतुं, अने में जे कणोपकर्ण सांगळ्युं हतुं ते ज हुं तने संभळतु छुं के—“ आ ससारमां कोइपण जीवने वास्तविक ज्ञान नथी. ” आ वातनी बहु स्पष्टता करनारे प्रथम सूत्रनी पू श्रीशीलाकसूरीश्वरजीविरचित-दृत्तिनुं वाचन, मनन अने परिशीलन करतुं जरुनुं छे. आ संसारमां परिभ्रमण करनारा एकेन्द्रियथी पंचेन्द्रिय सुधीना सघळा जीवोने चार सज्ञा मानेली छे एटलुं ज नहिं पण श्रीप्रज्ञापनादि-सूत्रोमां दश संज्ञाओ दरेक जीवो माटे जणावेली छे, ते आ प्रमाणे छे— १ आहार, २ भय, ३ भैशुन, ४ परिग्रह, ५ क्रोध, ६ मान, ७ माया, ८ लोभ, ९ ओघ; अने १० लोक सज्ञा जणावी छे. आ सज्ञात्राळा सर्व जीवो छे; छतां “ इहमेगेसिं नो सन्ना भवइ ” ए सूत्र केस रचाय छे ?, आ सज्ञाओ दरेके दरेक जीवोने होवा छतां पण निषेधवाचक शब्द साथे संज्ञानुं सूचन होवाथी कोइ विशिष्ट ज्ञानसूचक सज्ञा होवी ज जोइए, ए आ सूत्रना रचयितानो उदेश छे, एम ध्वनित थाय छे. जो आ वात न विचारीए तो चौद विद्याना पारंगतो इन्द्रभूति आदि मुख्य अगिआर ब्राह्मणो अने तेओनो ४४००) चुम्मालीसोनो शिष्यादि परिवार पण अभण नथी, एटले दुनिया-दारीना सघळाए व्यवहारिक-ज्ञानमां कुशल, बाहोश, अने निष्णात हता एम कहेवाय छे, आ वातने तेओनी पूर्व अवस्थानुं जीवन साक्षी पूरवा साथे बहु मजबूत बनावे छे. आथी बीओनी चोसठ कळाओमां के पुरुषोनी बहोतेर कळाओमां, दुनियामां कहेवाती विद्याओमा के कहेवाता विज्ञानोमा, दुनियाना व्यवहारोमां के विविध जातिना व्यापारोमां; अने अनेकविध राब्य रमतोमां

વે ને વે ચાર જેવી વાત સીધી રીતે અને સરલપણે સમજાઈ જાય છે. શાસન-માન્ય-જ્ઞાનીપણને વાસ્તવિક રીતિએ સ્પર્શન કરીને દિનપ્રતિદિન કલ્યાણકારી જીવનચર્યાને જાણીને વીર્યોહાસમાં આગલ વધીય.

પંચમ-ગણધરની જીવનચર્યા—

આસન્નોપકારી-અંતિમ-શ્રીવીરવીશુના સુશિલ્ય-પંચમગણધર-ભગવાન્-શ્રીસુધર્માસ્વામીજી હતા, અને આ ગ્રંથના રચયિતા પણ તેઓ હતા, એટલે તેઓશ્રીના જીવનની સંક્ષિપ્ત-નોંધને સ્તુતિપથમાં લઈને વીર્યોહાસનો વેગ વધારવાપૂર્વક આગલ વધીય. પ્રસુ-શ્રીમહાવીર-મહારાજાની પાટપરંપરામાં તે પાંચમી પાટે છે, અને તેઓશ્રીનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે. કુહાગ નામના એક ગામમાં અમ્મિવૈશ્યાયન ગોત્રવાળા ઘમ્મિલ નામના બ્રાહ્મણ રહેતા હતા, અને તેમને મહિલા નામની સ્ત્રી હતી. આ વત્રને સંસારની લીલાના અનુભવમાં આગલ વધતા મહિલાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, અને સંસારમાં અતિ કુશલતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પિતાની આજ્ઞાથી પોતે ચૌદ વિદ્યાના પારગત બન્યા હતા. તેઓની (આર્ય-સુધર્માની) નિશ્રામાં રહીને વિદ્યા સપાદનના અર્થિ-પાંચસો શિષ્યો અધ્યયન કરતા હતા. પચાસ વર્ષ લગભગ પઠનપાઠન, વાદવિવાદ અને બ્રાહ્મણ કુલને અનુસરતી ક્રિયાકાંડમાં વ્યતીત કર્યાં. અપાપા નામની નગરીમાં સોમિલ-બ્રાહ્મણને ઘેર યજ્ઞ હોમની ક્રિયા કરવા-કરાવવા માટે દેશ-પરદેશથી બ્રાહ્મણો આવેલા છે. તે સર્વ-બ્રાહ્મણોમાં આર્યે ઇન્દ્રમૂતિ, આર્યે અમ્મિમૂતિ, આર્યે વાયુમૂતિ, આર્યે વ્યક્ત; અને આર્યે સુધર્માદિ અગીઆર બ્રાહ્મણો આદિ મોટી સંખ્યામાં અનેક જાતિના બ્રાહ્મણો એકઠા મળ્યા છે. આ અવસરે કેવલજ્ઞાની વિસુ શ્રીમહાવીર મહારાજા રજ્જુઆલિકા નદી પાસેના ક્ષેત્રમાંથી વિહાર કરીને મહાસેન વનમાં પધાર્યા છે. દેવોએ પ્રસુ શ્રી વીર પધારે છે, એટલે સમવસરણની રચના કરી છે. આકાશમાંથી આવતા જતાં વિમાનોને અને

દેવ-દેવીઓના પરિવારને નિહાળીને પહ્લની મહા માનનારા આગેવાન પ્રાણ્યો અને તેમનો સપહોળ પરિવાર આશ્ચર્ય-ચક્રિત થાય છે. પટહુ જ નહિ પણ આ બર્ષા વિમાયો, વેવેન્ત્રો, વેવો, વેવીઓ અને સપહોળ અને સમુદાય યજ્ઞમાં નહિ આવર્ષા મગવાન બી મહાવીર-મહાપદ્માને લવન કરવાને અને જાણી જલ્લ કરવાને જાય છે, આ વાતનો નિર્ભય કરીને આગેવાન પ્રાણ્ય ગૌતમ ગાત્રજાજા આર્ચ-ઇન્દ્રમૂર્તિ સંલક્ષણમા અદમાલ સાયે મગવાલ્ મીમહાવીર મહાપદ્મા સાયે આ વાતને ક્ષીલવા જાય છે; અને છેલ્લે જેવી રીતે બીલાઈ જાય છે તેનું સંલક્ષણ વર્ણન મી કલ્પસુત્રના ગણપદ-જાલ નામના પ્રસિદ્ધ જ્ઞાણ્યાનાયકેરે જટુર્લિલ્લ સંય નિયમતઃ લલ્લ કરે છે. ગણપદ-જાલ-વિલાઈ સંલક્ષણી ઇંકા સમાજાન વિલાઈની જાણવાની જ્ઞાનિજાજાલાઈ મી આલ્લલ્લ-સુત્ર, મી વિલેપાલ્લલ્લલ્લિ પ્રોહ-પ્રલોનું જાલન, મલન, પરિલ્લિલ્લન જલુ જલુપીનું છે. આર્ચ-ઇન્દ્રમૂર્તિ પોતાની ષળા વર્ણોની જૂની સુકાનુ સમાજાન પામીને જીલાઈ ગવા પછી પોતાના પાંચસો લિલ્લોમી સાલે વીલ્લિલ્લ જાલ છે, અને પ્રલ્લ મગપદ વરીફે પ્રસિદ્ધ જાય છે. આર પછી જનુલ્લમે પોતાના માર્ અપ્રિમૂર્તિ પોતાના જ્ઞેલ જાંપવને પાહો ઇજ જવાને જીલ્લજામી સુટલ્લથી મગવાનુ મહાવીર વાલે જારે છે, અને ગુલ્લ પોતાની સુકાના સમાજાન સાલે બીલાઈ જાય છે. છેલ્લે પોતાના પાંચસો લિલ્લ સાલે લીલા છેલ્લે વીલા ગળ્લવર વરીફે પ્રસિદ્ધ જાય છે તે પછી અમાપ લહીલ્લ માર્ જાર્ચ-ઇન્દ્રમૂર્તિ અને જાર્ચ અપ્રિમૂર્તિય જેલોને સુલ્લથી વરીફે સ્વીકાર્યો વલ્લોમી ગુપાળ પણ સુલ્લથી છે. પ માર્લથી જનુલ્લમે જાર્ચ વાનુમૂર્તિ, જાર્ચ જ્ઞેલ અને જાર્ચ સુખમા વિનેરે આગેવાન પ્રાણ્યો જાર્ચ છે તેલ્લોના જ્ઞલ્લના સુત્રમા પ્રુપાર રોહી સુકાલોને પ્રનુ મહાવીર જ્ઞેલાલે ઇ, અને સર્વમી સુકાના સમાજાન તેલ્લોના લેલ્લના તે છે. પગોગાળ જાલ્લલિલ્લ-જ્ઞર્વનું જનુલ્લ સંલક્ષણ સાયે નિલેલ્લન કરીને સમાજાલે છે. અને આગેવાન જાગીજ્ઞાર પ્રાણ્યો પોતાના લિલ્લવ્યલિ

૪૪૦૦) ના પરિવાર સાથે દીક્ષિત થાય છે, અને તે અગીઆર આગેવાન બ્રાહ્મણો દટલે મુલ્ય શિષ્યો ગણધર પદથી વિમૂયિત થયેલા શાસનમાન્ય-સુશિષ્યો થયા છે, ઇ વાત શાસનમાન્ય-શાસ્ત્ર-સુપ્રસિદ્ધ છે. આ અવસરે સકલ અંગાદિના રચયિતા આ પંચમ ગણધર ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજીની ઉમ્મર પચાસ વર્ષની છે. દીક્ષા લીધા પછી તેઓ ઇ ત્રીશ વર્ષ પર્યંત શ્રીવીર-વિસુના ચરણકમલની સ્પાસના કરી છે, અને શ્રીમહાવીર-મહારાજાના નિર્વાણ પછી ૧૨ વાણું વર્ષે દટલે વાણું વર્ષની ઉમ્મરે વિશુદ્ધ ભાવનાથી ભાવિત થયેલા તે પચમ ગણધર ભગવાને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. કેવલજ્ઞાનના પર્યાયથી વિમૂયિત થયેલા ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી ઇ પ્રમાનુપ્રામ વિહાર કરીને અનેક ભવ્યોનો ઉદ્ધાર કર્યો, અને આઠ વર્ષ સુધી કેવલ્લી પર્યાય પૂર્ણ કરીને, ઇક મહિનાના ચોવિહાર સ્વવાસની ઘોર તપશ્ચર્યા તપીને, પાદ્યોપગમન નામના અનશતને અનુસરીને, અને સકલ-કર્મનો ક્ષય કરીને ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી મોક્ષે ગયા હતા, અને ભગવાન શ્રીમહાવીર મહારાજાના મોક્ષગમન પછી ૧-આર્ય શ્રી દ્વન્દ્વમૂતિ પ્રથમ ગણધર અને ૨-આર્ય શ્રીસુધર્માસ્વામીજી પંચમ ગણધર હતા. પૂર્વના નવ ગણધરો ઇ જમ પોતાનો શિષ્ય પરિવારાદિ શ્રીસુધર્માસ્વામીજીને મળાવ્યો હતો, તેમ પ્રથમ ગણધર ભગવંતે પણ પોતાના સઘલા પરિવારને શ્રીસુધર્માસ્વામીજીને મળાવીને પોતે મોક્ષે ગયા. દટલે તે અવસરની શરુઆતથી અઘાપિ પર્યંતના જે સાધુ-સાધ્વીઓ છે તે વધા ઇ શ્રી આર્ય સુધર્માસ્વામીજીના શિષ્ય સંતાનો છે- જુઓ સ્થવિરાવલિમાં આ પ્રમાણે રહેલ છે.

જે ઇમે અજ્ઞતા ઇ સમણા નિગંથા વિહરંતિ । ઇણં સઘે અજસુહમ્મસસ અણગારસસ આવચ્ચિજ્ઞા ।

શ્રીદ્વાદશાંગીના રચનાવસરે સ્થલે સ્થલે ભગવાન્ શ્રીસુધર્માસ્વામીજી પોતાના શિષ્ય શ્રીજંબૂસ્વામીજીને ઉદ્દેશી કથન કરે છે, માટે

દેવોશ્રીમા સ્ત્રીદાનને આપીને, વિચારીને અને પરિક્ષીકત કરીને અનુમોદનરૂપ—અમૃતનુ આસ્વાદન કરીય.

અતિમ કેયલીની જીવનચર્યા—

પશ્ય—ગણપત—સગબાજ—શ્રીમુખર્માસ્વામીનીના પ્રથમ—સુશિષ્ય કે એ વર્તમાન શાસનમાં અંતિમ—કેલી—શ્રીઅનુસ્વામીની
કહેવાય છે સૂત્રકાર શ્રી પશ્વમ ગણવર છે, અને અમ્મર—આગમને સૂત્રથી પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી અનુસ્વામીની હોવાથી તેઓશ્રીજીનુ
સ્ત્રીશ્વમ આજનું બહારી આવીને અત્ર વિચારાય છે સમાસ ૨૪૭૫ વર્ષોના મ્હાણાં વીતી ગયાં, છતાં પણ આ મહાપુરુષોની
જીવનગણાઓના યજ્ઞોમાન ગાદ્ય છીય, ત્વારે મૂતકાલને મૂલી સ્વવાય છે, અને તેઓનુ મૂતકાલનુ વીવન વર્તમાન કાલના
સાષાસ્કારોનો અનુમત કરાવે છે. આ અનુશીપના શ્લોકોમાં મગધ નાયનો વેસ છે, અને તેમી રાજ્યશાની
રાજ્યશૂદ્ર ન્યમના નગરમાં હતી તે નગરમાં અસ્તિ પનબાન અને ઓટ બગરની સંપત્તિમા મગ્ય ઠરગોના અનુમત અસ્તિ મ્હુપમ
અને શરિણી કરતાં કરતાં સંસારની ઊભાનો અનુમત કરતાં શરિણીની કુશિમાં પાંચમા શ્વલોકમાંથી શ્વચીને ૫૬ શ્વ
ગર્મપણે હત્વત્ત શ્વો, અને તે ગર્મનો પરિપક્વ કાલે પુત્રપણે અમ્ય શ્વો સ્વપ્તમા અને શોદવના માવને અનુસરતુ અસ્તિના
સર્ગા—શશભાંઓપ મઘી શ્રીનિનુ ૫૫ુ નામ સ્વાપન કરું અને તેણે શ્રીમુખમાસ્વામિનીની દેસમા શ્વણ કરીને સમ્યક્સ્વ
મશિવ ક્ષીલ ઓંગીકાર કર્યાં શ્રીઅનુસ્વામીને પરજબાની શ્વજા નહોવી, છતાં માતપિતાના અસ્તિ આપશ્ચી તે આઠ કન્યાઓ પરણ્યો,
પરંતુ તેઓની સ્નેહશર્પક—શાપીથી છેડમર અમામોશિવ વયો મશિ; કારણ કે સંસારઅમૃતનો પાર પામવા માટે જેણે સમ્યક્સ્વ અને
ક્ષીલ નામના શુંશ્વ પ્રશ્ન કર્યાં છે, તે શ્રીઅનુસ્વામીની શ્રીરૂપ સરિતાઓમાં શૂંશી સ્વજ્વો અ નવી રાત્રિમાં તે શ્રીઓ ઘાયે અનેક

પ્રકારની શંકાઓના સમાધાન આપીને, અને સુંદર વિચાર-વિનિમય કરીને; તે આઠે સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ પમાડીને દીક્ષાની અર્થિની બનાવી. એટલું જ નહિં પણ તે જ રાત્રિમાં પ્રભવ નામનો ચોર બીજા ચોરો સાથે ચોરી કરવા આવ્યો હતો. પરંતુ “ આ ઘરનો માલિક સ્ત્રીઓ સાથે ૧૧ નવાણુ ક્રોહની સંપત્તિને છોડીને જનાર છે ” એ વાતને વિવેકપૂર્વક હૃદયમાં સ્થિર કરીને ચોરી કરવા આવેલા તે ચોરે વિનાશિ-સંપત્તિઓનો મોહ મૂકીને અવિનાશિ-મહામૂલ્યવાહાં ત્રણ રત્નોની ચોરી કરવાનો સઘડ્યા ચોર સાથે નિર્ણય કર્યો. સવારમાં પાંચસો ચોર, આઠ સ્ત્રીઓ, આઠ સ્ત્રીઓના માતાપિતા, પોતાના માતાપિતા; અને પોતે મઢીને કુલ-૫૨૭ પાચસો સત્તાવીશની સંખ્યામાં દીક્ષિત થયા. ભગવાન્ સુધર્માસ્વામીજીની પાસે શ્રીજંબૂસ્વામી પ્રથમ શિષ્ય થયા, અને તેમની પાટે શ્રીપ્રભવસ્વામી આવ્યા. શ્રીજંબૂસ્વામીજી સોઠ વર્ષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને, તે પછી દીક્ષા લઇને, વીશ વર્ષ સુધી શ્રીસુધર્માસ્વામીજીના ચરણકમઢની ઉપાસના કરીને ચુમ્માલીશ વર્ષ કેવલિપર્યાય પામીને; અને સમગ્ર ંંશી વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને પરમપદને પામ્યા. શ્રીજંબૂસ્વામીજી મોક્ષે ગયા પછી કોઈ પણ કેવલજ્ઞાન પામ્યું નથી, અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયું નથી, માટે તેઓશ્રીને શાસનમાં અંતિમ કેવલ્હીના નામથી પિછાળે છે.

‘ સુયં મે ’ અને ‘ ત્તિવેમિ ’ પદોની વ્યાપકતા—

શાસનમાન્ય-જ્ઞાનીઓને, શાસનના સંચાલક પંચમ ગણધર શ્રીસુધર્માસ્વામીજીના જીવનને, અને અંતિમ કેવલ્હી શ્રીજંબૂસ્વામીજીના જીવનને સ્મૃતિપથમાં રાખીને, હવે આપણે અંગના પ્રારંભકાલને, અને તે અવસરની રચના પર ધ્યાન દૃષ્ટ. શાસનમાન્ય-જ્ઞાનિપણું સ્પષ્ટું છે, તે માટે તેઓશ્રીની રચનાઓ જ સાક્ષી પૂરવા સમર્થ છે. આત્માદિ ભાવોની સાથે ગતિ-આગતિને સમજીને સ્ધારાં

સાપુઓ અને સાબીઓ, તથા મ્હારા શાકનો અને શાકિકાઓ પણ તે જ રહે છે. અનાદિકાઠની અઘ્ઘાનીપ્પાની ઓંધીમાંથી નીકળીને શાકનમાલ્ય-શામિપ્પાને સ્વેદેં પ જ એક રેતુથી—“ સુય મે આટસંતેય ફરમોસિ નો સન્ના મત્ત્ત ” આ સમુદ્ધિત-પયોદ્ધાર મીઠાપારંગના પ્રથમ સૂત્રનું આયોજન કરે છે. જ્ઞાનીપ્પાને અને અઘ્ઘાનીપ્પાના શાસ્ત્રિક તપ્પવત્તને સમજી શકે પણ સમજી શકીને, વિષારકોને અને અમ્મ્યાસીયોને “ સુયં મે ” ફલાદિ પયોના પરમાર્થ સમજનામાં અને તે પરમાર્થ-પીયુપ્પુ આસ્વાદન કરવામાં અવલેક્ષમર વિહવત્તો જ નથી ઓપી જ. ઈંગના પ્રારંભમાં પ્રથમ ગજખરે મગધામ્ મીસુપમાંસ્વામીઝી અપ્પાયે છે કે— આસનોપકારિ-શાકનસંસ્થાપક-અંતિમ-ધીર્ઘકર-મગધામ્-મીમદ્ધાવીર-મદ્ધારાવાના ચરપ્પકમઠની સ્થાપના કરતાં મે એ સોમચ્ચુ છે, તે હે જન્નુ ! તુ અને કહીસ ઓ રીતિય ‘ સુયં મે ’ ફલાદિ પયોદ્ધાર પોતાના ક્ષિપ્પ-મીચ્ચુસ્વામીઝીને ઠવેશીને તપ્પાયે છે મીઠાપારંગ-સૂત્રની આરિમાં ‘ સુય મે ૦ ’ અને અંતમાં ‘ પિ પેમિ ’ પ પર અપ્પસ્થિત ઓયે છે, પરંતુ મીસુપ્પહ્વાંગમાં પ્રથમ સૂત્રમાં ‘ પુન્નિચ્ચધિ ૦ ’ ફલાદિ પયો છે, પણ સ્કઠ થવા સૂત્રની સાયે ‘ સુય મે ’ પ પયો નથી, છતાં પંચ છે એમ સમજીને જ શોષકે, વિષારકે અને અમ્મ્યાસકે અર્થે કરવાનો છે, અને યગો પર તે જ રીતિય વર્તવાનું છે; પ આ રૂપના ઓલેક્ષનથી સ્પષ્ટ થાય છે તે એ પયોની સુવ્યવસ્થા—

ફરે ‘ સુય મે ’ પ સૂત્રની વ્યવસ્થામાં ‘ મે ’ પ્રથમ ઓરપ, અને સુયં પછી ઓરપ, પરંતુ “ મગલવવનાઃ દુચ્છદા આપાઃ પ્રયોક્તવ્વાઃ ”^{૧૫} પ નિયમથી એ શાક જાગઠ વરે છે, પ જ સૂત્રમાં મગલવાવલંક પવ પહેલું ઓરપ પ શાક ધ્યાનમાં હોય તો જા સકાને અજકાસ નથી પટલે સુય મંગલવાપક સુષ્વ રોવાથી પ્રથમ હોવો ઓરપ, અને રચનામાં પ્રથમ છે પ સુલંગત છે

श्रीशीलाकसूरिजी आ सूत्रना पदच्छेद वखते श्रुतं मया० एहुं वृत्तिमां उपर प्रमाणे जणावे छे, 'मे' पदनी व्याख्यामां षष्ठीने बदले वृत्तीयानी व्याख्या सगत छे. 'विभक्तिथमन्ततसाधाभाः' ए सूत्रथी अव्ययपद-बोधक 'मे' शब्द होवाथी गमे ते विभक्तिनो अर्थ करी सकाय छे, ते सिवाय अस्मद्बु प्राकृत-भाषामां वृत्तियामां 'मे' रूप वने छे, एटले उपरना समाधान साथे आ पण विचार कर्यो होय, अने तेथी व्याख्याकारे वृत्तियानो अर्थ कर्यो छे ते पण सुसगत छे. पोताना शिष्यने सूत्रसदर्थ आपवा हुं तने आम जणाहुं छुं एम नहि, पण भगवान्-श्रीमहावीर पासेथी म्हें मेळव्यु छे ते ज तने हुं अनुवादरूपे जणाहुं छुं. हुं कहैतो नथी, म्हारा घरहुं कहैतो नथी, मनोघडंत कल्पनाओ ठालवतो नथी, परंतु श्रीभगवंते जे कीछुं ते ज कहुं छुं, अने तेथी ते माटे अभ्यासके विचारवानी जरूर छे के अध्ययन के उद्देशनी परिसमाप्तिमां 'त्तिवेमि' ए पद स्वमनीषिकानो भारपूर्वक परिहार सूचवे छे. एटलुं ज नहि पण शासनसंस्थापक-परमत्तारक-गुरुवर्य-श्रीतीर्थकर प्रति पू. गणधरनो अति आदर बहुमान सूचवे छे, अने तरण-तारण-गुरुवर्यो प्रत्ये भावि-शिष्यादिके आ रीते वर्तहुं एहुं हितकर सूचन आथी ध्वनित थाय छे. जे जे अध्ययन विगेरेनी आदिमां "सुयं मे" आदि पदो होय, अने अंतमां "त्तिवेमि" पद होय तो भगवान्-श्रीमहावीर-महाराजा पासेथी श्रीसुधर्मास्वामीजीए मेळव्यु, अने पोताना शिष्य-श्रीजंबूस्वामीजीने स्वपरहितार्थे दीछुं ए स्पष्ट थाय छे. आ प्रसंगने स्पष्ट करतां श्रीसूत्रकृत्वांगनी वृत्ति करतां श्रीशिलांकसूरिजी पण प्रथम अध्ययनना प्रथम उद्देशानी समाप्तिमां मूलकार आ रीते जणावे छे—

इति वेमि पढमज्जयण पढमो उद्देशो समत्तो ॥ अने वृत्तिकार आ रीते "इति वेमि" संबंधमा आ रीते वृत्तिमां जणावे छे.

“ પ્રવીનીતિ સુધર્મસ્વામી ચમ્બૂસ્વામિનં પ્રસ્થાહ-પ્રવીન્યાં ઠીર્થંકરાશ્રયા,
 ન સ્વમનીયિક્યા, સ ષાહ પ્રવીમિ યેન મયા ઠીર્થંદુરસકાઢાચ્ચક્રુતમ્ ॥ ”

(ખીયોદીત્તી • સુ ષ ડ ૧૦-પૈઠિ ૪-૫)

હવે જા હપરવી મે અખ્યવતની બંતમાં ‘ પિવેમિ ’ હોય, તે અખ્યવતના પ્રારંભમાં ‘ સુય મે આઠસંતેજ મગપયા ષ્વમકલાયા ’
 જા પયો અષ્ટકમેવ છે, ઇમ સમજી જ હેલાં હોઈઈ. એવી ઈલે ખીવસૈવૈકાલિકસૂત્રની બંતમાં ‘ પિવેમિ ’ પદ છે, પરંતુ અખ્યવતમાં
 ‘ સુવં મે ’ ઇત્યાદિ પયો નથી છતાં તે સ્ત્રીકાઈ હેવો જ હોઈઈ. જાવી જ સપ્તવા નવોગ-દુષિક્ષર-શીલ્પમયવેસુરિચીપ ષ્વ ઠામ ઠામ
 પોતાની કૃતિમાં કરેલી છે જા હપરવી “ સુય મે ” અને “ પિવેમિ ” ઇત્યાદિ પયોની મૌલિકતા, અને પારમાર્થિકતા વાંચકોપ
 અને અમ્યાસકોપ બનુકમે શોષનકાલે અને અમ્યાસકાલે અષ્ટકમેવ વિચારવી ચહ્હલી છે જા હપર જણાવેલા પયોના પરમાર્થ
 પ્રત્યે વાસ્તવિક-ખીવિપૂર્વકની પ્રતીલિ અને કવિ ષાય છે, તેના ઇત્યમાં જ પૂ ઠીર્થંકરોપ કવન કરેલા અર્થનુ અમૃતાસ્વાદન અને
 પૂ ગણપર મગવતોના રચેલા સૂત્રોનું સુપાસ્વાદન સપ્તજે નિરંવર જનુ છે, જાન છે, અને વચ્ચે, તે નિઃશુક ધીના છે
 સર્વચ્યુત-સંપવાના માલિક-ખીવુધર્મસ્વામીજી—

“ ધર્મમાતકાલીન સપકીપ મુલસંપવાના મૂલ પ્રલેઠા ખીવુધર્મસ્વામીચી છે ” ઇ વાતને ‘ પૂર્વે નિર્ણીત સ્વરૂપે વિચારી ગયા
 હવે નિર્ણીત જાતની જાહે જાબનાઈ જાશે વિષાઈપ છીપ, લો અનેકવિષ ‘ રજનાઓ અનેકાનેક મહાસ્માબોપ કરેલી છે; અને છે તે
 કલિચો નજર સનુજ જઈ રહી છે ષ્વક્રુ બંધ ખીમગવર્ષીચીસૂત્રના સૂત્રોના રચયિલા પ્રથમ ગણપર મગવાન્ ખીગૌતમસ્વામીચી છે

પ્રાતઃસ્મરણીય-પૂર્વધરોની અને શાસનમાન્ય સ્થવિર-ભગવંતોની અનેકવિધ રચનાઓ હોવા છતાં ઘષીણ શાસનમાન્ય-રચનાઓના આદ્ય-રચયિતા-પંચમ-ગણધર-ભગવાન્-શ્રીસુધર્મસ્વામીજી માનવા શી રીતે ?, એ અત્ર પ્રાસંગિક પ્રશ્ન યાગ તે સમવિત છે. આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સમજવાનું એ છે કે-સર્વજ્ઞ ભગવંતના શાસનમા મનોઘડંત કલ્પનાઓને માન્ય રાખવાને લેશમર અધકાશ જ નથી. દરેક શ્રુતસ્કથમા, દરેક અધ્યયનમાં, દરેક સૂત્રમાં અને દરેક શાસનમાન્ય-વિશિષ્ટ-રચનાઓમાં ' સુયં મે ' પદો ન લીધાં હોય, અગર ' ત્તિવેમિ ' પદ ન લોલ્યા હોય અગર ન જણાવ્યાં હોય તો તે પદો ત્યાં છે એમ તે મ્યક્તે સમજી જ લેવાં જોઈએ. આ ' સુયં મે ' રૂપ્યાદિ રૂપ્યાદિ પદોથી કલ્પનાના ગોળા ગવડાવવાને ભગવતના શાસનમા સાફ માફ મનાડું કરેલી છે. એટલું જ નહીં પણ ' સુયં મે ' રૂપ્યાદિ પદો વિગેરેથી જૈનશાસન-માન્ય આગમ સર્વંધી અર્થથી યતી પ્રરૂપણાઓ અને સૂત્રથી યતી પ્રરૂપણાઓ નિશ્ચિત થની જાય છે, જૈનાગમના સારમૂત રહસ્યના જેઓ આસ્વાદી હશે તેઓને આ વાત સમજાવવી પડે તેમ નથી. અર્થથી-આત્માગમ, અનંતર-આગમ અને પરંપરા-આગમને સમજવામાં, તથા સૂત્રથી-આત્માગમ, અનંતર-આગમ અને પરંપરા-આગમ મગજવાનાં વિહંચ થતો નથી. અર્થથી પ્રરૂપણા કરનારા અરિહંતોને આત્માગમ, તેમની પાસેથી શ્રવણ કરનારા એટલે તે અરિહંત ભગવંતોની પ્રમોચ-દિવ્ય-દેશનાને શીલનારા ગણધર ભગવંતોને અનંતર આગમ, અને પ્રાપ્ત થવેલા અર્થને શિષ્ય-પરપરામાં પઠન, પાઠન કરાવે તે વખતે તે વખતે પરપરા આગમ હોય છે આ રીતિએ આસન્નોપકારિ-અંતિમ-વિમુ શ્રીવીર-પરમાત્મા અર્થથી દેશના દેનાર હોવાથી તેઓને આત્માગમ, જ્ઞાનના માલિક પંચમ ગણધર ભગવંત તે દેશના શીલનાર હોવાથી તેઓને અનંતર-આગમ, અને અંતિમ-કેવલ્કી-ભગવન્-શ્રીજંતૂરગમીજી તે અર્થને તેઓ પાસેથી (શ્રીસુધર્મસ્વામીજી પાસેથી) પામ્યા તેથી તેમને પરંપરા આગમ હોય એ સ્વાભાવિક છે. આ રીતિએ અર્થથી

અર્થ-આગમના ત્રણ પ્રકારો સમગ્રજ્ઞા હવે સૂત્રના રચયિતા भीसुधर्मास्वामीजी होबाची सूत्रधी आरामगम भीसुधर्मास्वामीजीने, तेमनी पासेची सुत्रोनी बनतर प्राप्ति करुनार भीबवृत्तासी छे, माटे सूत्रधी बनंतर आगम भीबवृत्तासीजीने, अने ते गछी तेओभीजीए (भीबवृत्तासीजीए) भीप्रमनस्वामीजीने परंपरामां सूत्रधी वीधुं माटे सूत्रधी परंपरागम भीप्रमनस्वामिजीने छे पक्की, चउत्तमासी अने सांख्यस्वरिक प्रसिद्धकमण अवसरे जे पक्की सामना लगाय छे (चउत्तमासी, अने सांख्यस्वरिक-अवसरे जे सामना यमाय छे), ते अवसरे त्रीना सामनानो पाठ बोळवना अवसरे-अस्तरं वा, पय वा, गाह वा, सिलोग वा, सिलोगद वा, अट्ट वा, हेउं वा, पसिज वा गागरण वा०; इत्यारि पक्षे बोळनारने पोठानी माळिच्छे नवी, पण परंपरामां मन्जुं छे ते अ अपाय छे, अने मयापाय छे अने तेवी अ बडीछो ते सामना प्रसंगे “ आयरियसठिय ” एम घोले छे गटले तमने जे इई बलपत्रारि अगर अछरारि अपाय छे, ते पणु आचार्यनी परंपरामां प्राप्त धनु ते रीते अपाय छे, अमारु सेमां फइ नवी, आ खळे पण स्वमनीपिकनो परिहार प्रगठपणे सूचवाय छे व्याधी ए वाग अत्र निर्णीत भाव छे के प्छाय तो चौबपूर्वपरनी के चशपूर्वपरनी रचनाओ होय, प्छाय तो निर्मुक्तिकारनी के भाष्यकारनी रचना होय प्छाय तो चृष्टिकारनी के रचना होय, प्छाय तो सुरिपुरवरनी के बाबफर्यनी रचना होय तो पण इरेके-इरेकनी रचनाओनी परंपराना ऊढापने तथासीए तो शासननी सपळी-श्रुतसंपवना अने पारित्रसंपवना माळीक सुधर्मास्वामी हवा, छे, अने वर्तमान शासननी परिसमाप्ति पर्यन्त तेयो अ रहेसे, ए सर्पया स्थितियटमां स्थिर करुं आचरयक छे हवे तेओभीनी अति महत्वमेरुकी अंग-उपांगोनी रचना वेछी भीसुत्रछांगनु नाम, तेनी महत्ता अने सामभीसंपवने विषेकपूर्वक विषारीए.

ग्रन्थनुं गुणनिष्पन्न-नाम—

शामनमान्य-सूत्रहार-पंचम-गणधर-श्रीसुधर्मास्वामिजी, अने जेओने उद्देशीने सूत्रो कहेवाय छे ते अंतिम केवली भीजंबूस्वामीजी, आ वनेनी जीवनचर्यांतो अभ्यास करीने, अने साथे साथे सर्व श्रुतसपदाना मालिक श्रीसुधर्मास्वामीजीनो रचीकार करीने “सुयं मे” इत्यादि पदोनी व्यापकता अने व्यवस्था समजी गया. आशी बधा अंग-उपागनी जेम श्रीसूत्रकृतांग-सूत्रनी मधळी-सामग्रीना रचयिता-पंचम-गणधर-भगवान-श्रीसुधर्मास्वामी जे छे. हवे आ ग्रंथजुं नाम शी रीते पडजुं ते वातने जणावतां थका चौद पूर्वधर-अर्थकार-शिरोमणि-श्रीभद्रबाहुस्वामिजी श्रीसूत्रकृतांगनो परिचय कगवतां आ प्रमाणे जणावे छे के-वाग अंगोमां आ श्रीसूत्रकृतांग ए वीजुं अंग छे, अने तेना गुणनिष्पन्न नामो त्रण छे.

सूयगडं अङ्गाणं विद्वयं तस्म य इमाणि नामाणि । १ सूयगडं २ सूत्रकडं ३ सूयगडं चैव गोणाइं ॥ २ ॥

१ सूयगडं, २ सूत्रकडं, ३ सूयगडं; पू. श्रीनिर्युक्तिकार जणावे छे, अने पू. श्रीश्रुतिकार सूत्रकृत, सूत्रकृत, अने सूत्रकृत एम जणावे छे तीर्थंकर भगवंत पासेथी अर्थरूप उत्पन्न थयेलाने प्रन्थरचना शैलीथी गणधर भगवंतोए जे गुंथुं ते सूत्रकृत-१, गणधर भगवंतविरचित-सूत्रानुसारे सूत्रस्थित-भावानुसारे, तद्विषयक-तत्त्वाबोध कराय छे, अर्थात् निर्वाणपथ जणाय छे, ते सूत्रकृत-२, अने स्वपरसमयना भावोतुं सूचन आ सूत्रोमां ठासी ठांसीने भरेलु छे, तेथी “स्वपरसमयार्थसूचनं सूत्रा” आ सूत्रने विषे करेली छे तेथी सूत्रोमां ठासी ठांसीने भरेलु छे, अने उपरना त्रण नामोना भावार्थने जणावीने ते ज नामोनी यथार्थ गुणनिष्पन्नता पू. निर्युक्तिकार बहु स्पष्ट करे छे.

स्त्रोक्त्युपसर्गण क्यं सूत्रमिणं तेण सूयगडं ॥ १८ ॥

ना अध्ययनमां अनुकूल उपसर्गण

નિરુક્તિના અઠારમા પદમાં પૂ. શ્રી નિરુક્તિકાર અર્ણવે છે કે-ત્રૈલોક્યનાચ સીચકર મગયતોના અભિપ્રાયને મળણ કરીને, અને પ્રચરણને અનુકૂળનો કર્મ અર્થોપસમ કરીને, દુષ્ટ-અધ્યવસાયથી આ સૂત્રો કહે છે, તેથી તેનું નામ સૂયગતું=સુપ્રકૃત કહેલું છે આ રીતે વિવેકપૂર્વક વિષારણાં પ્રથમ નામ સૂત્રછર્ણાંગ રાલેલું છે, ૫ ગુણનિષ્પન્ન ચુક્તિપુષ્ટ છે

સૂત્રકૃતાગની મહત્તા—

વર્તમાનકાલીન મમળ મગવંતેને તેમજ ઠંક પ્રલિક્ષમણ કાઠે આ સૂત્રકૃતાંગુ મહરથ સ્મૃતિપંથમાં સર્વદા સુસ્થિર રાસલા માટે “પગામસિદ્ધાણના” (મમળસૂત્રના) તેષારણ વચ્ચે “સોલમુદિં ગાદામોલસેદિં”, અને “તેત્રીસાપદિં સૂયગતુ ચ્ચપણેદિં”; આ વે શાસ્ત્રોના ઉચ્ચારણ કરણ છે અધ્યાત્મીઓ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ-સૂત્રના ત્રવિસ-અધ્યયનનો સારાંશ સ્મૃતિપયમાં રાસલાથી સ્વર્ણનમાં વધુ ને વધુ સ્થિર થને છે, અને પરવર્ધનની માધ્યતાઓ અને વિષ્ણને વિદ્યુલ-બનાવનારા-પમરકારાધિથી છવ છેસમર શ્યામોદિત થનલા નવી પ્રથમાંગ-શ્રીઆચારાંગમાં કવન કરેલા વાંચ આપારોથી પુનિત-જીવન-જીવનારા મમળ-મગવતો સ્વપરસમથને વિવેકપૂર્વક જાણીને મદ્યામાં વધુ ને વધુ સ્થિર થઈને ત્વય જીવોન વધુ સ્થિર કરે તે માટે આ સૂત્રકૃતાંગની મહત્તાનું મૂલ્યાંકન લેટલું કરીય, કહીય, અને બાલેકન કરીય તેટલું બોલું છે માટે વિચેહીઓય આ મહસ્વમયો મૂલ્યાંકન પ્રસંગન બવશ્ચમેષ વિષારણાનું સકલુ છે પ્રથમ-મુલત્કંપના સોલ અધ્યયનોના પૂર્વોપર-સંબધને વિષારીને, પરિદીક્ષન કરીને, અને અધ્યાસ કરીને, સાથે સાથે શીલા મુલત્કંપના સાથ અધ્યયનોના પૂર્વોપર સંબધને વિષારીય તો, પરિદીક્ષન કરીય તો; અને અધ્યાસ કરીય તો વિચેહી વાંચકોને અવશ્ચમેષ માત્સમ પદચ્ચે કે દુનિયામરના વિવિધ-ચેતેતર-શાસનોની માન્યતાઓ સામે, આચારો,

વિવારો, સિદ્ધાન્તો, યુક્તિઓ અને પ્રયુક્તિઓ સામે અમેય દિવાલની જેમ અઢગ રહેવાની અપૂર્વ આસ્તિક્યતાનું અપૂર્વ જોમ ટકાવી રાસનાર અને વિદ્વાનો સામે સુંદર સમાધાનો આપીને જૈન-શાસનની અપૂર્વ જયપતાકા ફરકાવવાની તાકાત સમર્પણ કરનાર હોય તો આ એક જ સૂત્રકૃતાંગ છે.

સૂત્રકૃતાંગની સામગ્રીઓ—

શાસનમાન્ય-પ્રાતઃસરણીય-પૂલ્યપાદ-પંચમ ગણઘર ભગવંત-શ્રી સુધર્માસ્વામીજીએ આ સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રની રચના શ્રુતસ્કંધરૂપ વે વિભાગમાં કરી છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં ૧૬ અધ્યયનો છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનો છે. એકંદર વે શ્રુતસ્કંધ અને ત્રેવીસ અધ્યયનો છે, અને ૩૩ ઉદ્દેશક છે. શ્રી આચારાંગ સૂત્રથી વમણું છે, અને છત્રીસ હજાર પદપ્રમાણ આ શ્રીસૂત્રકૃતાંગ છે. આ જ વાતને સમર્થન કરતાં પૂ. શ્રી નિર્યુક્તિકાર આ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગની નિર્યુક્તિમાં જણાવે છે.—

દો વેવ સુચક્વંઘા, અઙ્ગયણાઈં ચ હુતિ તેવીસં । તેચિસુદ્દેસણકાલા આચારાઓ દુગુણમંગં ॥ ૨૨ ॥

પ્રથમ અધ્યયનમાં ચાર, બીજા અધ્યયનમાં ત્રણ, ત્રીજા અધ્યયનમાં ચાર, ચોથા અધ્યયનમાં વે, પાંચમા અધ્યયનમાં વે, અને છ થી સોઠ અધ્યયનમા એક એક ઉદ્દેશો ઇટલે અગીઆર ઉદ્દેશ છે. આથી પ્રથમ શ્રુતસ્કંધમાં સોઠ અધ્યયનો, અને છવીસ ઉદ્દેશ છે, અને બીજા શ્રુતસ્કંધમાં સાત અધ્યયનના સાત ઉદ્દેશ છે. એકંદર મઠ્ઠીને વન્ને શ્રુતસ્કંધના ત્રેવીસ અધ્યયન છે, અને ત્રેત્રીસ ઉદ્દેશ છે. પોતાના નામને સાર્થક કરનાર નામથી વિમૂષિત થયેલા આ સૂત્રના અધ્યયનોનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે છે, અને

पूर्वापर अनुस्यू-संबंधने समझवाची संभमचारिओना जीवनमा मधीत सोम प्रगट थाय छे

अध्ययनना अनुक्रमने समझवा पौछा प्रथम भी आचारंगसूत्रमा मुक्यसे कथम करेछा ममप्य मगबतोना आचारासितु स्वरुप समजीने पटले अैन सासनमाभ्य-आचारो अने विचारो, सिद्धान्तो अने युक्तिओ, मान्यवाओ अने रुढिओ, समझवा छवो अनेतर-दर्शनोना आचारो अने विचारो, सिद्धान्तो अने युक्तिओ, अने मान्यवाओ अने रुढिओने समझवा वगर मद्रापी ह्यसी खबाना प्रसंगो बने छे, ते हेतुबी ममप्य मगबतोने स्व-परदर्शनमान्य-सिद्धान्तोने, अने विचारोने विवेकपूर्वक समझवाने आचार-विचारमा अति सुस्मिर बनाववा माटे भीसूत्रछवांग सूत्रमी रचना बयेछी छे “ बरनी प्रज्ञसा वरनी मा करे ” ए प्रबलित-कथेबवने अनुसरीने आ करेवातुं नबी, पप्य आ सूत्रछवांगना अध्ययनोना पूर्वापर-अनुस्यू-संबंधने समझवाची हेतुपुरस्सरनी युक्तिसंगठ रचना बयेछी छे, एम दृढ मद्रापूर्वक प्रतीति बाय छे, अने ए मानवामा छेसभर वापो आबतो नधी आ सूत्रछवांगना अध्ययनोतो पूर्वापर संबंध आ प्रमाणे छे

अध्ययनोनी ओळख--

प्रथम अध्ययन स्वसमय-परसमयनी प्ररूपणाना नामयी मशहूर छे आ अध्ययनमा स्वसमय पटले अैन सासनमान्य सिद्धान्तो, युक्तिओ, आचारो, विचारो; अने मान्यवाओमा तन्मय-शीबन-जीवनाराओने विंशमरना विविध-दर्शनोनी मान्यवादिना प्रसंगमा अबसरे अबसरे प्रमादिनी प्रक्रियामा आबतुं पढे गो हेतुं समाधान केवी रीते करतुं ? हेतु सिद्धय आपीने, जैकि क मतोनी

માન્યતાઓનું યથાવસ્થિત દિગ્દર્શન કરાવીને, ઉપસહારમાં “ તં સઘ્નયવિસુદ્ધં જં ચરણગુણટ્ટિઓ સાહુ ” પૂ. શ્રી નિર્યુક્તિકાર-કથિત-શાસનમાન્ય-સિદ્ધાંતરૂપે ચારિત્ર-જ્ઞાનમાં રહેલો, સાધુ મોક્ષમાર્ગે સાધી શકે છે એ જણાવાય છે. એટલે અધ્યયનમાં સ્વ-સમયના (જૈનદર્શનના) ગુણોને અને પરસમયના (જૈનેતર દર્શનોના) દોષોને જણાવીને અને જૈનશાસનમાન્ય શ્રદ્ધામાં દૃઢ-શ્રદ્ધાહુ વ્રતવાવીને સ્વસમયમાન્ય બોધને અનુસરવાની આ અધ્યયનમાં યાસ મારપૂર્વકની મહામણ છે.

વીજા અધ્યયનનું નામ વૈતાલીય અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં પૂ. શ્રી વૃત્તિકાર જણાવે છે કે, “ સ્વસમયગુણાઃ પરસમય-દોષાશ્ચ પ્રતિપાદિતાઃ તાશ્ચ જ્ઞાત્વા યથા કર્મ વિદાર્યતે તથા વોધો વિધેયઃ ” ॥ આ પંક્તિનો પરમાર્થ એ છે કે—સ્વસમયના અને પરસમયના અનુક્રમે ગુણોને અને દોષોને વિવેકપૂર્વક જાણીને, અને આ અધ્યયનમા દર્શાવેલા માર્ગને અનુસરીને સ્વસમયને અનુસરતા-બોધથી જીવનને ઓતપ્રોત બતાવનાર સાધુએ અષ્ટવિધ-કર્મોને વિદારણ કરવાની કુશલ-કાર્યવાહીનું શિક્ષણ લાખલા-લલીલ-યુક્તિઓપુરસ્સર આ અધ્યયનમાં અપાય છે.

ત્રીજા અધ્યયનનું નામ ઉપસર્ગ અધ્યયન છે. સફલ કાર્યવાહી કરનારને શુભ કાર્યમાં વિઘ્નો અવશ્યમેવ પ્રતિકૂલ-અનુકૂલ આવે છે, તેથી ઉપસર્ગરૂપી વિઘ્નોનું સ્વરૂપ, અને ઉપસર્ગરૂપી વિઘ્નો વિદારણ કરવાની કુશલ કાર્યવાહીનું દિગ્દર્શન અને પારમાર્થિક-ઉપદેશ આ અધ્યયનમાં આવે છે.

ચોથા અધ્યયનનું નામ સ્ત્રીપરિજ્ઞા-અધ્યયન છે. સઘલા ઉપસર્ગોમાં અનુકૂલ-ઉપસર્ગોનું અધિકતમ દુર્જયપણું છે, તેથી જ આ અધ્યયનમાં અનુકૂલ ઉપસર્ગને અનુસરવામાં સ્ત્રી એ મુખ્ય સાધન છે, માટે સ્ત્રીસ્વભાવ, સ્ત્રીસગદોષાદિનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ આપીને

શ્રીસંગપરિહાર માટે પારમાર્થિક-રૂપવેસ યા અધ્યયનમાં આપેલો છે

પાંચમા અધ્યયનનુ નામ નરકવિમુક્તિ-અધ્યયન છે સંયમ હીષા છતાં ગમરાયેલા શ્રીશક્તિવર્તિ-સંયમવારિ-શ્રીશો નરકગામી બચા છે, શાપ છે અને વધે પટલે યા અધ્યયનમાં નરકનુ સ્વરૂપ, નારકની યાતનાઓ, અને નરકના પરમાવાસી બ્રાહ્મિના વર્ણન સાથે નરકગમન કેવી રીતે વાય છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન યા અધ્યયનમાં આપે છે

છઠ્ઠા અધ્યયનનુ નામ વીરસ્તુતિ છે પ્રથમ મુલત્કંપના સોલ-અધ્યયનો કહેવાતા છે, છતાં મગવાન્-શ્રીમહાશીર-મહારાજાની સ્મરણાતમાં સ્તુતિ કરી નહિ, અને અંતિમ-માગમાં પણ સ્તુતિ કરી નહિ, પરંતુ છઠ્ઠા અધ્યયનમાં પૂર્વે અજાયેલ શ્લોકાના સમાપાનમાં યુ. શ્રી નિયુક્તિકાર સમજાવે છે કે-“ એવ મહાપા વીરો અમમહ તદા અપજ્ઞાશ્ચિ । ” નેવી રીતે મગવાન્ મહાશીરે સંસારને ઝીલ્યો તેવી રીતે તેને ઝીલવા પ્રયત્ન કરવો । આ વીના મગવાન્ શ્રી સુપર્માસ્વામીજી પોતાના પરમધિનેષ મી અંબુસ્વામીને અજાયે છે, કારણકે પૂર્વાર્ધમાં તે જ માત્ર મરેલો છે આ અજાયેલ સમાધાન સૂત્રકર્તાગની સ્મરણાતમાં કે અધિમમાં હોય તો નમી શકે છે, છતાં અહીં પાંચમા અધ્યયનની અનુભવ છદ્દુ 'અધ્યયન શ્રી વીરસ્તુતિનુ કર્યું છે તેવી જ અધ્યયનોનો અને પછીના અધ્યયનોના પૂર્વાપર-મસંગ વપાસતાં માહુમ પટે છે કે, કુ-પમકાલમાં નરકના જ્ઞાનની પ્રજ્ઞા વધી અક્ષય્ય હતી, અને વર્તમાનમાં પણ તરલંબન્ધિ શાવાકરણ પણ તેણુ જ છે, કારણકે બ્રાહ્મણ કહેવાવા પશ્ચિમો પણ નરકગતિ માટે અમદા યરાયે છે અને તે અમદાના પ્રવિશ્વિચ્ચો નિવેદનોમાં, ચાહર સમાધોના ય્યાજ્ઞાનોમાં, ભેદનોમાં અને માવાન્તરોમાં ઠામ ઠામ નહરે પટે છે યા વધુ વિષારતાં માહુમ પટે છે કે-“ શ્રીસંગનું વર્ણન નહિ કરનારને નિયમતઃ નરકે' અંબુ' અ' વેદલે ”, પરંતુ સામાન્ય માણસ કહેતા નથી પણ

ભગવાન્-શ્રીમહાવીર જણાવે છે, અને તેથી પૂર્વ અધિકાર સાથે સંબંધ મેલવતાં પૂ. દૃત્તિકાર પળ જણાવે છે કે-“ અત્રાનન્તરાધ્યયને નરકવિભક્તિઃ પ્રતિપાદિતા સા ચ શ્રીમન્મહાવીરવર્ધમાનસ્વામિનાઽભિહિતેત્યતસ્તસ્યૈવાનેન ગુણકીર્તનં ” ...ઇત્યાદિ ॥ આ આલેખન પૂ. દૃત્તિકારનું સુસગત છે.

વિશેષમાં યુક્તિથી પળ નરકનું સ્થાન માન્યા વગર અદલ-ઇન્સાફની પ્રવૃત્તિ થવી અશક્ય છે, કારણકે એક લૂન કરનારને ફાંસીની સજા તો, સો હજાર-લાલ્હ-ક્રોડ માણસોને મારી નાલનાર, અગર એટમ બોમ્બથી ભરપૂર બસ્તીને ભસ્મીભૂત કરનાર પકડાય તો, આજનું રાજતત્ર ફાંસી આપે તો એકના લૂનમાં અને ક્રોડોના લૂનમાં એક જ વલ્લત ફાંસી આવે એ શું ન્યાય કહેવાય ? તેથી કર્મ-સિદ્ધાન્તની વ્યવસ્થામા ન્યાયની લાતર ઇવું એક સ્થાન હોલુ જ જોઈએ, કે જે સ્થાનમાં કરેલા લૂનનો લ્લો વ્યવસ્થિત-રીતિએ ઘટતા ન્યાયથી પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ભોગવાવલો જ જોઈએ, અને તે ભોગવાવું સ્થાન તેનું નામ નરક છે. તેવી રીતે ક્રોડો માણસને સુલ-શાંતિ આપનારને ન્યાયી લ્લો લાતર લ્લો ગતિ હોવી જ જોઈએ અને તે માટે પળ લ્લોલોકની માન્યતા માટે વિલેકપૂર્લક સમજલું અલ્લયમેલ જરૂરનું છે આથી નરકની લાતો પ્રતિ હાસ્યપૂર્લક કટાક્ષ કરનારાઓને, અને “ નરકની લાતો તો ભય લ્લાલ્લા માટે છે ” ઇવું લોલનારાઓને આ પાંચમા “ નરક-વિભક્તિ ”-અધ્યયનમાં કહેલા ભાલો એ અંતિમ-શાસનાધિપતિ-શ્રીમહાવીર-મહારાજાએ જણાલેલા છે, અને તેથી જ છલ્લા અધ્યયનમાં યોગ્ય-સૂચનપૂર્લકની સ્તુતિ છે. સાથે સાથે ભગલાન્-શ્રીમહાવીર-મહારાજાની આજ્ઞાનો લોપ કરીને જેઓ લ્લીનો સસર્ગ સેલન કરશે, તેઓ જરૂર નરકની યાતનાઓને લિના સકોલે ભોગલશે, એ જ હિસાલે પાંચમા અધ્યયન પછી આ છલ્લા અધ્યયનની રલનામાં શ્રીવીર-લિસુની યથાર્થ-ગુણોની સ્તુતિ કરી છે; તે અલ્લસરોલ્લિત-પ્રાસંગિક છે, એમ

સમઘનું તે જ્ઞાનપુરસ્કારનું છે

આ સાતમા અષ્ટયનનું નામ કુશીલ-પરિમાયા છે. આ અધ્યયનમાં કુશીલ પણ પરતીર્થિકો જગત પાસણાઓ કે એઓ માર્ગ-વિવેક નિરૂપણ કરી રહ્યા છે, તે સંબંધિનું વર્ણન દષ્ટાન્તવપુરસ્કાર વિહારથી બધી કરાય છે, અને કુશીલપણું પણ સંસારવર્ધન માટે અસોપ સાધન છે, પણ અત્ર ઝખાઝાય છે

આ જાઠમા અધ્યયનનું નામ વીર્ય-અધ્યયન છે. વીર્યાન્વય-કર્મના હવચથી કુશીલપણુ અને તે ઝ કર્મના અયોપસમાધિયી કુશીલપણુ આધિર્મંવ ધાય છે અને તેથી ઝ ત્રણ પ્રકારના જાઠવીર્ય, જાઠ-પરિવરીર્ય, તથા પરિવરીર્યનું અત્ર દેહુલ્લરૂપ-પ્લઝ-દ્વારાપ સાઠ્ઠવિદિત-સીવિરીરિષિપ પ્રવિપાદન કરાય છે. આ રીતે જ્ઞાસનમામ્ય-પરિવરીર્યને અનુસરુ ળીવન ળીવનારા જમણ-મગર્થો જાઠ-પ્રગ્વરૂપ-નવવિષ-પરિપ્રજ્ઞાધિ સાધન-સામગ્રી આધિ સંયોગોને તિહાઝલિહિ આપીને આમ્યસ્વર-પ્રનિયને મેષવામી કુશ્લઠ કાર્યવાધી કરીને સમઠ કર્મનો અય કરી સઠ્ઠવાની સઠ્ઠિને કેલ્લથી સઠ્ઠે, અને તેથી પરિવરીર્યની પુનિષ-કાર્યવાધીમાં પરિપૂર્ણ-ળીવન-ળીવનારાઓ મર્થવિરિતિ-વર્મનું સુદર સેવન કરે છે તેથી ઝ અનવર નવમા અધ્યયનમાં વર્મનું પ્રવિપાદન કરાય છે

નવમા અધ્યયનનું નામ વર્મ-અધ્યયન છે. કુર્ગતિમાં પઠઠા ળીવોને વારણ કરીને, અને સદ્ગતિમાં જ્ઞાપન કરીને, સુદર સાધન-સામગ્રી-સંયોગોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર વર્મ છે. બીદસવેકાલિકના વર્મોર્ધ-જામ નામના હઠ્ઠા અધ્યયનની ળોથી ગાથામાં "હિષિ વર્મસથ-જામાર્ગ" જ્ઞાધિ વધોદ્ધારા વર્મોર્ધિનુ વર્ણન વુ, બીસુત્રકારે અને વુ બીનિર્નુલિકારે પણ વિસ્તૃષ-અધ્યાય્યાધી કરેલું છે, તે વહી વર્મનું કવન આ અધ્યયનમાં આધે છે તે સુ ?, સમાધાનમાં સમઘનુ જે-આ અધ્યયનમાં આત્મહિતકર માલ-

ધર્મનો અધિકાર છે, કારણ કે-પ્રમુશાસનમાં ભાવધર્મને જ ભાવમાર્ગ કહી શકાય છે, અને આત્મિક-સુખ-શાન્તિ-આનન્દ આપનાર ભાવધર્મ જ છે, અને તેનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં આવે છે.

દશમા અધ્યયનનું નામ સમાધિ-અધ્યયન છે. નવમા અધ્યયનમાં જળાવેલો માત્ર-માર્ગરૂપ ભાવધર્મ-ભાવસમાધિની વિષય-માનતામાં હોય છે, માટે આ અધ્યયનમાં સમાધિનું દ્રવ્ય-ભાવસ્વરૂપ, દ્રવ્ય-ભાવસમાધિના હેતુ-ફલ જળાવીને સયમધારીઓને આ અધ્યયનના ઉપસંહારમા ભાવસમાધિરૂપ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું સેવન કરવા જળાવેલ છે.

અગિયારમા-અધ્યયનનું નામ માર્ગ-અધ્યયન છે. આ અધ્યયનમાં ભાવસમાધિરૂપ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ માર્ગનું પ્રતિપાદન કરાય છે. દ્રવ્ય-ભાવમાર્ગમાં યોગ ક્ષેમપણુ કયા માર્ગમા છે ?, તે પ્રશ્નના સમાધાન સાથે ભાવમાર્ગની વિશિષ્ટતા દેલાડાય છે. ઇટલું જ નહિ પણ સન્માર્ગના ઇકાર્થિક-પંથ-માર્ગ-ન્યાયાદિ તેર પદોની યથાર્થ વિસ્તારથી વ્યાખ્યા સમજાવીને ભાવમાર્ગના યોગ-ક્ષેમકરણપણાની સિદ્ધિ આ અધ્યયનમાં કરેલી છે.

ચારમા અધ્યયનનું નામ સમવસરણ-અધ્યયન છે. સમવસરણ ઇટલે સમુદાયરૂપે ઇક જગોઇ મઝવું. તે સમવસરણના દ્રવ્ય-ભાવાદિ વિભાગો જળાવાય છે. હવે પૂર્વે જળાવેલા અધ્યયનમાં કુમાર્ગની ભયંકરતા દર્શાવીને ભાવમાર્ગ પ્રતિપાદન કરવો છે, તેથી તે તે મતોની માન્યતાઓ પ્રથમ જળાવાય છે. હવે આ અધ્યયનમાં કુમાર્ગ પ્રતિપાદન કરનારા ક્રિયાવાદિઓ, અક્રિયાવાદિઓ, અજ્ઞાનવાદિઓ, અને વિનયવાદિઓ વિગેરેનું સ્વરૂપ તે તે દરેકના ચાર સમવસરણ અને તેઓના વિવિધ સિદ્ધાન્તો અને માન્યતાઓને દૂર કરવા માટે તેનું વિસ્તારહેતુયુક્તિપૂર્વકનું સ્વરૂપ, અને સમવસરણમા તે તે વાદિઓના વાદમાં ગુણદોષો જળાવીને

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનારા તે તે મઠ-મઠાન્તરો છે, પણ આ અધ્યયનમાં નિર્ણય કરાવ છે

તેરમા અધ્યયનનુ નામ યાચાતધ્ય અધ્યયન છે પૂર્વે અણાયેલા ધર્મ-સમાધિ-માર્ગો-સમષ્ટરણ નામના અસુક્રમે નવ-વસ-
અગીઆર-બાર અધ્યયનોમાં એ જ્ઞાસનમાન્ય સિદ્ધાન્તરૂપે એ સત્ત્વ સમજાવ્યું છે તે જ સત્ત્વને આ અધ્યયનમાં વ્યવસ્થિત કરેલું છે
અને તેથી જ આ અધ્યયનનું મામ યાચાતધ્ય રહેલું છે સદ્ધાત્તમાં જ્ઞાસનમાન્ય સિદ્ધાન્તથી વિપરીત શુદ્ધ છે તે છેદ્રવઃ સમજાવીને,
અને જ્ઞાસનમાન્ય વિપરીત સિદ્ધાંતો-આપરબાઓ કેવી રીતે સુદ્ધાન્તકારક છે ?, તે પૂ. શ્રી નિર્મુક્તિકાર જ્ઞાસનના સંબંધને સજ્ઞાને

છે અને સ્વપંચારમાં યાચાતધ્ય પદકે સમ્યક્ચારિત્રનુ પ્રતિપાવન કરેલું છે

વૌદ્યમા અધ્યયનનું નામ પ્રત્ય-અધ્યયન છે નવવિષ્ણુ શાહ પરિમહ અને શૌર પ્રકારના અધ્યન્તર પરિમહોને પ્રમ કહેવાય
છે મત્ત પદકે ગાંઠ, અને કોઈપણ પદાર્થને વંચનથી શોષણ હોય તે ગાંઠ ક્યાવાપ છે, તેમ જ્ઞા સંસારમાં યજમથી શોષી રાસવાતો
અમોષ જગપ કર્મગુણને ઘેર શાહ-અધ્યન્તર પરિમહરૂપ યજન તે જ પ્રત્ય છે-ગાંઠ છે આ વખે વંચન (પ્રથમ-માવ-યજન)
હોજ્યા બગર કોઈ જાત્યા પામવા અચક પરમોક્ષ-પદાર્થને પામી શકવો જ મથી તેથી જ્ઞા અધ્યયનમાં પ્રમ્બનુ (પરિમહરૂપ
ગાંઠનુ) પ્રતિપાવન કરાય છે શાહ પ્રત્યરૂપ-પરિમહને હોજ્યા વગર અધ્યન્તર ગાંઠોને મેવવા સ્પષ્ટિમાનુ મલો નથી, તેથી તરસંપથી
સ્વપદ્મ આ અધ્યયનમાં આપેલો છે

પદ્મમા અધ્યયનનુ નામ આદાનીય-અધ્યયન છે આદાન પવનો અર્થ પ્રણય થાય છે, અથવા આદિમાં સ્વીકાર કરાય છે
તે આદાન કહેવાય છે, આદિ પદ્મમા જાર નિષેષા કરીને માત્ર આદિમાં આગમથી જ્ઞને જોજાગમથી યે મેદ છે આગમથી

बार-अंग-अध्ययन उद्देश-पाद-पद-अक्षर विगोरे, आ रीतिए बार अंगमां आदि आचारांग, तेनुं आदि अध्ययन शस्त्रपरिज्ञा,
 तेनो आदि उद्देश जीवोद्देशक, तेनु पहेळें सूत्र-‘सुयं मे आउसतेणं’, अने तेनु पहेळें पद ‘सुयं’ तेनो पहेलो अक्षर ‘सु’ इति;
 अने तेवी रीते चालु श्रीसूत्रकृतांगनुं आदि अध्ययन स्व-समय पर-समय अध्ययननो आदि रूपे उद्देश-पाद-पद-अक्षरो विचारवा,
 अने नोआगमथी पचमहाव्रतोमां आद्य व्रतनो स्वीकार आदि ग्रहण कराय छे, ते पण विचारबु. आ अध्ययननुं वीजुं नाम
 “ज मइयं” छे, एटले जे सर्व श्रमण भगवतोने इष्ट छे, ते ज आ अध्ययनमां प्रतिपादन कराय छे.

सोळमा अध्ययननुं नाम गाथाषोडशक-अध्ययन छे. आ अध्ययनमा वीजा श्रीसूत्रकृतांग-सूत्रना प्रथम श्रुतस्कंधना
 जे पंदर अध्ययनो कहा तेनो विधि-प्रतिषेधरूप सारांश-एटले पिंडित-अर्थ अही जणावाय छे. अने तेथी आ अध्ययननुं नाम
 “गाथाषोडशक” राखेळुं छे, -गाथा-पद परमार्थ-तात्पर्यार्थ पण कहेवाय छे. आ प्रसंगने पू. श्री निर्युक्तिकार निर्युक्तिमां
 आ रीते जणावे छे:—

“पण्णरससु अज्झयणेसु पिंडितत्थेसु जो अचित्तहत्ति । पिंडियवयणेणसत्थं गहेत्ति तम्हा ततो गाहा ॥ १४० ॥”

एटले आ अध्ययनमा पदर अध्ययननां परमार्थ प्रकाशन कराय छे. आवी रीते सोळ अध्ययननां पूर्वापर प्रसंगो समजीने,
 अने सोळ अध्ययनमा कथन करेला भावोथी भावित थईने श्रमण-भगवंतोए श्रमण-जीवन केवी रीते जीवबु?, ए उपरना
 सोळे अध्ययननोना सारांशने बांचीने, विचारीने, मनन करीने, परिशीलन-करीने कृतार्थ थबुं जरनुं छे.

પૂ શ્રીનિર્ગુણિકારની ઓછાસઃ—

શ્રીસૂત્રછવાંગ—વચન—શુભસ્કરના સોહ—અધ્યયન ઉપર અર્થકાર—શિરોમણિ, શોદ—પૂર્વેવર, નિર્ગુણિકાર, હવસગારે સ્તોત્રના રચયિતા, ભગવાન્—શ્રીમદ્રાહુસ્વામીશ્રીપ નિર્ગુણને એકસો એકવાલીસ પદોમાં રચી છે, અને શ્રીસૂત્રછવાંગના સૂત્ર રિશત—પદોના વરમાર્ધે અષ્ટાદશ માટે શ્લોક અધ્યયનોમાં નિર્ગુણસ્થિત—પદોને શિલેકપૂર્વેક સમજવા માટે વિરહુત—વિપયાપનુક્રમ મામના પ્રથમ—વરિશ્લિષ્ટમાં અપ્રાક્યા છે

આમનોપકારી—શરમલીયંકર—મગબાપ્ શ્રીમદ્દાશીર મહારાજાના પદમગણપર—શ્રીમુઘર્મેસ્વામીશ્રીની શિષ્યાપિ પરંપરામાં અનુક્રમે શાસનની વાટપરંપરાને શોભાવનાર અને પ્રમાણના—કરનાર—શ્રીશંકુસ્વામીશ્રી, શ્રીપ્રમથસ્વામીશ્રી, શ્રીસચ્ચમથસૂરિશ્રી (શ્લોકૈકાલિકના રચયિતા) અને તેઓના શિષ્ય શ્રીયલોભશૂરિ યજ્ઞ તેઓને એક શ્રીશંકુશિષ્યશ્રી (શ્રીશૂક્રશ્ર્વામીશ્રીના ગુરુ), અને શ્રીશ્રી શ્રીમદ્રાહુસ્વામીશ્રી જે શિષ્ય યજ્ઞ પૂ. શ્રીનિર્ગુણિકારનું શુદ્ધ શુભાંત લાખવાની ઈચ્છાવાહ્યાપ શ્રીકરુપસૂત્રની સ્વવિરાવલી સ્ત્રી શ્રીઆશ્ચર્યકસૂત્ર, શ્રીશ્લોકૈકાલિક સૂત્ર આશિ વક્ત્ર સાક્ષો ઉપર પૂ. શ્રી નિર્ગુણિકારે નિર્ગુણ રચી છે, તે વેદી શ્રીસૂત્રછવાંગ પર નિર્ગુણિકારી રચના પણ તેઓશ્રીપ જ કરી છે આ વાતનું સમર્થન કરવાં તેઓશ્રી આશ્ચર્યકસૂત્રની નિર્ગુણિકારી અણાવે છે કે:—

“ શ્રાવસ્તગસ દમકાલિઅસ્ત તદ્ ઉષરન્દ્રમાયારે । સૂયગદે નિન્દુષિ યુચ્છામિ તદ્દા દસાજ ય ॥ ૮૪ ॥ ”

પૂ વૃત્તિકાર—શ્રીશીલાંકસૂરિશ્રી—

આ શ્રીસૂત્રછવાંગમાં સૂત્રોની વધારમક—રચના શુદ્ધ પ્રમાણમાં છે, અને ગદ્યારમક—રચના અસ્યપ્રમાણમાં છે આ શ્રીગના સૂત્રો,

સૂત્રસ્થિત પદો, અને તે તે સૂત્રપદોના પરમાર્થને જણાવવા માટે, અને પૂજ્ય-નિર્યુક્તિકારે રચેલી નિર્યુક્તિ-પદોના પદોના ભાવાર્થ-
 રહસ્યને જણાવવા માટે વૃત્તિની રચના કરનાર પૂ. શ્રીશીલાંકશૂરિજી છે. પૂ. વૃત્તિકારે પ્રથમ આચારાંગ ઉપર વિસ્તૃત વૃત્તિ કરીને
 શાસનની ભારે સેવા બજાવી છે. આ વૃત્તિકારના જીવનને સ્પર્શતા પૂર્વાવસ્થાના પુનિત-પ્રસંગો અને શ્રમણ-અવસ્થાના સુંદર-
 પ્રસંગોનો નિર્ણય કરી શકાય તેવા સાધનો ડુર્લભ છે. એટલું જ નહિ પણ પૂ. વૃત્તિકારે શ્રીઆચારાંગસૂત્ર અને શ્રીસૂત્રકૃતાંગસૂત્ર ઉપર
 વૃત્તિ ક્યારે કરી ?, તે સબધમાં શ્રીઆચારાગની પ્રશસ્તિમા ગુપ્તસવરસર મળે છે, તે સિવાય વીજી કોઈ સાધન-સામગ્રી વર્તમાનમાં
 ઉપલબ્ધ નથી. પરંતુ વૃત્તિમાં આવતા સાક્ષિપાઠો જે જે આપેલા છે તે તે પાઠો ઉપરથી તેઓશ્રીની વૃત્તિના રચનાસમયનું પ્રાયઃ
 અનુમાન કરી શકીએ. વધુમાં શ્રી સૂત્રકૃતાગના વીજા ભાગના પ્રકાશન વચ્ચે તેઓશ્રીના સાક્ષિપાઠોના સ્થલાદિ જણાવાશે, ત્યારે
 આ પૂ. શ્રીવૃત્તિકારના રચનાસમયાદિનો નિર્ણય તેને અનુસરીને વિચારાશે, અને સાથે સાથે પ્રાપ્ત થતાં સાધનરૂપ જૈન-સાહિત્યનો
 સશ્ક્ષિત-ઇતિહાસ, પ્રાચીન લિપિમાળા, અને હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ-એ ત્રણના આધારે પણ તેઓશ્રીનું જીવન વિચારાશે.

પાઠાન્તરોનો અને પ્રતિઓનો પરિચય—

આ સૂત્રકૃતાગ સૂત્રની વીજી આવૃત્તિ છે, કે જેની અંદર પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના સોઠ અધ્યયનના સૂત્ર-નિર્યુક્તિ-વૃત્તિ અને ટિપ્પનમાં
 પાઠાન્તરોથી પરિપૂર્ણ આ પ્રથમવિભાગ છે. સૂત્ર-નિર્યુક્તિ-વૃત્તિ-સંબંધિ યોગ્ય પરિચય કરાવીને, પાઠાન્તરોનો પરિચય અત્ર અપાય છે.
 આ મન્યનું દ્વિતીય-સસ્કરણ કરતી વચ્ચે પ્રાતઃસ્મરણીય-પૂજ્યપાદ-આગમોદ્ધારક-પૂ. ગુરુદેવની પુનિત નજરથી પાવન થયેલ
 સસ્કરણને લક્ષ્યમા રાખેલું છે. એટલે ટિપ્પનમા પ્રથમ પૃષ્ઠ-પ્રથમ પુંઠીની દશમી પંક્તિ પર-“ સા. ૧ સદશ પાઠાઃ । ૨ શબ્દ-

પર્યાયાઃ । ૩ અમિષેય ગુણઃ । ૪ નયગહનમ્ ૩ । ૭ આ ચાર પાઠાન્તરો છે તમાં સા અધરથી પ્રાતઃસરખીય-પૂજ્નપપાદ-
 ખી માગરાનન્દયરીશરલી પ્રહુપ ક્રમુ, અને સા વી સઠ ઘયેક ઇક નશરથી ત્રપ પાઠામ્વરો પ્રખમ સંસ્કરખના પ્રત્યન્વર-પાઠો પળ
 તેમોખીના ડ ઇમ સમઘયુ અને ૭ નશરના પાઠાન્તરના અંતમાં ૩ સંઘાથી સંજિત ઘયેક છે, તે દ્વિતીય-સંસ્કરખનો પાઠામ્વર
 ડ બાવી ઠેઠે દિવ્વનમાં સા સઘાથી સઠ ઘવા એ એ પાઠામ્વરો અગર પ્રાકુલ-પયોથી સંસ્કુલ-ઢાયા બાયે ઇ સર્પ પ્રવમ
 સંસ્કરખની પૂ૦ ખી ગુઠદેવની કાર્યવાહી છે અને તે સિવાય અ બા ૩ સંઘાથી સંજિત ઘયેક પાઠાન્તરો દ્વિતીય-સંસ્કરખના છે
 અને તે પાઠામ્વરોના મૂલસ્વાગના પરિચયને મેલઘવા અખિજાપિ-અમ્યાસકો માટે પ્રસિખોની સંજિત-રૂપરેસા અળાવાય છે, અને
 આ પીના રમાલ-ખીજાન્તિનાય-તાલપત્રીયાદિ-પ્રલ-મહાર તરફથી પ્રકાશિત ઘયેક સુચિપત્રમાં પળ અળાયેલ છે

અ --- સંજિતપ્રવિ-કયાલ મ ૨ શાલઢા ન ૪૫ પ્રવિ ન ૧ પત્ર ૪૨૧ } માપા-પ્રાકુલ-સંસ્કુલ
 આ --- સંજિતપવિ- " " " " " ૧૨ " ૧ " ૪૧૨ }

ઉપર અળાયેલ ખીસૂત્રકર્તાંગ-સૂત્રનિયુક્તિ-શુચિની તે તાલપત્રીઓ અનુક્રમે ૩૨-૩૧ ઈવ ડાંધી છે અને પશોજઢાઈમાં અનુક્રમે
 ઈવ ૨૧-૧૧૧૧ છે, અને વરેક પત્ર પર ઘયારેમાં ઘયારે વાર પાંચ વંકિઓ છે, અને ડોઢામાં ડોઢી તે ત્રણ વંકિઓ અપેઢી છે
 ડસો વર્ષ ઘયારેતનો જાલ ઘ્યતીલ ઘવા ઢલાં પળ તે પ્રવિઓ પળીમ સારી અશરખામાં છે, અને તે ઘને પ્રસિખોનું સ્ત્રોકમમાળ
 ૧૧૧૧૭૦) અને ૧૩૦૦૦) અનુક્રમે વિ સં ૧૩૨૭ માત્રલા ઘદ ૨ રવિવારે વીજાપુરમાં અને વિ સં ૧૩૪૯ માં ઢજઢાઈ છે

વન્ને પ્રતિઓનું લસ્વાળ સરખુજ હોવા છતાં અક્ષરો નાનામોટા લખવાની પદ્ધતિથી પાના ઓછા-વધુ પ્રમાણમાં હોય તે સ્વાભાવિક છે, પણ શ્લોકપ્રમાણની ગણત્રીમાં લેખક (લહીયા) વિગેરેની યામી કલ્પી શકાય છે. આ સર્વે હકીકત મુદ્રિત-સૂચિપત્ર-પૃ. ૧૦-૧૪ પર આલેખેલી છે.

ઈ—સંદ્ધિકપ્રતિ મુદ્રિત-સૂચિપત્ર-૪૪ પર નીચેની હકીકત આલેખેલી છે.

કાશ્મીરી-કાગલપર લખાયેલ સૂયગડાંગવૃત્તિની આ પ્રતિ સારી અવસ્થામાં છે. પત્ર ૩૭૪ છે, ભાષા પ્રાકૃત-સંસ્કૃત છે. ઢાઘઢા-નં. ૨, પ્રતિ નંબર ૨૪; આ પ્રતિપર સંવત-સ્થલાદિ સ્પષ્ટ જણાતાં નથી.

એક સરખુ લખાણ આવતાં લખનાર-લહીયાઓને મૂલ થવાનો સંભવ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, અગર પ્રમાદાદિ દોષોને લીધે પળ કેવી કેવી મૂલો થાય છે, તેવા પાઠાન્તરો પળ લીધા છે; માટે વાંચનારે વિવેકપૂર્વક તે તે સ્થાનાદિમાં પાઠાન્તરોનો આશ્રય લેતાં પહેલાં પૂર્વોપર પ્રસંગોને વિચારીને ઉપયોગ કરવો.

હવે ઉપયોગી બીના એક સમજવાની છે, પૂ. શ્રીષ્ટિકારે જ્યારે વૃત્તિની રચના કરી ત્યારે તેઓશ્રીને જે જે સૂત્રકૃતાગ-સૂત્રની અંતે નેની નિયુક્તિની લખેલી પ્રતિઓ મઢી હશે તે તે પ્રતિઓ ઉપરથી પ્રાપ્ત થયેલ લગભગ પંચાવન-પ્રત્યન્તરો લીધા છે, અને પ્રસંગે પ્રસંગે પળ તેઓશ્રીએ તે તે પ્રત્યન્તરોની પળ વૃત્તિ લખી છે. પાઠાન્તરોનું પરિશીલન કરવાના અભ્યાસીઓ વૃત્તિના પાઠાન્તરોના સ્થાનોને સહેલાઈથી જોઈ શકે, વિચારી શકે અને પરિશીલન કરી શકે; તે હેતુથી ૭ મું પરિશિષ્ટ જોવાની મલામળ છે.

परिशिष्टोऽनो परिषयः—

प्रथम-परिशिष्टमां आ प्रथमना अभ्यपनो, वरेषावो, मूळसूत्रो, नियुक्ति, अने इतिना विवरण अवसरे आबनारा अनेकविध विषयबोऽनो अनुक्रम आपवामां भाषेडो छे

द्वितीय-परिशिष्टमां इति रचनाकाले आपेठ पद्यात्मक-गाथात्मक-साहित्यपाठोना अकाराधिक्रमे पत्रांक-पृष्ठांक-पंक्त्यक-सहित अनुक्रम आपवामां भाषेड छे

तृतीय-परिशिष्टमां सूत्र-नियुक्ति अने इतिमां अणापेठो दृष्टांतोना-पत्रांक-पृष्ठांक-पंक्त्यक-साथे स्थानो अष्याववामां आख्या छे, अने आ प्रथम विभागमां अगमग २४०) छपर दृष्टांतोऽनो समापेठ भाय छे

चतुर्थ-परिशिष्टमां अभ्यासिबोऽने अने बख्खोऽने मममीय एवी अगमग भाषवर्षक-पुनित-पंक्तिबोऽनो संषय स्थानोना निर्वेस पूर्वक अवापेडो छे

पञ्चम-परिशिष्टमां विद्येय-नामो, अष्टा-परिशिष्टमां म्यायज्ञासना अभ्यासिबोऽने इययोगी एवा न्याय-पदो, सातमा-परिशिष्टमां इति-रचनाकाले भी पू इतिकारेमे प्राण्य अषेस सूत्र-नियुक्तिरिबत-प्रत्यम्बर पाठान्तरो, अने अष्टम-परिशिष्टमां मायासंबन्धि-बाठेखनो अने आर्ष-वचमनो संषय करवामां भाषेडो छे

अभ्यासीओऽने मलामग—

सुधारीत अष्टथान्धी रजा आपती बख्खे प्रेसना अम्पोसीटरमी नकर-पूकधी, सुधारा प्रमाण न सुपर्वो होय अगार सुधण बती

वखते कानो, मात्रा, मीडी वगेरे आघापाळा टाइपो थई जवाथी, अथवा सुघारवा अवसरे नजरदोषथी जे जे अशुद्धि रहेवा पामे ते स्वाभाविक छे, तेथी ग्रन्थ-परिसमाप्तिनी साथे पृ. २७६ थी पृ. २७८ सुधीना शुद्धिपत्रकथी अशुद्ध-स्थलोने प्रथमतः सुघारी लईने अभ्यासीओने सुद्वित थयेल ग्रन्थनो अभ्यास करवा भलासण छे. विशेषमा पृ. १ थी पृ. २८ सुधीना आठ-परिशिष्टोमां नीचे मुजब सुघारो करीने अभ्यास करवो.

पत्राङ्क	पृष्ठाङ्क	पङ्क्त्याङ्क	अशुद्धम्	शुद्धम्
१	१	२	प्रथमश्रुतस्कन्धीय- श्रीमत् सूत्रकृताङ्गीय	शुद्धम् श्रीमत्सूत्रकृताङ्गीय
७	१	७	अगत्य०	विशिष्ट०
७	२	१	०धर्मा०	०धर्म०
७	२	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०ताङ्गद्विती०
७	२	३	०राद्यअनु०	०राद्यनु०
७	२	४	निर्देशकपूर्व	निर्देशपूर्व
१५	१	७	०प्तेदं	०प्तमिदं
१५	१	७	द्वितीय०	द्वितीयं०
१५	२	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०ताङ्गद्विती०
१५	२	३	प्रदर्शयन्ते	प्रदर्शयन्ते
२०	१	९	०प्तेदं०	०प्तमिदं०
२०	२	२	०ताङ्गीय-द्विती०	०ताङ्गद्विती०
२०	२	४	०र्थेऽगत्य०	०र्थं विशिष्ट०
२२	२	१०	०प्तेदं	०प्तमिदं
२६	१	११	”	”
२६	२	१३	”	”
२७	१	२	०ताङ्गीय	०ताङ्गद्विती०

२८	१	१३	० ज्येष्ठ	० ज्येष्ठ	२८	२	२	प्रवर्धन्ते
२८	१	१३	सप्त परि०	सप्तम परि०	२८	२	१३	समाप्तमिव

एपर मुञ्जवनी छुटि करीने छम्पासीओए अम्बास करवानु कस्य राखनु

उपसहारमां—

आ रीते सम्पादन-संशोधन-कार्येने अने सावधानीपूर्वक काम करवा छठां प्रमाणादि दोषपी अे फाई छुटि बई होव, अथवा प्रायःस्मरणीय-पुण्यपाद-पंचम गणधर मगबन्ध, पू भीनिर्मुक्तिहार, पू भीगुरुदेवना आस्य विकट अे फाई दोष रहेबा पान्यो होय, ते संवधमां “ मिथ्या पुष्कट भाखो ” एवी शार्दिक-अभिजायापूर्वक विवेकी-वाचकोने, विचारकोने; अने अम्बासकोने अम्बास करवा सादर मजामज छे अने प्रकासन बाठा आ प्रन्बने प्रकाशमां प्रेसकोपी तैयार करवामां, प्रूफ सुधारवामां-वया प्रकासन अने आर्थिक-सहाय करवा विगेरेमां अेओए सवारठा बतसी छे ते सर्वने स्वस्तिपट पर स्थिर करीने आ प्रस्तावनानी परिममाप्ति कराय छे आ प्रम्भनुं साधत-वाचन-मनन-परिसीठन करीने, सासन-मान्य-भावनाओपी भावित यहने, स्व परहित सावधानां वधु ने वधु अम्बासको अद्विरत-उपमबध बाध ए व एक महेच्छापूर्वक विस्तु छु

सि०— भीतपागच्छगगनार्हमणि-गीतार्थ-सार्वभौम-भागमोठारक-भीवर्द्धमान-अनागमसद्विराचनेक-संस्थामिमांषोपवेशक-सासनसंरक्षक-धीआनन्वसागरसूरीश्वरचरणीकः—

चन्द्रसागरः

॥ १ परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेत्रे प्रथमश्रुतस्कन्धीय-श्रीमत्सूत्रकृताङ्गैः अध्ययनान्यध्ययनस्थित-सूत्रकारसुनिर्मितसूत्राणि, तत्स्थितनिर्णयिककार-
निर्मलपद्यानि, तत्स्थितवृत्तिकारविरचितविषयाणि च तेषां पृष्ठपङ्क्त्याद्यनुसारेणाऽत्र प्रथमपरिशिष्टे प्रदर्श्यन्ते ।

॥ श्रीमत्सूत्रकृताङ्गैः विस्तृतविषयाद्यनुक्रमः ॥

१ श्रीसमयाध्ययने-उद्देशकाः ४, सू० श्लो० ८८, नि० श्लो० ३५; पृष्ठ-१ पृ० ५३ ।

प्रथमोद्देशके-मू० श्लो० २७, नि० श्लो० ३५ ।

१ मंगलम् ।

२ उपोद्घातः ।

३ सूत्रकृतपर्यायः ।

४ करण-निक्षेपः ।

५ गतिपरिणामादिस्वरूपम् ।

६ कालकरणम् ।

७ श्रुतेर्मूलकरणम् ।

८ सूत्रनिरुक्तम् ।

९ गाथाषोडशकनिक्षेपः ।

१० अध्ययनार्थाधिकाराः ।

४ ५ ६ ७ ८ ९

२५	अफळवाविषोऽः ।	२५
२६	मिष्यात्वफळम् ।	२९
	द्वितीयोद्देशके—श्रु० श्लो० ३२ ।	
२७	नियविवाहः ।	३०
२८	निषष्टिकादसमाधानम् ।	३२
२९	अज्ञानवर्तितम् ।	३३
३०	अज्ञानवादिमतद्रूपम् ।	३७
३१	पतुर्विचकर्मण्यामावविमतम् ।	३८
३२	पतुर्विचकर्मण्यामावः ।	३९
३३	कर्मण्यामावविफळम् ।	४०
	दृष्टीयोद्देशके—श्रु० श्लो० १६ ।	
३४	आमाफर्षोपयोगफळम् ।	४१
३५	श्लोककर्मण्यामावविपूर्वपक्षः ।	४३

१०	अनुयोगव्यापारि ।	१०
११	समसमिषेयाः ।	११
१२	श्रेष्ठावशिष्याः ।	१२
१३	कल्पकर्मनिर्णयम् ।	१३
१४	स्वधर्मः ।	१४
१५	परस्मयेषु शार्वाकपूर्वपक्षः ।	१५
१६	परस्मयेषु शार्वाकोत्तरपक्षः ।	१६
१७	शार्वाकोत्तरपक्षः ।	१७
१९	अष्टैवविमतम् ।	१९
२०	तन्वीवतच्छरीरवादिपूर्वपक्षः ।	२०
२१	तन्वीवतच्छरीरवादिन्वितकल्पम् ।	२१
२२	अकारकवादिमतमित्याहारणम् ।	२२
२३	निर्मुक्तिव्याय अकारकवादिमतमित्याहारणम् ।	२३
२४	आत्मपक्षवादिपूर्वपक्षः ।	२४

चतुर्थोद्देशके—मू० श्लो० १३ ।	
४० कृत्योपदेशिकमतम् ।	४८
४१ लोकवादः ।	५०
४२ लोकवादनिरासः ।	५१
४३ मूलोत्तरगुणपालनम् ।	५३

२ श्रीवैतालीयाध्ययने—उद्देशकाः ३, मू० श्लो० ७६, नि० श्लो० ९; पृ० ५४-७७ ।

७ सयमेऽपि अयुक्कूलोपसर्गः ।	६०
८ संयमरसिकानां स्रुपदेशः ।	६१
द्वितीयोद्देशके—मू० श्लो० ३२, नि० श्लो० (४३-४४)=२ ।	
९ परनिन्दादिदोषनिवारणार्थं स्रुपदेशः ।	६२
१० धार्मिकप्रश्ने कथानकम् ।	६३
११ कथानकरहस्यम् ।	६४
१२ मोहान्धं प्रत्युपदेशः ।	६५

४४ जगत्कर्तृत्ववाद्युत्तरपक्षः ।	४४
४५ जगत्कर्तृत्ववादः ।	४५
४६ प्रकारान्तरेण कृतवादिमतम् ।	४६
४७ त्रिराशिकर्तृवादनिरासः ।	४७

३ श्रीवैतालीयाध्ययने—उद्देशकाः ३, मू० श्लो० (३६-४२)=७ ।

१ वैतालियनिक्षेपः ।	५४
२ आयुषोऽनित्यता ।	५५
३ आरम्भनिवृत्त्युपदेशः ।	५६
४ सर्वस्थानाद्यनित्यतावर्णनम् ।	५७
५ मायाधीनाना स्रुपदेशः ।	५८
६ सद्दिवेकिनं सयमे गुणप्राप्तिः ।	५९

- १३ त्रिविधोपसर्गमन्व्युपदेशः ।
 १४ वरिहायशोचप्रवर्षेणम् ।
 १५ दृष्टान्शोचस्यासपूर्वकं कर्मोपदेशः ।
 १६ पर्मोरिकर्मोपदेशः ।
 ७०
 द्वितीयोपदेशके—मू० सू० २२ ।
 ७१ परिषदादिप्रवर्षेणम् ।

- ३ श्रीउपसर्गाध्ययने—उद्देशका ४, मू० सू० ८२, नि० सू० (पृ ४५-५०)=६ ।
 १ उपसर्गनिष्ठेषः ।
 २ उपसर्गभेदनिरूपणम् ।
 ३ परिषद्विषयकदृष्टान्तः ।
 ४ मन्व्यपरिषद्वर्षेणम् ।

- १८ निर्मषषर्चोविप्रवर्षेणम् ।
 १९ कामपरित्वागे स्रष्टा ।
 २० कामपरित्वागे समाचामम् ।
 २१ कामपरित्वागेऽपि समाचामम् ।
 २२ द्वितीयाध्ययस्य सारास्र ।

७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६

५ वषपरिषद्वर्षेणम् ।
 ६ इत्समस्रकपरिषदाधिकारः ।
 ७ अमुकूतोपसर्गोधिकारः ।
 ८ अमुकूतोपसर्गे मातादिकवर्षेणम् ।

८२
 ८३
 ८४
 ८५

द्वितीयोपदेशके—मू० सू० २२ ।

१ अनुकूलोपसर्गे विविधोपायद्वारा कदर्थनम् ।

८६

१० अनुकूलोपसर्गे द्रव्याद्यावर्तप्रदर्शनम् ।

८७

११ " " दृष्टान्तयोजना ।

८८

तृतीयोद्देशके—मू० श्लो० २१ ।

८९

१२ अनुकूलद्युपसर्गे दृष्टान्तः ।

९०

१३ " " निगमनम् ।

९१

१४ द्वितीय दाष्टान्तिकनिरूपणम् ।

९२

१५ परतीर्थिकासदाचारनिरूपणम् ।

९३

१६ पारमार्थिकोपदेशः ।

४ श्रीस्त्रीपरिज्ञाऽव्ययने—उद्देशकाः २, मू० श्लो० ५३, नि० श्लो० ५३, पृ० ८; पृ० १०२—१२० ।

प्रथमोद्देशके—मू० श्लो० ३१, नि० श्लो० (५४-६१)=८ ।

१ स्त्रीशब्दनिक्षेपाः ।

१०२

१७ आक्रोशादिप्रसंगे दृष्टान्तनिरूपणम् ।

९४

चतुर्थोद्देशके—मू० श्लो० २२; नि० श्लो० (५१-५३)=३

९५

१८ स्वलितशीलस्य परूपणा ।

९६

१९ स्वलितशीलस्य दृष्टान्तनिरूपणम् ।

९७

२० मोक्षविवारे शाक्यपूर्वपक्षः ।

९८

२१ शाक्यपूर्वपक्षनिरसनम् ।

९९

२२ दृष्टान्तद्वारा पूर्वपक्षनिरसनम् ।

१००

२३ ख्यादिपरिषहपरजितावस्थानिरूपणम् ।

१०१

२४ समस्तोपसंहारः ।

२ उद्देशार्थाधिकारः ।

१०३

३ कथमविश्वास्याः स्त्रियः ? ।

१०४

- ४ श्रीविषयककपटजासदिगर्शनम् । १०५
 ५ श्रीमद्गुणवर्जनेनाऽबिन्त्युत्तमः । १०६
 ६ श्रीविषयकविबिष-कवर्जना । १०७
 ७ श्रीवर्जने पारमार्थिकोपवेश्वा । १०८
 ८ मुग्गमायादिमस्यर्के महाश्रोतः । १०९
 ९ मिथीमात्ररूपकवनम् । ११०
 १० श्रीवभाषपरिग्रह कथानकम् । १११

५ श्रीनरकविभवस्यव्ययने-उद्देशकाः २, सू० श्लो० (६२-८२)=२१
 प्रथमोद्देशके-सू० श्लो० २७, नि० श्लो० (६२-८२)=२१

- १ श्रीवत्सगात्यावद्बं नरकप्राप्तिः । १२०
 २ परमापार्थिकस्वरूपकथनम् । १२५
 ३ नरकस्वरूपकथनम् । १२६
 ४ नरकप्राप्त्यमोपसाधनमहारम्भादि । १२७
 ५ मयोद्भूत्प्राग्धनारकाप्राप्त्यनुभवनम् । १२९

- ११ श्रीस्वभाषपरिग्रहाने सूत्रकारस्य स्पष्टकथनम् । १११
 १२ श्रीसर्षभशोपदर्शनम् । ११३

द्वितीयोद्देशके-सू० श्लो० २२ ।

- १३ स्वच्छिन्वशीलस्यावस्वावर्ष्यनम् । ११४
 १४ स्वच्छिन्वशीलं प्रति श्रीप्रवाराणा । ११५
 १५ श्रीसङ्गपरिहारोपसंहारकथनम् । ११६

६ नम्रूस्वामिन प्रति सारोद्देशकथनम् । १२३

द्वितीयोद्देशके-सू० श्लो० २५ ।

- ७ नारकावस्थाविशिष्टप्रतिपादनम् । १२४
 ८ नरकपाठानां वचनाविक्रियावर्ष्यनम् । १२५
 ९ नरकवशावसावर्ष्यनम् । १२७

६ श्रीवीरस्तुत्याख्याध्ययने-मू० श्लो० २९, नि० श्लो० (८३-८५) ३; पृ० १४१-१५२ ।

१ महच्छब्दनिक्षेपवर्णनम् ।	१४१	६ दृष्टान्ते दार्ष्टान्तिकयोजनम् ।	१४७
२ स्तवननिक्षेपवर्णनम् ।	१४२	७ भगवद्वर्णनम् ।	१४८
३ श्रीमन्महावीरगुणकथनम् ।	१४३	८ अनेकविधदृष्टान्ते श्रेष्ठतया भगवद्वर्णनम् ।	१४९
४ अतिशयादिवर्णनम् ।	१४५	९ अभयदानस्य श्रेष्ठता ।	१५०
५ दृष्टान्तभूतमेरुवर्णनम् ।	१४६	१० अन्तिमरहस्यम् ।	१५१

७ श्रीकुशीलपरिभाषाऽध्ययने-मू० श्लो० ३०, नि० श्लो० (८६-९०) = ५; पृ० १५२-१६४ ।

१ अध्ययनस्य पूर्वापरसंबन्धः ।	१५२	५ पाषण्डिकानां जीवनचर्यावर्णनम् ।	१५६
२ अध्ययनस्याऽन्वर्थतादिदर्शनम् ।	१५३	६ कुशीलान् प्रति सामान्योपालम्भः ।	१६१
३ निर्दोषसूत्रविचारणा ।	१५४	७ सुशीलान् प्रति धर्मोपदेशः ।	१६३
४ कुतीर्थिकाना संसारप्राप्तिदर्शनम् ।	१५५		

८ श्रीवीर्याङ्घ्रियने-मू० श्लो० २६, नि० श्लो० (११-१८) ८, पृ० १६५-१७५ ।

१ वीर्यनियुप-वर्जनम् ।	१६५	६ अनित्यमावनावर्जनम् ।	१७१
२ माहरीर्षवर्जनम् ।	१६६	७ पण्डितपरमे कच्छपदृष्टांतः ।	१७२
३ वण्डितादिनेदेन माहरीर्यवर्जनम् ।	१६८	८ प्राजाविपावादिभिरमज भेयस्करम् ।	१७३
४ संज्ञारब्धाख्यानम् ।	१६९	९ पण्डितवीर्याङ्घ्रिभ्रतः ।	१७४
५ पण्डितवीर्यकथनम् ।	१७०	१० समाप्तेरुमाभ्यपन रहस्य च ।	१७५

९ श्रीघर्माङ्घ्रियने-मू० श्लो० ३६, नि० श्लो० (११-१०२) ४; पृ० १७६-१८६ ।

१ नामारिनियुपस्वरूपकथनम् ।	१७६	६ धर्मस्वरूपकथनम् ।	१८१
२ पर्यस्य यथावतकथनम् ।	१७७	७ मायासमितिस्वरूपकथनम् ।	१८३
३ त्रिमप्रदिवादिमार्गे वदेव स्तरणम् ।	१७८	८ कुशीलसमर्गस्वरूपम् ।	१८४
४ ब-प्रत्याकथनपरिष्ठापूर्वकं परिहारणम् ।	१७९	९ गुरुकुलवासासेवनकामः ।	१८५
५ वरपगुनस्वरूपकथनम् ।	१८०		

१० श्रीसमाध्ययने-मू० श्लो० २६; नि० श्लो० (१०३-१०६) ४; पृ० १८६-१९७।

१ समाधिनिक्षेपवर्णनम् ।	१८६	६ परिग्रहादिस्वरूपम् ।	१९२
२ सूत्रारम्भः ।	१८८	७ भावसमाधिस्वरूपम् ।	१९३
३ ज्ञानदर्शनादिसमाधिस्वरूपकथनम् ।	१८९	८ कपिलदर्शननिरूपणम् ।	१९४
४ ज्ञानदर्शनादिसमाधिस्वरूपाधिकारः ।	१९०	९ कपिलदर्शनविशिष्टस्वरूपम् ।	१९५
५ चारित्रस्वरूपम् ।	१९१	१० तपश्चरणोपायनिरूपणम् ।	१९६

११ श्रीसार्गाध्ययने-मू० श्लो० ३८, नि० श्लो० (१०७-११५) ९; पृ० १९७-२१०।

१ निक्षेपादिवर्णनम् ।	१९७	८ चत्वरगुणस्वरूपनिरूपणम् ।	२०४
२ क्षेमादिमार्गस्वरूपम् ।	१९८	९ सावधानुष्ठानानुमति-परिहारस्वरूपम् ।	२०५
३ सम्यग्मिथ्यामार्गनिरूपणम् ।	१९९	१० सावद्यप्रश्ने समाधानदानस्वरूपम् ।	२०६
४ मोक्षमार्गस्यैकार्थिकाः ।	२००	११ धर्मव्यतिरेकिणां दोषस्वरूपनिरूपणम् ।	२०८
५ मोक्षमार्गस्य परमार्थस्वरूपम् ।	२०१	१२ संयमानुष्ठाने परिवर्जनस्वरूपम् ।	२०९
६ चारित्रमार्गस्वरूपम् ।	२०२	१३ मोक्षमार्गस्य परमार्थस्वरूपम् ।	२१०
७ हिसाविरतिस्वरूपम् ।	२०३		

१२ श्रीसमवसरणाध्ययने-मू० श्लो० २२, नि० श्लो० (११६-१२१) ६, पृ० २११-२३५ ।

- १ समवसरणनियेषः ।
 २ क्रियादिवादिनां मेवप्रवर्धनम् ।
 ३ क्रियादिवादिनां सवधिभागप्रवर्धनम् ।
 ४ क्रियादिवादिनां सधमवर्धनम् ।
 ५ इत्यारि समवसरणानि ।
 ६ सूत्रादौरहस्यम् ।
 ७ अज्ञानिकानां मयनिरूपणम् ।
 ८ धैर्यविकारं मयनिरूपणम् ।
 ९ अक्रियावादिनामज्ञानयेष्टितप्रवर्धनम् ।
 १० अष्टांगनिमित्तादिचौरागतस्वरूपम् ।
 ११ क्रियावादिमयनिरूपणम् ।

२११
 २१२
 २१३
 २१४
 २१५
 २१६
 २१७
 २१८
 २१९
 २२०
 २२१
 २२२
 २२३

- १२ अविश्रवज्ञानिनां स्वरूपकथनम् ।
 १३ अन्तुमेवप्रवर्धनम् ।
 १४ लोभादीन्तुजसपञ्चाङ्गानि वर्धनम् ।
 १५ अल्पसत्त्वप्राग्जिबीवादिस्वरूपम् ।
 १६ अस्मद्मानिनो स्वरूपप्रतिपादनम् ।
 १७ क्रियावादिनां पारमार्थिकस्वरूपकथनम् ।
 १८ अन्यवर्धनसंबन्धिपक्रियावादिस्वरूपनिरूपणम् ।
 १९ पञ्चाङ्गयवस्वरूपनिरूपणम् ।
 २० वैशेषिकपदार्थनिरूपणम् ।
 २१ बौद्ध-वर्धनसवतिकल्पणम् ।

२२४
 २२५
 २२६
 २२७
 २२८
 २२९
 २३०
 २३१
 २३२
 २३४

श्रीयाथातथाध्ययने-सू० श्लो० ३३, नि० श्लो० (१२२-१२६) ५; पृ० २३५-२४७ ।

२४१
२४२
२४३
२४४
२४५
२४६

- ७ मदस्थानसेवनस्वरूपम् ।
- ८ शिष्यगुणादिनिरूपणम् ।
- ९ मदस्थानानामकरणीयत्वम् ।
- १० भिक्षादिस्वरूपम् ।
- ११ स्वदर्शनाग्रहिणां स्वरूपम् ।
- १२ तपश्चरणादिकस्य विधेयता ।

श्रीग्रन्थनामकाध्ययने-सू० श्लो० (१२७-१३१) ५; पृ० २४७-२५९ ।

२५३
२५४
२५५
२५६
२५७
२५८

- ७ दार्ष्टान्तिकनिरूपणम् ।
- ८ अन्तेवासिनां विनयादिचर्या ।
- ९ गीतार्थानां स्वपरत्तरकत्वम् ।
- १० धर्मकथकानां स्वरूपम् ।
- ११ व्याख्यानविधिनिरूपणम् ।
- १२ भाषाविधिनिरूपणम् ।

श्रीयाथातथाध्ययने-सू० श्लो० ३३, नि० श्लो० (१२२-१२६) ५; पृ० २३५-२४७ ।

२३५
२३६
२३७
२३८
२३९
२४०

- १ सम्प्रन्धनिक्षेपनिरूपणम् ।
- २ भावतथ्यस्वरूपम् ।
- ३ पूर्वापरसूत्रसंबन्धनिरूपणम् ।
- ४ जन्तूना गुणदोषनिरूपणम् ।
- ५ क्रोधादिकषायनिरूपणम् ।
- ६ पुरुषजातस्वरूपम् ।

श्रीग्रन्थनामकाध्ययने-सू० श्लो० २७, नि० श्लो० (१२७-१३१) ५; पृ० २४७-२५९ ।

२४७
२४८
२४९
२५०
२५१
२५२

- १ शिल्पादिस्वरूपम् ।
- २ सूत्रविहितशिक्षास्वरूपम् ।
- ३ गुरुपादमूलेऽवस्थानम् ।
- ४ साधुगुणनिरूपणम् ।
- ५ साधुचर्यानिरूपणम् ।
- ६ संन्मार्गदेशकस्वरूपम् ।

१५ श्रीआदाननामकाव्ययने-मू० श्लो० २५, नि० श्लो० (१३२-१३६) ५, पृ० २५८-२६८ ।

१ आदाननिघोषविषयनम् ।	२५९	५ श्रीप्रसङ्गाभाषनितोषकप्रवर्धनम् ।	२६५
२ सूत्रस्यपरञ्चाख्यानम् ।	२६१	६ शान्त्युनिस्वरूपम् ।	२६६
३ सहायानामाविदस्व स्वरूपम् ।	२६३	७ मनुष्यत्वाविदुर्कमम् ।	२६७
४ श्रीप्रसङ्गाजबर्धनम् ।	२६४	८ अश्विनोपसहरणम् ।	२६८

१६ श्रीगायाव्ययने-मू० श्लो० ४ नि० श्लो० (१३७-१४१) ५, पृ० २६९-२७५ ।

१ पूर्वोपरसम्बन्धः ।	२६९	४ भ्रमणक्षब्धस्वरूपम् ।	२७२
२ गाथानिघोषनिरूपणम् ।	२७०	५ भिद्युक्षब्धस्वरूपम् ।	२७३
३ गुणनिष्पन्नमनुनिस्वरूपम् ।	२७१	६ निर्मन्व्यक्षब्धस्वरूपम् ।	२७४

॥ समाप्तोऽयं विषयाद्यनुक्रमः ॥-

प्रकीर्णाः ।

१ शुद्धि-पत्रकम् ।

पृ० २७६-२७

॥ परिशिष्टानि ॥

१ विषयानुक्रमः ।

पृ० १-

२ अकाराद्यनुक्रमेण पद्यानि ।

पृ० ७-

३ दृष्टान्ताः ।

४ अगत्यपङ्क्तयः ।

५ विशेषनामानि ।

६ न्यायपदस्थानानि ।

७ पाठान्तराणि ।

८ भाषाभट्टपद्यपदानि च आर्षवचनानि च ।

॥ २ परिशिष्टम् ॥

परम-प्रमाविक-पञ्चमपञ्चपरमगणक्रीमत्सुषमास्वामिविरचितधृत्ताक्षीय-द्वितीयाङ्के
 मीश्रीलाङ्घुरी-विरचितवृष्टि-व्याख्यासहस्रे इषिस्वपीकरणार्थमनेकशास्त्र-प्रसिद्धानि-स्वीकृतान्यकाराद्यवनुकमेण्य तदुचितकार
 न्यत्रस्वतन्निर्देशकपूर्वकं द्वितीयपरिशिष्टे प्रवर्ष्यन्ते ।

आदि-पदानि-	पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्यङ्कः	अच्छेद्योऽवम०	२५	३
अकर्ता निर्गुणो मोक्ष०	२२	१	६	अक्षरपरवद्भाक्त०	१९५	३
अकर्ता निर्गुणो मोक्ष०	१९४	१	११	अज्ञानिभवादिपतं०	२१३	३
अक्षोसह०	९४	२	२	अदृक्कृद्विभङ्गमे तप्पयाणे०	१७५	३
अक्षोसहोपचमारण्य०	१६७	१	६	अपुत्रपदिष्टिषितिव०	२२२	७
अक्षरार्कमेण०	७	२	९	अप्यं मपति०	१०४	३
अच्छद्विव विसयसुरो०	१२७	१	१०	अस्वित्तो ज्ञाया०	१९	१
अच्छिवि मीक्षयमेर्ष	१३०	१	८	अधिस्य साक्षात्ति मभक्ति मूर्त्तौ	२२७	२

६४	१	८
१७१	१	१२
२५	१	५
१०४	२	२
१९८	२	१०
११२	२	१
१०४	२	२

आ

अवाप्य मानुष जन्म०	१	८
अशाश्वतानि स्थानानि०	१	१२
असदकरणा०	१	५
असयारंभाणं०	२	२
असियसयं किरियाणं०	२	१०
अह एयाणं पगई०	२	१
अहवाको०	२	२

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्यङ्कः
४०	२	११
६४	१	८
१७६	२	७
२३०	१	७
४४	२	११
२४३	१	९
१७०	२	३
२६	१	६
१८४	१	२
२५८	२	५
८६	२	९
६५	१	६
२६२	१	३
८०	२	४

अनुमन्ता विशासिता
 अनेन व्रतसंगेन
 अन्नं पानं च वस्त्रं च
 अन्यथाऽनुपपन्नत्वं
 अन्यथा कुंभकारेण०
 अन्यैः स्वेच्छारचितानर्थं विद्येषान् २४३
 अपकारसमेन कर्मणा०
 अपेक्षेत०
 अप्येण षट् षे सेज्जा०
 अप्रशान्त मत्तौ०
 अमित्तो मित्तपेसेणं०
 अर्थानामर्जने दुःखम०
 अर्हं (रुह) न् यदि सर्वज्ञो०
 अवरार्ह सए०

इ

इह एक नवसे०
 इह वत्सेदसर्षस्व०
 इह भीमर्षमि पिरए०

उ

उद्यर्षे ज्ञावसेवर्ष्यं०
 उवाकिर्षमि पाए०
 उद्यमदे विरिष्यं०
 उद्ये इरेइ सौष्यं०
 उद्येसे निरेसे०
 उद्यभावात्०
 उद्यमोगोपापपरो०
 उद्यमइकाड्रिया०
 उद्येइ र्भगुडी०

ए

एक एव हि भूवात्मा०
 एकस्य अम्भमरणो
 एकाद्या०
 एकं हि चतुरस्रम्०
 एकः प्रकृत्ये कर्म०
 एको इरेइ धर्म्यं०
 एको परिममच अए०
 एको सख्यस्सुगो०
 एतेष्वि से पुष्ये०
 एगो मे सासषो अप्या०
 एतत् पूर्वैष्यार्यं०
 एवाद्यनेव पुरुषो०
 एवाद्यनेव पुरुषो०

२७
 ११८
 १२७
 २
 ४०
 १७३
 २३६
 १२
 २१४
 ५७
 ९०
 ११२

२
 १
 ५
 १
 ४
 ९
 ७
 ७
 २
 १
 २
 २
 २

२०
 ७६
 १०
 ८३
 २४५
 ७६
 १४२
 ९४
 ११
 १९३
 ७०
 १५
 ७४

१
 २
 १
 १
 १
 २
 १
 १
 २
 १
 २
 १
 २

१
 ५
 २
 ५
 ५
 ६
 २
 ५
 ३
 ७
 ३
 ६
 ५

एता हसन्ति च इवन्ति च०
 एसेष य परिणामो०
 एयस्सयजं०
 एरड कदुरासी जहा०
 एवं पंच वि०
 एवं बहु गापी० .

अवं वा निवं वा०

कण्टकस्य०

कर्मगुणव्यपदेशा०

कलानि वाक्यानि०

कषाया यस्य नोच्छिन्ना०

कार्यं द्रव्य मनादिः०

कार्योऽपीषन्मतिमान्निरीक्षते०
 कार्यं क्षुत्प्रभवं०
 कालयदृच्छानियतिस्वभावे
 काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य०
 कालो सहावणियई०
 कालः पचति भूतानीत्यादि०
 किचाए पढियाए०
 किसका वोतुं०
 कुकुटसाध्यो लोको०
 कृतानि कर्मण्यतिदारुणानि
 कृशः काणः खञ्जः
 केकघकिराय०
 को एयाणं०
 कोद्वायथो०

पत्राङ्कः

१११

४

८०

९४

४

९४

१०६

२१

२५

१९०

१७५

२८

१

१

२

१

३

पृष्ठाङ्कः

११

७

१

४

६

७

१

१

१

१

१

१

६

२

२

३

पङ्क्त्याङ्कः

११

७

१

४

६

७

१

१

१

१

१

१

६

२

२

३

१०६

५९

२१३

१०५

२१५

२१४

२०३

१७०

६५

२७

११५

१२२

१०४

१०७

३

१

१

४

२

१०

को दीप वेगत्र०
 कोर्द भाग च मार्च ५०
 कोर्द मायं च मार्च ५०
 का कष्टकानामित्यादि०
 क्रियेव कलदां०
 किरपा च मग्गानवियोगनिष्कल्यं
 काल्यं च क्षमया०

स

सविदि लडमेय०
 शिअइ मुइअएण्य

म

गुरुअरसववो पम्मो०
 गन्तिरेडव०
 गविअतो मुले रेस्यं०

१०४	१	१	१
९१	१	११	१
१४२	१	९	१
२१४	१	७	१
१९५	१	२	१
२२४	२	७	१
५९	१	८	१
	२	२	१
८१	२	९	१
१०६	२	५	१
१०	१	५	१
८१	२	१०	१

गत्वा च नास्ति कश्चिदुत्तथा०
 गइसि धगिगमाअअठंमि०
 गाअर्धनगररुस्वा भाषा०
 मामवेअगुहादीनां०
 गाहासोकसगाण०
 गिअगुइविइ०
 गुरयो वत्र पूअन्ते०
 गगाये वासुवा०
 गथेसु प मइयपाअएसु०
 गभीर मुसिरा एये०
 गीप्पे तुस्यगुदां०
 षिअयेव दि सअणे
 षिअिदि०

२१९	२	६
२५२	२	८
२१९	२	१२
२०७	१	१०
९	२	९
१२७	२	३
८५	२	६
१०४	१	७
१६४	२	१
१८२	१	८
१६६	१	२
४०	२	१
१०४	२	१

१२	२	१८७	१२
१	१	२१५	१
१	१	२१५	१
११	२	१८९	११
६	२	१९१	६
९	२	२५२	९
१३	१	१४४	१३
१०	२	२४	१०
१२	१	२६	१२
४	२	१८४	४
२	१	१४२	२
६	२	६७	६
११	१	१०६	११
२	२	१२७	२

जह जह सुयम वागा हइ०
 जह गेग लखण गुणा०
 जह पुण ते चैव०
 जह मम ण पियं०
 जह मम ण पियं०
 जह वा विससं जुत्तं०
 जहा पुणस कत्थई०
 जातिरेव०
 जातिरेव०
 जीये णं मंते०
 जो सहस्सं सहस्साणं०
 जं अजियं समी०
 जं इच्छसि धेतुं०
 जं तंतरभिज्जंतुच्छलंतं०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्यङ्कः
१६७	१	८
१७९	१	३
४	२	१०
१२५	२	२
४	२	४
१५५	२	७
४	२	५
४	२	६
२७२	२	५
१५९	२	३
२७०	२	५
१८५	२	९

बुल्लुच्छले इजं०

छलिया अवयक्खंता०
 छयाय०
 छिन्नपादसुजस्कन्धा०

जइ कालगमेग गुणं०
 जइ पविससि पायालं०
 जइ सुकिलमेगगुणं०
 जइ सुकं०
 जइ सोडवि निळरसओ०
 जम्मं दुःखं जरा दुःखं०
 जयति णवणल्लिणकुवल्लयवियसि०
 जस्स धिई तस्सतवो०

स्नान मरुदपर्वरं माषपि०
शाममप्रतिप यत्स०

षट्पि व पिबो०
वतिबयसि कोइ वेसो०
जदिरकसं ते०
जाहृपियकंठ सामिब०
जाहृ पियकठ०
जायमि गिण्दिवन्वे०
जेमिति०
जेवतस्य वमिमिसो०
जेरुया इन्वदुयाप०

वद्यानं तव विज्ञान

स

व

२३७	२	१
२६४	१	७
२७२	१	१२
२७२	१	१
१०४	१	४
६०	१	७
१०७	१	८
२७५	१	७
८०	१	११
४०	२	५
२२८	२	७
११३	१	७

वज्रसंभारणि सजापि०
वज्रसंभार भिविष्णोपि०
वज्रा इवस्त पाप
वतस्तेनादितेद्रुव्येवोरिव
वदुस्त्रोपममपुना०
वदेवम्यूते वसुधे०
ववा कीर्णां हते भ्रातृगुप्त्य मेधाः
वपांसि यावतामित्रा०
वन्हा मिच्छद्विही०
वस्मात् कस्याजानो सर्वेषां०
वह विषवषाव सुषिणि०
वह वि गजजासिरेगो०
वह सव्ये षवषावा०
वदेव कर्म काजपि०

१८८	१	१
९७	२	२
१५८	२	४
१७८	१	७
७१	१	१
८९	२	१०
२६४	२	५
२८	२	१०
२१५	१	७
२१८	१	१२
२१५	१	४
९४	१	५
२१५	१	६
१५०	२	२

दाराः परिभवकारा०
 दीयते त्रियमाणस्य०
 दुःखात्मकेषु०
 दुःखं दुःकृतसंक्षयाय०
 दुंदुभि संमारोहे०
 दुम्राहं हृदयं यथैव वचनं०
 दुविलयलवोस०
 दुशे कुलं प्रघानं०
 दुंढकलियं०
 दुषस्यायतनं०
 घर्मार्यं पुत्रकामस्य०
 घण्णा ते वरपुरिसा०
 नदिथ य सि कोइ

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्याङ्कः
८०	१	६
१२७	२	४
१५२	१	१२
८०	२	३
१७५	१	९
४६	२	११
२६८	१	७
८०	१	११
११८	२	९
११८	२	१०
५	१	३
२२०	२	१२

तावदगजः
 विकलङ्कसगाक०
 तिथवरो चलनापी०
 तो कण्ठेस्स०
 थोवाहारो थोवमणिओ०
 दग्धेन्धनः पुनरुपैति०
 दग्धे बीजे यथाऽऽत्यन्वं०
 दधूण तओ०
 ददाति प्रार्थितः प्राणान्०
 ददाति शौचपानीयं०
 दृक्वस्स०
 दानेन महाभोगाश्च०

थ द

ष न

११ ३ ११ ३ ३ १० ४ १२ १२ ७ ६ ६ ५
 १ १ १ २ २ १ २ २ १ २ १ २ १ २ २
 ६५ १५० ९७ ९७ ४ ११२ १२२ ७० ७४ १३ ९९ १०४ १९१

मः सिद्धरूपस्य

ननु पुनरिष्टमसिद्धिर्भवति

न पुनरिष्टमसिद्धिर्भवति

न मांसमद्यजे दोषो

न मांसमद्यजे दोषो

न य द्योप्य द्योप्यद्वयं

मदि सीको

मदि काज्यादीद्विदो

नदि मद्यति निर्विगोपक

नानस्य दोर्द्धं गमपी

नानस्य दोर्द्धं मागी

नाम्यप

नाम्यपः स हि भेदव्याप्त

मासतो जायते मायो

मासतो जायते मायो

मित्त्व सत्त्वयस्यत्वं

निर्वाण्यविद्युत्सपदे

नैर्न छिन्वन्ति

नैवास्ति राज्यरुचस्त्व

नोदककिञ्चनगात्रोद्दि

प

पञ्चदशतिवस्वद्वो

पञ्चदशतिवस्वद्वो

पञ्चेन्द्रियाणि

पठमं नाज वयो वषा

पठम माये सयो वषा

२३२ २ १०

२५ १ ९

२३१ १ ५

२३४ १ ९

५५ २ ९

२५ १ २

१८८ १ २

१५९ २ ११

२३ २ १०

१५१ २ १०

१४ १ ३

२२४ १ ५

१३१ २ ५

पणवणिजा०
 परं लोकाधिक घाम०
 पलिमंथसहं वियाणिया०
 पायक्तोरत्थलसुह०
 पावाय चंददंडा०
 पानं काऊण संयं०
 पासस्थोसण कुसीला०
 पिव खाद०
 पिव खाद च०
 पियपुत्त भाइकिडगा०
 पिडस जा विसोही०
 पिडोलगेय दुस्सीले०
 पुढविकाए णं भंत्ते०
 पुफफलाणं

पत्राङ्कः ८
 १६४
 ६५
 १२७
 १२२
 २३९
 १८३
 १५
 ७४
 १०५
 २४८
 १९१
 २२७
 ७२

पृष्ठाङ्कः

१
 १
 २
 २
 २
 १
 २
 १
 २
 २
 १
 २
 १

पङ्क्तयः

२
 ७
 ७
 १
 ६
 १३
 १०
 ६
 ४
 ६
 ५
 ७
 ७
 ११

पुराणं मानवो धर्म०
 पुरुष एवेदं०
 पुत्रवाणुपुत्रि०
 पुत्रिं बुद्धीए पेहिता०
 प्रकृतिः करोति०
 प्रमाणवट्कविज्ञातो०
 प्राणिना बाधकं०
 प्राणी प्राणीज्ञानं०
 प्राप्तव्यो नियति०
 प्राप्तव्यो नियतिवला०
 प्रियदर्शनमेवास्तु०
 फासेसु य भइयपावएसु०

फ

९४
 २०
 १०
 १८३
 २२
 १९
 ९९
 ३९
 ३२
 २१४
 ९८
 १६४

३
 १
 १
 १
 १
 १
 २
 १
 १
 १
 २
 २

२
 २
 ४
 १०
 ८
 २
 ५
 १
 ४
 ८
 ५
 २

नान्वयः स हि भेदवान्न०	२३२	२	१०
मासतो जायते मासो०	२५	१	९
नासतो जायते मासो०	२३१	१	५
नित्य सस्वमसस्व०	२३४	१	९
निर्वाणदिसुखपरे०	५५	२	९
नैन छिन्वन्वि०	२५	१	२
नैवास्वि राजपत्रस्य	१८८	१	२
नोदककिसगात्रोद्दि०	१५९	२	११

प

मरैबमिदि संचिन्त्य०	३२	२	१
नरैबमिदि संचिन्त्य०	२१४	१	१२
म नर सिद्धरूपत्वाद्वा०	२३२	२	१०
न्तु पुनरिदमविदुर्लभ०	२३७	२	८
न पुनरिदमविदुर्लभ०	७०	२	९
न मांसमद्यजे दोषो०	१२८	१	९
घ मांसमद्यजे दोषो०	२३४	२	८
म न छोव छोपिच्छद्वा०	११०	२	९
बधि सीधो०	५	१	२
नहि क्खञ्जरीर्दिठो०	२१५	१	२
घदि मधवि निर्बिगोपक०	२४९	२	११
माजस होई मागी०	१८५	२	४
माजस होई मागी०	२२८	१	७
मान्वाप०	२५	२	४

पञ्चविसतितस्वयो०

पञ्चविसतितस्वयो०

पञ्चेन्द्रियाणि०

पठमं नाय तल्लो इया०

पठमं माणं खवो इया०

२३

१५१

१४

२२४

१६१

२

२

१

१

२

१०

१०

३

५

५

पुराणं मानवो धर्म०	१४	१	२
पुरुष एवेदं०	२०	१	२
पुत्रवाणुपुत्रि०	१०	१	४
पुत्रिं बुद्धीए पेहिता०	१८३	१	१०
प्रकृतिः करोति०	३२	१	८
प्रमाणषट्कविज्ञातो०	१९	१	२
प्राणिना बाधकं०	९९	२	५
प्राणी प्राणीज्ञानं०	३९	१	१
प्राप्तव्यो नियति०	३२	१	४
प्राप्तव्यो नियतिबला०	२१४	१	८
प्रियदर्शनमेवास्तु०	९८	२	५

फ

फासेसु य भक्ष्यपावएसु०

१६४

२

२

पणवणिजा०	८	१	२
परं लोकाधिक घाम०	१६४	१	७
पलिमंथमहं वियाणिया०	६५	२	७
पायकंतोरत्थलमुह०	१२७	२	१
पावाय चंददंडा०	१२२	२	६
पावं कारुण सयं०	२३९	१	१३
पासत्योसण कुसीला०	१८३	२	१०
पिव खाद०	१५	१	६
पिव खाद च०	७४	२	४
पियपुत्त भाइकिडगा०	१०५	२	६
पिंडस्स जा विसोही०	२४८	१	५
पिंडोलगेय दुस्सीले०	१९१	१	७
पुढविकाए णं भंत्ते०	२२७	२	७
पुप्फफलाणं	७२	१	११

मणुष्य भोजनम्०	१७	१	३
मदि विमप । ममस्ते०	४०	२	२
ममाहमिसि०	१३	२	६
मभा परिवर्षाये	१०८	१	१
मया परिवर्षन०	१४०	१	११
महिषा स्वमेवा०	१०४	१	३
महिष्य विष्य करेण्ड०	१०४	१	३
महुरा च सूस्तेषा०	१२२	२	२
मापुस्सलेषबाई०	२०१	१	२
माय्यपितरौ हत्वा दुखसरीरे०	२१९	२	१०
मावापितृसहस्राणि०	७६	१	१०
मात्रा स्वखा दुदित्रा बा०	१०६	२	६
मातृस्परबायणि०	२६३	१	२
मारेइ विर्मन्०	१०४	१	३

ब	२१८	२	९
बबाळीसेसजसंकरमि०	१९७	१	२
बारबाई व सुरुम्	१२२	१	११
बारसविदे कसाप०	२०१	१	९
मुवापोऽपि म्वाव्यं०	१५२	१	१०
बपट्टिई कसायबसा०	१७०	२	९
म	१६४	२	२
मक्खेसु ष मरय पाणपसु०	९६	१	१
मवकोटीमिररुम०	१९७	१	६
मुवभोगो पुरा षोऽवि०	७०	२	११
मूरेडु बङ्गमत्व०	१७९	१	४
भोगे बपयक्सांवा०	१६८	२	९
म	१६८	२	९
मग्गं विसयकसाप०			

संसनिवति कांडं०

य

पत्राङ्कः	पुष्पाङ्कः	पङ्कयङ्क	य	२०७	२	५
मासैरष्टभिरह्वा०	११८	३	यत्तच्छपनिकैर्युक्तं०	११८	२	२
मा विसमह०	१०४	५	यथा परेषां कथका०	१५२	१	३
मा होही रे विसत्रो जीव०	१५५	६	यथाप्रकारा यावन्तः०	२२९	१	११
मितमहुररिभियजंपुल्लएहि०	१०७	१०	यथा यथाऽर्थोऽध्विन्यन्ते०	२१९	१	२
मुक्ककदकडा०	१२७	२	यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मणः०	२१४	१	९
मुदुनइय०	११	१	यदि शून्यस्तव पक्षो०	२२०	१	१
मुण्डं शिरो वदनमेतदनिष्टगन्धं०	१०९	१	यदेव रोचते मह्यं०	११८	२	७
मुष्टिनाऽऽच्छादयेल्लक्ष्यं०	१६९	३	यद्यपि नियेव्यमाणा०	१९१	१	१२
मूलं चैतदधर्मस्य०	९९	५	यस्मिन्नेव०	२७	१	१०
मूलं दुष्परियाणं	१०४	३	या गतिः क्लेशाद्गधानां०	६०	२	११
मृद्धी शय्या०	९७	४	ये मय्यवशां०	१	२	१२
मृद्धी शय्याप्रातरुत्थाय पेया०	२५६	२				

वयस्यविह्वलीकुसुमो०	१८३	१	३
बटं प्रप्रेतु स्वस्तिं हुवास्तन०	६४	१	१०
वर्षासु कवणमसृत०	११	२	२
वर्षासु कवणमसृत०	१६६	१	१
वसुशेषसुसापे०	८०	१	१०
वारि विस सश्य०	१०८	२	२
धीतरागा हि सर्बज्ञा०	२६२	२	६
विद्यारुभिरवि०	९१	१	५
विशास्य जमनी पश्य०	७८	१	५
विपस्य विपयापां०	१०८	२	१
विहवाबलेवन०	१००	१	७
वेसाडीयं केगतैबनाः०	५४	२	९
वैनयिकमव विनयजेतो०	२१३	२	६
म्यास्थतमङ्गमिह०	१	१	९

१	१२२	१	१०
७६	१	९	
१६४	१	११	
६५	१	७	
१०४	१	७	
६४	१	९	
७७	१	७	
१५८	२	१०	
९०	२	१०	
१५०	२	१	
१२२	२	१	

रायगिह मगाह र्षपा०	१२२	१	१०
रिखी सहावतराभा०	७६	१	९
रूपेसु य मदपपावपसु०	१६४	१	११
रेयापवा किसकयानि०	६५	१	७
रोबावति०	१०४	१	७
सगडा गुणोपजननी०	६४	१	९
सन्देक्षिय च जोहि०	७७	१	७
सवणविह्वणा०	१५८	२	१०
सुस्तमजुण्ड०	९०	२	१०
सोम्बेडि भूयते बायो०	१५०	२	१
पङ्कट मच्छ०	१२२	२	१

११ ३ ८ ६ ८ ६ १२ ३ ८ १० ३ ११ ६ ८

१ २ २ २ २ १ १ २ २ १ २ १ १ २

१६४ १२७ २६५ १०० १२२ १११ १११ ७६ ३५ २१६ २५ २७३ ५१ २६२

सदेसु य भक्ष्यपावएसु०
 संधयारदुग्ंध०
 सद्धर्मवीजवपनानघकौशलस्य०
 सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति०
 समयावलियमुहृत्ता०
 सम्भाव्यमानपापो०
 समुद्रवीचीव चलस्वभावाः०
 सयणर्ससवि०
 सर्वज्ञोऽसाविति०
 सर्वज्ञोऽसाविति०
 सर्वव्यक्तिसु०
 सर्वस्मादनर्थहेतु०
 सर्वं पश्यतु वा मा वा०
 सर्वं पश्यतु वा मा वा०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्त्याङ्कः
११५	१	९
१८४	१	३
४५	१	१
२	१	३
१७४	१	७
१६९	१	८
१२२	२	३
८	२	४
२०६	१	५
२५७	१	४

श
 न्याभिन्नकेसर०
 शरीरं धर्मसयुक्तं०
 शक्यौषधादिसबन्धा०
 शास्त्रं प्रयोजनं चेति०
 शास्त्रावागाहपरिघट्टनतत्परोऽपि०
 ष
 षट् शतानि नियुज्यन्ते०
 स
 सग जवण०
 सचट्टतरु०
 सत्यं षप्रेषु शीतं०
 सदेव सर्वं को नेच्छेत्स्वरूपादि०

सर्वाणि सस्वानि सुखे रत्वानि०
 सम्भर्षान् आ होस्व०
 सग्बसमुदाय०
 सग्बेभि प ह्यजाई०
 सग्बेसिपि णयायं०
 सग्बेसिपि नयार्ज०
 सग्बो पुण्यक्याण कम्भाज०
 साग्बेय कोससा०
 सामण्यमपुषरं तस्व०
 सामा गायति मङ्गुर०
 मापि मयवेविरगी०
 तिसुषात्मे०
 सीया णाशपगासा०
 सीसमुपो०

सुषिरतमुवित्वा०
 सुधुषि धियासु०
 सुस्सुसइ पडिपुच्छइ०
 सेषी गामो गोठी०
 सेषविषाविष०
 सो षात्थो वत्तब्बो०
 सोळण तय व्वट्ठिय०
 सो एसो बत्स०
 सोळस राय सइत्सा०
 सवमेववण्डुबफले०
 ससद्धमससद्धा०
 ससरावपळापनप्रविमुबो०
 स्नान मरुवर्षकर०
 स्मिसेम मापेम मरेन छब्बया०

१७१ ११२ २३८ ६० १२२ २५७ ६५ १६३ १६६ १७५ २४४ २०९ १५९ २६४
 २ १ २ १ २ २ १ १ २ १ २ २ २ २
 १ १२ ११ ८ २ ३ ५ ९ ६ १ ४ १ १० ४

७३
१११
१७५
१००

हा मातन्त्रियत०
हृद्यन्यद्वाच्यन्यत्कर्मण्यन्यत्०
हे जं व तं व आसीय०
हृतं सुष्टिभिराकार्तं०

पत्राक.	पृष्ठाकः	पङ्क्तयक
२१४	१	९
२३३	१२	४
१	१	८
१६	१	९

स्वकर्मणा युक्त एव०
स्वतोऽर्थाः सन्तु सप्तान्वत्सत्तया०
स्वपरसमया०
हृ
हस्तस्पर्शादिवान्धेन०

॥ समाप्तेदं द्वितीयपरिशिष्टम् ॥

युगसमिलादिष्टान्तनीत्या०

१० १९

५८	१	१०	मिथ्याहृष्ट्युपदिष्टतपसाऽपि०
५९	२	३	कुडय गोमयादिलेपेन०
६२	१	२	यथा उरगः स्वां त्वचं०
६२	२	३	तत्रेह जन्मनि सुधरो०
६३	१	११	स्कन्दकशिष्यगणवत्०
६३	२	८	राजगृहे नगरे श्रेणिको महाराजः०
६४	२	१	हृद इव स्वच्छाम्भसा०
६६	१	९	आभिग्रहिको०
६६	१	११	समुद्रवन्नक्रादिभिः०
६७	१	१	शुन्यागारगतस्य०
६७	२	६	सागपत्तेर्हि०
६८	१	१०	कुक्कुटमाध्यो लोको०
६८	२	४	कुजए अपराजिए जहा०
७०	२	१०	युगसमिलादिदृष्टान्तनीत्या०

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पङ्क्तिः	आदिपदम्
४२	२	१०	समुद्रवायसवत्०
४२	२	११	अरहृष्टघटीन्यायेन०
४३	१	८	घटादिरिति दृष्टान्तोऽयं०
४३	२	१	कण्टकादितैक्ष्ण्यवत्०
५१	२	८	अन्तर्वाल्लोकः सप्तद्वीपावच्छिन्नत्वा०
५१	२	९	अपुत्रस्य न, सन्ति लोका०
५२	१	९	उरालं जगतो जोगं०
५५	१	२	भरताधिपभरतेन,.....अङ्गार- दाहकदृष्टान्तं०
५६	२	१	यथा-इयेनः पक्षिविशेषो०
५७	१	६	ताले जहा बधणच्चुए०
५७	२	२	यथा तालफलं०
५८	१	४	जइ वि य णिगणे०

७२	१	४	वटाकोवरसंरिभवमुदक०
७२	२	९	यथा प्रचानरत्नानां०
७३	१	१	पटवन्मणिमुष्टिसवद्य०
७३	१	५	कूटपाशादिना अथाः०
७३	२	१	सुखककुमारवत्०
७३	२	१	वेरस्वामिबन्धुनामादिवद्य०
७४	१	२	सागरोपमापेक्षया०
७४	१	६	न य संस्रपमाद्गु बीचित०
७४	२	९	आपद्युक्त पाजेदि संस्रप०
७७	१	१	णो सुकभ दोदि ५०
७८	१	३	बौद्धमतनिरासद्यारेण०
७८	२	९	वत्त्वमेवपयोथै०
७९	१	४	वन्नौचिको०
७९	१	४	औपकमिकस्तु०
७९	२	१	पृथग्विषमात्राव०

८०	१	६	वावदुग्धः प्रभुववानगण्डः०
८०	१	१०	धमरेवसुसाप०
८०	२	५	साम्प्रत सर्वजनमपीत०
८१	१	२	रखदीपा व स्रचित्या०
८१	१	९	राग्यच्युताः यथा-क्षत्रिया०
८१	१	१०	मच्छा अप्योवप अहा०
८१	२	४	मत्स्या बस्योवके विपीदन्ति०
८२	१	५	संगाममिव मीरुया०
८२	१	६	सुष्पी संस्रि लूसप०
८२	१	८	यथा भीरवः संग्रामे०
८२	२	११	सतलुमारवद्विनद्यात्राः०
८३	२	१	मच्छा विद्या व केयले०
८३	२	६	यथा मत्स्याः केवने०
८४	१	२	नावीण सखी बाले०

५	यथाऽभिनवप्रसूता गौ०	१	८७
७	मनुष्याणां पाताला इव०	१	८७
१२	अहिमे सति आवहा०	१	८७
६	प्राणिनं भ्रामयन्तीत्यावर्ताः०	२	८७
१	यथा ब्रह्मदत्त०	१	८८
२	तत्थ मंदा विसीयंति०	२	८८
६	यथा ' नीवारेण '०	२	८८
११	ऊर्ध्वं यानमुद्यानं०	२	८८
२	उज्जाणंसि जरगवा०	१	८९
६	' जिर्णो दुर्बलो गौरिव युनोऽपि'०	१	८९
४	जहा संगामकालंमि०	२	८९
७	जे च संगामकालंमि०	२	९०
१	जे च संगाम०	१	९१
८	नातिकंङ्कश्यं सेयं०	२	९२

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पंक्तिः	आदिपदम्
८४	१	३	हृथी वा सरसंविता०
८४	१	८	मातुलिङ्गादिना०
८४	१	१०	यथा स्त्री क्रुद्धा सती०
८४	२	४	हरितिन इव रणशिरसि०
८५	२	६	अयमेव लौकिकः पन्था०
८६	१	१	परित्यक्ता सती अन्यं जनं०
८६	१	४	तावद्गृहकर्मभि०
८६	२	४	जहा रुक्खं वणे जायं०
८६	२	७	गृहपाशमनुबध्नातीति०
८६	२	८	यथा वृक्षं वने अटव्यां०
८७	१	१	विवद्धो नातिसंगेहि०
८७	१	२	एते संगामणूसाणं०
८७	१	३	' विवद्धो ' इत्यादि०

१३	१	१	पथा अरुपः प्रप्पस्था०
१३	१	५	गोसककमतानुसारिण आशीषि काश्यः०
१३	१	१२	गिद्विजो अमिहहं सेयं०
१३	२	१२	गोसाककमतानुसारिणो०
१३	२	१३	बाईंनियकृत्य, सम्यगेदुदृष्टान्यै०
१४	१	१०	यथा 'दङ्गणा' स्तेष्वुचिषेपा०
१५	२	४	असुचिषा नमी०
१५	१	३	नमीराजा विवेहो०
१५	१	४	तथा रामगुप्तम्ब०
१६	१	६	आसिले वेविले०
१६	१	७	पठे पुण्व महापुरिसा०
१६	१	८	असिष्ठो माम महर्षिस्तथा०
१६	२	१	तस्य मंथा०
१६	२	२	इहमेगे व०

१६	२	५	वस्तुलक्ष्मीरिप्रमृतीनामिब०
१६	२	६	बहन बाहो-मारोद्वहनं०
१६	२	७	यथा पृष्ठसर्पिणो०
१७	१	३	शाळिषीवाच्छास्वहुरो०
१७	२	१२	मनोवाऽऽशारिना०
१८	१	१	पथाऽस्तौ अयसो-ओहस्याऽऽर्वा
१८	१	९	एवमेगे०
१८	१	१०	अहा गड पिछाग था०
१८	१	११	अहा मयावप नाम०
१८	१	१२	अहा बिहंगमा पिगा०
१८	२	८	'अहा गहं' इत्वादि०
१९	१	१	अहा विहगम०
१९	१	२	'पिगे'वि कपिछुल्लम०
१९	१	८	अहा गाम मंठकमोप०

४	लवणसागरमिव०	१	१०१
१	सुरामो मंत्रंता०	२	१०३
६	तम्हाण उ वीसंभो०	२	१०३
७	सुगतिमार्गगोला०	२	१०३
४	कुलवालुकादीनामिव०	२	१०५
९	पाशा इव पाशिका०	२	१०६
६	सीहं जहा व कुणिमेण०	१	१०७
१	' सीहं जहा ' इत्यादि०	२	१०७
७	यथा रथकारो०	२	१०७
८	स च साधुर्भुगवत्०	२	१०७
२	अमुमेवार्थं हृष्टान्तेन स्पष्टयति०	१	१०८
	(कश्चिद्विपमिश्रं भोजनं)		
९	तम्हा उ वज्राए०	१	१०८
१२	विपोपलितं०	१	१०८

पत्राङ्कः	पृष्ठांकः	पंक्तिः	आदिपदम्
९९	१	९	जह वा विस गंडूस०
९९	१	१०	जह नाम सिरिघराओ०
९९	१	११	नाम कश्चिन्मन्डलाभेण०
९९	१	१२	यथा कश्चिद्विषगण्डूपं०
९९	२	१	तथा-यथा कश्चित् श्रीगृहाद्०
९९	२	२	यथा कश्चिद् शठतया०
९९	२	१०	यथा वा पूतना डाकिनी०
९९	२	९९	यथा किल सर्वपशूनामपत्यानि०
१००	१	२	अणागयमपसंता०
१००	१	३	जेहि काले परिक्रंतं०
१००	२	२	जहा नई वेयरणी०
१००	२	३	जेहि नारीण संजोगा०
१००	२	७	तदेवं वैतरणीनदीवत्०

१०८	२	११	स्वस्तिवाङ्गारपुस्तकवद्
१०९	२	१२	निवर्षेनमत्र यथा०
१११	२	१	एको युवा०
११२	२	६	एषावैशिकवत्०
११३	१	१	अतुङ्गमे अहा०
११३	१	६	कृकबाष्ठीकमिव०
११३	१	८	यथा सातुपाः कुम्भो०
११३	२	१	सातुपकुम्भवत्
११३	२	५	समैपादुदितकस्या०
११४	१	५	यथापि निषारेज०
११५	२	१२	बाङ्ककानि०
११७	१	५	कुटबर्धनिकादि०
११८	०	६	वासवुष्टान्त्तु०
११८	२	११	सप्तो एष परबशा०
११९	१	१०	सागुरापवितः०

१२१	१	१०	काककसौकरिकावय०
१२८	२	८	ततोबर्ध०
१२८	२	१०	पिसिषो अहा सुर इव०
१३०	१	११	ते तत्प चिद्वत्०
१३०	२	२	दृत्थेदि पापदि०
१३०	२	५	यथा जीबन्तो ' मरस्या० '
१३१	२	८	आङ्गवृत्तकण्यो०
१३३	२	२	सैबन्भूता कुम्भी समन्वतो०
१३३	२	१	समृष्टिय नाम विधूमठाण०
१३६	२	१०	संजीवणी नाम चिरद्विगीया०
१३७	१	३	सखीवनीवत्०
१३७	२	२	सखी एहा पडिय०
१३७	२	७	यथा-'सर्पिः पृथ ग्योतिर्मध्ये०
१३८	२	८	कोट्टबर्धि०

गिरीवरे०	१४७	२	५	गिरिवरे०
दृष्टान्तद्वारेण भगवतः स्तुतिमाह०	१४८	२	३	दृष्टान्तद्वारेण भगवतः स्तुतिमाह०
दृष्टीसु एरावणमाहुं०	१४९	१	९	दृष्टीसु एरावणमाहुं०
अभयप्रदानप्राधान्यरव्यापनार्थं कथानकमिदं०	१५०	१	४	अभयप्रदानप्राधान्यरव्यापनार्थं कथानकमिदं०
जह गाम गोयमा चंडीदेवगा वारि- भइगा चैव । जे अगिहोत्तवादी०	१५४	१	१	जह गाम गोयमा चंडीदेवगा वारि- भइगा चैव । जे अगिहोत्तवादी०
सुगापुत्रस्य०	१५५	२	२	सुगापुत्रस्य०
कोटिशिला त्रिष्टेन०	१६६	२	६	कोटिशिला त्रिष्टेन०
पट्खण्डमपि भरतं०	१६७	१	३	पट्खण्डमपि भरतं०
कूर्मवदतिष्ठत०	१६७	२	१	कूर्मवदतिष्ठत०
तन्दुलमत्स्यवन्मनसैव०	१६९	२	९	तन्दुलमत्स्यवन्मनसैव०
जमदग्निना स्वभार्याऽकार्यं०	१७०	२	१	जमदग्निना स्वभार्याऽकार्यं०
इलापुत्रवत् श्रुत्वा०	१७२	१	१	इलापुत्रवत् श्रुत्वा०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
१३८	२	९	वेतालिए नाम महाभितावे०
१३९	२	१२	सदा जलाभिधाना वा नदी०
१४०	१	७	रत्नप्रभायामुत्कृष्टा०
१४०	१	१०	किल सीतेन्द्रेण लक्ष्मणस्य०
१४२	१	७	दोसोला बतीसा०
१४२	२	४	भावे सताण गुणाण०
१४२	२	८	एव महष्पा वीरो०
१४२	२	१०	यथा भगवान०
१४२	१	११	ससारार्णवपतितानां०
१४४	१	१२	द्विप इव द्विपः०
१४४	१	६	यथा-सूर्यः 'अनुत्तरं' सर्वाधिकं०
१४५	१	१३	मेरुदृष्टान्तोपक्षेपेण दार्ष्टान्तिकं०
१४७	१	१	साम्प्रतमेतदेव भगवति दार्ष्टान्तिकं०
१४७	२	१	

१७२	१	६	अहा कुम्भे सञ्चगाह०	१९८	१	७	षाठदशो०
१७२	१	१०	' अहा कुम्भे ' इत्यादि०	१९८	१	७	त्रेयत्रयी०
१७२	२	३	कुर्मवत्स्तो पादो०	१९८	१	१०	सुवर्णमूर्त्या०
१७२	२	११	सुमूमादीनामिव०	१९८	१	१०	षाठदशो०
१७३	१	१	सुमटसकटे परानीक०	२०७	१	२	अहा षका प कका य०
१७४	१	१२	कुत्रैषविक्रिसा०	२०७	२	११	'यथा' येन प्रकारेण 'दृष्टावयः०'
१७८	१	२	अमद्गिनकृतबीर्यादीनामिव०	२०८	१	५	अहा आसाविणि नाब०
१७८	२	४	फाबसौकरिकमुनाः	२०९	१	५	संचि तेषि पइष्टार्णं मूवाण अगती अहा०
१९१	१	८	असापेव राजगृहनगरोत्सव०	२१०	१	२	शान्ति प्रविष्टानरथे दृष्टान्तसाह०
१९५	१	११	तपया कञ्चिद्विष्णु मइवा छेप्सेन०	२१०	१	११	अत्र च दृष्टान्तः, तपया कञ्चिद्वृत्तयोः०
१९५	२	२	समणश्चि०	२१९	२	१२	गाण्धर्वं नगरतुल्या०
१९५	२	१०	कण्ठीकपत्	२२३	१	१२	मठमरीचिकानिषये०
"	"	"	समणश्चिजित्	२२४	२	१	करतन्ममलकम्पायेन०
"	"	"	मिठकभेष्टिजित्				

१९८	१	७	षाठदशो०
१९८	१	७	त्रेयत्रयी०
१९८	१	१०	सुवर्णमूर्त्या०
१९८	१	१०	षाठदशो०
२०७	१	२	अहा षका प कका य०
२०७	२	११	'यथा' येन प्रकारेण 'दृष्टावयः०'
२०८	१	५	अहा आसाविणि नाब०
२०९	१	५	संचि तेषि पइष्टार्णं मूवाण अगती अहा०
२१०	१	२	शान्ति प्रविष्टानरथे दृष्टान्तसाह०
२१०	१	११	अत्र च दृष्टान्तः, तपया कञ्चिद्वृत्तयोः०
२१९	२	१२	गाण्धर्वं नगरतुल्या०
२२३	१	१२	मठमरीचिकानिषये०
२२४	२	१	करतन्ममलकम्पायेन०

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	२४९	१	१०	गच्छसमुद्राग्निःसारथन्वि०
२२५	२	६	पर्यासं परिक्षेपमरहृद्वृषदीन्यायेन०	२४९	२	११	न हि भवति निर्विगोपकमनुपासित०
२२६	१	६	सद्विद्या इव०	२४९	२	१२	तथाऽजां गलविलग्नवाञ्छुकां०
२२६	२	४	अणगारे णं भंते ! माई मिच्छा- विष्टी०	२५१	२	१३	वणंसि मुढस्स०
२३७	१	१	दृष्टान्तगर्भं दर्शयितुमाह०	२५२	१	१०	'वणंसि' इत्यादि, ' वने ' - गहने महाटव्यां०
२४५	२	५	पालकपुरोहितवत्०	२५२	२	८	गहंमि अग्गिजाळा०
२४८	२	२	जहा दियापोतमपत्तजातं	२५२	२	९	जह वा विससंशुत्तं०

॥ समाप्तेदं तृतीय-परिशिष्टम् ॥

॥ ४-परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेव धीमन्मूलाङ्गीप-द्वितीयाङ्ग प्रथमपुरुषस्कन्धे पठन-पाठनाभ्यास-परिशीलनकाले स्मृतिकारणार्थमगत्य-
पदस्यः चतुर्थपरिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ।

॥ परिशीलनार्थेऽगत्य-पुरुक्तयः ॥

पत्राङ्कः	श्लोकाङ्कः	पदस्य	आदिपदम् ।
१	२	५	आगमस्य द्वापराङ्गाविरुपः०
२	१	५	भाषणीर्थे०
३	१	९	सागुः प्राधान्येन०
४	१	१२	निर्मुक्ति स्थितिविन्ने०
५	२	२	सूत्रकृतस्य०
६	२	३	यथा यथा गन्तव्यः०
७	२	४	अक्षरगुणमदिसंपटनानुयोगेन०

८	१	५	तथा, येवं द्वापराङ्गी
८	१	८	द्वापत्र सुतरकन्धौ०
१०	२	११	तत्र तीर्थेच्छवामर्षो०
१२	१	२	आरपनभ्यामूर्तत्वाजित्स्यात्०
१८	२	१०	पञ्चमूर्तवर्गीपतच्छरीरवादि०
४२	१	९	व्याहकर्म णं मुखमाले०
५१	२	२	स ये एव द्रुगाङ्को व्यापते०
५५	२	६	मातुपं लग्नम्०

पङ्क्तिः आदिपदम् ।

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	Text
५६	१	१२	त्रिपल्योपमायुष्कस्यापि०
५८	१	६	यद्यपि तिर्यिकः०
६२	१	१	यथा हरगः स्वां त्वचं०
६२	१	१०	तपः संयम ज्ञानेष्वपि०
६५	२	८	साधोः स्वाध्यायध्यान०
६७	२	५	महत्सुण्यं तत्कलहं०
७५	२	२	सवत्थ विणीयमच्छरे०
७५	२	९	सर्वत्रापनीतो मत्सरो येन स०
७६	१	२	धर्मेणार्थो धर्म एव०
७६	१	१०	'नो' नैव वित्तादिकं०
७७	१	९	'जिनो' रागद्वेषजेता०
७८	२	९	तत्रोपसर्ग उपतापः
९३	२	७	यतो न हि सर्वज्ञा०

१५	२	५	अमुंजिया नमी०
१२२	१	९	तत्राप्यार्य क्षेत्र०
१२२	२	३	अनार्य क्षेत्र०
१२७	१	६	किण्णहलेसे णं भंते०
१२८	१	६	ते नारगाओ भयभिन्नसम्भा०
१३५	२	५	तिसृषु नरकप्रथिवीषु०
१४४	१	९	शाक्यादिमतनिरासेन०
१५०	२	३	तपस्तु मध्ये यथैवोत्तमं०
१५१	१	१०	निदानोच्छेदेन०
१५३	२	१	सुत्ति पससा०
१५६	१	१२	तथा चाऽऽगमः-दो भंते ! पुरिसा०
१५६	२	३	अपि चोक्तम् भूयाणं०
१५७	१	१०	कल्लालुंबुदमांसपेयी

१५८	१	१	'समुद्रसहा' इत्यादि, हे !
			'अन्तवः'
१५८	२	१०	अग्नेन हि०
१५९	२	९	यतीनां ब्रह्मचारिणाम्०
१६१	२	३	सर्वेऽप्यसुमन्वा०
१६२	१	११	यद्येवम्मुता०
१६२	२	१०	पद्ममहाप्रथमारस्य०
१६३	२	४	पथमसौ सवभाशुभाम०
१६४	२	१०	यथा सुमदाः कश्चित्०
१६६	१	११	तीर्थेच्छामनुषरो०
१६६	२	१	तत्र सन्मये तीर्थेच्छां०
१६६	२	१०	यस्य कल्पत्रियनुपहृते०
१६७	२	२	कश्चमहमधिचार०
१६७	२	१२	पण्डितवर्षीर्ष०

१६८	२	९	प्रमाद्यप्रवः०
१६८	२	११	वाङ्मवीर्यममक्यानाम०
१७१	२	७	आराधतः सर्वदेयपर्येभ्य०
१७३	२	२	परवश्रनाथ मुपाभावो०
१७४	१	५	ये केचन 'अयुदा'०
१७४	१	८	महान्सख ते०
१७४	१	११	वाङ्मनो परिक्रमपि०
१७५	१	१०	'सुप्रत' साधुः 'अस्य'०
१७७	१	२	साधुयुष्मानो पार्थे०
१७९	२	२	पण्डितवर्षेण च मयण च,०
१८०	१	३	विधित्तत्वात्०
१८१	१	३	'भाषतनम्'—व्यापिष्कर्णे०
१८२	१	१०	बहुसमरसङ्घट्टे०
१८३	२	२	मिमापि मावा शोपाथ०

पत्राङ्कः

पृष्ठांकः

पंक्तिः आदिपदम् ।

१८४

२

साम्प्रतमल्पानि०

४

१८५

१

गिहे दीवमपासंता०

८

१८६

१

द्वीपःसमुद्राद्रौ०

२

१८७

२

दर्शनसमाद्धौ०

११

१८८

१

तपः समाधिनापि०

३

१९१

२

श्लाघाभिलाषी०

१०

२००

१

' सुगतिरिति०

६

२००

१

सुगति शब्देन०

७

२०५

२

ये केचन प्रपासत्रादिकं

५

२०७

२

येऽपि च किल सूक्ष्मधियो०

५

२०६

१

यद्यस्ति पुण्यमित्येव०

२

२०७

१

सातद्धिर सगौरवा०

८

२०७

१

न हैदिकसुखैषिणां०

९

तमेवंभूतं कषायघ्रातं०

९

२०९

१

तथोपधानं-तपस्तत्र०

९

२०९

२

भौममुत्पातं स्वप्नमान्तरिक्षमाङ्गं०

८

२२२

२

सर्वा हि क्रिया०

४

२२४

१

ज्ञानस्यापि प्राधान्यं०

५

२२४

१

मनुष्याणामेव०

६

२२५

१

एवं तस्मादात्मोत्कर्षः०

१२

२३७

१

ते हि गम्भीराभिप्रायं०

९

२३८

२

ये केचनाविदितपरमार्थाः

६

२३९

१

जलचन्द्रतदर्थेशून्यं०

६

२४१

१

यो ह्यल्पान्तरायो०

१

२४३

२

महासुनेरप्यस्नानतया०

९

२४४

२

स्वयम्-आत्मना०

७

२४५

२

धर्मदेशना हि०

७

१५८ १ ९ 'समुद्रसहा' इरादि, हे !

'अमृतस्य'

- १५८ २ १० उक्तेन हि०
१५९ २ १ यवीनां ब्रह्मवारिज्याम्०
१६१ ३ ३ सर्वेऽप्यसुमन्वः०
१६२ १ ११ शत्रोर्बन्धुता०
१६२ २ १० पञ्चमहाभ्रतमारस्य०
१६३ २ ४ यवमसौ सयमानुसारं०
१६४ ३ १० यया सुमट् कश्चित्०
१६६ १ ११ वीरं कृत्वामनुपरो०
१६६ २ १ तत्र सन्मारे वीरैश्चर्या०
१६८ ३ १० यस्य कस्यश्चिदनुपह्वये०
कर्ममहसतिपार०

१६८ २ ९ प्रमावृष्टवः०

१६८ २ ११ बालवीर्यसमभ्यानाम०

१७१ २ ७ आराधतः सर्वदेयधर्मैभ्यः०

१७३ २ २ परषज्जनाश्च भृपाशवो०

१७४ १ ५ ये केचन 'अमुखा'०

१७४ १ ८ महामद्य से०

१७४ १ ११ बाजानो यरिक्कमपि०

१७५ १ १० 'सुम्रतः' साधुः 'बस्यं'०

१७७ १ २ साधुगुणानां पार्थे०

१७९ २ २ पञ्चिदण्यं च भयज २,०

१८० १ ३ विषिन्नत्वात्०

१८१ १ ३ 'भाषयसम्'—आविष्करणे०

१८२ १ १० बहुसपरघट्ट०

१८३ २ २ मिमापि माषा बोषाय०

॥ ५—परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेव श्रीसूत्रकृताङ्गीय-प्रथमश्रुतस्कन्धे
सर्वाणि चान्न पञ्चमपरिशिष्टे प्रदर्श्यन्ते ।

सूत्र-निर्धुक्ति-वृत्तिव्याख्यानवसरे आगतानि-विशेषनामानि तानि

॥ विशेषनामानि ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।				
१	२	५	कार्यरक्षितमिश्रैः	३	१	६	कापिलीयमव्ययनं०
१	२	५	चरणकरण०	६	२	२	सूत्रकृतस्य०
१	२	६	आचाराङ्गं०	६	२	२	सूत्रकृताङ्गं०
१	२	७	सूत्रकृताख्यं०	८	२	४	अनुपयोगो०
३	१	४	मुत्तराध्ययन०	९	२	८	गाहासोलस
३	१	५	ज्ञातधर्मकथादि०	९	२	११	अनुयोगद्वारा०
३	१	५	ब्रह्मचर्याध्ययनादि०	११	२	१०	मीलक०
				११	२	१०	वाममार्गो०

२४६	१	१०	एतदस्यपि—'ह्यसौ'०
२४८	१	८	शिव्यापेक्षया०
२४८	२	१२	यथा हि आसुराः०
२४९	२	८	यथा शिखपोतमसञ्जातपङ्कं०
२४९	२	८	स एव च परमार्यतो०
२५०	१	१	अमुपासितगुरोर्ब्रह्मो०
२५०	२	७	गुरुकुम्भासे निवसन्०
२५१	१	१३	'नीयमाना' श्रद्धयमानो०
२५३	१	१३	यथा हि इन्द्रिपार्थ०

२५७	१	१	विमथयवाद्ः—स्याद्यावत्स्व०
२६२	१	१०	असर्वज्ञत्वाच्च०
२६४	२	१०	पराणि व्रतानि०
२६४	२	११	सर्वाण्यपि व्रतानि०
२६५	१	५	ये महासत्त्वाः०
२६५	१	८	सर्वाधिमत्यास्वभूतः०
२६६	२	११	यथा सुराधीनां०
२६७	१	१०	यथा समुष्य०
२७४	२	१०	आह—यान्तो इव्यमूलो०

॥ समासेव अतुर्य-परिशिष्टम् ॥

११	२	११	शाक्यानां
११	२	११	गण्डिकावन्
१३	१	३	जाचार्यश्लो०
१३	१	९	'बीरः'
१४	२	११	शाक्या
१४	२	१२	शाक्या
१५	१	२	वेद्येयिकाः
१५	१	२	नेयायिकाः
१५	१	३	मिमांसकाः
१५	१	४	शार्ङ्गकाः
१५	२	४	साङ्ख्यदि
१५	२	८	वेद्येयिका
२०	१	८	कृषिब्रह्मण्यः
२२	२	९	नास्ति सत्त्वा०

२८	२	१२	शाक्यादयः
४२	२	८	शाक्यवाद्युपतादयः
४३	१	६	महात्मा०
४३	१	७	प्रजापतयः०
४३	१	१	यास्याद्विषन्दि०
४३	१	८	ईश्वरकारयिका०
४५	१	१३	स्वयम्भूः
४५	१	४	जागर्तुनीयः०
४५	२	७	जागर्तुनीया०
४९	१	११	ऋषयस्वामिनो०
४९	१	११	वर्धमानस्वामिनो०
४९	२	२	श्रीमद् वर्धमानस्वामिना०
४९	२	३	कामात्मिभ्युक्तयः
७३	२	१	धैरस्यापिब्रह्मपूनामाविबद् वा०

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्तिः आदिपदम् ।

१९८	१	७	चारुदत्तो०	२०२	२	शस्त्रपरिज्ञाख्ये०
"	"	"	केत्रवती	२०६	१	अश्विन्यादीनां०
"	"	१०	सुवर्णभूम्यां	२०८	१	शाक्यादीनां०
"	"	१०	चारुदत्तो	२०८	३	शाक्यादयो०
"	"	६	मापतुषादा०	२०८	९	श्रीवर्धमानस्वामिना०
२००	१	८	जम्बूस्वामी	२१०	१०	मेरुरिति०
२००	२	९	सुधर्मस्वामीनम्	२१०	५	जम्बूस्वामिनम्
२००	२	११	सुधर्मस्वाम्याह	"	"	सुधर्मस्वाम्याह०
२०१	१	२	सुधर्मस्वामी०	२१५	९	वीरो दत्तैषणां चरन्नभिनिर्वृतः०
२०१	२	१	महावीरवर्धमानस्वामी	२१८	८	शाक्यादयश्च०
२०२	१	१०	सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं०	२१८	९	बौद्धानामयमभ्युपगमो०
२०२	२	६	बौद्धादिमतनिरासः	२१८	५	लोकायतिकबौद्धसांख्या०
२०२	२	७	प्रसिद्धस्वरूपनिरूपणमाचारे०	२१९	४	लोकायतिका०
२०२	२			२१९	६	बौद्धा०

१७२	१	विष्णवपुत्रवद्या०	१
१७२	१	मच्छपरिषे०	१
१७२	१	'बाहाकुम्भे०'	१०
१७२	२	संमूसादीनामिष०	११
१७३	१	ब्रह्मपैकालिङ्गमुवस्कम्प०	७
१७७	१	सुयगटे अन्वयये०	२
१७७	१	पार्श्वस्थाः । अथसत्ता ।	३
१७७	१	कुम्भीळा । सूत्रछयेऽङ्के०	४
१७७	१	बम्बूत्यामी सुषर्मस्वामिनमुद्दिश्ये	११
१७७	१	वृमाह	
१७७	२	मगाद्याम् वीरवर्धमानस्वामी तेम ?	१२
१७७	२	सुषर्मस्वाम्याह०	२
१७८	१	अमवगिनङ्कतवीर्योसि०	२
१७८	२	काकसौकरिकसुतः	४

"	"	सुखसानाम	"	"	"
"	"	अमपकुमारस्य	"	"	"
१८२	१	महावीरे महायुष्णी०	१	"	"
१८२	२	'महावीर' इति भीमवर्धमानः ।	२	"	"
१८५	३	नाप्यनागतान् प्रकृतवृत्त०	३	"	"
१८७	३	उत्तराख्यपनेपु यतुर्धर्मसम्पयनं	३	"	"
१८८	२	वीरवर्धमानस्वामी	२	"	"
१८८	२	साख्याः	२	"	"
१९४	१	कपिलवर्द्धने	१	"	"
१९५	२	मम्मज्जबणियम्बव्	२	"	"
१९५	२	कण्ठरीकवत्	२	"	"
"	"	मम्मज्जबणियम्बव्	"	"	"
"	"	विचक्रेषेष्ठिवह्	"	"	"

पत्राङ्कः पृष्ठाङ्कः पङ्क्तिः आदिपदम् ।

१९८	१	७	चारुदत्तो०
"	"	"	वेत्रवती
"	"	१०	सुवर्णभूम्यां
"	"	१०	चारुदत्तो
२००	१	६	मापतुषादा०
२००	२	८	जम्बूस्वामी
२००	२	९	सुधर्मस्वामीनम्
२०१	१	११	सुधर्मस्वान्याह
२०१	२	२	सुधर्मस्वामी०
२०२	१	१	महावीरवर्धमानस्वामी
२०२	१	१०	सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं०
२०२	२	६	बौद्धादिमतनिरासः
२०२	२	७	प्रसिद्धस्वरूपनिरूपणमाचारे०

२०२	२	७	शस्त्रपत्रिकाख्ये०
२०६	१	१०	अश्विन्यादीनां०
२०८	१	१२	शाक्यादीनां०
२०८	२	३	शाक्यादयो०
२०८	२	९	श्रीवर्धमानस्वामिना०
२१०	१	१०	मेरुरिति०
२१०	२	५	जम्बूस्वामिनम्
"	"	"	सुधर्मस्वान्याह०
२१५	२	९	वीरो वसैषणां चरन्नभिनिर्धृतः०
२१८	२	८	शाक्यादयश्च०
२१८	२	९	बौद्धानामयसम्भुपगमो०
२१९	१	५	लोकायतिक्रौद्धमालया०
२१९	२	४	लोकायतिका०
२१९	२	६	बौद्धा०

२१९	२	१०	आशीष्मिरकं०	२२९
२२०	१	७	बौधाय्य क्षत्रिकृत्वात्०	२३०
२२०	१	८	सकृत्वाच्च	२३१
२२०	२	८	देवदत्त	२३१
२२०	२	१०	बार्पाकृत्वात्वाच्चो	२३१
२२१	१	७	बौधाय्याम	२३१
२२२	२,	९	नवमपूर्ववृत्तिवाचर	२३१
२२४	१	१२	'लोक' 'बहु'इत्यन्वयामकं०	२३१
२२५	२	८	स्वयम्पुरमजसक्तिपञ्चपार०	२३१
२२५	२	८	स्वयम्पुरमजसक्तिद्वीपो०	२३२
२२६	१	६	सैत्थेयवस्वार्था०	२३२
२२६	२	४	रावगिहो०-भारतपसीए०	२३२
२२८	२	१	'लोक' 'पटवरं०	२३४
२२८	२	६	द्रव्यास्त्रिकनयाज्याद्	२३४

७	२	नेपायिष्यदर्थनेन०	२
६	१	कृत्विक्वावर्धनादिति०	१
४	१	साद्वयानां	१
३	१	सर्वत्रसिद्धान्तः०	१
४	१	समानतन्त्रसिद्धाः०	१
५	१	सोऽधिहरसिद्धान्तः०	१
९	१	अभ्युपगमसिद्धान्तः०	१
१	२	उपनयः०	२
८	२	वाचो जस्यो वितण्ठा०	२
५	१	वाक्युत्तरं०	१
२	२	वेद्येपिकोत्कं०	२
४	२	असिपसङ्गा०	२
१	१	समवाय	१
३	१	वेद्येपिकमते	१

पलकपुरोहितवत् । स्कन्दका-

चार्यस्येति

उत्तराध्ययने ष्वध्ययनं०

क्षुल्लकनैर्गन्ध्यं

० उदायिचतुपमारक०

बौद्धाविके०

शाक्यमुनिः

युगसमिलादि०

श्रीवीरवर्धमानस्वामिना

५ ४ ४ ७ ५ - ६ ७ १

२ २४५ २ २४७ २४७ २५७ २६२ २६२ २६७ २७०

पत्राङ्कः

पृष्ठाङ्कः

पङ्क्तिः

आदिपदम् ।

जमालिनासं

सुधर्मस्वामिजम्बूनामप्रभवार्य-

रक्षिता०

‘जमालिनासं’-

देवदत्ते । कान्यकुब्जं । देवदत्तो ।

गोष्ठामाहिलवदत्तु

हरिवंशस्थानीये

इक्ष्वाकुवंश-हरिवंशादिके

प्रज्ञादीनि

२३५ २३७ २३७ २३८ २४२ २४३ २४४

॥ समाप्तं पञ्चमपरिशिष्टम् ॥

॥ ६ परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेन श्रीवद्वत्कृताह्वीयप्रथमभूतस्कन्धे इतिव्याख्यानानामन्यत्र प्रकटीकृतानि न्यायपदस्थानान्यत्र परिशिष्टे प्रदर्शयन्ते ।

॥ न्यायपदस्थानानि ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	१४४	२५	१२	करतलाऽऽमलकन्यायेन०
२	२	४	सकसमेवपर्यदि०	१५३	१	१०	निदानोच्छेदेन०
८	१	६	षडरिषप्रर्षसिनो वर्षा०	१५५	२	४	अरपट्टपटीयन्त्रन्यायेन०
२३	२	१३	सुत्राप्रतिगिम्बोदयन्यायेन मोग०	२००	१	७	'छानक्रियाभ्यां मोक्ष' इति न्यायात्०
४२	२	११	अरपट्टपटीन्यायेन०	२०८	२	११	अरपट्टपटी न्यायेन०
४६	१	८	अरपट्टपटीन्यायेन०	२१९	१	७	काकादिगोचकन्यायेन०
६२	२	१	मबोदयावरपट्टपटीन्यायेन०	२२४	२	१	करतलामलकन्यायेन०
७६	२	१०	अरपट्टपटीयन्त्रन्यायेन०	२२५	२	६	अरपट्टपटीन्यायेन०

॥ समाप्तेर्वं पष्ठपरिशिष्टम् ॥

॥ ७ परिशिष्टम् ॥

विचारणार्थं पाठान्तराण्यत्र सप्तम-परि-

अस्मिन्नेव श्रीमन्नकृताङ्गीयद्वितीयाङ्के प्रथमश्रुतस्कन्धेऽभ्यासकालेऽवश्यमेव

शिष्टे प्रदर्शयन्ते ॥

॥ पाठान्तराणि ॥

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।
२७	१	३	जाणगा ।
३४	१	१	पदं-कूटं पाशः-प्रतीवस्ताभ्यां मुञ्च्येत कचित्पद्पाशादीति पठ्यते ।
३८	२	१	कचित् समारवर्धनमिति पाठः ।
४९	१	६	जत्थ बालेऽवसीयइ
५६	१	९	'सुव्रतः' शोभन्नवतः सन् सुधियतो वेति ।

६२	१	३	'महण'ति सपुः पाठान्तरं वा जे विउ'पि ।
६२	२	१	'सहद्' अस्यां गङ्गानं वा काञ्चं कथिन् 'विरम्' इति पाठः
६३	१	१२	'ममयाऽद्वियामए०
६३	२	१	पठमममये०
७०	२	५	'अगदं' नि०
७१	१	८	वा 'अपिगम्'०

७२	१	१२	' उह विरिय० '
७७	१	९	पाठान्तरं वा ' अहियासप '
७९	१	१	पाठान्तरं वा ' अहोचमर्भ० '
८७	२	१	पाठान्तरं वा ' अहो ' इति०
९६	२	११	' मापन्ते ' प्रवते मन्वन्ते वा०
१०५	२	१	स्वधिरपाठो ' विविधे स्थिति ' ' विविधः '
१०५	२	९	पाठान्तरं वा आतत्रस्यः
१०८	१	६	विदेकमिति वा क्यचित् पाठः
११०	१	६	कश्चित्पाठान्तरंमेव पठ्यते०
११२	१	३	' रूढ मिति सयम मौनमिति
११६	१	३	असपाद्यवेति०
१२०	२	४	पाठान्तरं वा पूतः
१२६	२	१०	पाठान्तरं वा ' दुष्कृद्विजं ' सि०

११०	१	१	कुम्भिकाकृतिः सर्वं एव०
१२०	१	३	समूहिको अरबडगली०
१४३	२	११	महर्विरिति स्वधिरपाठः०
१४५	२	९	मिहुरिति स्वधिरपाठः०
१५७	१	४	(पाठान्तरे पोरुसा य)
१५७	२	१२	मच्छिमपोरुसा०
१५८	२	९	आहारस पंचमवखलेज
१५९	१	२	पाठान्तरं वा आहारयो०
१६९	२	५	पाठान्तरं वा आरमाय विषट्क
१७०	२	११	पाठान्तरं वा सख कवइ अष्पणो
१७२	२	१०	" " अहमर्भं च मार्पं च०
१७२	२	१२	" " सुप मे इदयेगेसि०
१७३	१	२	" " आकवटं सुभावाप०
१७७	२	३	" " 'अवगा वं सुगेह मे०'

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आदिपदम् ।	१९६	२	७	”	”	निव्वणभूय च
१७८	१	१	” ” ‘ वेरं तेसि पव- ह्वइ’ति	२०९	२	७	”	”	परिव्वएज्जा०
१७९	१	१	” ” चिच्चा णऽणंतरो	२२३	१	८	”	”	‘मइहे साधुघम्मं’ च०
१८४	१	७	” ” न निश्चितोऽनिश्चितः०	२२४	२	२	”	”	जाणागुलेगंसि वयति तथा तथेति ता
१९०	२	९	” ” एवं तु बाले०	२२६	१	१०	”	”	नादइति च्चचित्पाठः
१९१	१	६	” ” आदीनभोज्यपि पाप करोतीति०	२२७	१	११	”	”	विण्णत्तिवीरा य भवंति०
१९२	२	७	” ” ‘ छन्दणं कुज्जा ’ इत्यादि०	२३८	२	१३	”	”	च्यचित्पाठः अट्टालिप होमि०
१९५	१	८	” ” जायाए वालस्स पगळभणाए०	२४०	२	२	”	”	पाठात्तरं वा ‘ एणंनमच्चि ’ ‘ अगारिठम्मं ’ ति
				२४६	१	१०	”	”	आगमायं ति च्चचित्पाठः

॥ समाप्तेदं सप्तपरिशिष्टम् ॥

॥ ८ परिशिष्टम् ॥

अस्मिन्नेव भीषत्रकृतानीपप्रथमश्रुतस्कन्धे मापावह-पद्य-पदानि आर्षवचनानि चान्न अष्टम-परिशिष्टे प्रदृश्यन्ते ।

भाषा (मा०)

पत्राङ्कः	पृष्ठाङ्कः	पङ्क्तिः	आविर्भवत् ।	२२०	१	१०	माकृत्येष्ट्या छागदसत्वाच्चायमर्षो	(छा)
७	१	८	माकृत्यभाष्येसुष्ठु०					
१००	१	१०	'परिशिष्टे' न श्लोकाङ्गम मव त्ति, दक्षवचनकिंशस्तु श्लो कदृष्ट्याम्बसत्कादिषि (छा)	२०	१	१०	आर्षत्वाद् बहुवचनार्थे एकवचन मकारि०	
१५४	२	१	छान्दसत्वाद् ननुसककिंश० (छा)	२८	१	९	विमुच्यन्ते, आर्षत्वादेकवचन सूत्रे	
१७२	४	४	'दुसीमव'पि छान्दसत्वात् (छा)				कृतं " विमुच्यन्ते० "	
२१७	२	१०	आहुः-कथितवन्तः, छान्दसत्वा देकवचनं सूत्रे कृमिमिषि (छा)	४९	१	१०	'सिषा' इति आर्षत्वाद्बहु- वचनेन०	

॥ समाप्तोवमष्टमपरिशिष्टम् ॥

॥ अहम् ॥

श्रीपञ्चमगणधरवरसुधर्मस्वामिसंहृद्यम् ।

श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिनिमित्तनिर्युक्तियुतम् ।

श्रीमच्छीलाङ्गाचार्यविहितविवरणशोभितम् ।

श्रीसाधुरङ्गोपाध्यायरचितदीपिकालंकृतम् ।

श्रीमत्सूत्रकृताङ्गम् ।

स्वपरसमयार्थसूचकमनन्तर्गमपर्ययार्थगुणकलितम् । सूत्रकृतमङ्गमतुलं विवृणोमि जिनावमस्कृत्य ॥१॥
व्याख्यातमङ्गमिह यद्यपि सूरिसुरैर्यैर्भक्त्या तथापि विवरीतुमहं यतिष्ये ।

किं पश्चिवागस्तमित्यवगम्य सम्यक्, तेनैव वाञ्छति पया झलमो न गतुम् ? ॥२॥

इहापसदसंतारोन्वर्गतेनासुसताञ्चाप्यातिर्वुर्लभं मनुजत्व सुकुलोत्पत्तिसमप्रेन्द्रियसामभ्याप्तुयेतेनार्हर्शनम् अक्षेपकमोच्छिद्यये य-
त्तत्रथीतागमपरिधाने यत्नो निवेय', आगमश्च द्वादशान्नादिरूप', सोऽप्यार्यरक्षितमिथैरेदुगीनपुण्यानुप्रहदुञ्ज्वा चरणकरणप्रव्यव-
यकभागपितानुयोगमेदाबतुर्धा व्यवस्थापिता, तत्राचाराङ्ग चरणकरणप्राधान्येन व्याख्यातम्, अधुनाञ्चसारायां द्रव्यप्राधान्येन
यद्गृह्णतास्य द्वितीयमङ्गं ध्याल्यातुमारम्यत इति । ननु चार्थस्य श्वासनाच्छास्त्रमिदं, श्वासस्य चाक्षेपप्रत्युद्देशोपशान्त्यर्थमादिमङ्गल तथा
स्तिरपरिचयार्थं मध्यमङ्गलं शिव्यप्रशिव्याविच्छेदार्थं चान्त्यमङ्गलमुपादयं तबेह 'नोपलभ्यते, सत्यमेतत्, मङ्गलं हीष्टदेवतानमस्कारा
दिन्स्यम्, अस्य च प्रप्रेता सर्वथा; तस्य चापरनमस्कार्यामावान्मङ्गलकरये प्रयोबनामावाच न मङ्गलाभिधानं, गणवराणामपि, तीर्थ-
छन्दुजानुनादित्वान्मङ्गलाकरणं, अस्मदाद्यपेर्षया तु सर्वमेव श्वास मङ्गलम् । अथवा निर्धुक्किार एवात्र भावमङ्गलमभिधातुकाम आह-

"तिरथपरे य जिणपरे सुतकरे गणाहरे य णमिऊण । सूर्यगणस्त भगवन्नो णिञ्चुत्ति कित्तइस्सामि ॥२॥

छ. १ पश्चिपत्रमन्मपगम्येति प्र । २ त्मी जी यौ वस्मत्तिऊण (अथोऽनुवाक्ते भ १ छ. २११) । ३ वो जी वस्मत्तिऊण (अथो २-१५५) ।
४ एतत्संश्लेषेति प्र । ५ 'एतर्गते' ध्व. । ६ दुर्लभमनुकूल ध्व. । ७ चार्हित एव ध्व. । ८ 'अथान्य' ध्व । ९ गोलकपदे ध्व. । ६ । छ. १ अथोपाः ।

गाथापूर्वाद्धेनेह भावमङ्गलमभिहितं, पश्चाद्धेन तु श्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनादित्रयमिति, तदुक्तम्—“उक्तार्थं ज्ञातसंबन्धं,
 श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः, सम्बन्धः सप्रयोजनः ॥१॥” तत्र सूत्रकृतस्येत्यभिधेयपदं, निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये इति प्रयो-
 जनपदं, प्रयोजनप्रयोजनं तु मोक्षापाप्तिः, सम्बन्धस्तु प्रयोजनपदानुमेय इति पृथक् नोक्तः, तदुक्तम्—“शास्त्रं प्रयोजनं चेति, सम्ब-
 न्धस्याथयानुभौ । तदुक्त्यन्तर्गतस्तस्माद्भिन्नो नोक्तः प्रयोजनात् ॥१॥” इति समुदायार्थः ॥ अधुनाऽवयवार्थः कथ्यते—तत्र तीर्थं द्रव्य-
 भावभेदाद्विधा, तत्रापि द्रव्यतीर्थं नद्यादेः समुत्तरणमार्गः, भावतीर्थं तु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि, संसारार्णवादुत्तारकत्वात्, तदा-
 धारो ना सद्घः प्रथमगणधरो वा, तत्करणशीलास्तीर्थङ्करास्तान्नत्वेति क्रिया । तत्रान्येषामपि तीर्थकरत्वसंभवे तद्व्यवच्छेदार्थमाह—‘जिन-
 वरानि’ति रागद्वेषमोहजितो जिनाः, एवंभूताश्च सामान्यकेवलिनोऽपि भवन्ति, तद्व्यवच्छेदार्थमाह—वराः—प्रधानाः चतुस्त्रिंशदतिशयस-
 मन्वितत्वेन, तान्नत्वेति, एतेषां च नमस्कारकरणमागमार्थोपदेष्टृत्वेनोपकारित्वात्, विशिष्टविशेषणोपादानं च शास्त्रस्य गौरवाधानार्थं,
 शास्तुः प्राधान्येन हि शास्त्रस्यापि प्राधान्यं भवतीति भावः । अर्थस्य सूचनात्सूत्रं, तत्करणशीलाः सूत्रकराः, ते च स्वयंबुद्धादयोऽपि
 भवन्तीत्यत आह—गणधरास्तांश्च नत्वेति, सामान्याचार्याणां गणधरत्वेऽपि तीर्थकरनमस्कारानन्तरोपादानाद्गौतमादय एवेह विव-
 क्षिताः । प्रथमश्चकारः सिद्धाद्युपलक्षणार्थो द्वितीयः समुच्चितौ । त्वाप्रत्ययस्य क्रियाऽन्तरसव्यपेक्षत्वात्तामाह—स्वपरसमयसूचनं कृतम-
 नेनेति सूत्रकृतस्तस्य, महार्थवच्चाद्भगवांस्तस्य, अनेन च सर्वज्ञप्रणीतत्वमावेदितं भवति । ‘निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये’ इति योजनं युक्तिः—

सा. १ उक्तप्रयोजन । २ चान्द्रमतेन गिजन्तात्कर्तव्यस्मिनेपदभावात् परस्मैपदित्वात्साधु प्रयोगोऽयमिति शङ्क्यम् । स्वपरसमयसूचनार्थत्वात्सूत्रकृतशब्दस्य नाभि-
 धेयत्वेऽस्य क्षति, स्वकृत्यपेक्षया निर्युक्तिं कीर्तयिष्य इति प्रयोजनोक्ति । ३ सम. समुत्तरणमार्गं प्र० । ४ जिनेत्युक्त्वा जिनवरानिति वरत्वयुक्तजिनित्युपादानं ॥

भवति, तद्यथा—संज्ञासूत्रं संग्रहसूत्रं वृत्तनिबद्धं जातिनिबद्धं च, तत्र संज्ञासूत्रं यत् स्वसंकेतपूर्वकं निबद्धं, तद्यथा—“जे छेए सौगारियं न सेवे, सव्वामगंधं परिणाय णिरामगंधो परिव्वए” इत्यादि, तथा लोकेऽपि—पुद्गलाः संस्कारः क्षेत्रज्ञा इत्यादि । संग्रहसूत्रं तु यत्प्रभृतार्थसंग्राहकं, तद्यथा—द्रव्यमित्याकारिते समस्तधर्माधिर्मादिद्रव्यसंग्रह इति, यदिद्वा, उत्पादव्ययत्रौव्ययुक्तं सदि'ति, वृत्तनिबद्धसूत्रं पुनर्यदनेकप्रकारया वृत्तजात्या निबद्धं तद्यथा—बुद्धिज्जाति तिउट्टिजेत्यादि, जातिनिबद्धं तु चतुर्धा, तद्यथा—कथनीयं कथ्यमुत्तराध्ययनज्ञाताधर्मकथादि, पूर्वपिचरितकथानकप्रायत्वात्तस्य, तथा गंधं ब्रह्मचर्याध्ययनादि, तथा पदं—छन्दोनिबद्धं, तथा गेयं यत् स्वरसंचारेण गीतिकाप्रायनिबद्धं, तद्यथा कापिलीयमध्ययनं 'अंधुवे असासयंमि संसारंमि दुक्खपउराए' इत्यादि ॥३॥ इदानीं कृतपदनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकृद्गामाह—

करणं च कारओ यं कडं च तिणहंपि छक्कनिक्खेवो । दब्बे खित्ते काले भावेण उ कारओ जीवो ॥४॥

इह कृतमित्यनेन कर्मोपात्तं, न चाकर्तृकं कर्म भवतीत्यर्थात्कर्तुरापेक्षो धात्वर्थस्य च करणस्य, अमीयां त्रयाणामपि प्रत्येकं नामादिः षोढा निक्षेपः, तत्र गाथापश्चाद्धेनाल्पवक्तव्यत्वात्तावत्करणमतिक्रम्य कारकस्य निक्षेपमाह, तत्र नामस्थापने प्रसिद्धत्वाद्नादृत्य

१ वृत्तवद् दृत्तविरुद्ध आ. । सा. २ यश्चेकः स सागारिक (मैथुनं) न सेवेत, सर्वमामगन्धं परिज्ञाय निरामगन्धं परिव्रजेत् (आम विशोधि गन्धमविशोधि) । ३ सागारिय ण सेवे से सव्वा० आ. सागारियं न सेसेवो सव्वा० इ । ४ संस्काराः इ. । सा. ५ उभए ज ससमए परसमए य चू० । ६ चोत्ताद० । सा. ७ बुध्यतेति त्रोटयेत् । ८ बुद्धेज्जातिउट्टेज्जेत्यादि आ इ. । सा. ९ वित्तवद् सिलोगादिवद्धं वा चू० । १० अधुवेऽशायते संसारे दु राप्रचुरत्तायाम् (दु खप्रचुरे) । ११ कारणी वा अ. कारयो वा आ. । १२ करगो जीवा अ. करगो जीवो आ. ॥

यर पिट्टी दो बाहू ऊरया य अङ्गंति त्रयाणामप्येतन्निष्पत्तिमूलकरणं, कर्णस्कन्धाद्यङ्गोपाङ्गनिष्पत्तिस्तूत्तरकरण, कर्मणतैजसयोस्तु
 स्वरूपनिष्पत्तिरेव मूलकरणम्, अङ्गोपाङ्गाभावान्नोत्तरकरणं, यदिवा औदारिकस्य कर्णविधादिकमुत्तरकरणं, वैक्रियस्य तूत्तरकरणम्—
 उत्तरवैक्रियं दन्तकेशादिनिष्पादनरूपं वा, आहारकस्य तु गमनाद्धूत्तरकरणं यदिवा औदारिकस्य मूलोत्तरकरणे गाथापथ्याद्धून प्रकारान्त-
 रेण दर्शयति—'द्रव्येन्द्रियाणि' कलम्बुकापुष्पाद्याकृतीनि मूलकरणं तेपामेव परिणामिनां विपौषधादिभिः पाटवाद्यापादनमुत्तरकरणमिति
 ॥६॥ साम्प्रतमजीवाश्रितं करणमभिधातुकाम आह—

संघायणे य^३ परिसाडणा य मीसे तहेव पडिसेहो । पडसंखसगडधूणाडडुतिरिच्छादिकरणं च ॥७॥

संघातकरणम्—आतानवितानीभूततन्तुसंघातेन पटस्य, परिसाटकरणं—करपत्रादिना शङ्खस्य निष्पादनं, संघातपरिसाटकरणं
 शकटादेः, तडुभयनिषेधकरणं—स्थूणादेरूर्ध्वतिरश्चीनाद्यापादनमिति ॥७॥ प्रयोगकरणमभिधाय विस्रसाकरणाभिधित्सयाऽऽह—

खंधेसु दुप्पएसदिएसु अब्भेसु^४ विज्जुमाईसु । णिप्फणगाणि दब्वाणि^५ जाण तं वीससाकरणं ॥८॥

विस्रसाकरणं साधनादिभेदाद्विधा, तत्रानादिकं धर्माधर्माऽऽकाशानामन्योऽन्यानुवेधेनावस्थानम्, अन्योऽन्यसमाधानाश्रयाच्च
 सत्यप्यनादित्वे करणत्वाविरोधः, रूपिद्रव्याणां च द्वयणुकादिप्रक्रमेण भेदसंघाताभ्यां स्कन्धत्वापत्तिः सादिकं करणं, पुद्गलद्रव्याणां च
 दशविधः परिणामः, तद्यथा—बंधनगतिसंस्थानभेदवर्णगन्धरसस्पर्शअगुरुलघुशब्दरूप इति, तत्र बन्धः सिग्धरूक्षत्वात्, गतिपरि-

सा १ विधिविपर्ययेऽन्यथाभाव विविधा गतिर्वा चू० ॥ २ विविधौषधादिभि आ । ३ परिसाडणे अ. आ । ४ विभ्रसा० आ । सा ५ अचिता काचिद्विद्युदिति लक्ष्य-
 तेऽनेन ॥ ६ निष्पणगाणि अ. आ. । ७ जाणि त अ. आ. । ८ बंधन १ गति २ सस्थान ३ भेद ४ वर्ण ५ गन्ध ६ रस ७ स्पर्श ८ अगुरुलघु ९ शब्दरूप १० इ. ।

गामो—देवान्तरासिलक्षण, संस्वानपरिणामः—परिमण्डलादिकः पञ्चधा, भेदपरिणामाः—सुष्ठप्रतरपूर्णकानुतटिकोत्करिकाभेदेन
 पञ्चधैव, सुष्ठप्रतरपूर्णकानुतटिकोत्करिकाभेदेन, वधया—'सुष्ठेहि सुष्ठमेय परारभेय अहम्पण्डलस्त । सुष्ठु सुष्ठियमेय अणु
 तटिकं वंमवकालियं ॥१॥ दुष्टमि समारोहे भेद उक्तेरिया य उक्तेर । धीसतपओगमीसगसंवायविओग विविहगमो ॥२॥ वर्णपरिणाम
 पञ्चानां वठादीनां नर्णानां परिणतित्वद्वयादिसंयोगपरिणतिय, एतत्स्वरूप च गाथाम्योञ्चसेय, ताभेमा—जई काल्नामेगुणं सुष्ठिलयपि
 य इतिच बहुयगुण । परिणामिअइ कालं सुष्ठेण गुणाहियगुणेण ॥१॥ जई सुष्ठिलमेगुणं काल्नादव्वं तु बहुगुणं अइ य । परिणामितइ सुष्ठं
 कालेण गुणाहियगुणेण ॥२॥ जई सुष्ठं एकगुणं काल्नादव्वंपि एकगुणमेव । क्वावोर्यं परिणामं तुष्ठुण्येण संभवइ ॥३॥ एव पंचवि वण्णा
 संज्ञोएणं तु वण्णपरिणामो । एकधीसं मगा सव्वेवि य ते सुष्ठेयज्जा ॥४॥ एमेव य परिणामो गंधाण रसाण तइय फससाण । संठाणाण य
 मणिओ संज्ञोणेय बहुविगण्यो ॥५॥ एकत्रिसंज्ञा पवं पूर्यन्ते—दइ द्विसंज्ञोणा दइ त्रिसंज्ञोणा एकः पञ्चक-
 संज्ञोणा प्रत्येक वणाय पञ्चवि । अगुल्लधुपरिणामस्तु परमाणोरारम्य यावदनन्वानन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः सुस्ताः, शब्दपरिणामस्तविवि
 ततापनटुपिरेभेदासुठ्ठा, तथा तात्वोष्टुट्ठ्यापाराधमिनिर्वर्त्यम्, अन्येऽपि च पुल्लपरियामाश्टायादयो भवन्ति, ते धामि—छाया य

छ. १ एतत्संज्ञा एतमेव प्रारमेवो यथाऽऽप्रतरस्तु । नौकन्वृत्तित्वेवोऽनुगतिश्च वंणसम्बन्धिका ॥१॥ १ सुष्ठप्रतरणे उमापोहे भेदे कस्परिअ चोत्कीर्णम् ।
 रिपयत्रयेपिअश्वरपयिचोत्तो विविचो म्माः ॥१॥ २ सुष्ठेहि सुष्ठमेय अणु तटिकं वंमवकालियं ॥१॥ ३ धरि कस्समेवगुणं सुष्ठममपि च मवेत्त बहुगुणम् ।
 धरि कस्समे वल्लं सुष्ठेण गुणपरिणमेण ॥१॥ ४ धरि सुष्ठमगुणं कस्सव्वं तु बहुगुणं यद्वि च । परिणम्वते सुष्ठं कस्समेण गुणपरिणमेण ॥१॥ ५ धरि सुष्ठ-
 मेवगुणं कस्सप्रारम्भयगुणमेव । सुष्ठेण परिणमः तुल्लगुण्णेषु कस्सव्वि ॥१॥ ६ एवं पञ्चवि विविचो तु वर्णपरिणमः । एकत्रिसंज्ञाः १ एकत्रिसंज्ञाः १ धरि सुष्ठ-
 सुष्ठिऽऽऽऽ ॥१॥ ७ एवमेव च धरिणम्यो वण्णयो रत्तलं एवेव सत्तावण्णम् । संस्वानाणां च मणिल्ल सव्वेणेण बहुविगण्यम् ॥५॥

-आयवो वा उज्जोओ तहय अंधकारो य । एसो उ पुग्गलाणं, परिणामो फंदणा चैव ॥१॥ सैया णाइपगासा छाया णाँइच्चिया बहुवि-
 गप्पा । उण्हो पुणप्पगासो णायव्वो आयवो नाम ॥२॥ नैवि सीओ नवि उण्हो समो पगासो य होइ उज्जोओ । कालं महलं तमंपि य
 वियाण तं अंधयारंति ॥३॥ दँव्वस्स चलण पफंदणा उ सा पुण गई उ निदिट्ठा । वीससपओगमीसा अत्तपरेणं तु उभओवि ॥४॥
 तथाऽनेन्द्रधनुर्विद्युदादिषु कार्येषु यानि पुद्गलद्रव्याणि परिणतानि तद्विसासाकरणमिति ॥८॥ गतं द्रव्यकरणम्, इदानीं क्षेत्रकरणाभि-
 धित्सयाऽऽह—

ण विणा आगासेणं कीरह जं किंचि खेत्तमागासं । वंजणपरियाचणं उच्छुकरणमादियं बहुहा ॥९॥

‘क्षि निवासगत्योः’ अस्मादधिकरणे षूना क्षेत्रमिति, तच्चावगाहदानलक्षणमाकाशं, तेन चावगाहदानयोग्येन विना न किञ्चिदपि
 कर्तुं शक्यत इत्यतः क्षेत्रे करणं क्षेत्रकरणं, नित्यत्वेऽपि चोपचारतः क्षेत्रस्यैवं करणं क्षेत्रकरणं, यथा गृहादावपनीते कृतमाकाशमुत्पादिते
 विनष्टमिति, यद्विवा ‘व्यञ्जनपर्यायापन्नं’ शब्दद्वाराऽऽयातम् ‘इक्षुकरणादिक’मिति इक्षुक्षेत्रस्य करणम्—लाङ्गलादिना संस्कारः क्षेत्रकरणं,
 तच्च बहुधा—शालिक्षेत्रादिभेदादिति ॥९॥ साम्प्रतं कालकरणाभिधित्सयाऽऽह—

सा १-आतपो बोधोतस्तथैवान्धकारश्च च । एष एव पुद्गलाना परिणाम’ स्पन्दन चैव ॥१॥ २ जाया आ इ । सा ३शीता नातिप्रकाशा छाया अनादित्यिका
 बहुविकल्पा । उष्ण पुन प्रकाशो ज्ञातव्य आतपो नाम ॥२॥ ४ णायच्चिया आ. इ. । सा. ५ नापि शीतो नाप्युष्ण सम प्रकाशो भवति बोधोत । कालं मलिन
 तमोऽपि च विजानीहि तदन्धकार इति ॥३॥ ६ द्रव्यस्य चलनं प्रस्पन्दना तु सा पुनर्गतिस्तु निर्दिष्टा । विश्रसाप्रयोगमिश्रादात्मपराभ्या तूमयतोऽपि ॥४॥
 ७ °दादिषु XXX यानि इ । ८ उत्प’ अ. आ. । ९ °स्यैव करण XXX यथा आ. । सा. १० साहृदि अच्छमाणेहि गामो खेत्तीकओ चू० ।

कालो जो जावइओ ज कीरइ जमि जमि कालमि । ओइण णामओ पुण करणा एकारस ईधति ॥१०॥

कालस्यापि मुख्यं करण न संभवतीत्यौपचारिक दर्शयति—'कालो यो यावानिति' या कश्चिद् घटिच्छदिको नल्लिखदिना व्यवच्छिद्य व्यवस्थाप्यते, तद्यथा—पट्टपुदकफलमाना घटिका द्विघटिको सुईर्यस्त्रिदश सुईर्यमशोत्रमित्यादि, तत्कालकरणमिति, यद्वा—यत् यस्मिन् क्षले क्रियते यत्र वो क्षले करणं व्याख्यायते तत्कालकरणम्, एतदोषतः नामतस्त्वेकादश करणानि ॥१०॥ तानि चामूनि—

पथ च बौलवं चेष, कोलवं तेचित्तं तंहा । गंरावि घणियं चेष, 'विही इवइ सत्तमा ॥११॥ सउगि चउप्पयं नागं किसुगंथं च करणं भवे एय । पेंते चत्तारि घुवा अझे करणा चला सत्त ॥१२॥ चाउइसि रचीए सउणी पेंदि घजए सवा करणं । तत्तो अइक्कम खल्लु चउप्पयं णाग किसुगंथं ॥१३॥

पेंतद्वापात्रयं सुखोभेयमिति ॥११॥२॥३॥ इदानीं मावकरणप्रतिपादनायाऽऽह—

मावे पओगवीसस पओगसा मूल उत्तरे चेष । उत्तर कमसुयजोर्षेण यण्णावी भोर्षणावीसु ॥१४॥

मावकरणमपि द्विधा—प्रयोगविहितसामेदात्, तत्र जीवाधिकं प्रायोगिक मूलकरणं पञ्चानां धरीराणां पर्याप्तिः, तानि हि पर्याप्ति

१ यजएउ न आ. । २ कसउ न आ. । ३ करणमेकारल न आ. । ४ मयंति न आ. । ५ च छ । ६ पक्कं न आ. । ७ बीरियेकन्ने न बीरियेकन्ने न आ. । ८ बीरियेकन्ने प्र । ९ मज्ज न आ. । १० यही इवइ ति न आ । ११ किण्डुगंथे न आ. । १२ एए न आ । १३ करणा ते छ चउउ न आ. । १४ पठिकणए सवा न आ. । १५ किण्डुगंथे न आ. । १६ पक्कतिहिक्के इण्णिव्य दुस्सहीणा प सुद्धपक्कमि । तत्तमिहिए रेपथियं तं चेष सुपथियं एति ॥११॥ इति एक्कसुयारेण करणबोक्त्वा ४४२=६-३=१+(विधि) १+५(अधिकं)=१०=२+३, २ ०६+१=०७ (न वि) । १७ बोक्त्वाय एवार्थे न आ. । १६ मोक्काएउ न आ. । १९ विमस न आ. ।

नामकर्मोदयादौदयिके भावे वर्तमानो जीवः स्ववीर्यजनितेन प्रयोगेण निष्पादयति । उत्तरकरणं तु गाथापथश्चाद्धनाह—उत्तरकरणं क्रम-
श्रुतयौवनवर्णादिचतुरूपं, तत्र क्रमकरणं शरीरनिष्पत्त्युत्तरकालं बालयुवस्थविरादिक्रमेणोत्तरोत्तरोऽवस्थाविशेषः, श्रुतकरणं तु व्याकरणा-
दिपरिज्ञानरूपोऽवस्थाविशेषोऽपरकलापरिज्ञानरूपश्चेति, यौवनकरणं कालकृतो वयोऽवस्थाविशेषो रसायनाद्यापादितो वेत्ति, तथा वर्णाग-
न्धरसस्पर्शकरणं विशिष्टेषु भोजनादिषु सत्सु यद्विशिष्टवर्णाद्यापादनमिति, एतच्च पुद्गलविपाकित्वाद्द्वर्णादीनामजीवाश्रितमपि द्रष्टव्यमिति
॥१४॥ इदानीं^१ विसृसाकरणाभिधित्सयाऽऽह—

वैर्णणादिया य वण्णादिएसु जे केह वीससामेला । ते हुंति थिरा अथिरा छाँयातवदुद्धमादीसु ॥१५॥

‘वर्णादिका’ इति रूपरसगन्धस्पर्शाः ते यदाऽपरेष्वपरेषां वा स्वरूपादीनां मिलन्ति ते वर्णादिमेलका^२ विसृसाकरणं, ते च मेलकाः
स्थिरा—असंख्येयकालावस्थायिनः, अस्थिराश्च—क्षणावस्थायिनः—सन्ध्यारागाग्नेन्द्रधनुरादयो भवन्ति, तथा छायात्वेनातपत्वेन च पुद्ग-
लानां^३ विसृसापरिणामत एव परिणामो भावकरणं दुग्धादेश्च स्तनप्रच्यवनानन्तरं प्रतिक्षणं कंठिणाम्लादिभावेन गमनमिति ॥१५॥ सा-
म्यतं श्रुतज्ञानमधिकृत्य मूलकरणाभिधित्सयाऽऽह—

मूलकरणं पुण सुँते तिविहे जोगे सुभासुभे ज्ञाणे । ससमयसुएण पगयं अज्झवसाणेण य सुँहेणं ॥१६॥

‘श्रुते’ पुनः श्रुतग्रन्थे मूलकरणसिद्धं^{१३} ‘त्रिविधे योगे’ मनोवाक्कायलक्षणे व्यापारे शुभाशुभे च ध्याने वर्तमानैर्ग्रन्थरचना क्रियते,

१ स्थविरादिक आ इ । २ विशेषः अपरः आ. इ. । ३ भोगादिषु आ. । ४ विश्रसा भा. । ५ वण्णाईया य वण्णाइएसु अ. आ । ६ छायायवदुद्धमाईसु
अ. आ । ७ परेषु परेषा आ. । ८ विश्रसां भा. इ । ९ विश्रसां आ. । १० कठिना० आ. इ. । ११ सुए अ. आ । १२ सुभेणं अ. आ. । १३
त्रिविध आ. इ ।

तत्र लोकोचरे शुभध्यानावस्थिर्वर्णन्यरचना विधीयते, लोके त्वशुभध्यानाधिक्यप्रयत्नं क्रियत इति, लौकिकप्रत्यस्य कर्मबधोर्हेतुत्वात्
 कर्तारशुभध्यायित्वमवसेयम्, इह तु अत्रकृतस्य तावत्सवसेयत्वेन शुभाध्यवसायेन च प्रकृत, यस्माद्गणधरैः शुभध्यानावस्थितैरिवमङ्गी
 र्हेतुमिति ॥१६॥ तेषां च ग्रन्थरचनां प्रति शुभध्यायिनां कर्मद्वारेण योज्यस्याविशेषस्तं दर्शयितुं कामो नियुक्तिच्छदार—

ठिइअणुभंदि पंघणनिकायणनिहृषदीहहस्सेसु । संकमउवीरणाय उवए वेदे उवसमे य ॥१७॥

तत्र कर्मस्थितिं प्रति अत्रपन्योत्कृष्टकर्मस्थितिभिर्गणधरैः अत्रमिदं कृत्वमिति, तवाऽनुभावो—विपाकस्तदपेक्षया मन्वानुभावैः,
 तथा पथमङ्गीकृत्य ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीर्मन्दानुभावा वामङ्गीः तथाऽनिकाचयङ्गिरेव निषचावस्थामङ्गीङ्गीः तथा दीर्घस्थितिकाः
 कर्मप्रकृतीद्दृतीयमीर्जनङ्गीः, तयोषरप्रकृतीर्बिध्यमानासु संकामयङ्गीः, तयोदयवतां कर्मणामुदीरणां विधानैरग्रमत्तगुणस्यैस्तु सावासा
 ताऽऽप्यनुदीरयङ्गीः, तथा मनुष्यगतिपद्येन्द्रियजाल्यौदारिकञ्जरीरत्तद्भोपाङ्गादिकर्मणामुदये वर्तमानैः, तथा वेवमङ्गीकृत्य पुवेदे सति,
 तथा 'उवसमे'ति सूचनात्प्रमिति घायोपद्ममिके मावे वर्तमानैर्गणधारिमिदिदं सूत्रकृताङ्गं इत्यमिति ॥१७॥ साम्प्रत स्वमनीपि
 एषपरिहाग्नारेण क्लृप्तप्रकारमभिषातुक्त्वात् आह—

सौरुण जिणघरमत गणाहारी काठ तपस्वञ्चोवसम । अजहवसाणेण कयं सूत्तमिण तेण सूंयगख ॥१८॥

१ हेतुत्वात्तु अ. ६ । अ. १ एवमेव प्र । २ एवमेवेति फले नोगस्तुत्कृष्टव कर्मया स्वपुण्यसुखस्य, शुभध्यानात्पुण्यस्योऽप्युत्पन्न । ४
 संपत्प्रमिति अ. ६ । अ. ५ 'रिहमङ्गीह्य इति प्र । ६ मने अ. १७ संपत्प्रमितिपदिहृषदीहहस्सेसु अ संपत्प्रमितिपदिहृषदीहहस्सेसु अ ।
 ६ हेतु अ. १६ मने अ. ६ । १ उवसमे अ. ११ सुतागं अ ।

‘श्रुत्वा’ निशम्य जिनवराणां—तीर्थकराणां मतम्—अभिप्रायं मातृकादिपदं ‘गणधरैः’ गौतमादिभिः कृत्वा ‘तत्र’ ग्रन्थरचनेन क्षयोपशमं, तत्प्रतिबन्धककर्मक्षयोपशमाद्त्तावधानैरितिभावः, शुभाध्यवसायेन च सता कृतमिदं सूत्रं तेन सूत्रकृतमिति ॥१८॥ इदानीं कस्मिन् योगे वर्तमानैस्तीर्थकृद्भिर्भाषितं ? कुत्र वा गणधरैर्दृढव्यमित्येतदाह—

वइजोगेण पभासियमणेगजोगंधराण साहूणं । तो वैयजोगेण कयं जीवस्स सभावि्यगुणेण ॥१९॥

तत्र ‘तीर्थकृद्भिः’ क्षायिकज्ञानवर्तिभिवर्गियोगेनार्थः प्रकरणेण भाषितः प्रभाषितो गणधराणां, ते च न प्राकृतपुरुषकल्पाः किं त्वनेकयोगधराः, तत्र योगः—क्षीराश्रवादिलब्धिकलापसंबन्धस्तं धारयन्तीत्यनेकयोगधरास्तेषां, प्रभाषितमिति सूत्रकृताङ्गपेक्षया नपुंसकता, साधवश्चात्र गणधरा एव गृह्यन्ते, तदुद्देशेनैव भगवतामर्थप्रभाषणादिति, ततोऽर्थं निशम्य गणधरैरपि वाग्योगेनैव कृतं, तच्च जीवस्य ‘स्वाभाविकेन गुणेनेति’ स्वस्मिन् भावे भवः स्वाभाविकः प्राकृत इत्यर्थः, प्राकृतभाषयेत्युक्तं भवति, न पुनः संस्कृतया लैट्‌लिट्‌शाप्र-कृतिप्रत्ययादिविकारविकल्पनानिष्पन्नयेति ॥१९॥ पुनरन्यथा सूत्रकृतनिरुक्तमाह—

अक्खरगुणमत्तिसंधायणाए कम्मपरिसाड्डणाए य । तडुभयजोगेण कयं सुत्तमिणं तेण सूत्तगडं ॥२०॥

अक्षराणि—अकारादीनि तेषां गुणः—अनन्तगमपर्यायवच्चसुच्चारणं वा, अन्यथाऽर्थस्य प्रतिपादयितुमशक्यत्वात्, मतेः—मतिज्ञानस्य संबन्धना मत्तिसंधटना, अक्षरगुणेन मत्तिसंधटना अक्षरगुणमत्तिसंधटना, भावश्रुतस्य द्रव्यश्रुतेन प्रकाशनमित्यर्थः, अक्षरगुणस्य वा

१ तीर्थकृतां आ. इ. १ २ मातृकपदादिकं आ इ. १ सा. मातृकापदादिकं प्र० १ ३ वइं अ. आ. १ ४ सवधस्तान् आ. १ ५ लट्‌लिट्‌णं आ. लट्‌लड्‌शव० इ. १
३ ‘भइसजोगणसं’ आ. १ ७ ‘पडिसाड्डणाए य अ. आ १ ८ सूयगड अ. १ ९ अक्षण्यक्करा’ आ. इ. १

मत्या-युद्धा संयत्ना रत्नेनकियावत् तथाऽऽगुणमत्तिर्बुधनया, तथा कर्मशा-ज्ञानावरणादीनां परिघाटना-जीवप्रदेष्टेभ्यः पृथक्कर
 णरूपा तथा च हेतुभूतया, घटकृताङ्ग कृतामिति संबन्धः, तथाहि-यथा यथा गणधराः सूत्रकण्ठयोद्यमं कुर्वन्ति तथा तथा कर्मपरि
 ज्ञाना भवन्ति, यथा यथा च कर्मपरिघाटना तथा तथा प्रन्यरचनायोद्यमं संपपठ इति, एतदेव गाथापद्यार्थेन दर्शयति-‘तदुभययो-
 गन्ति’ अयगुणपनिसयत्नायोगेन कर्मपरिघाटनायोगेन च, यदिवा वाग्योगेन मनोयोगेन च कृत्वमिदं सूत्रं तेन सूत्रकृतमिति ॥२०॥
 रानन्तरं यत्रकृतस्य निरुक्तमुक्तम्, अयुना यत्रपदस्य निरुक्तामिधित्स्याऽऽह-

सुतेण सुत्तिपा पिय अत्था तह सूहयो य जुह्वो य । तो पेष्टुविह्वर्षउत्ता पय पसिद्धा अणावीया ॥२१॥”

अयस्य घनानाद्यं ‘तेन क्षेत्रेण केचिदयाः साधात्त्रयिता-मुन्यतयोपावा’, तथाऽपरे सूचिता-अर्थापस्यादिताः साधावदुया
 दानऽपि दप्यानयनचोदनया तथायारानयनचोदनावदिति, एवं च कृत्वा चतुर्दशपूर्वविदः परस्परं पदस्थानपठिता भवन्ति, तथा षोक्तम्-
 “अन्तगतमेण सुमा ऊणहिया” इति मतिविसेसोऽह । तेष्वत्रिय मर्वविसेसा सुपणाणऽन्तरे काण ॥१॥” यत्र ये साधादुपापास्तान्
 प्रनि नर्वेऽपि तुल्या, य पुन सूचितास्तदपेक्षया कश्चिदनन्तमागाधिकमर्थं वेस्यपरोऽन्तस्त्रेयमागाधिकमन्यः संस्त्रेयमागाधिकं तथाऽन्य-
 मन्व्यपासम्येयानन्तगुणमिति, ते च सर्वेऽपि ‘युक्ता’ युक्त्युपपन्ना सूत्रोपावा एव वेदितव्याः, तथा चाभिहितम्-“वेऽविय मर्वविसेसे”

१ इत्यत्र भा. १ मूल पियं भा. भा. । ता १ श्लोकः । ४ युक्त्याण । ५ बुभुभिर् पत्रप्रपद्यथ सिद्धा कंठरीका भा. भा. । ए ६ चरधिक्तेण चर-
 दश रंजाणपत्रिभ्येय ए ७ । ७ मूलमर्ह ति एवं भा. । ८ सेन च पट्टेण अ ६ । ९ एवं इत्यत्र इ । ए १ अयुरक्यमेण एता कर्माधिक्य भवन्ति
 द्दर्शयन्ते । इन्दी य मतिरिक्तेयन् प्रणयन्तान्कन्तरे क्लीदि ०१॥ ११ इति भा. ६ ।

इत्यादि, ननु किं सूत्रोपात्तेभ्योऽपि केचनार्थाः सन्ति ? येन तदपेक्षया चतुर्दशपूर्वविदां पदस्थानपतितत्वमुद्घुष्यते, वाढं विद्यन्ते, यतोऽभिहितम्—“पण्वणिजा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं । पण्वणिजाणं पुण अणंतभागो सुयनिवद्धो ॥१॥” यतश्चैवं ततस्ते अर्था आगमे बहुविधं प्रयुक्ताः—सूत्रैरुपात्ताः केचन साक्षात्केचिदर्थार्थपत्त्या समुपलभ्यन्ते, यदिवा क्वचिद्देशग्रहणं क्वचित्सवर्थोपादान-मित्यादि, यैश्च यदैस्ते अर्थाः प्रतिपाद्यन्ते तानि पैदानि प्रसिद्धानि न साधनीयानि, तथाऽनादीनि च तानि नेदानी-मुत्पाद्यानि, तथा चैयं द्वादशाङ्गी शब्दार्थरचनाद्वारेण विदेहेषु नित्या, भरतैरावतेष्वपि शब्दरचनाद्वारेणैव प्रति तीर्थकरं क्रियते अन्यथा तु नित्यैव । एतेन च ‘उच्चरितप्रध्वंसिनो वर्णा’ इत्येतन्निराकृतं वेदितव्यमिति ॥२१॥ साम्प्रतं सूत्रकृतस्य श्रुतस्कन्धाध्ययनादिनि-रूपणार्थमाह—

दो चेव सुयक्खंघा अज्झयणाइं च हुंतिं तेवीसं । तेत्तिंसुदेसणकाला आयाराओ दुगुणमंगं ॥२२॥

द्वावत्र श्रुतस्कन्धौ, त्रयोविंशतिरध्ययनानि, त्रयस्त्रिंशदुद्देशनकालाः, ते चैवं भवन्ति—प्रथमाध्ययने चत्वारो, द्वितीये त्रयस्त्रुतीये चत्वारः, एवं चतुर्थपञ्चमयोर्द्वौ द्वौ, तथैकादशस्वेकसरकेष्वेकादशैवेति प्रथमश्रुतस्कन्धे; तथा द्वितीयश्रुतस्कन्धे सप्ताध्ययनानि तेषां सप्तै-वोद्देशनकालाः, एवमेते सर्वेऽपि त्रयस्त्रिंशदिति । एतच्चाचाराङ्गाद्विगुणमङ्गं—पद्त्रिंशत्पदसहस्रपरिमाणमित्यर्थः ॥२२॥ साम्प्रतं सूत्रकृता-ङ्गनिक्षेपानन्तरं प्रथमश्रुतस्कन्धस्य नामनिष्पन्ननिक्षेपाभिधित्सयाऽऽह—

१ मुद्घुष्यते आ. । सा. २ प्रज्ञापनीया भावा अनन्तभाग एवानभिलाष्यानाम् । प्रज्ञापनीयाना पुनरनन्तभाग श्रुतनिवद्धः ॥१॥ ३ सुअणिवद्धो आ. । ४ पदानि XXX सिद्धानि आ इ. । ५ ह्येति अ आ. । ६ तेत्तिस उद्देशा XXX आया० अ. आ. । ७ उ अ. आ. । ८ मंग अ. मंग आ. ।

उवसगभीरुणो धीवसस्स णरंएसु होज्ज उववाओ । एव महप्पा तहा जएज्जाहं ॥२५॥
 परिचत्तनिसीलकुसीलसुसीलसविग्ग सीलवं चैव । णाऊण वीरियदुगं पंडियवीरिएं पयट्टेइ (पयट्टिज्जा) ॥
 धम्मो संमाहि मग्गो समोसढा चउंसु सव्ववादीसु^३ । सीसगुणदोसकहणा 'गंधमि संदा गुरुनिवासो ॥२७॥
 आदाणिय संकलिया आदाणीयंमि^० आदयचरित्तं । अप्पगंथे पिंडियवयणेणं^{३२} होइ अहिगारो ॥२८॥

तत्र प्रथमाध्ययने स्वसमयपरसमयग्ररूपणा, द्वितीये स्वसमयदोषांश्च ज्ञात्वा स्वसमय एव बोधो विधेय इति, तृ-
 तीयाध्ययने तु संबुद्धः सन् यथोपसर्गसहिष्णुर्भवति तदभिधीयते, चतुर्थे स्त्रीदोषविवर्जना, पञ्चमे त्वयमर्थाधिकारः, तद्यथा-उपसर्गा-
 सहिष्णोः^३ स्त्रीवशवर्तिनोऽवश्यं नरकेषूपपात इति, षष्ठे पुनः 'एवमिति' अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसहनेन स्त्रीदोषवर्जनेन च भगवान् महावीरो
 जेतव्यस्य कर्मणः संसारस्य वा पराभवेन जयमाह ततस्तथैव यत्नं विधत्त यूयमिति शिष्याणामुपदेशो दीयते, सप्तमे त्विदमभिहितं, त-
 द्यथा-निःशीला-गृहस्थाः कुंशीलास्तु-अन्यतीर्थिकाः पार्श्वस्थादयो वा ते परित्यक्ता येन साधुना स परित्यक्तनिःशीलकुशील इति, तथा
 सुशीला-उद्युक्तविहारिणः संविद्वाः-संवेगमग्नास्तत्सेवाशीलः शीलवान् भवतीति, अष्टमे त्वेतत्प्रतिपाद्यते, तद्यथा-ज्ञात्वा वीर्यद्वयं प-
 ण्डितवीर्यं प्रयत्नो विधीयत इति, नवमे अर्थाधिकारस्त्वयं, तद्यथा-यथाऽवस्थितो धर्मः कथ्यते, दशमे तु समाधिः प्रतिपाद्यते, एका-

१ नरसेसु अ आ. १२ उ । ३ निस्सीलकुसीलजडोसुसीलसेवीयसीं अ आ. १४ नां अ. आ । ५ विरिए य जइयव्व अ. १६ ससमाहिं अ. १७ ईंसु
 अ. आ । ८ थम्मि आ । ९ या अ आ । १० आयणीज्जमि अ आ । ११ यं अ. आ । १२ ण गाहाएहों अ आ । सा. १३ स्त्रीवशगस्य प्र० । स्त्रीवशगस्य
 आ. ३ । १४ कुशीलास्तीर्थिकः आ । १५ सविग्गान्स्तान् स च शीलवान् भवतीति आ. संविग्गान्स्तत्सेवाशीलः शीलवान् भवतीति इ. १ । १६ नवमे चार्थाधिकार इ. १

गणनानुपूर्व्यां समवतरति, सापि त्रिधा-पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी अनानुपूर्वी चेति, तत्रेदमध्ययनं पूर्वानुपूर्व्यां प्रथमं, पश्चानुपूर्व्यां षोडशम्, अनानुपूर्व्यां तु चिन्त्यमानमस्यामेवैकादिकायामेकोत्तरिकायां षोडशगच्छगतायां श्रेण्यामन्योऽन्याभ्यासद्विरूपो न संख्याभेदं भवति । अनानुपूर्व्यां तु भेदसंख्यापरिज्ञानोपायोऽयं, तद्यथा-“एकाद्या गच्छपर्यन्ताः, परस्परसमाहताः । राशयस्तद्धि त्रिद्वियं, विकल्पगणिते फलम् ॥१॥” प्रस्तारानयनोपायस्त्वयम्-“पुष्पाणुषु वि हेड्डो समयाभेएण कुण जहाजेड्डं । उवरिमतुल्लं-पुरओ नसेज्ज पुव्वकमो सेसे ॥१॥” तत्र-“गणितेऽन्यविभक्ते तु, लब्धं शेषैर्विभाजयेत् । आदावन्ते च तत् स्थाव्यं, विकल्पगणिते क्रमात् ॥१॥” अयं श्लोकः शिष्यहितार्थं विव्रियते-तत्र सुखावगमार्थं षट् पदानि समाश्रित्य तावद् श्लोकार्थो योज्यते, तत्रैवं १२३४५६ षट् पदानि स्थाप्यानि, एतेषां परस्परताडनेन सप्त शतानि विंशत्युत्तराणि गणितमुच्यते, तस्मिन् गणितेऽन्त्योऽत्र षट्कः तेन भागे हते विंशत्युत्तरं शतं लभ्यते, तच्च षण्णां पङ्क्तीनामन्यपङ्क्तौ षट्कानां न्यस्यते, तदधः पञ्चकानां विंशत्युत्तरमेव शतम्, एवमथोऽथश्चतुष्कत्रिकद्विकैककानां प्रत्येकं विंशत्युत्तरं शतं न्यस्यम्, एवमन्यपङ्क्तौ सप्त शतानि विंशत्युत्तराणि भवन्ति, एषा च गणितप्रक्रियाया आदिरुच्यते, तथा यच्चद्विंशत्युत्तरं शतं लब्धं, तस्य च पुनः शेषेण पञ्चकेन भागेऽपहृते लब्धा चतुर्विंशतिः, तावन्तस्तावन्तश्च पञ्चकचतुष्कत्रिकद्विकैककाः प्रत्येकं पञ्चमपङ्क्तौ न्यस्याः यावद्विंशत्युत्तरं शतमिति, तदथोऽग्रतो न्यस्तमङ्कं मुक्त्या येऽन्ये तेषां यो महत्संख्यः स सोऽथस्ताच्चतुर्विंशतिसंख्य एव तावत् न्यस्यो यावत्सप्त शतानि विंशत्युत्तराणि पञ्चमपङ्क्तावपि पूर्णानि भवन्ति, एषा च गणितप्रक्रियैवान्त्योऽभिधीयते, एवमनया प्रक्रियया चतु-

१ °व्यास्तु आ इ । २ °हेड्डो इत्यादि पदानि न सन्तीति आ इ । ३ तथा गणिते° आ. इ. । ४ तत्रैवं पदानि स्थाप्यानि १२३४५६ आ. इ ।

°क्रियैवात्याभिधीयते आ. क्रियैवात्याऽभिधीयते इ ।

योगे नास्ति समवतारो, भवेद्वा पुरुषोपेक्षया, तथा चोक्तम्—“मूढनह्यं सुयं कालियं तु ण णया समोरयंति इहं । अपुहुत्ते समोयारो णत्थिपुहुत्ते समोयारो ॥१॥” तथा “औसज्ज उ सोयारं नए नयविसारउ ब्रूया,” संख्याप्रमाणं त्वष्टधा—नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालपरिमाणपर्यवभावभेदात्, तत्रापि परिमाणसंख्यायां समवतारः, सापि कालिकदृष्टिवादभेदात् द्विधा, तत्रास्य कालिकपरिमाणसंख्यायां समाणपर्यवभावभेदात्, तत्रापि परिमाणसंख्यायां समवतारः, पर्यवसंख्यायां त्वैनन्ताः पर्यवाः, तथा संख्येयान्यक्षराणि, संख्येयाः संघाताः, संख्येयानि वतारः, तत्राप्यज्ञानज्ञयोरङ्गप्रविष्टे समवतारः, पर्यवसंख्यायां त्वैनन्ताः पर्यवाः, संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि । साम्प्रतं वक्तव्यतायाः पदानि, संख्येयाः पादाः, संख्येयाः श्लोकाः, संख्येया गाथाः, संख्येया वेदाः, संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि । साम्प्रतं वक्तव्यतायाः समवतारश्चिन्त्यते—सा च स्वपरसमयतदुभयभेदात्त्रिधा, तत्रेदमध्ययनं त्रिविधायामपि समवतरति । अर्थोधिकारो द्वेधा—अव्ययनार्थाधिकार उद्देशार्थीधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थीधिकारोऽभिहितः, उद्देशार्थीधिकारं तु गाथान्तरितं निर्युक्तिकृद्द्रक्ष्यति । साम्प्रतं निक्षेपावसरः, स च त्रिधा—ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्च, तत्रौघनिष्पन्नेऽध्ययनं, तस्य च निक्षेप आवश्यकदादौ प्रवन्धेनाभिहित एव, नामनिष्पन्ने तु समय इति नाम, तन्निक्षेपार्थं निर्युक्तिकार आह—

नामं ठव्वेणा दविए खेत्ते काले कुत्तित्थसंगारे । कुलगणंसंकरंगंडी बोद्धव्वो भाविसमए य ॥२९॥

नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालकुतीर्थसंगारकुलगणसंकरगण्डीभावभेदात् द्वादशधा समयनिक्षेपः, तत्र नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यसमयो

सा १ मूढनयिक (नयशून्य) श्रुत कालिक तु न नया समवतरत्तीह । अपृथक्त्वे समवतारो नास्ति पृथक्त्वे समवतार. ॥१॥ २ सूय इ । ३ समोयारति आ. इ । ४ पुहुत्थो आ. । ५ आसाय तु श्रोतार नयान् नयविशारदो ब्रूयात् ॥ ६ सोतार णए णयं आ । ७ X अनता. पर्याया आ ।

८ बोधव्वे स ।

द्रव्यस्य सम्यगयन-परिणतिविशेष'-स्वभाव इत्यर्थः, तद्यथा-जीवद्रव्यस्योपयोगः पुद्गलद्रव्यस्य मूर्तत्व घर्माघर्माकाशानां गतिस्थित्य
 वगाहदानलक्षणं, अथवा यो यस्य द्रव्यस्यावसरे-द्रव्यस्योपयोगकाल इति, तद्यथा-"वर्षसि लवणममृतं अरदि जलं गोपयन्न हेमन्ते ।
 त्रिदिशि चामलकरसो घृतं वस्तुतः गुह्यमान्ते ॥१॥" क्षेत्रसमयः-क्षेत्रम्-आकाश, यस्य समयः-स्वभावः, यथा "सृष्टिगणवि से पुण्ये दोषि वि
 पुण्ये सपपि माएखा । लस्तुसएणवि पुण्ये कोटिसहस्रसि माएखा ॥१॥" यद्विवा देवकुत्रमृतीनां क्षेत्राणामीदृशोऽनुभावो यदुत तत्र
 प्राप्तिः मरुता नित्यसुखिनो निर्वराच्च भवन्तीति, क्षेत्रस्य वा परिकर्मभावसरः क्षेत्रसमय इति, कालसमयस्तु सुस्मादेरनुभावविशेषः,
 उत्पलप्रवतमेदामिव्यङ्ग्यो वा कालविशेषः कालसमय इति, अत्र च द्रव्यक्षेत्रकालप्राधान्यविषय्या द्रव्यक्षेत्रकालसमयता द्रष्टव्येति,
 इतीर्यसमयः पाशुण्डिकानामात्मीयात्मीय आगमविशेषः तदुक्तं वाऽनुष्ठानमिति, सगार-संकेतस्तद्रूपः समयः संगारसमयः, यथा सिद्धा
 र्यसाराधिदेवेन पूर्वकृतसंगारानुसारेण गृहीतवहिरिद्यो बलदेवः प्रतिबोधित इति, कुलसमयः-कुलाचारो यथा शकानां पितृशुद्धिः आमीर
 क्षाणां मन्यनिक्रमशुद्धिः, गणसमयो यथा मल्लानामयमाचारो-यथा यो ह्यनायो मल्लो त्रियते स तैः संस्क्रियते, पत्तिवधोवृद्धियत इति,
 मन्थरसमयस्तु सन्तो-मिभ्रवाधीयानां मीलकस्तत्र च समयः-एकवाक्यता, यथा धाममार्गादावनाचारप्रवृत्तावपि गुप्तिकल्पमिति,
 गृहीसमयो-यथा शाक्यानां भोजनावसरे गण्डीसाहानमिति, भावसमयस्तु नोआगमत् इदमेवाच्ययन्म, अनेनैवात्राधिकारः, श्रेयणां
 तु त्रिप्यमतिविश्रमार्थमुपन्यास इति ॥२९॥ साम्प्रतं प्राणुप्यन्त्योरेष्वार्थाधिकारामिधित्सयाऽऽह-

न १ इत्यनेन मयते कल्पे चैतद्विदिते तिनो कस्यको पश्यते ॥ १ २ एषा का ६ । १ एतेष्वपि च पूर्वो भाव्यमपि पूर्णः काव्यमपि
 सन्दर्भः । क्यपदेवपि पूर्णः कोटीकाव्यमपि मयत् ॥१३ ४ पुनरे ॥ १ ५ क्यपयो ४००४ दो ॥ १ ६ एतन्न ४ काव्य ६ । १

महपंचभूय एकस्पृष्टे य तज्जीवितस्सरीरे य । तह्य अंगारगवाती अत्तच्छट्ठी अफलवादी ॥३०॥
 बीएनियईवाओ अण्णाणिय तह्य नाणवाईओ । कम्मं चयं न गच्छह चउच्चिहं भिक्खुसमयंमि ॥३१॥^३
 तइए आहाकम्मं कडवाई जह य ते य वाईओ । किच्चुवमा य चउत्थे परप्पवाई अविरएसु ॥३२॥

अस्याध्ययनस्य चत्वार उद्देशकाः, तत्राद्यस्य षडर्थधिकारा आद्यगाथयाऽभिहिताः, तद्यथा पञ्च भूतानि-पृथिव्यप्तेजोवाय्वाका-
 शाख्यानि महान्ति च तानि सर्वलोकव्यापित्वात् भूतानि च महाभूतानि इत्ययमेकोऽर्थधिकारः । तथा चेतनाचेतनं सर्वमेवात्मविवर्त
 इत्यात्माऽद्वैतवादः प्रतिपाद्यत इत्यर्थीधिकारो द्वितीयः । स चासौ जीवश्च तज्जीवः-कायाकारो भूतपरिणामः, तदेव च शरीरं जीवशरी-
 र्योरैक्यमितियावदिति तृतीयोऽर्थधिकारः । तथाऽकारको जीवः सर्वस्याः पुण्यपापक्रियाया इत्येवंवादीति चतुर्थोऽधिकारः । तथाऽऽत्मा
 षष्ठ इति पञ्चानां भूतानामात्मा षष्ठः प्रतिपाद्यत इत्ययं पञ्चमोऽर्थधिकारः । तथाऽफलवादीति न विद्यते कस्याश्चित् क्रियायाः फलमि-
 त्येवंवादी च प्रतिपाद्यत इति षष्ठोऽर्थधिकार इति । द्वितीयोद्देशके चत्वारोऽर्थीधिकाराः, तद्यथा-नियतिवादस्तथाऽज्ञानिकमतं ज्ञानवादी
 च प्रतिपाद्यते, कर्म चयम्-उपचयं चतुर्विधमपि न गच्छति 'भिद्भुसमये' शाक्यागमे इति चतुर्थोऽर्थीधिकारः । चातुर्विध्यं तु कर्मणो-
 ऽविज्ञोपचितम्-अविज्ञानमविज्ञा तयोपचितम् अनाभोगकृतमित्यर्थः, यथा मातुः स्तनाद्याक्रमणेन पुत्रव्यापत्तावप्यनाभोगान्न कर्मो-
 पचीयते, तथा परिज्ञानं परिज्ञा-केवलेन मनसा पर्यालोचनं, तेनापि कस्यचित्प्राणिनो व्यापादनाभावात् कर्मोपचयाभाव इति, तथा

१ अकारयवादी अ आ । २ आयच्छट्ठी अ वा । ३ ॥३४॥ अ. वा । ४ ॥३५॥ अ. आ । ५ इति द्वितीयोऽर्थीधिकार आ इ. । ६ चतुर्थोऽर्थीधिकार आ इ. ।
 ७ द्वितीये उद्देशके आ. इ. । ८ कर्म च चयमुपचय इ. । ९ चतुर्थोऽर्थीधिकार आ । १० कर्मण अविज्ञोप आ. कर्मण. अविज्ञोप. इ. । ११ कर्मोपचीयत इति आ. ।

इरण्मीयो-गमनं तेन अनितमीर्याप्रत्ययं तदपि कर्मोपचय न गच्छति, प्राणिष्व्यापादनाभिसंघेरमावाविति, तथा स्वमान्तिक-स्वप्न
 प्रत्ययं कर्म नोपधीयते, यथा स्वप्नमोजने वृत्त्यभाव इति । वृतीयोरेद्वके त्वयमर्थोधिकारा, तद्यथा-आषाकर्मगतविचारत्त्वज्ञोजिनां
 च दोषोपदर्शनमिति, तथा कृत्ववादी ष मण्यते, तद्यथा-ईश्वरेण कृतोऽय लोकाः, प्रधानादिकृतो वा, यथा ष ते प्रवादिन आत्मीयमा
 त्मीयं कृत्वत्वाद गृहीत्वोत्थितोऽस्वभा मण्यन्त इति द्वितीयोऽधिकारः, षतुषोरेद्वकत्रधिकारस्त्वय, तद्यथा-अविरतेषु-गृहस्थेषु यानि कृत्या
 नि-अनुष्ठानानि स्थितानि तैरसयमप्रधानैः कर्तव्यैः 'परश्रवादी' परतीर्थिक उपमीयत इति । इदानीमनुगमा, स च द्वेषा-सुत्रानुगमो
 नियुक्त्यनुगमश्च, तत्र नियुक्त्यनुगमस्त्रिविधः, तद्यथा-निषेपनियुक्त्यनुगम उपोवृषातनियुक्त्यनुगमः सूत्रस्यधिकनियुक्त्यनुगमश्च । तत्र
 निषेपनियुक्त्यनुगमोऽनुगतः, ओषनामनिष्पन्ननिषेपयोर्न्तर्गतत्वात्, तथाच वैद्यमाणस्य सूत्रस्य निषेप्यमानत्वात् । उपोवृषात-
 नियुक्त्यनुगमस्तु पश्चिद्भित्तिप्रतिपादकाद्रायादवसेया, तथेदम्-'उरेसे 'निरेसे य' इत्यादि । सूत्रस्यधिकनियुक्त्यनुगमस्तु सूत्रे सति
 धर्मवति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स चावसरप्राप्त एव, तत्रास्त्वलितादिगुणोपेत सूत्रसुब्यारणीय, तथेदम्-

उ १-त्वोऽस्त्विकाः २ । १ शोऽऽर्कत उ १ । २ सन्मण्यय ए. अ. इ । उ ४ तस्ये निरेसे ष विगते विरा कस्य पुरिसे ष । अरण पण्यय कस्यजल

नरुलोषारण्यनुगम ११३ कि इतिरेदं कस्य इति केसु क्वं विरिष्वरं इत्यं कर्म । अतएवमविरिष्वरं मण्ययस्य पद्यम मिश्रती ॥२३ उद्वेषो निरेसेष्व निरेसा
 केन कस्य पुरस्य । अरणं प्रसवो ष्वयं षवः समवाजोऽनुगमम् ११३ कि इतिरेष्व कस्य क केसु क्वं विरिष्वरं मण्यति कस्यम् । इति सूत्रात्तविरिष्वरं
 मण्य भावयो सर्वेष्व निरेसेः १२३ ५ मण्यतिर्मिगममित्यर्थः-ओषण्यन्ते षव्य षवो ष एवमिति नमास्तु । उपोवृष्यन्तं विना कालं तस्य ष प्रसवो विधी ११३
 १ उदि X मण्यति, अ. इ. १ उ. ४ त्वोऽस्त्विकाः त्वोऽस्त्विकाः ष पुरिषो ष अतएव विरिष्वरं कस्यम् ११३

इह यच्चन कर्म कृतवतो वाऽभिधीयन्ते, सत्र न निर्दानमन्तरेण निदानिनो जन्मेति निर्दानमेव दर्शयति, तत्रापि सर्वास्मा' द-
 श्यति, तत्रापि मन्त्रारम्भा कर्मोपादानरूपा' प्रायश्च आत्मात्मीयग्रहोत्थाना इतिकृत्वाऽऽदौ परिग्रहमेव दर्शितवान्, चिषम-उपयोगो
 ग्रानं तद्विषये यस्य तथित्तवत्-द्विपदचतुष्पदादि, ततोऽन्यदचित्तवत्-कनकरजतादि, तदुभयरूपमपि परिग्रहं परिगृह्य 'कृश्रमपि' स्तोत्र-
 मपि तणुपादिक्रमपीत्यर्थं, यदेषा कसन कस्तः-परिग्रहग्रहणपुस्त्या जीवस्य गमनपरिणाम इतियावत्, तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्या-
 न्यान्वा ग्राहयित्वा गृह्यतो वाऽन्याननुश्राय दुःखयतीति दुःखम्-अष्टप्रकारं कर्म तत्फलं वा असातोदयादिरूप तस्मात् स्वतः परिग्रहं परिगृह्या-
 परिग्रहाग्रह एव परमार्थतोऽन्यमूलं भवति, तथा चोक्तम्-"ममाहमिति चैप यावदमिमानदाहज्वरः, कृतान्तमुखमेव तावदिति न
 प्रदान्त्युत्तप । यन्न'मुखपिपामितेरयमवसानयोर्चैरः, पैररपसदः कुतोऽपि कथमप्यपाकृष्यते ॥१॥" तथाच-"द्विपस्यायतन घृतेरपचयः
 धान्त' प्रीणो विधिव्याधिपस्य मुहमदस्य मवन ध्यानस्य कष्टो रियुः । दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निघन पापस्य वासो निजः, प्राश्च
 स्यापि परिग्रहो ग्रह इव कृश्राय नाम्नाय च ॥२॥" तथाच-परिग्रहेष्वप्राप्तनेष्टेषु कथङ्गाशोकौ, प्राप्तेषु च रक्षणमुपयोगे चावेष्टिरित्येवं
 परिग्रहं सति दुःखात्मकाश्च वनाश्च मुच्यत इति ॥२॥ परिग्रहवत्भावस्य भाव्यास्मस्तस्मिन् प्राणातिपात इति दर्शयितुमाह-

संयं त्रिवायए पाणे, अदुवाऽन्नेहिं घायए । हणत वाऽणुजाणाइ, घेर वहुँइ अप्पणो ॥३॥
 जस्सि कुले समुप्पन्ने, जेहिं वा सवसे नरे । मर्माइ लुप्पईं घाले, अपणे अपणेहि मुच्छिणए ॥४॥

श्र. १ ध्वंसे उपपन्नस्ये । १ 'नेर' श्र. । २ वाक्येते श्र. । ४ एवा x का. ५ अस्तिपुष्टि श्र. । ६ ऐमं श्र. । ७ अष्टि श्र. । ८ मगादी कृप्यती
 श्र. श्र. । ९ अस्मिन्नेहिं श्र. श्र. ।

यदिवा-प्रकारान्तरेण बन्धनमेवाह—‘सयं तीत्यादि’, स परिग्रहवानसंतुष्टो भूयस्तर्दजनपरः समर्जितोपद्रवकारिणि च द्वेषमुप-
 गर्तस्ततः ‘स्वयम्’ आत्मना ‘त्रिभ्यो’ मनोवाक्कायेभ्य आद्युर्बलशरीरेभ्यो वा ‘पातयेत्’—व्यावयेत् ‘प्राणान्’—प्राणिनः, अकारलोपाद्वा
 अतिपातयेत् प्राणानिति, प्राणाश्चामी—“पञ्चेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिश्वासमथान्यदायुः। प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां
 वियोजीकरणं तु हिंसा ॥१॥” तथा स परिग्रहाग्रही न केवलं स्वतो व्यापादयति अपरैरपि घातयति म्रतश्चान्यान् समनुजानीते, तदेवं
 कृतकारितानुमतिभिः प्राण्युपमर्दनेन जन्मान्तरशतानुबन्ध्यात्मनो वैरं वर्धयति, ततश्च दुःखपरम्परारूपाद् बन्धनान्न मुच्यत इति ।
 प्राणातिपातस्य चोपलक्षणार्थत्वात् सृपावादादयोऽपि बन्धहेतवो द्रष्टव्या इति ॥३॥ पुनर्वन्धनमेवाश्रित्याह—‘जस्मि’ मित्यादि, ‘यस्मिन्’
 राष्ट्रकूटादौ कुले जातो ‘यैर्वा’ सहपांसुक्रीडितैर्वयस्यैभार्यादिभिर्वा सह संवसेन्नरः, तेषु मातृपितृभ्रातृभगिनीभार्यावयस्यादिषु ममाय-
 भिति ममत्ववान् खिहन् ‘लुप्यते’ विभुष्यते, ममत्वजनितेन कर्मणा नारकतिर्यञ्चनुष्यामरलक्षणे संसारे भ्रम्यमाणो बाध्यते—पीड्यते ।
 कोऽसौ ?—‘बालः’ अज्ञः, सदसद्विवेकरहितत्वाद्, अन्येष्वन्येषु च ‘मूर्च्छितो’ गृद्धोऽध्युपपन्नो, ममत्वबहुल इत्यर्थः, पूर्वं तावन्मा-
 तापित्रोस्तदनु भार्यायां पुनः पुत्रादौ स्नेहवानिति ॥४॥ साम्प्रतं यदुक्तं प्राक्—‘किं वा जानन् बन्धनं त्रोटयतीति’ अस्य निर्व-
 चनमाह—

वित्तं सोयरिया चेव सर्वमेयं न ताणइ । संखाए जीविअं चेवं, कम्मूणा उ तिउट्टइ ॥५॥

१ °स्तदर्ज° आ. इ । २ °गतः XXX स्व° आ °गत XXX स्व° इ. । सा. ३ अष्टप्रकारं कर्म चू० । ४ द्वाभ्यामाकलित चू० । ५ °मेत न ताणए
 आ । ६ कम्मूणा उ तिउट्टिए अ कम्मणा उ तिउट्टइ आ ।

रजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः, प्रकृतेर्महान्, महतोऽहङ्कारः, तस्माद्गणश्च षोडशकः, तस्मात्पोडशकादपि पञ्च भूतानि, चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमित्यादि, वैशेषिकाः पुनराहुः—‘द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाः पद पदार्थाः’ इति, तथा नैयायिकाः—प्रमाणग्रमेयादीनां पदार्थानामन्वयव्यतिरेकपरिज्ञानानिःश्रेयसाधिगमं इति व्यवस्थिताः, तथा मीमांसकाः—चोदनालक्षणो घर्मो, न च सर्वज्ञः कश्चिद्विद्यते, मुक्त्यभावश्चेत्येवमाश्रिताः, चार्वाकास्त्वेवमभिहितवन्तो, यथा—नास्ति कश्चित्पलोकयायी भूतपञ्चकाद्व्यतिरिक्तो जीवाख्यः पदार्थो, नापि पुण्यपापे स्त इत्यादि । एवं चाङ्गीकृत्यैते लोकायतिकाः ‘मानवाः’—पुरुषाः, ‘सक्ता’—गृद्धा अध्युपपन्नाः, ‘कामेषु’—इच्छामदनरूपेषु, तथाचोचुः—‘एतावानेव पुरुषो, यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे ! वृकपदं पश्य, यद्वदन्यबहुश्रुताः ॥१॥ पिब खाद च साधु शीभने !, यदतीतं वरगात्रि ! तन्न ते । नहि मीरु ! गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥२॥’ एवं ते तत्रान्तरीयाः स्वसमयार्थवासितान्तःकरणाः सन्तो भगवदहर्दुक्तं ग्रन्थार्थमज्ञातपरमार्थाः समतिक्रम्य स्वकीयेषु ग्रन्थेषु सिताः—संबद्धाः कामेषु च सक्ता इति ॥६॥ साम्प्रतं विशेषेण सूत्रकार एव चार्वाकमताश्रित्याऽऽह—

संति पंच महब्भूया, इहमेगेसिर्माहिया । पुढवी आउ तेऊ वाँ, वाउ आगासपंचमा ॥७॥

एए पंच महब्भूया, तेब्भो एगेत्ति आहिया । अह तेसिं विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥८॥

‘सन्ति’ विद्यन्ते महान्ति च तानि भूतानि षं महाभूतानि, सर्वलोकव्यापित्वान्महत्त्वविशेषणम्, अनेन च भूताभाववादिनिरा-

१ तस्मादपि षोडशात्पचत्य पंचभूतानि आ. इ । २ गम इति XXXX तथा आ । सा ३ लोकोऽयं । ४ लोभने आ. । ५ °सिआहिया अ. °सिमाहिया आ । ६ °तेजःवाकं अ आ. । ७ एसिं विणासेउ आ. । ८ देहिणं आ. ।

यत्र द्रष्टव्यम्, 'ए' अस्मिन् लोके 'एक्यां' भूतवादिनाम् 'आस्यातानि' प्रतिपादितानि तृतीयकृता तेषां भूतवादिभिर्षाहिस्यत्यम
 तानुगागिगम्यातानि-मयमन्नीकृतान्यन्वेषां च प्रतिपादितानि । तानि चामूनि, तपया-शुथिधी कठिनरूपा, आपो ब्रवलक्षणाः, तेज
 ष्यरूप, वायुयन्तन्यन, आसन्न गुणिलक्षणमिति, तेष पञ्चम तेषां तानि तथा, एतानि साक्षोपाङ्गानि प्रसिद्धत्वात् प्रत्यक्षप्रमाणा
 पापयन्वाच न अधिदग्धोतुं नक्तयानि । ननु च माह्लादिभिरपि भूतान्यभ्युपगतान्येव, तथाहि साख्यास्तापदेवमृदुः-सत्त्वरजस्तमो
 र्नादीनि पृथीन्द्रियाणि, महतोऽद्भुता-ब्रह्ममितिप्रत्ययः, तस्मादप्यहद्वारात्पोबन्धको राण उत्पद्यते, स चायम्-पञ्च स्यञ्च
 द्रष्टव्यमायाप्यानि, तत्र गणमायात्शुथिधी गणमरूपस्पर्शवती, रसतन्मायादापो रसरूपस्पर्शवत्याः, रूपतन्मात्रापेजो रूपस्पर्श
 वत, सद्रक्तमायादापुः सद्रक्तान्, द्रष्टव्यतन्मायादासन्न गणमरूपस्पर्शवद्वितमुत्पद्यत इति । तथा वैशेषिका अपि भूतान्यमिहितवन्तः,
 तपया-शुथिधी-रथोगा-शुथिधी, सा च परमाणुलक्षणा नित्या, शशुकादिद्रकमनिष्पन्नार्थरूपतया त्वनित्या, चतुर्दशभिर्गुणै ररूपरसग
 णरसमंश्यागिमाचर्यमन्त्रंयोगिभागपरत्यापरन्वगुरुचद्रवलक्षयेगार्थ्यैरुपेता, तथाऽस्त्वयोगादाप, ताम् रूपरसस्पर्शसंख्यापरिमा
 णानिर्मर-रामत्र, तत्र रूपरसमंश्यापरिमाणपरत्यापरन्वगुरुचद्रवलक्षयेगार्थ्यैरुपेता, ताम् रूपरसस्पर्शसंख्यापरिमा
 णानि निर्मात्र, तत्र रूपरसमंश्यापरिमाणपरत्यापरन्वगुरुचद्रवलक्षयेगार्थ्यैरुपेता, ताम् रूपरसस्पर्शसंख्यापरिमा
 णानि निर्मात्रं च, सन्तं उच्यतेति, वायुन्ययोगादापुः, स वायुज्जीतस्पर्शमंश्यापरिमाणपरत्यापरन्वगुरुचद्रवलक्षयेगार्थ्यैरुपेता, तत्र

ल्यैर्नवभिर्गुणैर्गुणवान् हेतुर्कम्पशब्दानुष्णशीतस्पर्शल्लिङ्गः, आकाशमिति पारिभाषिकी संज्ञा एकत्वात्तस्य, तच्च संख्यापरिमाणपृथक्त्वसं-
 योगविभागशब्दाख्यैः पद्भिर्गुणैर्गुणवत् शब्दलिङ्गं चेति, एवमन्यैरपि वादिभिर्भूतसद्भावाश्रयणे किमिति लोकायतिकमतापेक्षया भूत-
 पञ्चकोपन्यास इति ? उच्यते-सांख्यादिभिर्हि प्रधानात्साहङ्कारिकं तथा कालदिगात्मादिकं चान्यदपि वस्तुजातमभ्युपेयते, लोकाय-
 तिकैस्तु भूतपञ्चकव्यतिरिक्तं नात्मादिकं किञ्चिदभ्युपगम्यते इत्यतस्तन्मताश्रयणेनैव सूत्रार्थो व्याख्यायत इति ॥७॥ यथा चैतत् तथा
 दर्शयितुमाह-‘ए ए पंच महब्भूया’ इत्यादि, ‘एतानि’ अनन्तरोक्तानि पृथिव्यादीनि पञ्च महाभूतानि यानि ‘तेभ्यः’ कायाकारपरिण-
 तेभ्यः ‘एकः’ कश्चिच्चिद्रूपो भूताव्यतिरिक्त आत्मा भवति, न भूतेभ्यो व्यतिरिक्तोऽपरः कश्चित्परपरिकल्पितः परलोकानुयायी सुखदुः-
 खभोक्ता जीवाख्यः पदार्थोऽस्तीत्येवमाख्यातवन्तस्ते, तथा(ते)हि एवं प्रमाणयन्ति-न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्माऽस्ति, तद्ग्राहकप्र-
 माणाभावात्, प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेव, नानुमानादिकं, तत्रेन्द्रियेण साक्षादर्थस्य संबन्धाभावात्प्रमाणाभिचारसंभवः, सति च व्यभिचारसं-
 भवे सदृशे च वाधासंभवे तल्लक्षणमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासः, तथाचोक्तम्-“हस्तस्पर्शादिवान्धेन, विषमे पथि धावता ।
 अनुमानप्रधानेन, विनिपातो न दुर्लभः ॥१॥” अनुमानं चात्रोपलक्षणमागमादीनामपि, साक्षादर्थसंबन्धाभावाद्द्वस्तस्पर्शनेनेव प्रवृत्ति-
 रिति । तस्मात्प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं, तेन च भूतव्यतिरिक्तस्यात्मनो न ग्रहणं, यत्तु चैतन्यं तेषूपलभ्यते, तद्भूतेष्वेव कायाकारपरिणतेष्व-
 भिव्यज्यते, मद्याङ्गेषु समुदितेषु मदशक्तिवदिति, तथा-न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं, तत्कार्यत्वात्, घटादिवदिति । तदेवं भूतव्यतिरि-

सा १ हति० प्र० हरणमित्यर्थ । २ वृत्तिकम्पं आ इ । ३ व्याख्यात इति ॥छा॥ आ. इ. । ४ इत्यादिश्लोक० आ. इ. । ५ तानि० इ. । ६ तथाहि त
 एव आ इ । ७ तत्रेन्द्रियै सादृ अर्थ० आ तत्रेन्द्रियेण सादृ अर्थ० इ । ८ वाक्यपदीये प्र. का. श्लो. ४२ । ९ शैनेXच प्र० आ शैनेXवप्र० इ. ।

पृथिव्यादीनामैकैकस्याप्यभावान्न तत्समुदायाच्चैतन्याख्यो गुणः सिद्ध्यतीति, प्रयोगस्त्वत्र-भूतसमुदायः स्वातन्त्र्ये सति धर्मित्वेनोपादी-
 यते, न तस्य चैतन्याख्यो गुणोऽस्तीति साध्यो धर्मः, पृथिव्यादीनामन्यगुणत्वात्, यो योऽन्यगुणानां समुदायस्तत्र तत्रापूर्वगुणोत्पत्तिर्न
 भवतीति, यथा सिकतासमुदाये स्निग्धगुणस्य तैलस्य नोत्पत्तिरिति, घटपटसमुदाये वा न स्तम्भाद्याविर्भाव इति, दृश्यते च काये चैतन्यं,
 तदात्मगुणो भविष्यति न भूतानामिति । अस्मिन्नेव साध्ये हेत्वन्तरमाह- 'पञ्चिन्दियठाणानं'ति पञ्च च तानि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रो-
 त्राख्यानीन्द्रियाणि तेषां स्थानानि-अवकाशास्तेषां चैतन्यगुणाभावान्न भूतसमुदाये चैतन्यम्, इदमत्र हृदयं-लोकायतिकानां हि अपरस्य
 द्रष्टुरनभ्युपगमादिन्द्रियाण्येव द्रष्टृणि, तेषां च यानि स्थानानि-उपादानकारणानि तेषामचिद्रूपत्वान्न भूतसमुदाये चैतन्यमिति, इन्द्रि-
 याणां चामूनि स्थानानि, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुषिरात्मकत्वात्, घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात्, चक्षुरिन्द्रियस्य तेज-
 स्तद्रूपत्वात्, एवं रसनेन्द्रियस्यापः स्पर्शनेन्द्रियस्य वायुरिति । प्रयोगश्चात्र-नेन्द्रियाण्युपलब्धिमन्ति, तेषामचेतनगुणारब्धत्वात्, यद्य-
 दचेतनगुणारब्धं तत्तदचेतनं, यथा घटपटादीनि, एवमपि च भूतसमुदाये चैतन्याभाव एव साधितो भवति । पुनर्हेत्वन्तरमाह-'ण
 अणमुणियं मुणइ अणो'ति इहेन्द्रियाणि प्रत्येकभूतात्मकानि, तान्येवापरस्य द्रष्टुरभावाद् द्रष्टृणि, तेषां च प्रत्येकं स्वविषयग्रहणाद-
 न्यविषये चाप्रवृत्तेर्नान्यदिन्द्रियज्ञातमन्यदिन्द्रियं जानातीति, अतो मया पञ्चापि विषया ज्ञाता इत्येवमात्मकः संकलनाप्रत्ययो न
 प्राप्नोति, अनुभूयते चायं, तस्मादेकैव द्रष्टा भवितव्यम्, तस्यैव च चैतन्यं न भूतसमुदायस्येति, प्रयोगः पुनरेवं-न भूतसमुदाये

१ गुण x तैलस्य आ । २ चोत्पत्तिर्न भवति आ इ । ३ वास्तं आ इ । ४ त्राक्षानि आ । ५ च यथा आ । ६ तान्येवचा-
 परस्य आ इ ।

'नतन्ये, नदारभ्येन्द्रियाणां प्रत्येकविषयग्राहित्वे' सति संकटनाप्रत्ययामावात्, यदि पुनरन्यगृहीतमप्यन्यो गृहीयाद् देवदचगृहीत
 यद्देशेनापि गृह्यत, न चैतद् दृष्टमिष्टं वेति । ननु च स्वातन्त्र्यपक्षेऽयं दोषः, यदा पुनः परस्परसापेक्षाणां संयोगपारतन्त्र्याभ्यामुपगमेन
 भूतानामेव मयुदितानां चतन्त्याप्यो धर्मः संयोगवद्भावाविभवति, यथा किञ्चिदकाविसु मयाङ्गेषु सञ्चदितेषु प्रत्येकमविद्यमानाऽपि
 मदनच्छिगिति, तदा दृष्टोऽस्य दोषस्यावकाश इति । अत्रोपर गायोपाधेचदृष्ट्वाक्षिसमभिधीयते-यथावदुक्तं यथा 'भूतम्यः परस्पर
 मन्त्रपथर्मयोगमागम्यं चतन्त्र्यमुत्पद्यते', एव विकल्पयाम'-किमसौ संयोगः संयोगिम्यो विभोऽभिभो वा !, भिन्नमेत्यष्टभूतप्रसंगो, न
 चान्यद् पञ्चभूतव्यतिरिक्तसंयोगाम्यभूतग्राहकं भवतां प्रमाणमस्ति, प्रत्यक्षस्यैवैकस्याभ्युपगमात्, तेन च तस्याब्रह्मत्वात्, प्रमाणा
 न्गैर्नास्ति वा !, यदि गैरनावन्ति तदा एकत्रियसिद्धिः, तथा (च) सद्युदायस्य पञ्चप्रकारचैतन्त्यापत्तिः, अथाचेतनानि, तत्र चोक्तो
 दोषो, न हि यद्यत्र प्रत्येकमविषयमान तत्तत्समुदाये भवदुपलभ्यते, सिक्तासु कैलवदित्यादिना । यदप्युक्तं-यथा मयाङ्गैवविषयमाना
 ऽपि प्रत्येकं यद्गच्छि मद्युदाये प्रादुर्भवतीति, तदप्युक्तं, यतस्तत्र किञ्चादिसु या च यावती च अक्षिरुपलभ्यते, तथाहि-किञ्चे पुसु-
 क्षापनपनमानस्यं प्रमिजननयामथ्य च उदकस्य वृहपनयनयामथ्यमित्यादिनेति, भूतानां च प्रत्येकं चैतन्त्यानभ्युपगमे दृष्टान्त्वदाष्टान्ति
 खयोगाम्यम् । किञ्च-पृथगेनान्याभ्युपगमे मरणामाषो, मृतकायेऽपि पृथ्व्यादीनां भूतानां सञ्जायात्, नैवदस्ति, तत्र मृतकाये वायोस्ते-
 उक्तो पात्रमात्रान्गलमन्त्रार इत्यत्रिधितस्योद्घापः, तथाहि-मृतकाये शोकोपलम्पनं पापोरमायः, कोयस्य च पत्किस्त्रमावस्य दस्य

क्रियाणां सद्भाव इति, अतः सामर्थ्यादवसीयते—अस्ति भूतातिरिक्तः कश्चित्सुखदुःखेच्छादीनां क्रियाणां समवायिकारणं पदार्थः, स चात्मेति, तदेवं प्रत्यक्षानुमानादिपूर्विकाऽन्याऽप्यर्थपरिचरम्यूह्या, तस्यास्त्विदं लक्षणम्—“प्रमाणपट्टकविज्ञातो, यत्रार्थो नान्यथाभवेन्न । अदृष्टं कल्पयेदन्यं, साऽर्थापरिचरुदाहृता ॥१॥” तथाऽगमादप्यस्ति त्वमवसेयं, स चायमागमः—“अैत्थि मे आया उववाइए’ इत्यादि । यदिवा किमत्रापरप्रमाणचिन्तया ?, सकलप्रमाणज्येष्ठेन प्रत्यक्षेणैवात्माऽस्तीत्यवसीयते, तद्गुणस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात्, ज्ञानगुणस्य च गुणिनोऽन्यत्वात् प्रत्यक्ष एवात्मा, रूपाद्भिगुणप्रत्यक्षत्वेन पटादिप्रत्यक्षवत्, तथाहि—अहं सुख्यहं दुःख्येवमाद्यहंप्रत्ययग्राह्यश्चात्मा प्रत्यक्षः, अहंप्रत्ययस्य स्वसंविद्धूपत्वादिति, ममेदं शरीरं पुराणं कर्मेति च शरीराद्भेदेन निर्दिश्यमानत्वाद्, इत्यादीन्यन्यान्यपि प्रमाणानि जीवसिद्धावभ्यूह्यानीति तथा यदुक्तं—‘न भूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वात् घटादिवदि’ति, एतदप्यसमीचीनं, हेतोरसिद्धत्वात्, तथाहि—न भूतानां कार्यं चैतन्यं, तेषामतद्गुणत्वात् भूतकार्यचैतन्ये संकलनाप्रत्ययासंभवाच्च, इत्यादिनोक्तप्रायम्, अतोऽस्त्यात्मा भूतव्यतिरिक्तो ज्ञानाधार इति स्थितम् । ननु च किं ज्ञानाधारभूतेनात्मना ज्ञानान्धिनेनाश्रितेन ?, यावता ज्ञानादेव सर्वसंकलनाप्रत्ययादिकं सेत्स्यति, किमात्मनाऽन्तर्गडुकल्पेनेति, तथाहि—ज्ञानस्यैव चिद्रूपत्वाद् भूतैरेतैः कार्याकारपरिणतैः सह संबन्धे सति सुखदुःखेच्छाद्वेषप्रयत्नक्रियाः प्रादुष्यन्ति तथा संकलनाप्रत्ययो भवान्तरगमनं चेति, तदेवं व्यवस्थिते क्रिमात्मना कल्पितेनेति ?, अत्रोच्यते, न ह्यात्मानेकमाधारभूतमन्तरेण संकलनाप्रत्ययो घटते, तथाहि—प्रत्येकमिन्द्रियैः स्वविषयग्रहणे सति परविषये चाप्रवृत्तेः एकस्य च परिच्छेत्तुरभावात् मया पञ्चापि विषयाः परिच्छिन्ना इत्यात्मकस्य संकलनाप्रत्ययस्याभाव इति, आलयविज्ञानमेकमस्तीति चेद्, एवं

धमेनापि पृथिव्या गुह एव ङीयते । तदेव प्रत्यक्षानुमानयोः प्रामाण्याग्रामाण्ये व्यवस्थापयतो सवतोऽनिच्छतोऽपि बलादायातमनु-
 मानस्य प्रामाण्यम् । तथा स्वर्गापवर्गदेवतादेः प्रतिषेध इवन् सवान् केन प्रमाणेन करोति ? न तावत्प्रत्यक्षेण प्रतिषेधः कर्तुं पार्यते,
 पनमन्यत्यस्य प्रवलयान वा तद्विषय विदध्याद्विचर्तमान वा ? न तावत्प्रवतमान, तस्यामावविषयत्वविरोधात्, नापि निवर्तमानं, यत्-
 न्यप नाम्नि तेन च प्रतिपत्तिरित्यसंगत, तथाहि-व्यापकविनिवृत्तौ व्याप्यस्यापि (वि) निवृत्तिरिष्यते, न चार्वाग्दृष्टिप्रत्यक्षेण समस्त-
 यस्तुल्याभिः संभाव्येते, तन्मय प्रत्यक्षविनिवृत्तौ पदार्थव्यावृत्तिरिति ? तदेव स्वर्गादिः प्रतिषेधं इवता चार्वाक्यावश्यं प्रमाणांतरम-
 न्युपगतम् । तथाऽन्यामिद्रापविज्ञानाम्युपगमादत्र स्पष्टमेव प्रमाणान्तरमभ्युपगतम्, अन्यथा कथं परावबोधाय श्लाघप्रणयनमकारि चा-
 शरेपन्यत्मनिप्रमङ्गल । तदेव प्रत्यक्षादन्यदपि प्रमाणमस्ति, तेनात्मा सेत्स्यति, किं पुनस्तदिति शेषः, उच्यते, अस्त्यात्मा, असाधारण-
 तदुत्तरोपलब्धः, पनुरिन्द्रियवत्, चक्षुरिन्द्रिय हि न साक्षादुपलभ्यते, स्पृशेनादीन्द्रियासाधारणरूपविज्ञानोत्पादनद्वयत्वा त्वनुमीयते,
 तथाऽन्माऽपि पृथिव्यापसाधारणचैतन्यगुणोपलब्धेरस्तीत्यनुमीयते, चैतन्य च तस्यासाधारण्येण इत्येतत्पृथिव्याविभूतसमुदाये चैत-
 न्यस्य निगाठनत्वादत्रोपेयम् । तथा अस्त्यात्मा, समस्तेन्द्रियोपलब्धार्थसंकलनाप्रत्ययसद्भावात्, पञ्चगवाधान्यान्योपलब्धार्थसंकलनावि-
 द्यतः, तथाऽन्मा अथत्रया नेन्द्रियाणि, तद्विगमेऽपि तदुपलब्धार्थस्मरणात्, गत्राद्योपरमेऽपि तदुद्धारोपलब्धार्थस्मरुदेव

१ अन्मात्तरे भा. नन्तरे ६ । २. १ चार्वाक्यादिभिः । २ अन्मात्तरे २ । ४ अन्मात्तरे २ । ५ अन्मात्तरे २ । ६ अन्मात्तरे २ । ७ अन्मात्तरे २ । ८ अन्मात्तरे २ । ९ अन्मात्तरे २ । १० अन्मात्तरे २ । ११ अन्मात्तरे २ । १२ अन्मात्तरे २ । १३ अन्मात्तरे २ । १४ अन्मात्तरे २ । १५ अन्मात्तरे २ । १६ अन्मात्तरे २ । १७ अन्मात्तरे २ । १८ अन्मात्तरे २ । १९ अन्मात्तरे २ । २० अन्मात्तरे २ ।

पिण्डः पृथिव्यादिभृताद्याकारतया नाना दृश्यते, न च तस्यात्मन एतावताऽऽत्मतत्त्वभेदो भवति, तथा चोक्तम्—“एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥१॥” तथा ‘पुरुष एवेदं त्रिं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यं उतामृत-त्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति, यदेजति यन्नेजति यद्दूरे यदु अन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य बाह्यतः’ इत्यात्माद्वैतवादः ॥९॥
 अस्योत्तरदानायाह—

एवमेवेति जैष्यति, मंदा आरंभणिसिद्धिर्वा । एगे किञ्चा सयं पावं, तिव्वं दुक्खं निर्येच्छइ ॥१०॥^१

‘एव’मिति अनन्तरोक्तात्माद्वैतवादोप्रदर्शनम् ‘एके’ केचन पुरुषकारणवादिनो ‘जल्पन्ति’ प्रतिपादयन्ति, किंभूतास्ते इत्याह—
 ‘मन्दा’ जडाः सम्यक्त्वपरिज्ञानविकलाः, मन्दत्वं च तेषां युक्तिकलालात्माद्वैतपक्षसमाश्रयणात्, तथाहि—यद्येक एवात्मा स्यान्नात्म-
 बहुत्वं ततो ये सत्त्वाः—प्राणिनः कृपीवलादयः ‘एके’ केचन आरम्भे—प्राण्युपमर्दनकारिणि व्यापारे निःश्रिता—आसक्ताः संवद्धा अ-
 ध्युपपन्नाः ते च संरम्भसमारम्भारम्भैः ‘कृत्वा’ उपादाय स्वयम्’ आत्मना ‘पापम्’ अशुभप्रकृतिरूपमसातोदयफलं तीव्रदुःखं तदनुभव-
 स्थानं वा नरकादिकं नियच्छतीति, आर्षत्वाद्बहुवचनार्थे एकवचनमकारि, ततश्चायमर्थो—निश्चयेन यच्छन्त्यवश्यंयतया गच्छन्ति—प्राप्नु-
 वन्ति त एवारम्भासक्ता नान्य इति, एतन्न स्याद्, अपि त्वेकेनापि अशुभे कर्मणि कृते सर्वेषां शुभानुष्ठायिनामपि तीव्रदुःखाभिसंबन्धः
 स्याद्, एकत्वादात्मन इति, न चैतदेवं दृश्यते, तथाहि—य एव कश्चिदसमञ्जसकारी स एव लोके तदनुरूपा विडम्बनाः समनुभवन्तुप-

१ यन्नेजति आ । २ यदुदतिके भा. यदतिके इ. । ३ जपति भा. आ. । ४ °स्तिष्या भा. आ. । ५ नियच्छति अ. । ६ सत्त्वगतावकीगत. आ ।
 ७ °मर्दिनिःxxxb्या° आ. ।

गत्यात् न एव नामान्तरं भवति क्व स्यात्, न च ध्यानाभ्यो गुणो गुणिनमन्तरेण सवतीत्यवश्यमात्मना गुणिना भाव्यमिति । स च
 न सर्वव्यापी, बहुणस्य सर्वत्रातुल्यमानत्वात्, षट्त्वत् । नापि श्यामाकतन्दुलमात्रोऽनुपुर्वमात्रो वा, तावन्मात्रस्योपापञ्चरीराव्या
 पिनान्, स्वस्यैतन्मन्त्रीत्यापित्वेन चोपलभ्यमानगुणत्वात्, तस्मात्सितमिदम्-उपापञ्चरीरत्वस्यैतन्मन्त्रीत्याप्येति । तस्य चानादि-
 स्मिन्नादेकस्मिन्प्रतिश्रितुषुत्रेन्द्रिययथाप्राप्योपपत्त्वात्, स्वरूपेऽनवस्थानात् सत्यव्यमूर्तत्वे मूर्तेन कर्मणा संपन्धो न विरुध्यते, कर्मसंबन्धाच्च य
 ग्रानापमानः पञ्चान्नित्यत्वे' च नारकतिर्यङ्मुद्रुप्यामरगतिपरिणामामावाः स्यात् तस्मात्स्यादन्तित्यः स्यान्नित्य आसेत्यलमतिप्रसङ्गेन
 ॥१॥ शास्त्रमेष्वन्तर्मादवत्तद्वाद्वादाप्योपपत्तिरिति चोक्तं । तस्य चैकान्तेन षडशिक्रवे ध्यानाध्ययनप्रत्ययमि
 जहा य पुट्प्रतीर्युभि, एगे नानाहि दीसद् । एव भो ! कसिणे लोए, विन्तू नाणाहि दीसद् ॥१॥

एतान्तर्यनैरायस्वरूपावगतैः पूर्वं दृष्टान्तोपन्यासात्, यथेत्युपदर्शने, षड्व्योऽपिअव्ययै, स च मिश्रकर्म एके इत्यस्यान्तरं द्र
 दृष्ट्या, शशिव्यन स्तूष' इतिप्यया वा स्तूषः शशिवीर्यपाताप्योऽव्ययवी, य वैकोऽपि यया नानारूप'-सतिस्तस्युत्पर्ववर्णनगतस्यविवेद्याया
 यागनया निचित्री इत्यने निम्नोभयनष्टदुःकटिनरकपीवादिभेदेन वा दृश्यते, न च तस्य शशिवीर्यस्यैपावता भेदेन भेदो भवति, 'एवम्'

१ 'एवम्' इति पाठः । २ 'एवम्' इति पाठः । ३ 'एवम्' इति पाठः । ४ 'एवम्' इति पाठः । ५ 'एवम्' इति पाठः । ६ 'एवम्' इति पाठः । ७ 'एवम्' इति पाठः । ८ 'एवम्' इति पाठः । ९ 'एवम्' इति पाठः । १० 'एवम्' इति पाठः । ११ 'एवम्' इति पाठः । १२ 'एवम्' इति पाठः । १३ 'एवम्' इति पाठः । १४ 'एवम्' इति पाठः । १५ 'एवम्' इति पाठः । १६ 'एवम्' इति पाठः । १७ 'एवम्' इति पाठः । १८ 'एवम्' इति पाठः । १९ 'एवम्' इति पाठः । २० 'एवम्' इति पाठः ।

आह—‘नैत्थि सचोवाइया’ अस्तिशब्दस्तिडन्तप्रतिरूपको निपातो बहुवचने द्रष्टव्यः, तदयमर्थः—‘न सन्ति’ न विद्यन्ते ‘सत्त्वाः’ प्राणिन उपपातेन निर्वृत्ता औपपातिका—भवाद्भवान्तरगामिनो न भवन्तीति तात्पर्यार्थः, तथाहि तदागमः—‘विज्ञानघन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानु विनश्यति न ग्रेत्य संज्ञाऽस्ती’ ति, ननु प्रागुपन्यस्तभूतवादिनोऽस्य च तज्जीवतच्छरीरवादिनः को विशेष इति ? अत्रोच्यते, भूतवादिनो भूतान्येव कायाकारपरिणतानि धावनवैलानादिकां क्रियां कुर्वन्ति, अस्य तु कायाकारपरिणतेभ्यो भूतेभ्यश्चैतन्याख्य आत्मोत्पद्यतेऽभिव्यज्यते वा, तेभ्यश्चाभिन्न इत्ययं विशेषः ॥११॥ एवं च धर्मिणोऽभावाद्धर्मस्याप्यभाव इति दर्शयितुमाह—

नत्थि पुण्णे व पावे वा, नत्थि लोए ईतो वरे । सररीरस्स विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥१२॥

‘पुण्यम्’ अम्युदयप्राप्तिलक्षणं तद्विपरीतं पापमेतद्बुभयमपि न विद्यते, आत्मनो धर्मिणोऽभावात्, तदभावाच्च नास्ति ‘अतः’ अस्माल्लोकात् ‘परः’ अन्यो लोको यत्र पुण्यपापानुभव इति, अत्र चार्थे सूत्रकारः कारणमाह—‘शरीरस्य’ कायस्य ‘विनाशेन’ भूतविघर्षनेन ‘विनाशः’ अभावो ‘देहिन’ आत्मनोऽप्यभावो भवति यतः, न पुनः शरीरे विनष्टे तस्मादात्मा परलोकं गत्वा पुण्यं पापं वाऽनुभवतीति, अतो धर्मिण आत्मनोऽभावाच्चद्धर्मयोः पुण्यपापयोरप्यभाव इति, अस्मिन्चार्थे वहवो दृष्टान्ताः सन्ति, तद्यथा—यथा जलबुद्बुदो जलातिरेकेण नापरः कश्चिद्विद्यते तथा भूतव्यतिरेकेण नापरः कश्चिदात्मेति, तथा यथा कदलीस्तम्भस्य वहिस्त्वगपनयने क्रियमाणे त्वद्वात्रमेव सर्वं नान्तः कश्चित्सरोऽस्ति एवं भूतसमुदाये विंधटति सति तावन्मात्रं विहाय नान्तः सारभूतः कश्चिदात्माख्यः पदार्थ उपल-

१ ०त्थि सं आ इ । २ ०वल्लनादिका आ । सा० ३ ०श्च भिन्न प्र० । ४ ०स्याऽभाव आ । ५ इउवरे अ इओवरे आ । ६ विचटनेन आ. इ. ।
७ विचटति आ. इ. ।

लभ्यते नान्य इति, तथा सर्वगतत्वे आत्मनो बन्धमोघाद्यमानः तदा प्रतिपाद्यप्रतिपादकविवेकाभावाच्चास्रप्रणयनाभावश्च स्यादिति ।
 एतदर्थसर्वादित्वात्प्राक्तन्येव निर्युक्तिः कदापि न स्यात् । अत्र स्यात्स्यते, तद्यथा—पञ्चानां पृथिव्यादीनां भूतानामेकत्र क्वाकारपरिणतानां दैवत
 न्यमुपलभ्यते, यदि पुनरेक एवात्मा व्यापी स्यात्तदा घटादिविषयि चैतन्योपलब्धिः स्यात्, न चैवं, तस्मात्तैक आत्मा, भूतानां चान्या
 स्यगुणत्व न स्यात्, एकस्मादात्मनोऽभिमत्त्वात्, तथा पञ्चेन्द्रियस्वानानां—पञ्चेन्द्रियाभितानां ज्ञानानां प्रबुधौ सत्यामन्वेन ज्ञात्वा
 विदितमन्यो न बानावीत्येतदपि न स्याद्यथैक एवात्मा स्यादिति ॥१०॥ साम्प्रत तल्लीनतच्छरीरवादिमत पूर्वपक्षयितुमाह—
 पतेअ केसिणे आया, जे धाला जे अ पडिआ। सति पिंडा न ते सति, नत्थि सत्चोववाइया ॥११॥

तल्लीनतच्छरीरवादिनामयम्युपगमः—यथा पञ्चम्यो भूतेभ्यः क्वाकारपरिणतेभ्यश्चेतन्यमुत्पत्ते अभिव्यज्यते वा, तेनैकैकं
 प्रतीरं प्रति प्रत्येकमात्माना 'कृत्वाः' सर्वेऽप्यात्मान एवमवस्थिताः, ये 'धाला' अद्या ये च 'पडिआः' सदसद्विवेकश्चास्ते सर्वे पूष्य
 प्यवस्थिता, नमक एवात्मा सर्वव्यापित्वेनाम्युपगतम्यो, षालपडिआविभागप्रसङ्गात्, ननु प्रत्येकच्छरीराभयत्वेनात्मयद्रुत्वमार्हिता
 नामपीष्टमेवेत्यादृशत्वात्—'मन्ति' विघन्त यावच्छरीरं विघन्ते तदभावे तु न विघन्ते, तथाहि—क्वाकारपरिणतेषु भूतेषु चैतन्याविभक्ति
 मतिः, भूतममुद्रायविघ्नेन च चैतन्यापगमो, न पुनरन्यत्र गच्छेत्तन्यमुपलभ्यते, इत्येतदेव दर्शयति—'पिंडा न ते संती'ति 'मित्य' परलोके
 न 'ते' आत्मानाः 'मन्ति' विघन्ते, परलोकानुयायी शरीराद्विभ्रः स्वकर्मात्कर्मोक्ता न कश्चिदात्मास्याः पदार्योऽस्तीति याथा । किमित्येषमत्त

१ पडिआ अ. १ रेखा च अ पत्था च आ । ए १ विघन्ते अ. ६. १ ए ५ एवमवस्थि म । तच्छरीरं अ. ६. १
 २ वेत्थ च अ. निरुत्त च इ

कुर्वं च कारणं चैव, सर्वं कुर्वं न विज्जई । एवं अकारओ अप्पा, एवं ते उ षेगब्भिआ ॥१३॥

कुर्वन्निति स्वतन्त्रः कर्ताऽभिधीयते, आत्मनश्चासूर्तत्वान्नित्यत्वात् सर्वव्यापित्वाच्च कर्तृत्वानुपपत्तिः, अत एव हेतोः कारयित्त्वमप्यात्मनोऽनुपपन्नमिति, पूर्वशब्दोऽस्तीतानागतकर्तृत्वनिषेधको, द्वितीयः समुच्चयार्थः, ततथात्मा न स्वयं क्रियायां प्रवर्तते, नाप्यन्यं प्रवर्तयति, यद्यपि च स्थितिक्रियां मुद्राप्रतिविम्बोदयन्यायेन [जपास्फटिकन्यायेन च] भुजिक्रियां करोति तथाऽपि समस्तक्रियाकर्तृत्वं तस्य नास्तीत्येतद्दर्शयति—'सर्वं कुर्वं ण विज्जइ'ति 'सर्वा' परिस्पन्दादिकां देशदेशान्तरप्राप्तिलक्षणां क्रियां कुर्वन्नात्मा न विद्यते, सर्वव्यापित्वेनासूर्तत्वेन चाकाशस्येवात्मनो निष्क्रियत्वमिति, तथा चोक्तम्—'अकर्ता निर्गुणो भोक्ता, आत्मा साह्ययनिदर्शने' इति । 'एवम्' अनेन प्रकारेणात्माऽकारक इति, 'ते' सांख्याः, तुशब्दः पूर्वभ्यो व्यतिरेकमाह, ते पुनः साह्यया एवं 'प्रगल्भिताः' प्रगल्भवन्तो धार्ष्ट्यवन्तः सन्तो भूयो भूयस्तत्र तत्र प्रतिपादयन्ति, यथा—'प्रकृतिः करोति, पुरुष उपभुङ्क्ते, तथा बुद्ध्यध्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयते' इत्याद्यकारकत्वादिसतमिति ॥१३॥ साम्प्रतं तज्जीवतच्छरीराकारकत्वादिनोर्मतं निराचिकीर्षुगह—
जे ते उ वाइणो एवं, लोए तेसिं कैओ सिया ? । तंमाओ ते तमं जंति, मंदा आरंभनिस्सिया ॥१४॥

तत्र ये तावच्छरीराव्यतिरिक्तात्मवादिनः 'एव' मिति पूर्वोक्तया नीत्या भूताव्यतिरिक्तात्मानमभ्युपगतवन्तस्ते निगक्रियन्ते—
तत्र यत्तैस्तावदुक्तम्—'यथा न शरीराद्भिन्नोऽस्त्यात्मे'ति, तदसङ्गतं, यतस्तत्प्रसाधकं प्रमाणमस्ति, तच्चेदम्—निधमानकर्तृकमिदं शरी-

१ कसव अ । २ विज्जती अ । ३ रउ अ. । ४ षगब्भिया अ. आ । ५ स्थितिक्रिया xxx करोति आ. स्थितिक्रिया युगप्रतिविम्बोदयन्यायेन x न भुजिक्रिया करोति इ. । ६ विज्जतित्ति आ इ । ७ कउ अ. । ८ तमाओ ते तमं अ. तमाउ ते तम आ. । ९ अक्रिययादी गया आ. । १० तदर्गापत्त, आ. ड. ।

ते, यथा वाऽलातं आम्यमाषमठूपमपि चक्रबुद्धिसुत्यादयति एव भूतसमुदायोऽर्षेविश्लिष्टक्रियोपेतो जीवभ्रान्तिमुत्पादयतीति, यथा
 च स्वप्ने बहिर्मुखकारतया विज्ञानमनुसूयते अन्तरेणैव बाह्यमर्थम्, एवमात्मानमन्तरेण तद्विज्ञान भूतसमुदाये प्रादुर्भवतीति, तथा
 यथाऽऽर्द्धे स्वच्छत्वात्प्रतिबिम्बितो बहिःस्वितोऽप्यर्षोऽन्तर्गतो लक्ष्यते, न चासौ तथा, यथा च ग्रीष्मे मौमेनोष्मणा परिस्पन्दमाना
 मरीचयो जलाकारं विज्ञानमुत्पादयन्ति, एवमन्येऽपि गन्धर्वनगरादयः स्वस्वरूपेयातबाभूता अपि तथा प्रतिमासन्ते, तथाऽऽस्मापि
 भूतसमुदायस्य क्वायाकारपरिणतौ सत्यां पृथगसन्नेव तथा भ्रान्तिं समुत्पादयतीति । अमीषां च इष्टान्तानां प्रतिपादकानि केचित्पुत्राणि
 व्याचक्षते, अस्माभिस्तु यथाऽऽर्द्धेऽप्यु चिरन्तनटीक्षयां चादृष्टत्वाभोक्षित्वातीति । ननु च यदि भूतव्यतिरिक्तः कश्चिदात्मानं विद्यते,
 तच्छते च पुण्यापुण्ये न स्तः, क्लेशमेतज्जगद्वैचित्र्यं घटते ?, तथा—कश्चिदीश्वरोऽपरो दखिरोऽन्यः सुमगोऽपरो दुर्भगः सुखी दुःखी
 सुख्यो मन्दरूपो व्यापितो नीरोगीति, एवंप्रकारा च विचित्रता किं निबन्धनेति ?, अत्रोच्यते, स्वभावाद्, तथाहि—कुत्रचिच्छिलाद्
 क्लेशे प्रतिमारूपं निष्पाद्यते, तत्र कुङ्कुमागरुचन्दनादिविलेपनानुमोगमनुभवति घृष्यायामोदं च, अन्यस्मिस्तु पापाणखण्डे पादद्वालनादि
 क्रियते, न च तयोः पापाणखण्डयोः शुभाशुभे स्तः, यदुदयात्स तादृग्विषावस्याविज्ञेय इत्येव स्वभावाज्जगद्वैचित्र्यं, तथा चोक्तम्—
 “कण्टकस्य च शीघ्रत्व, मयूरस्य विचित्रता । वर्णाधि ताम्रचूडानां, स्वभावेन भवन्ति हि ॥१॥” इति तक्षीवतच्छरीरवादिमतं गतम्
 ॥१२॥ इदानीमकारकवादिमतामिदमित्सयाऽऽह—

१ शोऽपि ख. । २ बहिःस्वितोऽप्य ख. । ३ अस्मसेन वा इ. । ४ नीरोगीति, आ शोऽपि ख. । ५ शि एतच्छेप ख. । ६ ।

समुदाये तद्द्वारेण स्वकर्मफलमुभूय पुनस्ताद्विनाशे आत्मापि तदनु तेनाकारेण विनश्यापरपर्यायान्तरेणोत्पद्यते, न पुनस्तैरेव सह विनश्य-
तीति । तथा यदुक्तं—‘धर्मिणोऽभावात्तद्धर्मयोः पुण्यपापयोरभाव’ इति, तदप्यसमीचीनं, यतो धर्मी तावदनन्तरोक्तिकदम्बकेन साधितः,
तत्सिद्धौ च तद्धर्मयोः पुण्यपापयोरपि सिद्धिरवसेया जगद्वैचित्र्यदर्शनाच्च । यत्तु स्वभावमाश्रित्योपलक्षकलं दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तं तदपि त-
द्धोक्तकर्मवशादेव तथा तथा संवृत्तमिति दुर्निवारः पुण्यापुण्यसद्भाव इति । येषपि ब्रह्मवः कदलीस्तम्भादयो दृष्टान्ता आत्मनोऽभावसाध-
नायोपन्यस्ताः तेऽप्यभिहितनीत्याऽऽत्मनो भूतव्यतिरिक्तस्य परलोकयायिनः सारभूतस्य साधितत्वात्केवलं भवतो वाचालतां प्रख्यापय-
न्ति इत्यलमतिप्रसङ्गेन । शेषं सूत्रं विव्रियतेऽधुनेति । तदेवं ‘तेषां’ भूतव्यतिरिक्तात्मनिह्वत्वादिनां योऽयं ‘लोकः’ चतुर्गतिकसंसारो भवाद्भ-
वान्तरगतिलक्षणः प्राक् प्रसाधितः सुभगदुर्भगसुरूपमन्दरूपेश्वरदारिद्र्यादिगत्या जगद्वैचित्र्यलक्षणश्च स एवंभूतो लोकस्तेषां ‘कुतो भवेत् ?’
कयोपपत्त्या घटेत ? आत्मनोऽनभ्युपगमात्, न कथञ्चिदित्यर्थः, ‘ते च’ नास्तिकाः परलोकयायिजीवाऽनभ्युपगमेन पुण्यपापयोश्चाभाव-
माश्रित्य यत्किञ्चनकारिणोऽज्ञानरूपात्तमसः सकाशादन्यत्तमो यान्ति, भूयोऽपि ज्ञानावराणारूपं महत्तरं तमः संचिन्वन्तीत्युक्तं भवति,
यदिवा—तम इव तमो—दुःखसमुद्धातेन सदसद्विवेकप्रध्वंसित्वाद्यातनास्थानं तस्माद्—एवंभूतात्तमसः परतरं तमो यान्ति, सप्तमनरक-
पृथिव्यां रौरवमहारौरवकालमहाकालप्रतिष्ठानाख्यं नरकावासं यान्तीत्यर्थः । किमिति ? यतस्ते ‘मन्दा’ जडा मूर्खाः, सत्यपि युक्त्यु-
पपन्ने आत्मन्यसदभिनिवेशात्तदभावमाश्रित्य प्राण्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिन्दिते आरम्भे—व्यापारे निश्चयेन नितरां वा श्रिताः—
संबद्धाः, पुण्यपापयोरभाव इत्याश्रित्य परलोकनिर्पेक्षतयाऽऽरम्भनिश्चिता इति । तथा तज्जीवतच्छरीरवादिमतं निर्युक्तिकारोऽपि निग-

रम्, प्रादिमत्प्रतिनियताभारत्वात्, इह यद्यदादिमत्प्रतिनियताकारं तद्यद्यमानकर्तृकं दृष्टं, यथा घटा, यथाविद्यमानकर्तृकं तदादि-
 मत्प्रतिनियताभारमपि न भवति, यथाऽऽकाशम्, आदिमत्प्रतिनियताकारस्य च सकर्तृत्वेन व्याप्तेः, व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यस्य विनि-
 श्चिनरिति सर्वत्र योजनीयम् । तथा विद्यमानाधिष्ठावृत्तानीन्द्रियाणि, करणत्वात्, यद्यदि करणं तद्यद्यमानाधिष्ठावृत्तं दृष्टं, यथा द-
 ण्डादिकमिति, अधिष्ठावारमन्वरेण करणत्वानुपपत्तिः यथाऽऽकाशस्य, इपीक्षणं चाधिष्ठाताऽऽत्मा, स च तेभ्योऽप्य इति, तथा विष-
 मानाऽऽदावृत्तमिन्द्रियविषयकदम्बकम्, आदानादेयसद्भावात्, इह यत्र यथाऽऽदानादेयसद्भावस्तत्र तत्र विद्यमान आदाता—
 प्रादको दृष्टः, यथा सदन्नकायस्मिण्डयोस्तन्निद्रियोऽप्यस्कार इति, यथात्रेन्द्रियैः स्वर्यविषयाणामादाता—ग्राहकः स तस्मिन् अस्मेति, तथा
 विद्यमानमोक्षकमिदं शरीरं, भोग्यत्वादोवनादिषु, अत्र च कुलालादीनां मूर्तत्वानित्यत्वसंबन्धवर्धनादात्मापि सथैव स्यादिति धर्मिषु
 नेपरिपरीतमाधनत्वेन विरुद्धाद्यद्वा न विषेया, संसारिण आत्मनः कर्मणा सहान्योऽन्यानुबधतः कथञ्चिन्मूर्तत्वापभ्युपगमादिति, तथा
 यदुक्तम् 'नास्ति सत्त्वा औपयामिका' इति, तदप्युक्तं, यतस्त्वहर्जातपालकस्य यः स्तनामिलायः सोऽन्यामिलापपूर्वक, अमिलाप-
 त्वात्, कुमारामिलापवत्, तथा बालविद्यानमन्यविद्यानपूर्वक, विद्यानत्वात्, कुमारविद्यानवत्, तथा हि—तदहर्जातपालकोऽपि यावत्स-
 एवाय स्तन इत्यत्र नावधारयति तावन्नोपरतठदिवो मुखमर्पयति स्तने इति, अतोऽस्ति बालके विद्यानलेखः, स चान्यविद्यानपूर्वकः,
 तथा अन्यविद्यानं भयान्तरविद्यानं, तस्मादस्ति सत्त्व औपयामिक इति । तथा यदमिदं 'विद्यानयन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्पाय तान्येषानु-
 विनश्यतीति, तत्राप्यपमयो—'विद्यानयनो' विद्यानपिण्ड आत्मा 'भूतेभ्य उत्पाये'ति प्राक्तनकर्मवशाद्यथाविषयाकारपरिणते भूत-

१ म. मादन्तं प्रतिनियत भाष्यः अमूर्तौ चैवेष्टिस्ति निषेधमभारिमत्कम् । २ अतिनिश्लो म् । ३ तदुक्तं म् ।

भोग' इति चेद्, एतच्च निरन्तराः सुहृदः प्रत्येव्यन्ति, वाञ्छात्रत्वात्, प्रतिविम्बोदयस्यापि च क्रियाविशेषत्वादेव, तथा नित्ये चावि-
 कारिणात्मनि प्रतिविम्बोदयस्याभावाद्यत्किञ्चिदेतदिति ॥३४॥ ननु च भुजिक्रियामात्रेण प्रतिविम्बोदयमात्रेण च यद्यप्यात्मा सक्रियः
 तथापि न तावन्मात्रेणास्माभिः सक्रियत्वमिष्यते, किं तर्हि ? समस्तक्रियावचने सतीत्येतदाशङ्क्य निर्युक्तिरुदाह—

णं तु अफलथोषणिच्छितकालफलत्तणमिहं अदुमहेऊ । णादुद्ध थोवदुद्धत्तणे णर्गावित्तणे हेऊ ॥३५॥
 'न हु' नैवाफलत्वं द्रुमाभावे साध्ये हेतुर्भवति, नहि यदैव फलवास्तदैव द्रुमः अन्यदा त्वद्रुम इति भावः, एवमात्मनोऽपि सुप्ता-
 द्यवस्थार्यां यद्यपि कथञ्चिन्निक्रियत्वं तथापि नैतावता त्वसौ निष्क्रिय इति व्यपदेशमर्हति, तथा स्तोत्रफलत्वमपि न वृक्षाभावसाधना-
 यालं, स्वल्पफलोऽपि हि पनसादिवृक्षव्यपदेशमाग्भवति, एवमात्माऽपि स्वल्पक्रियोऽपि क्रियावानेव, कदाचिदेया मतिर्भवतो भवेत्-
 स्तोत्राक्रियो निष्क्रिय एव, यथैककार्पापणधनो न धनित्व(व्यपदेश)मास्कन्दति, एवात्माऽपि स्वल्पक्रियत्वादिर्क्रिय इति, एतदप्यचारु,
 यतोऽयं दृष्टान्तः प्रतिनियतपुरुर्यापेक्षया चो(ऽत्रो)पगम्यते समस्तपुरुर्यापेक्षया वा ? तत्र यद्याद्यः पक्षः तदा सिद्धमाध्यता, यतः—
 सहस्रादिधनवदपेक्षया निर्धन एवासौ अथ समस्तपुरुर्यापेक्षया तदसाधु, यतोऽन्यान् जरचीवधारिणोऽपेक्ष्य कार्पापणधनोऽपि धनवानेव,
 तथाऽऽत्मापि यदि विशिष्टसामर्थ्येपितपुरुर्यापेक्षया निष्क्रियोऽभ्युपगम्यते न काचित्क्षतिः सामान्यापेक्षया तु क्रियावानेव, इत्य-
 लमतिप्रसङ्गेन, एवमनिश्चिताकालफलत्वाख्यहेतुद्वयमपि न वृक्षाभावसाधकम् इत्यादि योज्यं, एवमदुग्धत्वस्तोकदुग्धत्वरूपापि हेतू न

च अ. अ. २ र लसन्निर्णय हं अ. लयेवनिच्छय कं आ । ३ समदुद्धत्तणं अ. णादुद्धं आ । ४ मायं अ. मादं आ । ५ ॥३३॥ अ. आ. । ६ क्रिय x x
 अ. ६ ७ चोच्यते अ. चोच्यते ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

रिर्क्षीपुराह—‘पपञ्च’मित्यादिनाथा प्राम्बदत्रापि ॥३३॥ साम्प्रतमक्षरकवादिमतमाधित्यायमनन्तर(रीक्त)स्रोको भूयोऽपि व्याख्या यत—ये एते अक्षरकवादिन आत्मनोऽमूर्त्तवन्तित्यत्वसर्वव्यापित्वेभ्यो हेतुभ्यो निष्क्रियत्वमेवाम्युपपन्नाः तेषां य एष ‘लोको’ जरा मरणदोःशयन्त्नदपान्तिस्त्वेषो नारकतिर्यञ्चनुप्यामरगतिरूपः सोऽयमेवभूतो निष्क्रिये सत्यात्मन्यप्रच्युतानुत्यभस्विरैकस्वभावे ‘हुताः’ कम्माद्गतोः स्यात्, न कथञ्चित्तुवधित्स्यादित्यर्थः, तत्र दृष्टेष्टाधारूपाचमसोऽश्चानरूपाचे तमोऽन्तरं—निष्कट यातनास्यान यान्ति, किमिति?, यतो ‘मन्दा’ जरा’ प्राण्यकारस्त्रस्त्रम्मनिभित्वाश्च ते इति । अद्युना निर्युक्तिकारोऽक्षरकवादिमतनिराकरणार्थमाह—

को धेरई अक्षर्यं! कयनासो पचहा गई नतिय । देवमणुस्सगयागइ जाईसरणाइयाणं च ॥३४॥

आमनोऽर्ध्वत्वात्कृत नास्ति, तत्राकृत को वेदयते!, तथा निष्क्रियत्वे वेदनक्रियाऽपि न घटां प्राञ्चति, अयाकृतमप्यनुभूयेत तथा सत्यकृतागमकृतनाश्रापवाः स्यात्, तत्र एककृतावतकेन सर्वः प्राणिगणो दुःखितः स्यात् पुण्येन च सुखी स्यादिति, न चैतद् दृष्टमिष्टं वा, तथा स्यापित्याभित्यत्वात्तमनः ‘पञ्चधा’ पञ्चप्रकारा नारकतिर्यञ्चनुप्यामरमोखल्लक्षणा गतिर्न भवेत्, तत्र भवतो सां-
 म्यानां क्षयायधीवरधारयद्विरस्तुष्टमुण्डनदण्डधारणमिदामोवित्पञ्चराश्रीपेक्षानुसारयमनियमाद्यनुष्ठानं, तथा “पञ्चविंशतितत्त्वज्ञो,
 यत्र तत्रार्थमे रत । जनी मुण्डी शिखी वापि, मुच्यते नात्र संशयः ॥१॥” इत्यादि सर्वमपार्थक्यमाप्नोति तथा देवभूतुष्यादिषु गत्यागती
 न स्यात्, सर्वव्यापित्वादात्मनः, तथा नित्यत्वाच्च विस्मणामावाब्धातिस्मरणादिका च क्रिया नोपपद्यते, तथा आविग्रहात् ‘प्रकृतिः
 क्षतेति पुरुष उपसृष्टे’ इति सूत्रिक्रिया या समाभिता साऽपि न प्राप्नोति, तस्या अपि क्रियात्वादिति, अथ ‘सुद्राप्रतिपिम्बोदयन्यायेन

यदिवा—‘दुहओ’त्ति द्विरूपादात्मनः स्वभावाच्चेतनाचेतनरूपान्न विनश्यन्तीति, तथाहि—पृथिव्यसंज्ञोवास्वाकाशानि स्वरूपापरित्याग-
 तथा नित्यानि, ‘न कदाचिदनीदृशं जगदि’तिकृत्वा, आत्माऽपि नित्य एव, अकृतकत्वादिभ्यो हेतुभ्यः, तथा चोक्तम्—“नैनं छिन्द-
 न्ति शस्त्राणि, नैनं दहति पावकः, न चैनं क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति मारुतः ॥१॥” अच्छेद्योऽयमभेद्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते । नित्यः
 सैततगः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥२॥” एवं च कृत्वा नासदुत्पद्यते, सर्वस्य सर्वत्र सद्भावात् असति च कारकव्यापाराभावात् सत्का-
 र्यवादः, यदि^३ च असदुत्पद्येत खरविषाणादेरस्युत्पत्तिः स्यादिति, तथा चोक्तम्—“असदकरणादुपादानग्रहणात्सर्वसंभवाभावात् । शक्त-
 स्य शक्यकरणात्कारणभावाच्च सत्कार्यम् ॥१॥” एवं च कृत्वा मृत्पिण्डेऽपि घटोऽस्ति, तदर्थिनां मृत्पिण्डोपादानात्, यदि चासदुत्प-
 द्येत ततो यतः कुतश्चिदेव स्यात्, नावश्यमेतदर्थिना मृत्पिण्डोपादानमेव क्रियेत इति, अतः सदेव कारणे कार्यमुत्पद्यत इति । एवं च
 कृत्वा सर्वेऽपि भावाः—पृथिव्यादय आत्मपट्टाः ‘नियतिभावं’ नित्यत्वमागता नाभावरूपतामभूत्वा च भावरूपतां प्रतिपद्यन्ते, आवि-
 र्भावतिरोभावमात्रत्वादुत्पत्तिविनाशयोरिति, तथा चाभिहितम्—‘नासतो जायते भावो, नाभावो जायते सतः’ इत्यादि, अस्योत्तरं नि-
 र्मुक्तिः कृदाह—‘को वेई’ त्यादिप्राक्तन्येव गाथा, सर्वपदार्थनित्यत्वान्युपगमे कर्तृत्वपरिणामो न स्यात्, ततश्चात्मनोऽकर्तृत्वे कर्मव-
 न्धाभावस्तद्भावाच्च को वेदयति ?, न कश्चित्सुखदुःखादिकमनुभवतीत्यर्थः, एवं च सति कृतनाशः स्यात्, तथा असतश्चोत्पादाभावे
 येयमात्मनः पूर्वभावपरित्यागेनापरभवोत्पत्तिलक्षणा पञ्चथा गतिरुच्यते सा न स्यात्, ततश्च मोक्षगतेरभावादीक्षादिक्रियाऽनुष्ठानमनर्थ-
 क्रमापद्येत, तथाऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावत्वे चात्मनो देवमनुष्यगत्यागती तथा विस्मृतेरभावात् जातिस्मरणादिकं च न प्राप्नोति,

... ॥३५॥ माग्रतमा मपहादिमन परिपगयितुमाह—

मति त्व महन्मृगा, इवमंगेसि आहिया । आयच्छेदो पुणो आहु, आया लोगे य सासप ॥१५॥

... 'एषा' वेदवादिनां मांग्व्यानां श्रेयाधिकारिणां च, एतद्
... 'आमपष्टानि' आमा षष्ठो येषां वानि आत्म
... नामीयामिति दर्शयति—आत्मा 'लोकम्'
... तद्व्याप्यदीनां च तद्व्याप्यच्युत्तरयति

इततो न सिग्मगति, 'नो य उपरज्जा अस । सनेऽपि सन्नाहा भागा, नियत्तीभानमागया ॥१६॥

... 'नियत्तीभानमागया' ॥१६॥
... यया वीद्वानां म्व ण्व निद्वेदुको
... नश्यत्यप्याम फेन च ॥१॥”

... ॥१५॥ ॥१६॥ ॥१७॥ ॥१८॥ ॥१९॥ ॥२०॥ ॥२१॥ ॥२२॥ ॥२३॥ ॥२४॥ ॥२५॥ ॥२६॥ ॥२७॥ ॥२८॥ ॥२९॥ ॥३०॥ ॥३१॥ ॥३२॥ ॥३३॥ ॥३४॥ ॥३५॥ ॥३६॥ ॥३७॥ ॥३८॥ ॥३९॥ ॥४०॥ ॥४१॥ ॥४२॥ ॥४३॥ ॥४४॥ ॥४५॥ ॥४६॥ ॥४७॥ ॥४८॥ ॥४९॥ ॥५०॥ ॥५१॥ ॥५२॥ ॥५३॥ ॥५४॥ ॥५५॥ ॥५६॥ ॥५७॥ ॥५८॥ ॥५९॥ ॥६०॥ ॥६१॥ ॥६२॥ ॥६३॥ ॥६४॥ ॥६५॥ ॥६६॥ ॥६७॥ ॥६८॥ ॥६९॥ ॥७०॥ ॥७१॥ ॥७२॥ ॥७३॥ ॥७४॥ ॥७५॥ ॥७६॥ ॥७७॥ ॥७८॥ ॥७९॥ ॥८०॥ ॥८१॥ ॥८२॥ ॥८३॥ ॥८४॥ ॥८५॥ ॥८६॥ ॥८७॥ ॥८८॥ ॥८९॥ ॥९०॥ ॥९१॥ ॥९२॥ ॥९३॥ ॥९४॥ ॥९५॥ ॥९६॥ ॥९७॥ ॥९८॥ ॥९९॥ ॥१००॥

भावो वा ? यद्यविनश्वरस्तत्तद्द्वयापिन्याः क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाया अभावात् पदार्थस्यापि व्याप्यस्याभावः प्रसजति, तथाहि-
 यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सदिति, स च नित्योऽर्थक्रियायां प्रवर्तमानः क्रमेण वा प्रवर्तेत यौगपधेन वा ? न तावत्क्रमेण,
 यतो हेकस्या अर्थक्रियायाः काले तस्यापरार्थक्रियाकरणस्वभावो विद्यते वा न वा ? यदि विद्यते किमिति क्रमकरणं ? सहकार्यपेक्ष-
 येति चेत् तेन सहकारिणा तस्य कश्चिदतिशयः क्रियते न वा ? यदि क्रियते किं पूर्वस्वभावपरित्यागेनापरित्यागेन वा ? यदि परित्या-
 गेन ततोऽतादवस्थ्यापत्तरनित्यत्वम्, अथ पूर्वस्वभावापरित्यागेन ततोऽतिशयाभावात्किं सहकार्यपेक्षया ? अथ अकिञ्चित्करोऽपि वि-
 शिष्टकार्यार्थमपेक्षते, तदयुक्तं, यतः, “अपेक्षेत परं कश्चिद्यदि कुर्वति किञ्चन । यदकिञ्चित्करं वस्तु, किं केनचिदपेक्ष्यते ? ॥१॥” अथ
 तस्यैकार्थक्रियाकरणकालेऽपरार्थक्रियाकरणस्वभावो न विद्यते, तथा च सति स्पष्टैव नित्यताहानिः, अथासौ नित्यो यौगपधेनार्थ-
 क्रियां कुर्यात् तथा सति प्रथमक्षण एवाशेषार्थक्रियाणां करणात् द्वितीयक्षणेऽकर्तृत्वमायातं, तथा च सैवानित्यता, अथ तस्य तत्त्वभा-
 वत्वात्ता एवार्थक्रिया भूयो भूयो द्वितीयादिक्षणेऽपि कुर्यात्, तदसाम्प्रतं, कृतस्य करणाभावादिति, किञ्च—द्वितीयादिक्षणसाध्या
 अप्यर्थीः प्रथमक्षण एव प्राप्नुवन्ति, तस्य तत्त्वभावत्वात्, अतत्त्वभावत्वे च तस्यानित्यत्वापत्तिरिति । तदेवं नित्यस्य क्रमयौगपधा-
 भ्यामर्थक्रियाविरहान्न स्वकारणेभ्यो नित्यस्योत्पाद इति । अथानित्यस्वभावः समुत्पद्यते, तथा च सति विघ्नाभावादायातमसदुक्तमशे-
 प्यदार्थजातस्य क्षणिकत्वं, तथा चोक्तम्—“जातिरेव हि भावानां, विनाशे हेतुरिष्यते । यो जातश्च न च ध्वस्तो, नश्येत्पश्चात्स केन
 च ? ॥१॥” ननु च सत्यप्यनित्यत्वे यस्य यदा विनाशहेतुसद्भावस्तस्य तदा विनाशः, तथा च स्वविनाशकारणापेक्षामनित्याना-

१ °मार्थX° भा. । २ चेन्न आ । ३ वा नवा आ. इ. । ४ °भूयोXX° भा. इ. । ५ °र्थक्रिया प्र० आ. । °र्थसार्थी प्र० इ. ।

यथोक्तं 'सदेवोत्पद्यते' इदम्यसत्, यतो यदि सर्वथा सदेव कथमुत्पादः !, उत्पादमेव न तर्हि सर्वदा सदिति, तथा चोक्तम्—“कर्म शुभव्यपदेशाः प्रागुत्पत्तेर्न सन्ति यद्यस्मात् । कर्मसमिद्रेयं क्रियाप्रवृत्तेः कर्तृणाम् ॥१॥” तस्मात्सर्वपदार्थानां कथञ्चिन्नित्यत्वं कथञ्चिन्नित्यत्वं सदसत्कार्यवादमेत्यवधार्य, तथा वामिहितम्—“सर्वव्यक्तिषु नियत क्षणे क्षयेऽन्यत्वमथ च न विद्वेषः । सत्योश्चित्यपचित्योरगठविजातिव्यवस्थानात् ॥१॥” इति, तथा “नान्वयः स हि मेदत्वात्तमेदोऽन्वयवृत्तितः । मुद्गेदद्वयसंसर्गवृत्तिर्जात्यन्तरं घटाः ॥१॥” ॥१६॥ साम्प्रतं बौद्धमतं पूर्वपक्षयभिर्युक्तिकारोपन्यस्तमफल्वादाधिकारमाविर्भावमाह—

पच स्वधे वयतेगे, बाला उ खणजोईणो । अण्णो अणण्णो णेवाहु, हेउय च अहेउय ॥१७॥

‘पके’ केचन वदिनो बौद्धाः ‘पञ्चस्कन्धान् वदन्ति’ रूपवेदनाविज्ञानसंज्ञासंस्कारास्याः पञ्चैव स्कन्धा विद्यन्ते नापरः कश्चिदात्मास्य स्फयोऽस्तीत्येवं प्रतिपादयन्ति, तत्र रूपस्कन्धं पृथिवीधात्वाद्यो रूपाद्यम् ? सुखा दुःखा अदुःखसुखा चेति वेदना वेदानास्कन्धः २ रूपविज्ञान रसविज्ञानमित्यादि विज्ञानं विज्ञानस्कन्धः ३ संज्ञास्कन्धः संज्ञानिमित्तोद्वाहणात्मकः प्रत्ययः ४ संस्कारस्कन्धाः पुण्यापुण्यादिधर्मसमुदाय इति ५ । न चैतेभ्यो व्यतिरिक्तः कश्चिदात्मास्यः पदार्थोऽध्यक्षेणाभ्यवसीयते, तदव्यभिचारिलिङ्गमाह बामावात्, नाप्यनुमानेन, न च प्रत्यक्षानुमानव्यतिरिक्तमर्थविसंवादि प्रमाणान्तरमस्तीत्येवं बाला इव बाला-यथाऽवस्थितायापीपरिज्ञानात् बौद्धाः प्रतिपादयन्ति, तथा ते स्कन्धाः ‘क्षणयोगिनः’ परमनिर्ऋतः कालः-क्षणः क्षणेन योगः-संवघ’ क्षणयोगः स विद्यते चेपां ते क्षणयोगिनः क्षणमात्रावस्थायिन इत्यर्था, तथा च तेऽस्मिन्वति-स्वकारणेष्वप्यः पदार्थ उत्पद्यमानः किं विनश्वरत्वमाव उत्पद्यतेऽविनश्वरस्य

१ गोविन्दो ज १२ कन्तो कण्णो ज १३ देउवं व् १ ४ वीररत्तवो क् १ ५ भ्यो २०४ निमित्तो ज् १ ६ भिङ्गो ज् १

पृथिवी धातुरापश्च धातुस्तथा तेजो वायुश्चेति, धारकत्वात्पोषकत्वाच्च धातुत्वमेवाम्, 'एगओचि' यदैते चत्वारोऽप्येकाकारपरि-
 णतिं विभ्रति कायाकारतया तदा जीवव्यपदेशमश्रुवते, तथा चोचुः--'चतुर्धातुकमिदं शरीरं, न तद्व्यतिरिक्त आत्माऽस्ती'ति, 'एव-
 माहंसु यावरेत्ति' अपरे बौद्धविशेषा एवम् 'आहुः' अभिहितवन्त इति, क्वचिद् 'जाणगा' इति पाठः, तत्राप्ययमर्थो 'जानका' ज्ञानिनो
 वयं^१ किलेत्यभिमानानग्निदग्धाः सन्त एवमाहुरिति संबन्धनीयम् । अफलवादित्वं चैतेषां क्रियाक्षण एव कर्तुः सर्वात्मना नष्टत्वात् क्रिया-
 फलेन सवन्धाभावादवसेयं, सर्व एव वा पूर्ववादिनोऽफलवादिनो द्रष्टव्याः, कैश्चिदात्मनो नित्यस्याविकारिणोऽभ्युपगतत्वात् कैश्चित्वात्मन
 एवानभ्युपगमादिति । अत्रोत्तरदानार्थं प्राक्तन्येव नियुक्तिगाथा 'को वेए' ईत्यादि व्याख्यायते, यदि पञ्चस्कन्धव्यतिरिक्तः कश्चिदा-
 त्माख्यः पदार्थो न विद्यते ततस्तद्भावात्सुखदुःखादिकं कोऽनुभवतीत्यादिगाथा प्राग्बद्ध्यख्येयेति, तदेवमात्मनोऽभावाद्योऽयं स्वसंवि-
 दितः सुखदुःखानुभवः स कस्य भवत्विति चिन्त्यतां, ज्ञानस्कन्धस्यायमनुभव इति चेत्, न, तस्यापि क्षणिकत्वात्, ज्ञानक्षणस्य चाति-
 ब्रह्मत्वात् सुखदुःखानुभवाभावः, क्रियाफलवतोश्च क्षणयोरत्यन्तासंगतेः कृतनाशकृताभ्यागमापत्तिरिति, ज्ञानसंतान एकोऽस्तीति चेत्
 तस्यापि संतानिव्यतिरिक्तस्याभावाद्यत्किञ्चिदेतत्, पूर्वक्षण एव उत्तरक्षणे वासनामाधाय विनङ्क्ष्यतीति चेत्, तथा चोक्तम्--"यस्मि-
 न्नेव हि संताने, आहिता कर्मवासना । फलं तत्रैव संघत्ते, कार्पासे रक्तता यथा ॥१॥" अत्रापीदं विकल्प्यते--सा वासना किं क्षणेभ्यो
 व्यतिरिक्ताऽव्यतिरिक्ता वा ?, यदि व्यतिरिक्ता वासकत्वानुपपत्तिः, अथाव्यतिरिक्ता क्षणवत् क्षणक्षयित्वं तस्याः, तदेवमात्माभावे सु-
 खदुःखानुभवाभावः स्याद्, अस्ति च सुखदुःखानुभवो, अतोऽस्त्यात्मेति, अन्यथा पञ्चविषयानुभवोत्तरकालमिन्द्रियज्ञानानां स्वविष-

१ °स्त्वैवमाहं आ °स्त्वैवमाहं इ. । २ °नः किल वयमित्यं आ. इ. । ३ पूर्वतन्नेव आ । ४ इत्येषा आ इ. । ५ सताने क० आ. सघत्ते कं इ. ।

नपि पदार्थानां न यत्किञ्चनमिति, एतच्चानुपासित्युरोर्ध्वः, तथाहि—तेन मुद्रारादिकेन विनाशहेतुना घटादेः किं क्रियते?, किमत्र
 प्रष्टव्यम्? अभावः क्रियतं, अत्र च प्रष्टव्यो देवानांप्रिया, अभाव इति किं पशुदासप्रतिषेधोऽप्यमृत प्रसज्यप्रतिषेध इति?, तत्र यदि प-
 शुदासस्ततोऽयमर्थो—भावदन्त्योऽभावो भावान्तरं—घटात्पटादि सोऽभाव इति, तत्र भावान्तरे यदि मुद्रारादिव्यापारो न तर्हि तेन
 किञ्चिद् घटस्य कृतमिति, अथ प्रसज्यप्रतिषेधस्तदाऽयमर्थो—विनाशहेतुरभाव करोति, किमुक्तं भवति?—भावं न करोतीति, तत्रापि
 क्रियाप्रतिषेध एव कृता स्यात्, न च घटादेः पदार्थस्य मुद्रारादिना करण, तस्य स्वकारणैरेव कृत्वात्, अथ भावभावोऽभावस्त क-
 रोतीति, तस्य तुच्छस्य नीरूपत्वात् कुतस्तत्र करण्यं व्यापारः?, अथ तथापि कारकव्यापारो भवेत् स्वरङ्गादावपि व्यापियेरन् का
 रण्यमिति । तदेवं विनाशहेतोरकिञ्चित्कृत्वात् स्पष्टेहेतु एवानित्यताक्रोडीकृतानां पदार्थानामुत्पत्तेर्विभ्रहेतोश्चामावात् क्षणिकत्वमवस्थि-
 तमिति । तुल्यः पूर्ववादिभ्योऽस्य व्यतिरेकप्रदर्शकः, तमेव श्लोकप्रदर्शकः, तमेव श्लोकप्रदर्शकः, इति ते हि बौद्धा यथाऽऽत्मपटु-
 षादिनः सांभ्यादयो भूतव्यतिरिक्तमात्मानमभ्युपगतवन्तो यथा च चार्वाका भूताव्यतिरिक्तं चैतन्यास्यमात्मानमिष्टवन्तस्तथा 'नैवा
 हुः' नैवोक्तवन्ता, तथा हेतुभ्यो चावो हेतुकः कायाकारणितभूतनिष्पादित इतियात्तु तथाऽहेतुकोऽज्ञापर्यवसितत्वाच्चित्त्य इत्येवं
 तन्मात्मानं ते बौद्धा नाम्युपगतवन्त इति ॥१७॥ तथाऽपरे बौद्धात्तुर्धातुकमिदं अगदादुरित्येतदर्थयितुमाह—

पुढधी आउ तेऊं य, तहा वाऊ र्यं एगंओ । चत्तारि धाऊणो ऊवं, एवमाहसु आंवेरे ॥१८॥

१ अत्र x प्रं ६ । १ प्रथमो देवताप्रिया अ. देवस्य च प्रथमो प्रियः इ । १ हेतुं x न तेऊं मा । ५ अ. भा. । ५ एतत् अ. एकसौ अ. ।
 (५४६ अ. भा. । ७ अत्र च अ. अ. ।

ध्रुवकालताऽऽश्रिता, तथाहि—याऽसौ विनश्यदवस्था साऽवस्थातुरभिन्ना उत्पादावस्थाऽप्युत्पित्सोः, ततश्च तयोर्विनाशोत्पादयोर्योगपद्या-
 भ्युपगमे तद्धर्मिणोरपि पूर्वोत्तरक्षणयोरेककालावस्थापित्वमिति, तद्धर्मताऽनभ्युपगमे च विनाशोत्पादयोश्चस्तुत्यापत्तिरिति । यच्चोक्तम्—
 'जातिरेव हि भावानामित्यादि, तत्रेदमभिधीयते—यदि जातिरेव—उत्पत्तिरेव भावानां—पदार्थानामभावे हेतुः, ततोऽभावकारणस्य स-
 न्निहितत्वेन विरोधेनाघ्रातत्वादुत्पत्त्यभावः, अथोत्पत्त्युत्तरकालं विनाशो भविष्यतीत्यभ्युपगम्यते, तथा सति उत्पत्तिक्रियाकाले तस्या-
 भूतत्वात्पश्चाच्च भवन्नन्तर एव भवति न भूयसा कालेनेति किमत्र नियामकं?, विनाशहेत्वभाव इति चेत्, यत उक्तं—'निर्हेतुत्वाद्धि-
 नाशस्य स्वभावादनुबन्धिते'ति, एतदप्ययुक्तं, यतो घटादीनां मुद्गरादिव्यापारानन्तरमेव विनाशो भवन् लक्ष्यते, ननु चोक्तमेवात्र तेन
 मुद्गरादिना घटादेः किं क्रियते?, इत्यादि, सत्ययुक्तं इदमयुक्तं तूक्तं, तथाहि—अभाव इति प्रसज्यपर्युदास विकल्पद्वयेन योऽयं विकल्पितः
 पक्षद्वयेऽपि च दोषः प्रदर्शितः सोऽदोष एव, यतः पर्युदासपक्षे कपालाख्यभावान्तरकरणे घटस्य च परिणामानित्यतया तद्रूपतापत्तेः,
 कथं मुद्गरादेर्घटादीन् प्रत्यकिञ्चित्करत्वं?, प्रसज्यप्रतिपेधस्तु भावं न करोतीति क्रियाप्रतिपेधात्मकोऽत्र नाश्रियते, किं तर्हि?, प्रागभा-
 वप्रध्वंसाभावेतरेतरात्यन्ताभावानां चतुर्णां मध्ये प्रध्वंसाभाव एवेहाश्रियते, तत्र च कारकाणां व्यापारो भवत्येव, यतोऽसौ वस्तुतः पर्या-
 योऽवस्थाविशेषो नाभावमात्रं, तस्य चावस्थाविशेषस्य भावरूपत्वात्पूर्वोपमर्देन च प्रवृत्तत्वाद्य एव कपालादेरुत्पादः स एव घटादेर्विनाश
 इति विनाशस्य सहेतुकत्वमवस्थितम्, अपिच—कादाचित्कत्वेन विनाशस्य सहेतुकत्वमवसेयमिति, पदार्थव्यवस्थार्थं चावश्यमभा-
 वात्तुर्विध्यमाश्रयणीयं, तदुक्तम्—“कार्यद्रव्यमनादिः स्यात्प्रागभावस्य निह्वे । प्रध्वंसस्य चोभावस्य, प्रच्यवेऽनन्ततां व्रजेत् ॥१॥

सर्वसिद्धं तदेकं स्यादन्यापोह्यतिक्रमे” इत्यादि । तदेवं क्षणिकस्य विचाराद्यमत्वात्परिग्रहामानित्यपश्च एव ज्यायानिति । एवञ्च सत्यात्मा परिणामी हानाचारो मवान्तरयायी भूतेस्य कस्यचिदन्य एव शरीरेण सहान्योऽन्यानुषेधादनन्योऽपि, तथा सहेतुकोऽपि नार कृतिर्यथातुष्यामरमनोपादानकर्मणा तथा तथा विक्रियमाणत्वात् पर्यायरूपतयेति, तथाऽऽत्मस्वरूपाप्रच्युतेनित्यत्वाद्देहेतुकोऽपीति । अत्र शरीरव्यतिरिक्तस्य साधि

पञ्च

‘व्यतिरिक्तपञ्चस्ववचवादिनामफलवाहित्वं वक्तुकाम’ अत्रकारस्तेषां स्वदर्शनफलाभ्यु

भवया । इम दरिसणमात्रपणा, सव्वतुक्त्वा त्रिसुच्चई ॥१९॥

ता’ तस्मिन्निष्ठन्तो गृहस्था इत्यर्थः, ‘आग्न्या वा’ वापसादय’, ‘प्रशक्तिवाद्य’ शार्क्यादय, अपि सं यथा—‘इदम्’ असंदीय दर्शनम् ‘आपद्या’ आभिताः सर्वदुःखेभ्यो विमुच्यन्ते, आर्यत्वादेकवचन सूत्रे कृतं, ततलीवतच्छरीरवादिनामयमाश्रय—यदेदमस्मदीय दर्शनं ये समाभितास्ते गृहस्थाः सन्तः सर्वेभ्यः शिरस्तुण्डगुण्डन-श्रोष्ठुश्चनान्भ्यतपशरणकायकृष्टरूपेभ्यो दुःखेभ्यो मुच्यन्ते, तथा चोचुः—“तपासि यातनाभित्रा”, व लक्ष्यत ॥१॥” इति, सांस्यादयस्तु मोक्षवादिन एवं संभाषयन्ति—यथा येऽ-

१९ । सा. ४ इत्योवरिष्वादेभ्यो ५ इत्यभिज्ञानं उच्यतेगामिष्यति भामप्यग्यमि अण्यमम

सदीयं दर्शनमकर्तृत्वात्माऽद्वैतपञ्चस्कन्धादिप्रतिपादकमापन्नाः प्रव्रजितास्ते सर्वेभ्यो जन्मजरामरणगर्भपरम्पराऽनेकशारीरमानसातिती-
त्रतरासातोदयरूपेभ्यो दुःखेभ्यो विमुच्यन्ते, सकलद्वन्द्वविनिर्मोक्षं मोक्षमास्कन्दन्तीत्युक्तं भवति ॥१९॥ इदानीं तेषामेवाफलवादित्वा-

विष्करणायाह—

ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते ओहंतराऽऽहिया ॥२०॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते संसारपारगा ॥२१॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते गव्भस्स पारगा ॥२२॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते जम्मस्स पारगा ॥२३॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते दुक्खस्स पारगा ॥२४॥
ते णावि संधिं णञ्चा णं, न ते धम्मविओ जणा । जे ते उ वाइणो एवं, न ते मारस्स पारगा ॥२५॥

ते-पञ्चभूतवाधाद्याः 'नापि' नैव 'सन्धि' छिद्रं-विवरं, स च द्रव्यभावभेदोद्बेधा, तत्र द्रव्यसन्धिः कुड्यादेः भावसन्धिश्च ज्ञाना-
वरणादिकर्मविवररूपः तमज्ञात्वा ते प्रवृत्ताः, णमिति वाक्यालङ्कारे, यथा आत्मकर्मणोः सन्धिर्द्विधाभावलक्षणी भवति तथा अदुद्भुव ते

यःशाल्मलीसमालिङ्गनादीनि तिर्यक्षु च शीतोष्णदमनाङ्कनताडनाऽतिभारारोपणक्षुचृडादीनि मनुष्येषु इष्टवियोगानिष्टसंप्रयोगशोकाक्रन्दनादीनि देवेषु चाभियोग्येष्वीकिल्विकल्पव्यवनादीन्यनेकप्रकाराणि दुःखानि ये एवंभूता वादिनस्ते पौनः पुन्येन समनुभवन्ति, एतच्च श्लोकाद्ध सर्वेषूत्तरश्लोकाधैष्वायोज्यम्, शेषं सुगमं यावदुद्देशकसमाप्तिरिति ॥२६॥ नवरम् 'उच्चावचानी'ति अधमोत्तमानि नानाप्रकाराणि वासस्थानानि गच्छन्तीति, गच्छन्तो अमन्तो गर्भाद्गर्भेष्यन्ति यास्यन्त्यनन्तशो निर्विच्छेदमिति त्रवीमीति सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनं प्रत्याह—त्रवीम्यहं तीर्थंकराज्ञया, न स्वमनीषिकया, स चाहं त्रवीमि येन मया तीर्थङ्करसकाशाच्छुतम्, एतेन च क्षणिकवादिनिरासो द्रष्टव्यः ॥२७॥ इति समयारव्यप्रथमाध्ययने प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥^५

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

अथ प्रथमाध्ययने द्वितीय उद्देशकः प्रारभ्यते ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकस्तदनु द्वितीयोऽभिधीयते, तस्य चायमभिसंबन्धः—इहानन्तरोद्देशके स्वसमयपरसमयप्ररूपणा कृता, इहाप्यध्ययनार्थाधिकारत्वात्सैवाभिधीयते, यदिवाऽनन्तरोद्देशके भूतवादादिमतं प्रदर्श्य तन्निराकरणं कृतं, तदिहापि तदवशिष्टनियतिवाधादिमिथ्यादृष्टिमतान्युपदर्श्य निराक्रियन्ते, अथवा प्रागुद्देशकेऽभ्यधायि यथा 'बंधनं बुध्येत तच्च त्रोटयेदिति' तदेव च बन्धनं नियति-

१ °ष्णदमनाङ्कनताडना आ °ष्णदहमदमनाङ्कनताडना इ. । २ निष्टस^x आ. । ३ °योग्येषां आ. योग्येष्वं इ. । ४ निर्वेदं आ । ५ मन्याप्र१६५ आ. मन्याप्र२०५ इ. । ६ °दिसमय आ. ।

वराहा दुःखमोघार्थमभ्युपगता इत्यर्थः, यथा त एवमृतास्तथा प्रतिपादयिष्यते च, यद्विधा—सन्धान सन्धिः—उत्तरोत्तरपरपदार्थपरिच्छानं तदग्रात्वा प्रवृत्ता इति, यतश्चैवमतस्ते न सम्यग्धर्मपरिच्छेदे कर्तव्ये विद्वांसो—निपुणा 'जनाः' पञ्चभूतास्त्वित्वादिवादिनो लोक इति, तथाहि—द्यान्त्यादिको दग्धविधो घर्मस्तममृत्वात्त्वैवान्यथाऽन्यथा च घर्म प्रतिपादयन्ति, यत्फलामावाच तेयामफलमादित्यं तदुत्तरग्रन्थेनोद्देशपरिसमाप्त्यवसानेन दर्शयति—'ये ते त्विति' तुग्धब्दशब्दार्थे य इत्यस्यानन्तरं प्रयुज्यते, ये च ते एवमनन्तरोक्तप्रकारवादिनो नास्तिकादयः, 'ओषो' मन्त्रोषः संसारेस्तरुषणशीलास्ते न मवन्तीति श्लोकार्थः ॥२०॥ तथा च न ते वादिनः संसारगर्भजन्मदुःखमारादिपारगा मवन्तीति ॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥ यद्युनस्ते प्राप्नुवन्ति तर्क्षयितुमाह—

नाणाविहाइ दुस्वाइ, अणुहोति पुणो पुणो । संसारचक्कवालमि, भञ्जुवाहिजराकुले ॥२६॥
 उच्चावयाणि गच्छता, गब्भमेस्सात णतसो । नायपुत्ते महाधीरे, एवमाहि जिणोत्तमे ॥२७॥

इति वेमि पढममज्झयणे पढमो उद्देशो समत्तो ॥

'नानाविधानि' बहुप्रकाराणि 'दु खानि' असातोदयलक्षणाप्यनुभवन्ति पुनः पुनः, तथाहि—नरकेषु कृतपत्रदारणकुम्भीपाफलात्ता

१) ४००००००० ॥ ६ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

तदाह—‘जीवाः’ प्राणिनः सुखदुःखभोगिनः, अनेन च पञ्चस्कन्धातिरिक्तजीवाभावप्रतिपादकबौद्धमतापक्षेपः कृतो द्रष्टव्यः, तथा ते जीवाः ‘पृथक्’ पृथक् प्रत्येकदेहे’ व्यवस्थिताः सुखं दुःखं च ‘वेदयन्ति’ अनुभवन्ति, न वयं प्रतिप्राणि प्रतीतं सुखदुःखानुभवं निहन्तुमहे, अनेन चाकर्तृवादिनो निरस्ता भवन्ति, अकर्तृयविकारिण्यात्मनि सुखदुःखानुभवानुपपत्तेरिति भावः । तथैतदस्माभिर्नापलप्यते ‘अदुवे’ ति अथवा ते प्राणिनः सुखं दुःखं चानुभवन्ति, ‘विलुप्यन्ते’ उच्छिद्यन्ते स्वायुषः प्रच्यव्यन्ते स्थानात्स्थानान्तरं संक्राम्यन्त इत्यर्थः; ततश्चौपया-
तिकत्वमप्यस्माभिस्तेषां न निषिष्यते इति श्लोकार्थः ॥१॥ तदेवं पञ्चभूतास्तिवादिनिरासं कृत्वा यत्तन्नियतिवादिभिराश्रीयते तच्छ्लोकद्वयेन दर्शयितुमाह—

न तं सयं कडं दुक्खं, कओ अन्नकडं च णं ? । सुहं वा जइ वा दुक्खं, सेहियं वा असेहियं ॥२॥
सयं कडं न अणणेहिं, वेदयंति पुढो जिया । संगइअं तं तथा तेसिं, इहमेगेसि आहिअं ॥३॥

यत् तैः प्राणिभिरनुभूयते सुखं दुःखं स्थानविलोपनं वा न तत् ‘स्वयम्’ आत्मना पुरुषकारेण ‘कृतं’ निर्णयितं दुःखमिति कारणे कार्योपचारात् दुःखकारणमेवोक्तम्, अस्य चोपलक्षणत्वात् सुखाद्यपि ग्राह्यं, ततश्चेदमुक्तं भवति—योऽयं सुखदुःखानुभवः स पुरुषकार-
कृतकारणजन्यो न भवतीति, तथा कुतः ‘अन्येन’ कालेश्वरस्वभावकर्मादिना च कृतं भवेत् ‘ण’मित्यलङ्कारे तथाहि—यदि पुरुषकार-
कृतं सुखाद्यनुभूयेत ततः सेवकवणिकर्षकादीनां समाने पुरुषाकारे सति फलप्राप्तिसदृश्यं फलप्राप्तिश्च न भवेत्, कस्यचित्तु सेवादिव्या-

१ °क देह आ °क देहं इ. । २ °न्तो विळं आ. °न्तोपि विळं इ. । ३ उच्छिद्यन्ते आ. । ४ कड अ. । ५ जाति अ. । ६ न सय अ. आ. । ७ वेवयति अ । ८ संगतिय अ. । ९ कृतं XXXX दु. ख० आ. । १० °कार °कार °कार °आ. ।

पार्षमिप्रायेण न विद्यत इति प्रदर्शयते-तदेवमनेकसप्त धेनायातस्यास्योद्वेगकस्य चत्वार्थनुयोगद्वाराणि व्यावर्ष्य सन्नानुगमेऽस्त्वलि-
गाग्निगोपत घयमुषारणीय, तथेदम्—

आधाय पुण पगेसिं, उववर्णणा पुढो जिया । वेदयति सुह तुक्ख, अदुवा लुप्पति ठाणैउ ॥१॥

अस्य शानन्तरपरस्परद्वन्द्वः संपन्थो वक्रन्था, सत्रानन्तरद्वन्द्वसंबधोऽयम्—इहानन्तरद्वन्द्वे इदमभिहितं, यथा 'पञ्चभूतस्कन्धादिवा-
दिनो मिष्यास्त्वोपहृत्तान्तरात्मानोऽसृद्धाभिमिषिष्टाः परमार्यान्बोधविफलाः सन्तः संसारचक्रवाले व्याधिमृत्युजराकुले उच्चावचानि स्या-
नानि गच्छन्तो गर्भमेप्यन्त्यन्वेपयन्ति वाऽजन्तश्च' इति, सदिहापि नियत्यद्धानिर्द्धानचतुर्विधकर्मापचयवादिनां तदेव संसारचक्रवालम्-
मपगमान्त्वेप्य प्रतिपादते । परस्परद्वन्द्वं तु 'पुन्नेमे' त्यादि, तेन च सहाय संबन्धाः—सत्र पुच्येतेत्येत्त्वं प्रतिपादितम्, इहापि यदाख्यातं
निपनिवादिमित्त्वुच्येत, इत्येव मध्यद्वन्द्वैरपि यथासंभव संबन्धो लगनीय इति तदेवं पूर्वोत्तरसंबन्धसंबन्धस्यास्य सन्नस्याधुनाऽर्थः प्रत-
न्यने-पुन'द्वन्द्वः एवादिभ्यो चिद्वेष दर्शयति, निपनिवादिनां पुनरेकेमेवदाख्यात, अत्र च 'अधिव्यक्तकर्मका अपि अकर्मका
भन्तीति म्यातेभातोमवि निष्ठाग्रत्यय' तद्योगे क्वरि पठी तत्तथायमर्थ—सैर्नियतिवादिभिः पुनरिदमाख्यात, सेपामयमाश्रय इ
त्यर्थः, तथा—'उपपन्ना' युक्त्या घटमानका इति, अनेन च पञ्चभूतत्वबीवत्तच्छरीरवादिमतमाकृत भवति, युक्तिस्तु लेभ्यतः प्रा
ग्दर्शिनं प्रदर्शयिष्यते च, पृथक् पृथक् नारकादिभेषु शरीरेषु वेति, अनेनाप्यात्माद्वैर्वादिनिरासोऽयसेयः, केपुनस्ते पृथगुपपन्नाः ?

१. कल्पनि भ. १. १ ए. भ. १. १ जो. भ. १. ४ 'मिक्कमिक्कपुरिपच्छम' भ. 'मिक्कमिक्कपुरिपच्छम' भ. १. ४. ५ प. कर्मापचय प्र. १. ९ बुज्जि
व्दि. भ. पुन्नेमे एपरि ६. १. ७ एटत्वारं भ. ६. १. ६ 'देवधर भ. ६. १

प्राणिन इति । कथं तर्हि तत्तेषामभूत् ? इति नियतिवादी स्वाभिप्रायमाविष्करोति—‘संग्रहयति’ सम्यक्स्वपरिणामेन गतिः—यस्य यदा यत्र यत्सुखदुःखानुभवनं सा संगतिः—नियतिस्तस्यां भवं सांगतिकं, यतश्चैवं न पुरुषकारादिकृतं सुखदुःखादि अतस्तत्तेषां प्राणिनां नियतिकृतं सांगतिकमित्युच्यते, ‘इह’ अस्मिन् सुखदुःखानुभववादे एकेषां वादिनाम् ‘आख्यातं’ तेषामयमभ्युपगमः, तथा चोक्तम्—“प्राप्तव्यो नियतिबलाश्रयेण योऽर्थः, सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा । भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः ॥१॥” ॥३॥ एवं श्लोकद्वयेन नियतिवादिमतमुपन्यस्यास्योत्तरदानायाह—

एवमेयाणि जंपंता, बाला पंडिअमाणिणो । निययानिययं संतं, अयाणंतौ अबुद्धिया ॥४॥

एवमेगे उ पासस्था, ते भुज्जो विप्पगब्भिअ । एवं उवाट्ठिआ संता, ण ते दुक्खविमोक्खेया ॥५॥

‘एवम्’ इति अनन्तरोक्तस्योपप्रदर्शने ‘एतानि’ पूर्वोक्तानि नियतिवादाश्रितानि वचनानि ‘जल्पन्तः’ अभिदधतो बाला इव ‘बाला’ अज्ञाः सदसद्विवेकविकला अपि सन्तः ‘पण्डितमानिन’ आत्मानं पण्डितं मन्तुं शीलं येषां ते तथा, किमिति त एवमुच्यत ? इति तदाह—यतो ‘निययानिययं संतमिति’ सुखादिकं किञ्चिनियतिकृतम्—अवश्यंभाव्युदयप्रापितं तथा अनियतम्—आत्मपुरुषकारेश्वरादिप्रापितं सत् नियतिकृतमैवकान्तेनाश्रयन्ति, अतोऽजानानाः सुखदुःखादिकारणं अबुद्धिका—बुद्धिरहिता भवन्तीति, तथाहि—आर्हतानां किञ्चित्सुखदुःखादि नियतित एव भवति—तत्कारणस्य कर्मणः कस्मिंश्चिदवसरेऽवश्यंभाव्युदयसद्भावान्नियतिकृतमित्युच्यते, तथा किञ्चिदनियतिकृतं च—पुरुषकारकालेश्वरस्वभावकर्मादिकृतं, तत्र कथञ्चित्सुखदुःखादेः पुरुषकारसाध्यत्वमप्याश्रीयते, यतः क्रियातः फलं

१ °वादी एकेषां आ. । २ नाणिणो अ. । ३ आयाणता अ. अजाणता आ. । ४ पुवट्ठिता अ. पुवट्ठिया आ. । ५ °भोगा अ. । ६ तथा आ. ।

पागमावेऽपि विनिश्चयत्वावतिर्दृश्यत इति, अतो न पुरुषश्रुतात्किञ्चिदासापते, किं तर्हि?, नियतेरेवेति, एतच्च द्वितीयश्लोकान्तेऽभिवा-
स्यत नापि स्रला कृता, तस्यैकरूपत्वाद्भगति फलवैचित्र्यानुपपत्तेः, कारणमेवे हि कार्यमेवो भवति नामेवे, तथाहि—अयमेव हि मेवो
मेवददुता फेत्य यदुत विरुद्धयमाप्यामः कारणमेदध, तपेशरध्वत्केऽपि सुखदुःखे न भवतः, यतोऽसावीशरो मूर्तोऽमूर्तो वा ?, यदि
मूर्तमनः प्राकृतपुरुषस्य भवकृत्वत्त्वात्, अधामूर्ततया सत्याकाशस्येव सुतरां निष्क्रियत्वम्, अपिच—ययसौ रागादिमास्ततोऽस्म-
द्राप्यतिरसादिभ्यसाकृत्त, अथानौ विगतरागतस्तत्कृत् सुमगदुर्मेगेशरदरिद्रादि जगद्वैश्विभ्य न वटां प्राश्रवति, तसो नेशरः कर्तेति,
तथा ममायन्यापि सुमदुःखादिध्वत्त्वानुपपत्तिः, यतोऽसौ स्वभावाः पुरुषाभिभोऽभिभो वा ?, यदि भिभो न पुरुषाश्रिते सुखदुःखे क-
तुमन्, तस्मान्निष्पन्नादिति, नाप्यभिभः अमेदे पुरुष एव स्यात्, तस्य चाकर्तृत्वयुक्तमेव । नापि कर्मणः सुखदुःख प्रति कर्तृत्व घटते,
यान्तर्यं पुरुषाद्विभ्रममिभ्रं वा भवेत् ?, अभिभ्र घेत्युरुपमात्रतापत्तिः कर्मणा, तत्र घोक्तो दोषा, अय मिभ्रं तर्त्तिक सचेतनमचेतन
कृत् रमिति, एतयोस्तत्र प्यासनप्रतिपादयिष्यत इत्यलं प्रसङ्गेन । तदेवं सुख 'सैद्धिक' सिद्धौ-अपवर्गलक्षणायां भवं यदिवा दुःखम्—
प्रमाणोदपन्त्रापमदिकं मार्गारिक, यदिवा उमपमप्यत्सुखं दुःख वा, तत्रकथन्दनाङ्गनापुपभोगक्रियासिद्धौ भवं तथा कश्चाताडनाङ्क-
नाभिमिद्धौ मरं मैद्धिक, तथा 'अमदिक' सुखमान्तरमानन्दरूपमाफस्मिकमनत्रवारित्वाप्तनिमित्तम् एव दुःखमपि न्वरशिरोऽसिद्धलादि-
रूपभ्रो यममदिकं, तदतदुमपमपि न स्ययं पुरुषध्वरेण कृतं नाप्यन्यन फेनषित् फालादिना कृतं 'चेदयन्ति' अनुभवन्ति 'पृषध्वजीवाः'
। १०२४ भा ८ । १ एतिसिद्धौ भा । १ अदिसिद्धसिद्धौ भा म भा. ६ । ४ तिसिद्धमिति भा ६ ।

कालेश्वरदेनिराकरणेन निर्हेतुकतया नियतिवादमाश्रिताः, तुरवधारणे, त एव नान्ये, किंविशिष्टाः पुनस्ते इति दर्शयति—युक्तिकदम्ब-
काद्बहिस्तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थाः परलोकक्रियापार्श्वस्था वा, नियतिपक्षसमाश्रयणात्परलोकक्रियावैयर्थ्यं, यदिवा-पाश इव पाशः-कर्मबन्धनं,
तच्चेह युक्तिविकलनियतिवादप्ररूपणं तत्र स्थिताः पाशस्थाः, अन्येऽप्येकान्तवादिनः कालेश्वरादिकारणिकाः पार्श्वस्थाः पाशस्था वा द्रष्ट-
व्या इत्यादि, 'ते' पुनर्नियतिवादमाश्रित्यापि, भूयो विविधं विशेषेण वा 'प्रगल्भता' धाष्ट्योपगतताः परलोकसौधकासु क्रियासु प्रव-
न्तीते, धार्ष्ट्याश्रयणं तु तेषां नियतिवादाश्रयणे सत्येव पुनरपि तत्प्रतिपन्थिनीषु क्रियासु प्रवर्तनादिति, ते पुनः 'एवमप्युपस्थिताः' पर-
लोकसौधकासु क्रियासु प्रवृत्ता अपि सन्तो 'नात्मदुःखविमोक्षकाः' असम्यक्प्रवृत्त्वान्नात्मानं दुःखाद्विमोचयन्ति । गता नियतिवा-
दिनः ॥५॥ साम्प्रतमज्ञानिमत्तं दूषयितुं दृष्टान्तमाह—

जविणो मिगा जहा संता, परिताणेणं वज्जिआ । असंक्रियाइं संकंति, संक्रियाइं असंक्रिणो ॥६॥

यथा—'जविनो' वेगवन्तः सन्तो 'मृगा' आरण्याः पशवः परि-समन्तात् त्रायते-रक्षतीति परित्राणं तेन वर्जिता-रहिताः, परि-
त्राणविकला इत्यर्थः । यदिवा-परितानं-वागुरादिवन्धनं तेन तर्जिता-भयं ग्राहिताः सन्तो भयोद्भ्रान्तलोचनाः समाकुलीभूतान्तःकरणाः
सम्यग्विवेकविकला 'अशङ्कनीयानि' क्लृष्टपाशादिरहितानि स्थानान्यशङ्काहर्षिणि तान्येव 'शङ्कन्ते' अनर्थोत्पादकत्वेन गृह्णन्ति । यानि
पुनः 'शङ्काहर्षिणि' शंका संजाता येषु योग्यत्वात्तानि शङ्कितानि-शङ्कायोग्यानि-वागुरादीनि तान्यशङ्किनः तेषु शङ्कामकुर्वाणाः, 'तत्र
तत्र' पाशादिके संपर्ययन्त इत्युत्तरेणसंबन्धः ॥६॥ पुनरप्येतदेवातिमोहाविष्करणायामह—

१ धाष्ट्योपिता' आ इ । २ साधिकसु आ. इ. । ३ साविकासु आ इ. । ४ परिताणेण वज्जिया आ परियाणेण तज्जिया अ । ५ क्रियाणि अ. ।
६ सक्रियाणो अ. । ७ ण सह सम्बन्ध आ इ ।

मति, मिया च पुराणागऽऽप्या प्रवर्तते, तथा शोचम्, — "न देवमिति सचिन्त्य, त्यजेदुपममात्मनः । अनुपमेन कर्त्तुं, तिलेभ्यः
 प्राचुमहति ! ॥१॥" यत्तु ममाने पुरुषव्यापारे फलवैचित्र्य दूषणत्वेनोपन्यस्त तद्दूषणमेव, यतस्त्वत्रापि पुरुषकारवैचित्र्यमपि फलवै
 चान्तेषु क्त्वा, एतो ब्रह्मन्मन्त्रोक्तपुत्रागनागसङ्कारादीनां विशिष्ट एव काले पुष्पफलाद्युद्भवो न सर्वदेति, यद्योक्त 'कालस्यैक
 रूपरानगद्विषय न परत' इति, तदस्मान् प्रति न दूषण, यतोऽस्माभिर्न काल एवैकः कर्त्तव्येनाभ्युपगम्यते अपि तु कर्मापि, एतेो ज-
 नैःपिष्यमित्यदोः । तेषुश्रोत्रे क्त्वा, आत्मैव हि तत्र तत्रोत्पत्तिशारेण सकलजगद्व्यापनादीश्वरः, तस्य सुखदुःखोत्पत्तिकर्त्तृत्वं सर्व
 वादिनामरिगानन मिदमेव, यथात्र मृतामूर्तादिकं दूषणमुपन्यस्त तदेवभूतेष्वरसमाश्रये दूरोत्सादितमेवेति । स्वभावस्यापि कथञ्चित्क-
 र्त्तृत्वमपि स्वभावापादिन, यदपि चात्रात्मव्यतिरेकाव्यतिरिक्तरूपं दूषणमुपन्यस्त तद्दूषणमेव, यत् स्वभाव आत्मनोऽव्यतिरिक्तः,
 ज्ञाननोऽपि च कर्त्तृत्वमभ्युपगमनेतदपि स्वभावापादितमेवेति । तथा क्त्वापि कर्त्तृ मवत्येव, तद्वि जीवप्रदेशैः सहान्योऽन्यानुषेधरूप
 क्तृत्वे कर्त्तृत्वे पुत्रगुरवन्न मति नियनेत्य कर्त्तृत्वमभ्युपगच्छन्तो निर्बुद्धिक्त्वा मवन्तीत्यवसेयम् ॥४॥ तदर्थं युक्त्या नियतियादं दूष-
 णिना त्वादिनापरायदनायाद—'पर'मिति पूराम्भुपगमसंग्रहकः, मर्षमिद्यपि यस्तुनि नियतानियते सत्येकं नियतियेपापर्यमाच्येप

१ म्भ्यः एतेषु ब्रह्म ५ । २ श्रोत्रे भा । ३ तस्यः ब्रह्म । ४ क्तृत्वा भा । ५ नियतेषु भा ५ ।

माणेऽसौ मृगः पदे पाशः पदपाशो—चागुरादिवन्धनं तस्मान्मुच्येत, यद्विवा पदं—कूटं पाशः—प्रतीतस्ताभ्यां मुच्येत, क्वचित्पदपाशादीति पठ्यते, आदिग्रहणाद्ब्रह्मताडनमाराणादिकाः क्रिया गृह्यन्ते, एवं सन्तमपि तमनर्थपरिहरणोपायं 'मन्दो' जडोऽज्ञानादृतो न 'देहती'ति न पश्यतीति ॥८॥ कूटपाशादिकं चापश्यन् यामवस्थामवाप्नोति तां दर्शयितुमाह—

अहिअप्पाऽहियपण्णाणे, विसमंतेणुवार्गते । स बद्धे पयपॉसेणं, तत्थ घायं नियच्छइ ॥९॥

स मृगोऽहितात्मा तथाऽहितं प्रज्ञानं—बोधो यस्य सोऽहितप्रज्ञानः, स चाहितप्रज्ञानः सन् 'विपमान्तेन' कूटपाशादियुक्तेन प्रदेशे-
नोपागतः, यद्विवा-विषमान्ते—कूटपाशादिके आत्मानमनुपातयेत्, तत्र चासौ पतितो बद्धश्च तेन कूटादिना पदपाशादीननर्थबहुलान-
वस्थाविशेषान् प्राप्तः 'तत्र' बन्धने 'घातं' विनाशं 'नियच्छति' प्राप्नोतीति ॥९॥ एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य सूत्रकार एव दाष्टीन्तिक्रमज्ञान-
विपाकं दर्शयितुमाह—

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठी अणारिआ । असंकिंआइं संकंति, संकिंआइं असंकिणो ॥१०॥

एवमिति यथा मृगा अज्ञानादृता अनर्थमनेकशः प्राप्नुवन्ति, तुरवधारणे, एवमेव 'श्रमणाः' केचित् पाखण्डविशेषाश्रिताः एके न सर्वे, किंभूतास्ते इति दर्शयति—मिथ्या-विपरीता दृष्टियेषामज्ञानवादिनां नियतिवादिनां वा ते मिथ्यादृष्टयः, तथा 'अनार्याः' आरा-
घाताः सर्वहेयधर्मस्य इति आर्याः न आर्या अनार्या अज्ञानादृतत्वादसदनुष्ठायिन इतियावत् । अज्ञानादृतत्वं च दर्शयति—'अशङ्कितानि'

१ पण्णाणो अ पण्णाणे आ. । २ वायाए आ. । ३ से वद्धे अ. आ. । ४ पासावी अ. पासाइ आ. । ५ निगच्छती अ । ६ अवबोधो आ. ।
सा ७ वेऽणुवायाए इति पाठमाश्रित्य । ८ मिच्छं अ । ९ असक्रियाणि-अ असक्रियाइ आ. । १० संक्रियाणि अ सक्रियाइ आ. ।

परियाणिआणि सक्ता, पासितोणि असकिणो । अण्णाणभयसधिग्गा, सपलिति तहिं तहिं ॥७॥

परियापन इति परित्राण तज्जात धेणु तानि तथा, परित्राणयुक्तान्त्वेव शङ्कमाना अविमूढत्वाद्द्विपर्यस्तबुद्धयः, त्रातर्यपि भयमुत्प्रेष्य गृह्यात्ता-रशीठता, शङ्कनीयमशङ्कनीय 'अशङ्कितं' तेषु शङ्कामकुर्वाणाः सन्तः अज्ञानेन मयेन च 'संविन्ना'पि सम्य पात्ररागुगदिरु रन्पने 'संपर्ययन्ते' मम्—एकीभावेन परि-समन्तादयन्ते यौन्ति वा, गच्छन्तीत्युक्त भवति, तदेव दृष्टान्त प्रसाध्य नियन्त्रितापमानाज्ञानवादिनो दाष्टान्तिक्त्वेनाऽऽप्योज्याः, यतस्तेऽप्येकान्तवादिनोऽस्वान्तिकाः त्राणभूतानेकान्तवादवर्जिताः सर्वदोष-रिनिर्मुक्तं चान्यथादिश्वाराजवादाभ्युपगमनानाशङ्कनीयमनेकान्तवादमाशङ्कन्ते शङ्कनीयं च नियत्यज्ञानवादमेकान्तं न शङ्कन्ते, 'सि' एव भूय परियाचारोऽप्यनञ्जनाद शङ्कां इवाणा युक्त्याऽथटमानकमनर्थबहुलमेकान्तवादमशङ्कनीयत्वेन शुद्धन्तोऽज्ञानावृतास्तेषु तेषु अहं त पवेज्ज वेज्ज, अहं चज्जेस्स वा वए । मुञ्चेज्ज पयपासाओ, त तु मदेण देहेए ॥८॥

'त्रयं' अनन्तागमो मृगान्त् 'यन्त्रमिति' एद-चन्धनाकारण म्यपस्थित वागुरादिकं वा वन्धनं प चक्रस्वाग्रन्धमित्युच्यते, तदेवं-
 मृतं एपात्रादिहं वयन यपमापुपरि एवेत् तदधस्तादतिश्रम्योपरि गच्छेत्, तस वच्यदिर्ब पनसापो (या) गच्छेत्, तत पर्य क्रिय

१ एव च. ५ । १ एदो १ च च. । १ एपात्रादिहं वा. वच्छेत् इति च .
 (एवे च.) मुञ्चेज्ज च. च. । १ एपात्रादिहं वा. वच्छेत् इति च .

नाभिजाणंति, मिच्छंदिद्वी अणारिया । सिंगा वा पासबद्धा ते, घायमेसंति णंतसो ॥१३॥

अत्रिता 'एनं' कर्मक्षणेपायं 'न जानन्ति' आत्मीयासद्ग्रहग्रहस्ता मिथ्यादृष्टयोऽनार्यास्ते मृगा इव पाशबद्धा
न्ति वा, तद्योग्यक्रियानुष्ठानात्, 'अनंतशः' अविच्छेदेनेत्यज्ञानवादिनो गताः ॥१३॥ इदा-
स्ववाग्यत्रिता वादिनो न चलिष्यन्तीति तन्मताविष्करणायाह—

नाणं सयं वए । सर्व्वलोगेऽवि जे पाणा, न ते^१ जाणंति किंचणं ॥१४॥

शेषाः तथा 'श्रमणाः' परिव्राजकविशेषाः सर्वेऽप्येते ज्ञायतेऽऽनेनेति ज्ञानं—हेयोपादेयार्थाऽऽविर्भावकं पर-
व्यवस्थितं 'स्वकम्' आत्मीयं वदन्ति^२, न च तानि ज्ञानानि परस्परविरोधेन प्रवृत्तत्वात्सत्यानि, तस्माद्ज्ञानमेव श्रेयः, किं
ति—सर्वस्मिन्नपि लोके ये 'प्राणाः' प्राणिनो न ते किञ्चनापि सम्यगपेतवाचं^३ 'जानन्ती'ति

अपर्ययेण ज्ञानमायातं तदपि छिन्नमूलत्वादवितथं न भवतीति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

स, जहा वुत्ताणुभांसए । ण हेउं से विजाणाइ, भासिअं तऽणुभांसए ॥१५॥

१ एत अ । २ मिच्छं अ । ३ मिया वा । ४ सद्ग्रहग्रस्ता आ इ । ५ यान्ति अन्वे^० आ । ६ न विचलिं आ । ७ मेगे अ । ८ वदे अ आ ।
९ सन्वे लोयसि अ । सन्वे लोगेवि आ । १० ण ते अ । ११ किंचण अ आ । १२ ण्ति, प्रतिपादयन्ति नं आ इ । १३ त वाधं आ इ ।
भासती अ । १५ जाणाति अ, जाणाइ आ ।

श्रद्धावानां गुरुरात्तुष्टानादीनि श्रद्धमानाः, तथा 'श्रद्धनीयानि' अपायबहुलानि एकान्तपथसमाश्रयणानि, अश्रद्धिनो मृगा इव मृषेतमन्मदाऽऽश्मन्त यपदनयाय संपद्यन्त इति ॥१०॥ श्रद्धनीयाश्रद्धनीयविपर्ययासमाह—
धम्मपण्णरंणा जा सा, त तु सकति मूढंणा । आरमांइ न सकति, अविअत्ता अकोविआ ॥११॥

परमन्-शान्त्यादिदन्तलयुगेपेतस या प्रमापना-प्ररूपणा, 'तं तु' इति तामेव 'श्रद्धन्ते' असद्वर्मप्ररूपणेयमित्येवमभ्यवस्यन्ति, तेषु पापेरादानपूर्ता ममारम्मास्ताशाश्रद्धन्ते, किमिति?, यत 'अव्यक्ता' मृग्धाः-सहस्रसद्विवेकविकलाः, तथा 'अकोविदा' अप-
रिता-अच्छायासन्निवेशिता इति ॥११॥ ते च अज्ञानादृता यश्चान्नुवन्ति तर्हनापाह—
सन्नेप्यग पिउकस्त, सच्च णूस विहूणिआ । अप्पत्तिअ अकम्मसे, पयमह मिग्गे चुए ॥१२॥

मराप्याना यस्यामौ सुरात्मद्ये-लोमस्तं विपूयति संबधः, तथा विविध उत्सर्गो गर्वो व्युत्कर्षो-मान इत्यर्थः, तथा 'णूसं'ति-
विजातिो नरनीत्याह—'अकर्मन्' इति न विषयत कर्मान्त्रोऽस्यत्यकर्मन्त्र, स पाकर्मन्त्रो विद्विष्टज्ञानाद्भवति नाज्ञानादित्येव दर्श-
यन्ति—'पन्नपरं' कर्मानावलक्षणं मृग इव मृग-अज्ञानी 'चुए'ति स्वजेत्, विमक्तिपरिणामेन या अस्मादेवंमृतादर्थात् स्वयेत्—अ-
दिति ॥१२॥ भूयोऽप्यज्ञानवादिनां दोषाभिधिरमयाऽऽह—

१ मृगय भ. १ ३ मृगय भ. १ ३ अर्हन्ति न भ. अर्हन्ति न भ. १ ५ वि विविध आ. १ ५ मृगय भ. १ ५ मृगय भ. १ ५

जे ए०यं नाभिजाणंति, मिच्छंदिद्वी अणारिया । मि०गा वा पासबद्धा ते, धायमेसंति णंतसो ॥१३॥

‘जे’ अज्ञानपक्षं समाश्रिता ‘ए०नं’ कर्मक्षणोपायं ‘न जानन्ति’ आत्मीयासद्ग्रहप्रस्ता मिथ्यादृष्टयोऽनार्यास्ते सृगा इव पाशबद्धा ‘धातं’ विनाशम् ‘एष्यन्ति’ यास्यन्त्येन्वेपयन्ति वा, तद्योग्यक्रियानुष्ठानात्, ‘अनंतशः’ अविच्छेदेनेत्यज्ञानवादिनो गताः ॥१३॥ इदानीमज्ञानवादिनां दूषणोद्धिभावयिषया स्वराग्यत्रिता वादिनो न चलिष्यन्तीति तन्मताविष्करणायाह—

साहणा समणा ए०गे, सव्वे नाणं सयं व०ए । स०वल्लो०वि जे पाणा, न ते^१ जाणंति किंचणं ॥१४॥

एके केचन ब्राह्मणविशेषाः तथा ‘श्रमणाः’ परित्राजकविशेषाः सर्वेऽप्येते ज्ञायतेऽऽनेनेति ज्ञानं—हेयोपादेयार्थाऽऽविर्भाविकं परस्परविरोधेन व्यवस्थितं ‘स्वकम्’ आत्मीयं वदन्ति, न च तानि ज्ञानानि परस्परविरोधेन प्रवृत्तत्वात्सत्यानि, तस्मादज्ञानमेव श्रेयः, किं ज्ञानपरिकल्पनयेति, एतदेव दर्शयति—सर्वस्मिन्नपि लोके जे ‘प्राणाः’ प्राणिनो न ते किञ्चनापि सम्यगपेतवाचं(ह्यं) ‘जानन्ती’ति विदन्तीति ॥१४॥ यदपि तेषां गुरुपारम्पर्येण ज्ञानमायातं तदपि छिन्नमूलत्वादवितथं न भवतीति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

मिलक्खू अमिलक्खुस्स, जहा बुत्ताणुभोसए । ण हेउं से विजोणाइ, भासिअं तऽणुभासए ॥१५॥

१ एत अ । २ मिच्छां अ । ३ मिया अ । ४ सद्ग्रहप्रस्ता वा इ. । ५ यान्ति अन्वे° आ । ६ न विचलि° आ । ७ मेने अ । ८ वदे अ आ । ९ सव्वे लोयसि अ. सव्वे लोगेवि आ । १० ण ते अ । ११ किंचण अ आ । १२ ण्ति, प्रतिपादयन्ति न° आ. इ. । १३ णं त वाध आ. इ । १४ भासती अ । १५ जाणाति अ. जाणाइ आ ।

यथा 'स्लेच्छ' आर्यभाषानमिच्छः 'अस्लेच्छस्य' आर्यस्य स्लेच्छभाषानमिच्छस्य यद्भाषितं तव 'अनुभाषते' अनुवदति केवल, न
 सम्यक् क्वचिन्प्राय वेत्ति, यथाऽन्या विषयाऽनेन माप्तिमिति, न च 'हुतं' निमित्तं निश्चयेनासौ स्लेच्छस्तद्भाषितस्य जानाति, केवल
 परमायत्न्य क्त्वापितेवानुभाषत इति ॥१५॥ एवं घटान्त प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकं योजयितुमाह—

एवमज्ञाणिना नाण, वयंतावि सय सय। निच्छयैरथ न धाणति, मिलमबुव्व अयोहिर्या ॥१६॥

यथा स्लेच्छः अस्लेच्छस्य परमार्थमजानानः केवलं क्त्वापितमनुभाषते, तथा 'अज्ञानिक्त्वा' सम्यग्ज्ञानरहिताः श्रमणा ब्राह्मणा
 षट्कोऽपि स्वीय स्वीय ध्यान प्रमाणत्वेन परस्परविरुद्धार्थभाषणात् निश्चयार्थं न जानन्ति, तथाहि—हे स्वकीयं तीर्थकरं सर्वज्ञत्वेन
 निर्दार्य तदुपदेशेन क्रियासु प्रवर्तेत, न च सर्वज्ञविवक्षा अर्वागदक्षिणा प्रहीतुं शक्यते, 'नासर्वज्ञः सर्वज्ञ जानाती'ति न्यायात्, तथा
 षोक्तम्—'मत्रोऽज्ञाविति श्वेतश्वत्कालेऽपि युष्टतुभिः । तन्ज्ञानमेयविज्ञानरहितैर्गम्यते कथम् ? ॥१॥' एवं परचेतोऽपिनां दुरन्वय
 त्वात्तदुपदेशुरपि यथावस्थितविवक्षया प्रहणार्थमवाभिषयार्थमजानाना स्लेच्छदपरोक्तमनुभाषन्त एव, 'अधोषिका' बोधरहिताः केवल
 मिति, अत्रोऽज्ञानमेव धेय इति । एव यावदावन्ज्ञानान्मुपगमस्तावदुक्त्वात्तदोपसंभवः, तथाहि—योऽयगच्छन् पावेन कस्यचित् क्षिरः
 सृजति तस्य महानपराधो भवति, यस्त्वनामोगेन सृजति तस्मै न कश्चिदपराध्यतीति, एवं चाज्ञानमेव प्रचानमावमनुभवति, न त
 ज्ञानमिति ॥१६॥ एवमज्ञानरादिमतमनुपेदानीं तदुपस्थायाह—

१ दो वि ॥ १ विच्छिन्नं का. । २ कर्मणि का. । ३ अयोहिर्ये का. । ४ अयोहिर्ये का. । ५ तस्येव का. । ६ ।

अन्नाणियाणं वीमंसा, अण्णाणे ण विनियच्छइ । अप्पणो य परं नालं, कुतो अन्नाणुसासिडं ? ॥१७॥

न ज्ञानमज्ञानं तद्विद्यते येषां तेऽज्ञानिनः, अज्ञानशब्दस्य संज्ञाशब्दत्वाद्वा मत्वर्थीयः, गौरखरवदरण्यमिति यथा, तेषामज्ञानि-
नाम्—अज्ञानमेव श्रेय इत्येवंवादिनां, योऽयं 'विमर्शः' पर्यालोचनात्मको मीमांसा वा—मातुं परिच्छेत्तुमिच्छा सा 'अज्ञाने' अज्ञा-
नविषये 'न णियच्छति' न निश्चयेन यच्छति—नावतरति, न युज्यत इतियावत्, तथाहि—धैवंभूता मीमांसा विमर्शो वा किमेतज्ज्ञानं
सत्यश्रुतासत्यमिति ? यथा अज्ञानमेव श्रेयो यथा च ज्ञानातिशयस्तथा तथा च दोषातिरेक इति सोऽयमेवंभूतो विमर्शस्तेषां न
बुध्यते, एवंभूतस्य पर्यालोचनस्य ज्ञानरूपत्वादिति । अपिच—तेऽज्ञानवादिन आत्मनोऽपि 'परं' प्रधानमज्ञानवादमिति 'शासितुम्'
उपदेष्टुं 'नालं' न समर्थाः, तेषामज्ञानपक्षसमाश्रयणेनाज्ञत्वादिति, कुतः पुनस्ते स्वयमज्ञाः, सन्तोऽन्येषां शिष्यत्वेनोपगतानामज्ञानवा-
दमुपदेष्टुमलं—समर्था भवेयुरिति ? । यदप्युक्तं—'छिन्नमूलत्वात् म्लेच्छानुभाषणवत्सर्वमुपदेशादिकं,' तदप्ययुक्तं, यतोऽनुभाषणमपि
न ज्ञानमृते कर्तुं शक्यते, तथा यदप्युक्तं 'परचेतोवृत्तीनां दुरन्वयत्वादज्ञानमेव श्रेय इति,' तदप्यसत्, यतो भवतैवाज्ञानमेव श्रेय इत्येवं
परोपदेशदानाम्बुधतेन परचेतोवृत्तिज्ञानस्याम्बुपगमः कृत इति, तथाऽन्यैरप्यभ्यधायि—“आकारैरिङ्गितैर्गत्या, चेष्टया भाषितेन च ।
नेत्रवक्त्रविकारैश्च, गृह्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥१॥” ॥१७॥ तदेवं ते तपस्विनोऽज्ञानिन आत्मनः परेषां च शासने कर्तव्ये यथा न समर्था-
स्तथा दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

१ 'यण अ. आ. । २ अण्णाणे नो नियच्छती अ अण्णे णेव नियच्छती आ. । ३ कड अ. । ४ अण्णेऽणुं अ. अण्णाणुं आ. । सा ५ तेषा मते सम्य-
क्या न शक्यते न युज्यते इति भाव ।

वणे मूढे जहा जतू, मूढे णेयाणुगामिए । दीवि एए अकोविया, तिळ्व सोय नियच्छइ ॥१८॥

‘येने’ प्रट्यर्था यया कश्चिन्मूढो ‘जन्तुः’ प्राणी दिक्परिच्छेद कर्तुमसर्थः स एषमूढो यदा परं मूढमेव नेवारमनुगच्छति तदा ह्यपि ‘अन्नेविदो’ सम्यग्ज्ञानान्निष्ठौ सन्तौ ‘वीत्रम्’ असाक्षं ‘स्रोतो’ गहनं शोकं वा ‘नियच्छतो’ निषयेन गच्छतः—प्राप्तुतः, अन्ना नाश्रुत्वात् । एव तेऽप्यद्भानवादिन आत्मीयं मार्गं श्लोमनत्येन निर्धारयन्त’ परकीयं चाश्लोमनत्येन जानाना’ स्वयं मूढा’ सन्त’ परानपि मोक्षयन्तीति ॥१८॥ अस्मिन्नेवायं दृष्टान्तरमाह—

अथो अध पह णितो, दूरमच्छोणु गच्छइ । आवज्जे उप्पह जतू, अंदुवा पथाणुगामिंये ॥१९॥

यया अन्ना शयमपरमच्च पन्थान नयन् ‘दूरमध्वानं’ विवधितादध्वनः परतरं गच्छति, तयोत्पथमापद्यते जन्तुरन्धः, अथवाऽपरं पयानमनुगच्छेत्, न विवधितमेवाध्वानमनुयायादिति ॥१९॥ एवं दृष्टान्तं प्रसाध्य दार्ष्टान्तिकमथ दर्शयितुमाह—

‘ए’मिति पूर्वोक्तार्थोपप्रदर्शने, एवं मावमूढा माधान्याधिके आजीविकादयः ‘नियायट्ठी’चि नियागो—मोक्ष’ सदमो वा तदर्थिनः,

१ मूढ ॥ १ । एतु गमितं च वेद्यतु गमितं वा. १ । इत्थं चि अयोधिया च. योदि एए अन्नेविदा वा । ४ सेवे वा । ५ निजगच्छती च विप-
एणं च. ६ दरा लो सु वा ६ । ७ एवमनुमार्गपरिज्ञाना वा ६ । ८ नेदी च. कित्तो वा । ९. मत्तज्ज गच्छती च. वा. ११ अथवा वा । ११ अमिते च
१२ एव एवं च. १३ अथवा च. १४ न ते उपकरणे च एए च. न ते उपकरणे च एवं वा ।

ते किल वयं सद्धर्माराधका इत्येवं संधाय प्रब्रज्यायायुद्यताः सन्तः पृथिव्यम्बुवनस्पत्यादिकायोपमर्देन पचनपाचनादिक्रियासु प्रवृत्ताः
 सन्तस्तस्वयमनुतिष्ठन्ति अन्येषां चोपदिशन्ति येनाभिप्रेताया मोक्षावाप्तेर्भ्रश्यन्ति, अथवाऽऽस्तां तावन्मोक्षाभावः, त एवं प्रवर्तमाना
 'अधर्म' पापमापद्येरन्, संभावनायामुत्पन्नेन लिङ्गत्रत्येनैतद्वशयति—एतदपरं तेषामनर्थान्तरं संभाव्यते यदुत विवक्षितार्थाभावतया
 विपरीतार्थावाप्तेः पापोपादानमिति । अपिच—त एवमसदनुष्ठायिन आजीविकादयो गोशालकमतानुसारिणोऽज्ञानवादप्रवृत्ताः सर्वैः प्र-
 कारैर्ऋजुः—प्रगुणो विवक्षितमोक्षगमनं प्रत्यकुटिलः सर्वजुः—संयमः सद्धर्मो वा तं सर्वजुःकं ते 'न ब्रजेयुः' न प्राप्नुयुरित्युक्तं भवति,
 यदिवा—सर्वजुःकं—सत्यं तत्तेऽज्ञानान्धा ज्ञानापलापिनो न वदेयुरिति । एते चाज्ञानिकाः सप्तपष्टिभेदा भवन्ति, ते च भेदा असुनोपा-
 येन प्रदर्शनीयाः, तद्यथा—जीवादयो नव पदार्थाः, सत् असत् सदसत् अवक्तव्यः सदवक्तव्यः असदवक्तव्यः सदसदवक्तव्य इत्यैतैः
 सप्तभिः प्रकारैर्विज्ञातुं न शक्यन्ते, न च विज्ञातैः प्रयोजनमस्ति, भावना चैयम्—सन् जीव इति को वेत्ति ? किंवा तेन ज्ञातेन ?, असन्
 जीव इति को वेत्ति ? किंवा तेन ज्ञातेनेत्यादि, एवमजीवादिष्वपि प्रत्येकं सप्त विकल्पाः, नव सप्तकास्त्रिपष्टिः, असी चान्ये चत्वारस्त्रि-
 षष्टिमध्ये प्रक्षिप्यन्ते, तद्यथा—सती भावोत्पत्तिरिति को जानाति ? किंवाऽनया ज्ञातया ?, एवमसती सदसत्यवक्तव्या भावोत्पत्तिरिति
 को जानाति ? किंवाऽनया ज्ञातयेति, शेषविकल्पत्रयं तूत्पत्त्युत्तरकालं पदार्थाविववापेक्षमतोऽत्र न संभवतीति नोक्तम्, एतच्चतुष्टयप्रक्षे-
 पात्सप्तषष्टिर्भवति, तत्र सन् जीव इति को वेत्तीत्यस्यायमर्थो—न कस्याचिद्विशिष्टं ज्ञानमस्ति योऽतीन्द्रियान् जीवादीनवभोत्स्यते, न च
 तैर्ज्ञातैः किञ्चित्फलमस्ति, तथाहि—यदि नित्यः सर्वगतोऽमूर्तो ज्ञानादिगुणोपेत एतद्गुणव्यतिरिक्तो वा ततः कतमस्य पुरुषार्थस्य सिद्धि-

सयं सयं पसंसता, गरहंता परं वयं । जे उ तत्थ विउस्संति, संसारं ते विउस्सिसया ॥२३॥

‘स्वकं स्वकम्’ आत्मीयमात्मीयं दर्शनमभ्युपगतं ‘प्रशंसन्तो’ वर्णयन्तः समर्थयन्तो वा, तथा ‘गर्हमाणा’ निन्दन्तः परकीयां वाचं, तथाहि-साङ्ख्याः सर्वस्याविर्भावतिरोभाववादिनः सर्वं वस्तु क्षणिकं निरन्वयविनश्वरं चेत्येवंवादिनो बौद्धान् द्रूपयन्ति, तेऽपि नित्यस्य क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियाविरहात् साङ्ख्यान्, एवमन्येऽपि द्रष्टव्या इति । तदेवं ‘धे’ एकान्तवादिनः, तुरवधारणे भिन्नकमश्च, ‘तत्रैव’ तेऽन्वेवाऽऽत्मीयात्मीयेषु दर्शनेषु प्रशंसां कुर्वाणाः परवाचं च विगर्हमाणा ‘विद्वस्यंते’ विद्वांस इवाऽऽचरन्ति, तेषु वा विशेषेणोशन्ति-स्वशास्त्रविषये विशिष्टं युक्तित्रातं वदन्ति, ते चैवंवादिनः ‘संसारं’ चतुर्गतिभेदेन संसृतिरूपं विविधम्-अनेकप्रकारम् उत्-प्रावत्येन श्रिताः-संबद्धाः, तत्र वा संसारे उषिताः संसारान्तर्वर्तिनः सर्वदा भवन्तीत्यर्थः ॥२३॥ साम्प्रतं यदुक्तं निर्युक्तिकारेणोद्देशकार्थाधिकारे ‘कर्म चयं न गच्छति चतुर्विधं भिक्षुसमय’ इति, तदधिकृत्याह-

अहावरं पुरस्वायं, किरियावाइदरिसणं । कम्मचिंतापणट्ठाणं, संसारस्स पवड्डुणं ॥२४॥

‘अथे’ त्यानन्तरे, अज्ञानवादिमतानन्तरमिदमन्यत् ‘पुरा’ पूर्वम् ‘आख्यातं’ कथितं, किं पुनस्तदित्याह-‘क्रियावादिदर्शनं’ क्रियैव-चैत्यकर्मादिका प्रथानं मोक्षाङ्गमित्येवं वदितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनस्तेषां दर्शनम्-आगमः क्रियावादिदर्शनं, किंभूतास्ते क्रिया-वादिन इत्याह-कर्मणि-ज्ञानावरणादिके चिन्ता-पर्यालोचनं कर्मचिन्ता तस्याः प्रणष्टा-अपगताः कर्मचिन्ताप्रणष्टाः, यतस्ते अविज्ञाना-द्युपचितं चतुर्विधं कर्मबन्धं नेच्छन्ति अतः कर्मचिन्ताप्रणष्टाः, तेषां चेदं दर्शनं ‘दुःखस्कन्धस्य’ असातोदयपरम्पराया विवर्धनं भवति,

१ ता य पर वदि अ. १ २ उषिता-स्थिता आ. इ ! ३ ररपरिवं अ. ।

ज्ञानमिमांशयनमिति पाठः, ते एव प्रतिपद्यमानाः संसारस्य वृद्धिमेव कुर्वन्ति नोच्छेदमिति ॥२४॥ यथा च ते कर्मक्षिन्तातो नथा
नया दशयितुमाह—

जाण कापण्डणाडंठी, अबुहो ज च हिंसति । पुढो सवेर्देइ पर, अविद्यत्त सु सावज्ज ॥२५॥

यो हि 'अजन्त' प्रवणच्छन् प्राणिनो हिनस्ति, कार्येण चानाकुट्टी, 'कुट्ट छेदने' आकुट्टनमाकुट्टः स विषते यस्यासावाकुट्टी नाकु-
ट्टनाडंठी, इन्द्रक मरति—यो हि क्षोपावर्धनिमिषात् केवलं मनोव्यापारण प्राणिनो व्यापावपति, न च कार्येण प्राण्यवयवानो छेद-
नेमैर्नादिक व्यासरे इति न तस्यास्य, तस्य कर्मोपचयो न भवतीत्यर्थः, तथा 'अपुषः' अजानानः कायव्यापारमात्रेण य च हिन-
स्ति प्राणिनः अपि मनोव्यापारमावाचन कर्मोपचय इति, अनेन च श्लोकार्थेन यदुक्तं निर्युक्तिकता यथा—'चतुर्विध कर्म नोपवीयते
नीया-गन्त तन्मपद् यथा परिश्रोतृशिलमयिद्योपचित्वात्य मेन्द्रय साक्षादुपाच, श्रेयं त्वीर्यापयस्वमान्तिरमेन्द्रय चञ्चब्देनोपाचं, तत्रेण-
नानि तेन हननययो न भवति, तथा स्वमान्तिरमिति—स्वम एव लोकिकत्या स्वमान्तः सु विषते यस्य तत्स्वमान्तिरुक्तं, तदपि न
ह्यनराय, एता मय्ये मुञ्चिन्निपापां वृत्त्यभावनया कर्मणोऽपीति, अथ तदि तेषां कर्मोपचयो भवतीति?, उच्यते, यद्यतो हन्यमान-
तेन तस्यामी पाणो प्राणो व्यापाघने क्तो हिमा तत्र कर्मोपचयो भवतीति, एतामन्पत्तरामापेऽपि न हिमा, न च कर्मणया । अत्र च

१ इति म. ११ पठे म. ११ ११ इति म. ११ ११ इति म. ११ ११ इति म. ११ ११

पञ्चानां पदानां द्वात्रिंशद्भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथमभङ्गे हिंसकोऽपरेष्वेकत्रिंशत्स्वहिंसकः, तथा चोक्तम्—“प्राणी प्राणिज्ञानं, घातकचित्तं च तद्गता चेष्टा । प्राणैश्च विप्रयोगः पञ्चभिरापद्यते हिंसा ॥१॥” किमेकान्तेनैव परिज्ञोपचितादिना कर्मोपचयो न भवत्येव ? भवति काचिदव्यक्तमात्रेति दर्शयितुं श्लोकपञ्चार्थमाह—‘पुडो’त्ति तेन केवलमनोव्यापाररूपपरिज्ञोपचितेन केवलकायक्रियोत्थेन वाऽविज्ञोपचितेनेर्यापथेन स्वस्मान्तिकेन च चतुर्विधेनापि कर्मणा ‘स्पृष्ट’ इष्यच्छुप्तः संस्तत्कर्माऽसौ स्पर्शमात्रेणैव परमनुभवति, न तस्याधिको विपाकोऽस्ति, कुड्यापतितसिकतामुष्टिवत्स्पर्शान्तरमेव परिशटतीत्यर्थः, अत एव तस्य चयाभावोऽभिधीयते, न पुनरत्यन्ताभाव इति । एवं च कृत्वा तद् ‘अव्यक्तम्’ अपरिस्फुटं, खुरवधारणे, अव्यक्तमेव, स्पष्टविपाकानुभवाभावात्, तदेवमव्यक्तं सहावधेन—गर्हणेन वर्तते तत्परिज्ञोपचितादिकर्मेति ॥२५॥ ननु च यद्यनन्तरोक्तं चतुर्विधं कर्म नोपचयं याति कथं तर्हि कर्मोपचयो भवतीत्येतदाशङ्क्याह—

संतिमे तैः आयाना, जेहिं करिइ पावगं । अभिकर्म्मा य पेसा य, मणसा अणुजाणिया ॥२६॥

‘सन्ति’ विद्यन्ते अमूनि त्रीणि आदीयते—स्वीक्रियते अमीभिः कर्मेत्यादानानि, एतदेव दर्शयति—यैरादानैः ‘क्रियते’ विधीयते निष्पाद्यते ‘पापकं’ कल्मषं, तानि चामूनि, तद्यथा—‘अभिकर्म्ये’ति आभिमुख्येन बध्यं प्राणिनं क्रान्त्वा—तद्घाताभिमुखं चित्तं विधाय यत्र स्वत एव प्राणिनं व्यापादयति तदेकं कर्मादानं, तथाऽपरं च प्राणिघाताय प्रेष्यं समादिश्य यत्प्राणिव्यापादनं तद्वितीयं कर्मादानमिति, तथाऽपरं व्यापादयन्तं मनसाऽनुजानीत इत्येतत्तृतीयं कर्मादानं, परिज्ञोपचितादस्यायं भेदः—तत्र केवलं मनसा चिन्तनमिह

त्परण व्यापापमाने प्राप्तिन्यनुमोदनमिति ॥२६॥ तद्वत् यत्र स्वय कृत्कारितानुमतयः प्राणिषावे क्रियमाणे विद्यन्ते क्लिष्टाध्यवसा-
यस्य प्राणानिपातत्र तत्रैव कर्मोपघयो नान्यत्रति दर्शयितुमाह—

पृते उ तउ आयाणा, जेहिं कीरैइ पावंग । एव भावविसोहीए, निव्वाणमभिगच्छइ ॥२७॥

तुरधारण, 'पतान्यत्र' पूर्वोक्तानि ग्रीषि व्यस्तानि समस्तानि वा आदानानि यैर्दुष्टाध्यवसायसन्वयेषुः पापक कर्मोपघीयत इति,
एव च स्थिते यत्र कृत्कारितानुमतय' प्राणिव्यपरोपण्य प्रति न विद्यन्ते तथा 'भावविस्तृत्वा' अरक्तद्विष्टदुष्टा प्रवर्तमानस्य सत्यपि
प्राणानिपात कत्रलेन मनसा कायेन वा मनोऽभिसंधिरितिनोमयेन वा विस्तृदुष्टेन कर्मोपचया, तदमावाच 'निर्वाण' सर्वद्वन्द्वोपर
निव्वमावत् 'अभिगच्छति' आमिसुस्येन प्राप्नोतीति ॥२७॥ भावस्तृत्वा प्रवर्तमानस्य कर्मबन्धो न भवतीत्यत्रार्थे दृष्टान्तमाह—

युत्त पिया समारम, आहारेज्ज असजप् । सुजमाणो य मेहवी, कम्मणा नोवल्लिप्पइ ॥२८॥

'युत्त' अस्य 'पिया' जनकः 'समारम्य' व्यापाप आहारार्थं कस्याश्चिषयाविधायामापदि तदुदरणार्थमरक्तद्विष्टः 'असंयतो'
गृहमन्तरिपन्नित सुजानोऽपि यदुष्टसापिदुष्टार्थत्वादिति, तथा 'मेवाव्यपि' संयतोऽपीत्यर्थः, तदेवं गृहस्यो मिश्रुर्वा शुद्धाश्रयः
पिन्दिनापपि 'कर्मणा' पापेन 'नोपलिप्यत' नाश्लिष्यत इति, यथा चात्र पितुः पुत्र व्यापापयतस्तत्रारक्तद्विष्टमनसः कर्मबन्धो न भवति,
तथाऽप्यव्याप्यरक्तद्विष्टान्त'धरणस्य प्राणिवत् सत्यपि न कर्मबन्धो भवतीति ॥२८॥ साम्प्रतमेतदुत्तरुणायामाह—

१ २२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

मणसा जे पउस्संति, चित्तं तेसिं ण विज्जइ । अणवज्जमतहं तेसिं, ण ते संबुडचारिणो ॥२९॥

इच्चेयाहि य दिट्ठीहिं, सातागारवणिस्सिया । संरणंति मन्नमाणा, सेवंती पावंगं जणा ॥३०॥

जहा अस्साविणिं णावं, जाइअंधो दुरूहिया । इच्छई पारमांगंतुं, अंतरा य विसयिई ॥३१॥

एवं तु समणा एगे, मिच्छदिट्ठी अणारिया । संसारपाकंखी ते, संसारं अणुपरियिट्ठंति ॥३२॥

(गाथाग्रं ॥५९॥) चिबेसि । इति प्रथमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः ॥

ये हि कुतश्चिन्मिच्चात् 'मनसा' अन्तःकरणेन 'प्रादुष्यन्ति' प्रद्वेषमुपयान्ति 'तेषां' वधपरिणतानां शुद्धं चित्तं न विद्यते, तदेवं यत्तैरभिहितं—यथा केवलमनःप्रद्वेषेऽपि 'अनवद्यं' कर्मोपचयाभाव इति, तत् तेषाम् 'अतथ्यम्' असदर्थभिधायित्वं, यतो न ते संवृतचारिणो, मनसोऽशुद्धत्वात्, तथाहि—कर्मोपचये कर्तव्ये मन एव प्रधानं कारणं, यतस्तैरपि मनोरहितकेवलकायव्यापारे कर्मोपचयाभावोऽभिहितः, ततश्च यत् यस्मिन् सति भवत्यसति तु न भवति तत्तस्य प्रधानं कारणमिति, ननु तस्यापि कायचेष्टारहितस्याकारणत्वमुक्तं, सत्यमुक्तम्, अयुक्तं त्वक्तं, यतो भवतैव 'एवं भावशुद्ध्या निर्वाणमभिगच्छती'ति भणता मनस एवैकस्य प्राधान्यमभ्यधायि,

१ न विज्जती अ न विज्जई आ । २ वज्जं अतह अ आ । ३ याहि अ आ । ४ सातागारव णिस्सिया आ. । ५ सरणं अ. । ६ पावय अ । ७ जह आस्साविणिं नाव अ जहा आस्साविणिं णाव आ । ८ जातिं अ । ९ दुरूहिया आ. । १० इच्छेज्ज अ. इच्छाई य आ । ११ गत् अ । १२ विसीयति अ. विसीयइ आ. । १३ वितिउ उदेसउ सम्मत्तो ॥छ॥ अ प्रथमस्य द्वितीय ॥छ॥ आ ।

तथाऽन्यदप्यमिहितं—“चित्तमेव हि संसारो, एगादिच्छेद्यवासितम् । तदेव तैर्विनिर्मुक्तं, भवान्त इति कथ्यते ॥१॥” तथाऽन्यैरप्यभि-
 दिन—“मनिविमय ! नमस्ते यत्समत्वेऽपि पुमां, परिणमसि क्षुमाभिः कल्मषाभिसिस्त्वमेव । नरकनगरवल्गुं प्रस्थिताः कष्टमेकं, उपधि
 नानुमन्नतया ग्रयसंभेदिनोऽन्ये ॥१॥” तदेव भवदभ्युपगमेनैव छिन्मनोव्यापारः कर्मबन्धायेत्युक्तं भवति, तवेर्यापेक्षेऽपि यद्यनुपयुक्तो
 यानि तत्रोऽनुपपुच्छन्त छिन्चित्तनेति कर्मबन्धो भवत्येव, अथोपयुक्तो याति ततोऽप्रमत्त्वात्पक्षेण, तथा चोक्तम्—“उद्यालियंमि
 पाण हरियामिमिम्म मद्मद्दृष्ट्वा । वावञ्जञ्ज कूलिगी मरुत्त तजोगमासञ्ज ॥१॥ ये य तस्स तन्निमिषो बन्धो सुदुमोऽवि वेसिओ समए ।
 अन्नरओ उ पयोगेण मज्जमावेष मी जम्भा ॥२॥” स्वप्नान्तिष्ठेऽप्यदृष्टचित्तसङ्गावादीपक्षेणो भवत्येव, स च भवताऽप्यभ्युगत एव ‘अ
 प्यस्तनमावप’मित्यनन्तरि । तदेवं मनसोऽपि छिद्यस्यैव व्यापारेण चसङ्गावात् यदुक्तं भवताः प्राणी प्राणिज्ञान’मित्यादि तत्सर्वं पृथक्
 इति, यदप्युक्तं—‘पुत्र पिता ममारम्भ’त्यादि तदप्यनालोचिताभिधानं, यतो मारयामीत्येव यावन्न चित्तपरिणामोऽभूत्सावन्न कश्चिद्याया-
 इत्यति, एवंमूलचित्तपरिणतत्र रूपमसंछिद्यता, चित्तसंछिद्ये चावश्यभावी कर्मबन्ध इत्युभयोस्संवादोऽत्रेति । यदपि च तैः कश्चिदुच्यते—
 यथा ‘यव्यापादितपिञ्जितमधुचे पद्मस्ताऽऽकृष्टाङ्गादाहाभाववन्न दोष’ इति, तदपि उन्मत्तप्रलपितवदनाकर्षणीय, यतः परव्यापादिते-
 पिञ्जितमधुचेऽनुमतिरग्रनिहता, तन्मयाय कर्मबन्ध इति, तथा घान्थैरप्यमिहितम्—“अनुमन्ता विद्मसिता, संहर्ता क्रयधिक्रयी । संस्वर्वा
 पोतमोन्ना य, पातद्व्याट घान्महा ॥१॥” यद्य कृतकारितानुमितिरूपमादानत्रयं तैरमिहितं तदनेन्द्रमत्तत्वास्त्वादनमेव तैरकारीरिति ।

१२ । उच्यते तदेव तैर्विनिर्मुक्तं भवान्त इति कथ्यते ॥१॥ तथाऽन्यैरप्यभि-
 दिन—“मनिविमय ! नमस्ते यत्समत्वेऽपि पुमां, परिणमसि क्षुमाभिः कल्मषाभिसिस्त्वमेव । नरकनगरवल्गुं प्रस्थिताः कष्टमेकं, उपधि
 नानुमन्नतया ग्रयसंभेदिनोऽन्ये ॥१॥” तदेव भवदभ्युपगमेनैव छिन्मनोव्यापारः कर्मबन्धायेत्युक्तं भवति, तवेर्यापेक्षेऽपि यद्यनुपयुक्तो
 यानि तत्रोऽनुपपुच्छन्त छिन्चित्तनेति कर्मबन्धो भवत्येव, अथोपयुक्तो याति ततोऽप्रमत्त्वात्पक्षेण, तथा चोक्तम्—“उद्यालियंमि
 पाण हरियामिमिम्म मद्मद्दृष्ट्वा । वावञ्जञ्ज कूलिगी मरुत्त तजोगमासञ्ज ॥१॥ ये य तस्स तन्निमिषो बन्धो सुदुमोऽवि वेसिओ समए ।
 अन्नरओ उ पयोगेण मज्जमावेष मी जम्भा ॥२॥” स्वप्नान्तिष्ठेऽप्यदृष्टचित्तसङ्गावादीपक्षेणो भवत्येव, स च भवताऽप्यभ्युगत एव ‘अ
 प्यस्तनमावप’मित्यनन्तरि । तदेवं मनसोऽपि छिद्यस्यैव व्यापारेण चसङ्गावात् यदुक्तं भवताः प्राणी प्राणिज्ञान’मित्यादि तत्सर्वं पृथक्
 इति, यदप्युक्तं—‘पुत्र पिता ममारम्भ’त्यादि तदप्यनालोचिताभिधानं, यतो मारयामीत्येव यावन्न चित्तपरिणामोऽभूत्सावन्न कश्चिद्याया-
 इत्यति, एवंमूलचित्तपरिणतत्र रूपमसंछिद्यता, चित्तसंछिद्ये चावश्यभावी कर्मबन्ध इत्युभयोस्संवादोऽत्रेति । यदपि च तैः कश्चिदुच्यते—
 यथा ‘यव्यापादितपिञ्जितमधुचे पद्मस्ताऽऽकृष्टाङ्गादाहाभाववन्न दोष’ इति, तदपि उन्मत्तप्रलपितवदनाकर्षणीय, यतः परव्यापादिते-
 पिञ्जितमधुचेऽनुमतिरग्रनिहता, तन्मयाय कर्मबन्ध इति, तथा घान्थैरप्यमिहितम्—“अनुमन्ता विद्मसिता, संहर्ता क्रयधिक्रयी । संस्वर्वा
 पोतमोन्ना य, पातद्व्याट घान्महा ॥१॥” यद्य कृतकारितानुमितिरूपमादानत्रयं तैरमिहितं तदनेन्द्रमत्तत्वास्त्वादनमेव तैरकारीरिति ।

तदेवं कर्मचतुष्टयं नोपचयं यातीत्येवं तदभिधानाः कर्मचिन्तातो नष्टा इति सुप्रतिष्ठितमिदमिति ॥२९॥ अधुनैतेषां क्रियावादिनामन-
 र्थपरम्परां दर्शयितुमाह—‘इत्येताभिः’ पूर्वोक्ताभिश्चतुर्विधं कर्म नोपचयं यातीति ‘दृष्टिभिः’ अभ्युपगमैस्ते वादिनः ‘सातगौरवनिः-
 श्रिताः’ सुसङ्गीलतायामासक्ता यत्किञ्चनकारिणो यथालब्धभोजिनश्च संसारोद्धरणसमर्थ ‘शरणम्’ इदमस्मदीयं दर्शनम् ‘इति’ एवं मन्य-
 माना विपरीतानुष्ठानतया ‘सेवन्ते’ कुर्वन्ते ‘पापम्’ अवद्यम्, एवं व्रतिनोऽपि सन्तो जना इव जनाः प्राकृतपुरुषसदृशा इत्यर्थः ॥३०॥
 अस्यैवार्थस्योपदर्शकं दृष्टान्तमाह—आसमन्तत्स्रवति तच्छीला वा आस्राविणी सच्छिद्रेत्यर्थः, तां तथाभूतां नावं यथा जात्यन्धः
 समारूढ्य ‘पार’ तटम् ‘आगन्तुं’ प्राप्तुमिच्छत्यसौ, तस्याश्चास्राविणीत्वेनोदकच्छुतत्वात् ‘अन्तराले’ जलमध्ये एव ‘विषीदति’ वारिणि
 निमज्जति तत्रैव च पञ्चत्वमुपयातीति ॥३१॥ साम्प्रतं दार्ष्टान्तिकयोजनार्थमाह—‘एव’मिति यथाऽन्धः सच्छिद्रां नावं समारूढः पार-
 गमनाय नालं तथा श्रमणा एके शाक्यादयो मिथ्या—विपरीता दृष्टियेषां ते मिथ्यादृष्टयः तथा पिशिताशनानुमतेरनार्याः स्वदर्शनानु-
 रागेण ‘संसारपारकाङ्क्षिणो’ मोक्षाभिलाषुका अपि सन्तस्ते चतुर्विधकर्मचयानभ्युपगमेनानिपुणत्वाच्छासनस्य ‘संसारमेव’ चतुर्गतिसं-
 सरणरूपम् ‘अनुपर्यटन्ति’ भूयोभूयस्तत्रैव जन्मजरामरणदौर्गत्यादिक्लेशमनुभवन्तोऽनन्तमपि कालमासते, न विवक्षितमोक्षसुखमाप्नुवन्ति,
 इति त्रवीमीति पूर्ववदिति ॥३२॥ इति ब्रह्मकृताङ्गे समयारख्याध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

१ जहा आस्राविणीमित्यादि आसमं भा. इ. १ २ श्रवति वा. इ. ३ श्चिद्राया नावि वा. इ. १

तथाऽन्यत्पर्यभिहितं—“चिपमेव हि संसारो, रागादिक्लेशवासितम् । तदेव तैर्विनिर्मुक्तं, भवान्त इति कथ्यते ॥१॥” तथाऽन्यैरप्यभि-
 दितं—“मनिचिपव ! नयस्त यत्समत्वेऽपि पुमां, परिष्मसि ह्युमांश्रिः कल्मषादिस्त्वमेव । नरकनगरवर्त्म प्रस्थिताः कष्टमेके, उपचि-
 तान्ति श्लोऽनुदपुक्तान् विष्णुचिपनेति कश्मषो मवत्येष, अयोपपुक्तो षाति ततोऽप्रमत्तत्वादन्वयक एव, तथा घोक्तम्—“उर्बाडियमि-
 त्तनरञ्जो उ पयोगेण मय्यभावच मो त्रय्या ॥२॥” स्वामन्तिकेऽप्यष्टदक्षितसद्भावादीपद्वन्द्वो मयत्येव, स च भवताऽप्यभ्युगत एव ‘अ-
 प्तन्ति, यदप्युक्तं—‘पुत्र पित्रा ममारम्ये’ स्यादि तदप्यनालोचितामिधानं, यतो मारयामीत्येवं यावन्न चिपपरिणामोऽभूत्तावन्न कश्चिद्याया
 एव ‘पारव्यारादिगवित्रिमयये पाइस्ताऽऽकृष्टाद्गाराद्दामावयय दोष’ इति, त्वयि तन्मसप्रलपितपदनाकर्णनीर्यं, यदपि च तैः कश्चिदुच्यते—
 निव्रित्तमयचेऽनुमतिप्रतिज्ञाना, तम्याय कर्मपच इति, तथा शान्तरप्यभिहितम्—“अनुमन्ता पिश्रसिता, संहर्ता क्रयधिकृपी । संस्कर्ता
 शोऽनोन्ता च, शान्त्यपाट प्राप्तः ॥३॥” एष कृतकारितानुमतिकृत्यमादानत्रयै रैरभिहितं तदनेन्द्रमत्तत्रास्यापनेमेव तैरकारीति ।

१ १ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

अस्य चानन्तरसूत्रेण सहायं संबन्ध—इहानन्तरोद्देशकपर्यन्तसूत्रेऽभिहितम्, 'एवं तु श्रमणा एके' इत्यादि, तदिहापि संबध्यते, एके श्रमणा यत्किञ्चित्पूतिकृतं भुञ्जानाः संसारं पर्यटन्तीति, परम्परसूत्रे त्वभिहितं 'बुद्धिञ्ज' इत्यादि, यत्किञ्चित्पूतिकृतं तद्बुध्येतेति, एवमन्यैरपि सूत्रैरुत्प्रेक्ष्य संबन्धो योज्यः । अधुना सूत्रार्थः प्रतीयते—'यत्किञ्चि'दिति आहारजातं स्तोत्रमपि आस्तां तावत्प्रभृतं, तदपि 'पूतिकृतम्' आधाकर्मादिसिक्थेनाप्युपसृष्टम्, आस्तां तावदाधाकर्म, तदपि न स्वयंकृतम्, अपि तु 'श्रद्धावता' अन्येन भक्तिम-
 ताऽपरान् आगन्तुकानुद्दिश्य 'ईहितं' चेष्टितं निष्पादितं, तच्च सहस्रान्तरितमपि यो 'भुञ्जीत' अम्यवहरेदसौ 'द्विपक्षं' गृहस्थपक्षं प्रत्र-
 जितपक्षं चाऽऽसेवते, एतदुक्तं भवति—एवंभूतमपि परकृतमपरागन्तुकयत्यर्थं निष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रान्तरितस्यापि योऽ-
 वयस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं भुञ्जानस्य द्विपक्षसेवनमापद्यते, किं पुनः य एते शाक्यादयः स्वयमेत सकलमाहारजातं निष्पाद्य स्वयमेव
 चोपभुञ्जते ? , ते च सुतरां द्विपक्षसेविनो भवन्तीत्यर्थः, यदिवा—'द्विपक्ष'मिति ईर्यापथः सांपरायिक च, अथवा—पूर्ववद्वा निकाचि-
 ताद्यवस्थाः कर्मप्रकृतीर्नयत्यपूर्वाश्चादत्ते, तथा चागमः—'आर्हाकम्मं णं भुञ्जमाणे समणे कइ कम्मपयडीओ बंधइ ? , गोयमा ! अट्ट-
 कम्मपयडीओ बंधइ, सिढिलंबंधणबद्धाओ धणियबंधणबद्धाओ करेइ, चियाओ करेइ, उवचियाओ करेइ, हेस्सठ्ठिइयाओ दीहठ्ठिइयाओ
 करेइ' इत्यादि । ततश्चैवं शाक्यादयः परतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेवाऽऽसेवन्त इति सूत्रार्थः ॥१॥ इदानीमे-
 तेषां सुखैषिणामाधाकर्मभोजिनां कटुकविपाकाविर्भावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—'तमेव' आधाकर्मोपभोगदोषम् 'अजानाना' विप-

सा १ आधाकर्म भुञ्जान श्रमण. कति कर्मप्रकृतीर्वच्चाति ? गौतम ! अष्टकर्मप्रकृतीर्वच्चाति, शिथिलबन्धनवद्धा गाढबन्धनवद्धाः करोति, चिता. करोति उपचिताः
 करोति, ह्रस्वकालस्थितिका दीर्घकालस्थितिकाः करोति । २ °बद्धाउ आ. °बद्धातो इ. । ३ करेति आ इ. । ४ दस्सट्ठियाओ इ । ५ °ट्ठिइउ आ. ट्ठिइओ इ. ।

अथ प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

द्वितीयोद्देशकानन्तरं तृतीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसंभवाः—अध्ययनार्थाधिकारः स्वसमयपरसमयग्रहरूपयेति, तत्रोद्देशक-
द्रव्य स्वपरसमयप्ररूपणा कृत्वा अत्रापि संव क्रियते, अथवाऽऽद्ययोरुद्देशकयोः कुर्यादयः प्रतिपादितास्त्वोपायः तदिहापि तेषामाचार-
दोष प्रदर्शयन् इत्यनेन संव घेनायातस्यास्योद्देशकस्य पक्षार्थयुयोगाद्वाराणि व्यावर्ण्यस्खलित्वाविगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेवम्—

ज किञ्चि उं पूरकड, संवृत्तिमागतुंमीहिय । संवृत्ततरिय मुजे, तुपक्ख चैव 'सेवइ ॥१॥

तमेव अविंयाणता, विंसंसति अकोविया । मच्छा वेसालिया चैव, उदगस्संऽमियागमे ॥२॥

उदगेस्त पभावेण, सुक्क 'सिग्घ तमिति उ । त्केहि य क्केहि य, आमिसस्येहि^{१२} ते बुद्धी ॥३॥

एव तु समणा एगे, तट्टमाणसुहेसिणो । मच्छा वेसालिया चैव, धातमेस्सति णत्तसो ॥४॥

१ सिद्धो ऋ. सिद्धे इ. १२ षट्ठी. गट्ठी ऋ. १३ तु एहिणं ऋ. १४ गहलं ऋ. इ. १५ ऐस्सी ऋ. ऐस्सी इ. १६ ऋ. १७ ममि ऋ. इ. १

२ त्रिय ऋ. १६ सस्यव ऋ. गस्यव इ. १७ सुगडं ऋ. १९ सिग्घस्येमेपित्तं ऋ. सिग्घस्य सिग्घस्ये इ. १२ इि ऋ. १३ एत्तमेतं ऋ. इत्तमेतं इ. १

अस्य चानन्तरसूत्रेण सहायं संबन्ध—इहानन्तरोद्देशकपर्यन्तसूत्रेऽभिहितम्, 'एवं तु श्रमणा एके' इत्यादि, तदिहापि संबध्यते, एके श्रमणा यत्किञ्चित्पूतिकृतं भुञ्जानाः संसारं पर्यटन्तीति, परम्परसूत्रे त्वभिहितं 'भुञ्जिञ्ज' इत्यादि, यत्किञ्चित्पूतिकृतं तद्बुद्ध्येतिति, एवमन्यैरपि सूत्रैरुत्प्रेक्ष्य संबन्धो योज्यः । अधुना सूत्रार्थः प्रतीयते—'यत्किञ्चि'दिति आहारजातं स्तोत्रमपि आस्तां तावत्प्रभूतं, तदपि 'पूतिकृतम्' आधाकर्मादिसिक्थेनाप्युपसृष्टम्, आस्तां तावदाधाकर्म, तदपि न स्वयंकृतम्, अपि तु 'श्रद्धावता' अन्येन भक्तिम-
 ताऽपरान् आगन्तुकानुद्दिश्य 'ईहितं' चेष्टितं निष्पादितं, तच्च सहस्रान्तरितमपि यो 'भुञ्जीत' अभ्यवहरेदसौ 'द्विपक्षं' गृहस्थपक्षं प्रव्र-
 जितपक्षं चाऽऽसेवते, एतदुक्तं भवति—एवंभूतमपि परकृतमपरागन्तुकयत्यर्थं निष्पादितं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रान्तरितस्यापि योऽ-
 वयवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं भुञ्जानस्य द्विपक्षसेवनमापद्यते, किं पुनः य एते शाक्यादयः स्वयमेत सकलमाहारजातं निष्पाद्य स्वयमेव
 चोपभुञ्जते ? , ते च सुतरां द्विपक्षसेविनो भवन्तीत्यर्थः, यद्विवा—'द्विपक्ष'मिति ईर्यापथः सांपरायिकं च, अथवा—पूर्ववद्वा निकाचि-
 ताधवस्थाः कर्मप्रकृतीर्नियत्यपूर्वाश्चादत्ते, तथा चागमः—'आहाकर्मं णं भुञ्जमाणे समणे कइ कम्मपयडीओ वंधइ ? , गोयमा ! अठ-
 कम्मपयडीओ वंधइ, सिढिलंबंधणवद्वाओ धणियबंधणवद्वाओ करेइ, चियाओ करेइ, उवचियाओ करेइ, हेस्सठ्ठियाओ दीहठ्ठियाओ
 करेइ' इत्यादि । ततश्चैवं शाक्यादयः परतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा आधाकर्म भुञ्जाना द्विपक्षमेवाऽऽसेवन्त इति सूत्रार्थः ॥१॥ इदानीमे-
 तेषां सुखपिणामाधाकर्मभोजिनां कटुकविपाकाविर्भविनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह—'तमेव' आधाकर्मोपभोगदोषम् 'अजानाना' त्रिप-

सा १ आधाकर्म भुञ्जान श्रमण. कति कर्मप्रकृतीर्नञ्जाति ? गौतम ! अष्टकर्मप्रकृतीर्नञ्जाति, सिधिलम्बन्धनवद्वा गाडम्बन्धनम्. करोति, निता करोति उपन्तिता.
 करोति, हस्वक्वलस्थितिका दीर्घकालस्थितिकाः करोति । २ °वद्वाउ वा. °वद्धतो इ. । ३ करोति आ. इ । ४ दस्मट्ठियाओ इ. । ५ °द्विरउ आ. द्विरुओ इ. ।

1—अष्टप्रकारकर्मण्यो यवकोटिभिरपि दुर्मोक्षः चतुर्गतिसंसारो वा तस्मिन्कोविदा, कथमेव कर्मण्यो भवति ? कथं वा न भवति ?
 केन बोधोपायेनायं संसारार्णवस्वीर्यते इत्यत्राकुञ्चला, तस्मिन्नेव संसारोदरे कर्मपाशावपाशिता दुःखिनो भवन्तीति । अत्र दृष्टान्तमाह—यथा
 'मत्स्याः' पुरोमाणो विशालः—समुद्रस्तत्र मवा वैशालिका विशालास्यविशिष्टज्वालुवा वा वैशालिका विशाला एव (वा) वैशालि-
 काः—दृष्ट्वाच्छरीरास्ते एवभूता महामत्स्या 'उदकस्याम्यागमे' समुद्रवेला(यामागता)यां सत्यां प्रचलमरुद्रेगोद्वृत्तौमुक्कळोलमालाऽपनुभाः
 सन्त उदकस्य प्रभावेन नदीमुखमागताः पुनर्वेलाऽगमे तस्मिन्दुदके शुष्के वेगेनैवापाते सति दृष्ट्वाच्छरीरस्य तस्मिन्नेव पुनीमुखे विलपा
 अबसीदन्त आमिप्रध्नुमिर्दङ्कैः कश्चिदपि पश्चिदिशैरन्यत्र मासवसायिभिर्मत्स्यपन्थादिभिर्षीवन्त एव विलुप्यमाना महान्त दुःखसमुद्र्या
 तमनुभवन्तः अद्वरणा 'घात' विनाश्च 'यान्ति' ग्राह्यवन्ति, तुरवधारणे, प्राणामावादिनाद्यमेव यान्तीति श्लोकद्वयार्थः ॥२-३॥ एवं दृष्ट्वा
 न्तमुपदर्श्य दार्शनिक योजयितुमाह—यथैतेऽन्तरोक्ता मत्स्यास्तथा 'श्रमणा' श्राम्यन्तीति श्रमणा 'एकं श्राक्यपाशुपतादय' स्वपू-
 ष्या वा, किंभूतास्ते इति दर्शयति—वर्षमानमेव सुखम् आधाकर्मोपमोगबनितमेपितुं शीलं येषां ते वर्तमानसुखेपिणाः, समुद्रवायसवत्
 तत्कालावाप्तसुखवासकचेतसोऽनालोचिताधाकर्मोपमोगजनितविकदुकदुःखौषानुभववा वैशालिकमत्स्या इव 'घात' विनाश्चम् 'एष्यन्ति'
 अनुमविष्यन्ति' अनन्तश्च' अरहद्दुषटीन्यायेन भूयो भूय' संसारोदन्वति निमग्नोन्मग्नान् कुर्वाणा न ते संसाराम्भोधेः पारगामिनो
 भविष्यन्तीत्यर्थः ॥४॥ साम्प्रथमपराङ्गामिमवोपप्रदर्शनायाह—

इणमश्न तु अन्नाण, इहमेगेसि आहिय । देवउत्ते अय लोए, दमउत्तेति आवरे ॥५॥

ईसरेण कडे लोए, पहार्णाइ तहावरे । जीवाजीविसमाउत्ते, सुहदुक्खसमन्निए ॥६॥
सयंभुणा कडे लोए, इति बुत्तं महेसिणा । मारेण संथुया माया, तेण लोए असासए ॥७॥

‘इद’मिति वक्ष्यमाणं, तुशब्दः पूर्वभ्यो विशेषणार्थः, ‘अज्ञान’मिति मोहविजृम्भणम्—‘इह’ अस्मिन् लोके एकेषां सर्वेषाम् ‘आख्या-
तम्’ अभिप्रायः, किं पुनस्तदाख्यातमिति ? तदाह—देवेनोसो देवोसः, कर्षकेणेव वीजवपनं कृत्वा निष्पादितोऽयं लोक इत्यर्थः, देवैर्वा
गुप्तो-रक्षितो देवगुप्तो देवगुप्तो वेत्येवमादिकमज्ञानमिति, तथा ब्रह्मणा उप्तो ब्रह्मोसोऽयं लोक इत्यपरे एवं व्यवस्थिताः, तथाहि तेपा-
मयमभ्युपगमः—ब्रह्मा जगत्पितामहः, स चैक एव जगदादावासीत्तेन च प्रजापतयः सृष्टाः तैश्च क्रमेणैतत्सकलं जगदिति ॥५॥ तथेश्व-
रेण कृतोऽयं लोकः, एवमेके ईश्वरकारणिका अभिदधति, प्रमाणयन्ति च ते—सर्वमिदं विमत्यधिकरणभावापन्नं तनुभुवनकरणादिकं
धर्मित्वेनोपादीयते, बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति साध्यो धर्मः, संस्थानविशेषवत्त्वादिति हेतुः, यथा घटादिरिति दृष्टान्तोऽयं, यद्यत्संस्थान-
विशेषवत्त्वं बुद्धिमत्कारणपूर्वकं दृष्टं, यथा देवकुलकूपादीनि, संस्थानविशेषवच्च मकराकरनदीधराधराशरीरकरणादिकं विवादगोचरापन्न-
मिति, तस्माद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकं, यश्च समस्तस्यास्य जगतः कर्ता स सामान्यपुरुषो न भवतीत्यसावीश्वर इति, तथा सर्वमिदं तनुभुवनक-
रणदिकं धर्मित्वेनोपादीयते, बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति साध्यो धर्मः, कार्यत्वाद् घटादिवत्, तथा स्थित्वा प्रवृत्तेर्वा, वास्यादिवदिति ।
इति पूर्वोक्तं ततोऽहंकारः तस्माच्च गणः षोडशकः तस्मादपि षोडशकात्पञ्चम्यः पञ्च भूतानी’त्यादिकया प्रक्रियया सृष्टिर्भवतीति, यदिवा

—आदिप्रणाल्यमावादिकं गृह्यते, तत्रात्रायमर्थ—स्वभावेन कृतो लोक, कष्टफादितैस्सपषत्, तथाऽप्ये नियतिकृतो लोको मयूराङ्गरुह
 वदित्यादिभिः स्वरणैः कृतोऽप्य लोको 'जीवाजीवसमायुक्तो' जीवैः—उपयोगलक्षणैः तथा अजीवैः—धर्माधर्माकाष्ठपुद्गलादिकैः समन्वितः
 समुद्रघराघरादिक इति, पुनरपि लोकं विशेषयितुमाह—'सुखम्' आनन्दरूपं 'दुःखम्' असातोष्यरूपमिति, ताभ्यां समन्वितो—युक्त इति
 ॥६॥ किञ्च—'सयसृणा' इत्यादि, स्वयं भवतीति स्वयम्भूः—विष्णुरन्यो वा, स वैक एषादावभूत्, तत्रैककी रमते, द्वितीयमिष्टवान्, तच्चि
 न्तानन्तमेव द्वितीया शक्तिः समुत्पन्ना, तदनन्तमेव जगत्सृष्टिरभूत् 'इति' एवं महर्षिणा 'उक्तम्' अभिहितम्, एवंवादिनो लोकस्य
 स्वरारमभ्युपगतवन्तः । अपि च 'तेन' स्वयसृवा लोक निष्पायातिभारमपाद्यमाख्यो भारयतीति भारो व्यधायि, तेन मारेण 'संस्तुता'
 कृता प्रसाधिता माया, तथा च मायया लोक म्रियन्ते, न च परमार्थतो जीवस्योपयोगलक्षणस्य व्यापधिरस्ति, अतो मायेया यथाऽयं
 सृत्', तथा चाप्य लोकः 'अशाश्वतः' अनित्यो विनाशीति गम्यते ॥७॥ अपि च—

माहृणा समणा एगे, आह अहकन्दे जगे । असो तत्तमकासी य, अयाणंता सुसं वेदे ॥८॥

'ब्राह्मणा' विगृह्यातया 'भ्रमणाः' त्रिदण्डिप्रभृतयः 'एके' केषुन पौराणिका न सर्वे, एवम् 'आहुः' उक्तवन्तो, वदन्ति च यथा—
 जगदेतधराधरमण्डेन कृतमण्डकृतं अण्डाजातमित्यर्थः, तथाहि ते वदन्ति—यदा न किञ्चिदपि वस्त्वासीत्—पदार्थशून्योऽय संसारः तदा
 ब्रह्माऽप्यण्डमसृजत्, तस्माच्च क्रमेण ब्रह्मात्पञ्चाधृद्विषामाश्वपगतादृष्यापोधिमागोऽभूत्, तन्मध्य च सर्वाः प्रकृतयोऽभूवन्, एव प्रथि
 व्यंतेजोषाध्याकाशसमुद्रतरित्पर्वतमकराकरनिवेशादिसंस्थितिरभूदिति, तथा चोक्तम्—“आसीदिद तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । अप्रतर्क्य

मविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥१॥” एवंभूते चास्मिन् जगति ‘असौ’ ब्रह्मा, तस्य भावस्तत्त्वं—पदार्थजातं तदण्डादिप्रक्रमेण ‘अकार्षीत्’ कृत-
वानिति । ते च ब्राह्मणादयः परमार्थमजानानाः सन्तो मृषा वदन्त एवं वदन्ति—अन्यथा च स्थितं तत्त्वमन्यथा प्रतिपादयन्तीत्यर्थः ॥८॥
अधुनैतेषां देवोक्तादिजगद्वादिनामुत्तरदानायाह—

सर्वाहं परियाएहिं, लोयं ब्रूया कडेति^१ य । तत्तं ते^२ ण विजाणंति, ण विणासी कयाइवि ॥९॥

‘स्वकैः’ स्वकीयैः ‘पर्यायैः’ अभिप्रार्यैर्युक्तिविशेषैः अयं लोकः कृत इत्येवम् ‘अब्रुवन्’ अभिहितवन्तः, तद्यथा—देवोक्तो ब्रह्मोक्त ईश्वर-
कृतः प्रधानादिनिष्पादितः स्वयम्भुवा व्यधायि तन्निष्पादितमायया म्रियते तथाऽण्डजश्चायं लोक इत्यादि, स्वकीयाभिरुपपत्तिभिः प्रति-
पादयन्ति—यथाऽस्मदुक्तमेव सत्यं नान्यदिति, ते चैवंवादिनो वादिनः सर्वेऽपि ‘तत्त्वं’ परमार्थं यथावस्थितलोकस्वभावं ‘नाभि (न वि)
जानन्ति’ न सम्यक् विवेचयन्ति, यथाऽयं लोको द्रव्यार्थतया न विनाशीति—निर्मूलतः कदाचन, न चायमादित आरभ्य केनचित् क्रियते,
अपि त्वयं लोकोऽभूद्भवति भविष्यति च, तथाहि—यत्तावदुक्तं यथा ‘देवोक्तोऽयं लोक’ इति, तदसंगतम्, यतो देवोक्तत्वे लोकस्य न किञ्चि-
त्तथाविधं प्रमाणमस्ति, न चाप्रमाणकमुच्यमानं विद्वज्जनमनांसि ग्रीणयति, अपि च—किमसौ देव उत्पन्नोऽनुत्पन्नो वा लोकं सृजेत् ?, न
तावदनुत्पन्नस्तस्य खरविपाणस्येवासत्त्वात्करणाभावः, अथोत्पन्नः सृजेत्तत्किं स्वतोऽन्यतो वा ?, यदि स्वत एवोत्पन्नस्तथा सति तल्लोक-
स्यापि स्वत एवोत्पत्तिः किं नेष्यते ?, अथान्यत उत्पन्नः सन् लोककरणाय, सोऽप्यन्योऽन्यतः सोऽप्यन्योऽन्यत इत्येवमनवस्थालता न-

१ सन्त एव वदन्तो मृषा आ. १ २ सतेहि इ । ३ भूय इ । ४ °लिया आ. इ. १ ५ तेन इ. १ ६ °ती आ. इ । ७ °सि आ. इ. १ ८ कयाइवी आ.
कियाइवि इ. १

मोमम्बलम्यापिन्यनिवारितप्रसरा प्रसर्पतीति, अथासौ देवोऽनादित्वाभोत्पन्न इत्युच्यते, इत्थेवं सति लोकोऽप्यनाविरेवास्तु, को दोषः ? ,
 किञ्च-असावनादिः सभित्योऽनित्यो वा स्यात् ? , यदि नित्यस्तदा तस्य क्रमयोगपषाभ्यामर्थक्रियाविरोधात् कर्तृत्वम्, अथानित्यस्तथा
 सति स्य एषोत्पन्नन्तरं विनाशित्वात्तन्तोऽपि न प्राजाय, कुतोऽन्यत्करणं प्रति तस्य व्यापारचिन्तेति ? , तथा किममूर्तो मूर्तिमान्
 वा ? , यद्यमूर्तत्वाऽऽकाञ्चवदकर्तव्यं, अयं मूर्तिमान् तथा सति प्राक्तपुरुषस्यैवोपकरणसव्यपेक्षस्य स्पष्टमेव सर्वत्रगदकर्तृत्वमिति । देव
 गुणदेवपुत्रयो त्वत्किन्त्वुत्वावपकर्मयितव्याविति, एतदेव रूपं प्रब्रह्मोत्पत्तेऽपि द्रष्टव्यं, तुल्ययोगक्षेमत्वादिति । तथा यदुक्तम्— 'तनु-
 सुवनकरणादिक विमत्यधिकरणमानापन्नं विशिष्टबुद्धिमत्कारपूर्वकं, कार्यत्वात्, घटादिवदिति' इत्युक्तं, तथाविधविशिष्टकारणपूर्वकत्वेन
 व्याप्तसिद्धे, कारणपूर्वकत्वमात्रेण तु कार्यं व्याप्तं, कार्यविशेषोपलब्धौ कारणविशेषप्रतिपत्तिर्गृहीतप्रतिबन्धस्यैव भवति, न चाल्यन्ताष्टे
 तथा प्रतीतिर्भवति, घटे तत्सर्वकत्व प्रतिपन्नमिति चेत् युक्तं तत्र घटस्य कार्यविशेषत्वप्रतिपत्तेः, न त्वेष सरित्समुद्रपर्वतादौ बुद्धिमत्कार
 णपूर्वकत्वेन सबन्धो गृहीत इति, नन्वत एव घटादिसंस्थानविशेषवर्द्धनवत्पर्वतादावपि विशिष्टसंस्थानवर्द्धनाद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वस्य साधनं
 क्रियते, नैतदेव युक्तं, यतो न हि संस्थानद्वन्द्वप्रवृत्तिमात्रेण सर्वस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वावगतिर्भवति, यदि तु स्यात् बुद्धिकारत्वाद्बुद्धी-
 कस्यापि घटवत्कुम्भकारकृतिः स्यात्, तथा चोक्तम्— "अन्यथा कुम्भकारेण, बुद्धिकारस्य कस्यचित् । घटादेः करणात्सिद्धयेद्बुद्धीक
 स्यापि कृत्कृतिः ॥१॥" इति, तदेवं यत्स्यैव संस्थानविशेषस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वेन सबन्धो गृहीतस्तर्द्धनमेव तथाविधकारणानुमापकं
 भवति न संस्थानमात्रमिति, अपिच-घटादिसंस्थानानां कुम्भकार एव विशिष्टाः कर्तोपलभ्यन्ते नेभारः, यदि पुनरीश्वरः स्यात् किं कुम्भ
 कारयेति ? , नैतदस्ति, तत्रापीश्वर एव सर्वव्यापितया निमित्तकारणत्वेन व्यापियते, नन्वेवं घटानिरष्टकल्पना स्यात्, तथा चोक्तम्—

“शस्त्रीपथादिसंबन्धाच्चैत्रस्य व्रणरोहणे । असंबद्धस्य किं स्थानोः, कारणत्वं न कल्प्यते ? ॥१॥” तदेवं दृष्टकारणपरित्यागेनादृष्टपरिकल्पना न न्याय्येति, अपिच—देवकुलावटादीनां यः कर्ता स सावयवोऽव्याप्यनित्यो दृष्टः, तद्दृष्टान्तसाधितश्चेश्वर एवंभूत एव प्राप्नोति, अन्यथाभूतस्य च दृष्टान्ताभावाद्वाप्यसिद्धेर्नानुमानमिति, अनयैव दिशा स्थित्वाप्रवृत्त्यादिकमपि साधनमसाधनमायोज्यं, तुल्ययोगक्षेमत्वादिति । यदपि चोक्तं, ‘प्रधानादिकृतोऽयं लोक’ इति, तदप्यसंगतं, यतस्तत्प्रधानं किं मूर्तममूर्तं वा ?, यद्यमूर्तं न ततो मकराकरादेर्मूर्तस्योद्भवो घटते, न ह्याकाशात्किञ्चिदुत्पद्यमानमालक्ष्यते, मूर्तामूर्तयोः कार्यकारणविरोधादिति, अथ मूर्तं तत्कृतः समुत्पन्नं ?, न तावत्स्वतो लोकस्यापि तथोत्पत्तिप्रसङ्गात्, नाप्यन्यतोऽनवस्थापत्तेरिति, यथाऽनुत्पन्नमेव प्रधानाद्यनादिभावेनाऽऽस्ते तद्ब्रह्मोक्तोऽपि किं नेष्यते ?, अपिच—सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रधानमित्युच्यते, न चाविकृतात्प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिष्यते भवद्भिः, न च विकृतं प्रधानव्यपदेशमास्कन्दतीत्यतो न प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिति, अपिच—अचेतनायाः प्रकृतेः कथं पुरुषार्थं प्रति प्रवृत्तिः ? येनाऽऽत्मनो भोगोपपत्त्या सृष्टिः स्यादिति, प्रकृतेरयं स्वभाव इति चेद्वं तर्हि स्वभाव एव बलीयान् यस्तामपि प्रकृतिं नियमयति, तत एव च लोकोऽप्यस्तु, किमदृष्टप्रधानादिकल्पनेयेति ?, अथादिग्रहणात्स्वभावस्यापि कारणत्वं कैश्चिदिष्यत इति चेदस्तु, न हि स्वभावोऽभ्युपगम्यमानो नः क्षतिमातनोति, तथाहि—स्वो भावः स्वभावः—स्वकीयोत्पत्तिः, सा च पदार्थानामिष्यत एवेति । तथा यदुक्तं ‘नियतिकृतोऽयं लोक’ इति, तत्रापि नियमनं नियतिर्यथाभवनं नियतिरित्युच्यते, सा चाऽऽलोच्यमाना न स्वभावादतिरिच्यते, यच्चाभ्यधायि—‘स्वयम्भुवोत्पादितो लोक’ इति, तदप्यसुन्दरमेव, यतः स्वयम्भुरिति किमुक्तं भवति ?, किं यदाऽसौ भवति तदा स्वतन्त्रोऽन्यनिरपेक्ष एव

भवति अमानादिभवनानात्स्वयम्भूरिति व्यपदिश्यते ? तथादि स्वस्वभवनानाम्भुपगमस्तद्धोक्तस्यापि भवन किं नाम्भुपेयते ? किं स्वय
 म्भुवा ? अयानादिस्तत्तत्त्वस्यानावित्वे नित्यत्वं, नित्यस्य वैकरूपत्वात्कर्तृत्वानुपपत्तिः, तथा वीतरागत्वात्पस्य संसारवैचित्र्यानुपपत्तिः,
 अथ सरागोऽसौ ततोऽस्मदाप्यप्यतिरेकात्सुवर्ण विषयस्याकर्त्ता, मूर्तामूर्तादिविषयत्वात् प्राग्भवायोऽस्या इति । यदपि चात्रामिहितं—चिन मार
 समुत्पादितः, स च लोक व्यापादयति, तदप्यकर्तृत्वस्याभिरित्यत्प्रलापमात्रमिति । तथा यदुक्तम्—‘अम्भादिः क्रमजोऽस्य लोक’ इति,
 तदप्यसमीचीनं, यतो यास्वस्तुत्पन्नं निसृष्टं ता यथाऽऽत्मन्तरेणामृवन् तथा लोकोऽपि भूत इत्यम्भुपगमे न काचिद्वाचा इत्यते, त
 याऽसौ प्रज्ञा यावदप्यं सुजति तावत्लोकमव क्त्वा सोऽत्पादयति ? किमनया कष्टया युक्त्यसंगतया चाण्डपरिकल्पनया ? एवमस्त्विति
 चेत् तेषा कश्चिदभिरित्वन्तो यथा ब्राह्मणो मुखावृत्राणाः समज्जायन्त वादुभ्यां वत्रिया क्लृप्त्या वैश्याः पद्मां शूद्रा इति, एतदप्य
 युक्तिसंगतमेव, यतो न मुखादेः कस्यचिदुत्पत्तिमवन्तुपलस्यते, अथापि स्यात्तथा सति वर्णानाममेदः स्यात्, एकस्मादुत्पत्तेः, तथा
 ब्राह्मणानां कर्तृत्वैर्षिरीयककलापादिकम् मेदो न स्यात्, एकस्मा मुखादुत्पत्तेः, एवं चोपनयनादिसद्भावो न भवेत्, भावे वा स्वप्नादि
 प्रवृत्त्यापत्तिः स्यात्, एवमापनेक्योपदुष्टत्वादेव लोकेत्यपि नित्यम्भुपगन्तव्या । तत्र स्थितमेतत्—स एववादिनो लोकस्यानापपर्यवसि
 तस्योर्वापयतुर्दशरज्जुप्रमाणस्य वैश्यास्त्वानस्यकटिन्यस्तकृत्तुगुण्युराकृतेरभोमुत्पन्नमङ्गकाक्षरसप्तष्टिव्यात्मकाचोक्तस्य स्थालाकारा
 संस्मयेऽपीपलमुद्राधारमध्यलोकस्य मङ्गकतमुद्राकारोर्ध्वलोकस्य घर्माषमिकाशुद्रुत्पन्नीवात्मकस्य द्रव्यार्थतया नित्यस्य पर्यायापेक्षया
 इत्यप्यपि उत्पादप्ययधौव्यापादितद्वयसतत्त्वस्यानादिर्जीयकर्मसंबन्धापादितानेकमवप्रपञ्चस्याष्टविषयकर्मविप्रमुक्ताऽऽत्मलोकान्तोपल-

१ योऽत्र भा. १ १ तथादि भा. ६ । १ अत्राण्डदिनेतो भा. १ ४ एतत्तत्र भा. ६ ।

क्षितस्य तैत्त्वमजानानाः सन्तो मृषा वदन्तीति ॥९॥ इदानीमेतेषामेव देवोसादिनामज्ञानित्वं प्रसाध्य तत्फलदिदर्शयिष्याऽऽह—
 अमणुनैसमुप्पायं, दुःखमेव विजाणिया । समुप्पायमजाणंता, कैहं नायंति संवरं ? ॥१०॥

मनोऽनुकूलं मनोज्ञं—शोभनमनुष्ठानं न मनोज्ञममनोज्ञम्—असदनुष्ठानं तस्मादुत्पादः—प्रादुर्भावो यस्य दुःखस्य तदमनोज्ञसमु-
 त्पादम्, एवकारोऽवधारणो, स चैवं संबन्धनीयः—अमनोज्ञसमुत्पादमेव दुःखमित्येवं 'विजानीयात्' अवगच्छेत्प्राज्ञः, एतदुक्तं भवति—
 स्वकृतासदनुष्ठानादेव दुःखस्योद्भवो भवति नान्यस्मादिति, एवं व्यवस्थितेऽपि सति अनन्तरोक्तवादिनोऽसदनुष्ठानोद्भवस्य दुःखस्य स-
 त्त्वात्पदमजानानाः सन्तोऽन्यत ईश्वरादेर्दुःखस्योत्पादमिच्छन्ति, ते चैवमिच्छन्तः 'कथं' केन प्रकारेण दुःखस्य संवरं—दुःखप्रतिघातहेतुं
 ास्यन्ति, निदानोच्छेदेन हि निदानिन उच्छेदो भवति, ते च निदानमेव न जानन्ति, तच्चाजानानाः कथं दुःखोच्छेदाय यतिष्यन्ते ?,
 ावन्तोऽपि च नैव दुःखोच्छेर्दनमवाप्स्यन्ति, अपि तु संसार एव जन्मजरामरणेष्टवियोगाद्यनेकदुःखत्राताप्राता भूयो भूयोऽरहद्दुःख-
 ायायेनानन्तमपि कालं संस्थास्यन्ति ॥१०॥ सास्त्रतं प्रकारान्तरेण कृतवादिमतमेवोपन्यस्यन्नाह—

सुद्धे अपावए आया, इहमेगेसिमाहिर्यं । पुणो किड्ढापदोसेणं, सो तत्थ अवरज्झइ ॥११॥
 इह संडुडे सुणी जाई, पच्छा होइ अपावए । वियडंबुं जहा भुज्जो, नीरयं सरयं तहा ॥१२॥

सुद्धे "सुद्धे" आ. "सुद्धे" आ. १२ अमणुणा इत्यादि आ इ । ३ किहनाहं आ किह नाहिं इ । ४ ते तु खो° आ. इ । ५ एनैव आ । ६ °च्छेदं आ. ।
 "सुद्धे" आ. "सुद्धे" आ. १० स आ इ । ११ °ति आ. इ । १२ °ति आ. इ । १३ °डं च आ. इ ।

'इह' अस्मिन् कृत्वयादिप्रस्तावे त्रैराशिका गोशालकमत्तानुसारिणो येषामेकविंशच्छिद्राणि पूर्वगतत्रैराशिकश्चप्रपरिपाठ्या व्यवस्थि-
 तानि ते एव वदन्ति—यथाऽयमात्मा 'दुर्बो' मनुष्यमेव एव हृदाधारो भूत्वा अपगताशेषमलक्लङ्घो मोक्षे अपापको भवति—अप-
 गताशेषकर्मा भवतीत्यर्थः, इदम् 'एकेषां' गोशालकमत्तानुसारिणामास्यात्, पुनरसावात्मा हृदत्वाकर्मकृत्त्रैराशिद्रयावस्यो भूत्वा श्रीहृद्या
 प्रद्वेषण वा स तत्र मोक्षस्य एव 'अपराध्यति' रजसा स्थिच्यते, इदमुक्तं भवति—तस्य हि स्वज्ञासनपूजासुपलभ्यान्यज्ञासनपरासव चो-
 पलभ्य क्रीडोत्सपते—प्रमोद्यः संजायते, स्वज्ञासनन्यकारदर्शनाच्च द्वेषः, ततोऽसौ क्रीडाद्वेषाम्यामनुगवात्तरात्मा शनैः शनैर्निर्मलपट-
 वदुपशुज्यमानो रजसा मलिनीक्रियते, मलीमसम्ब कर्मगौरवाभूयाः संसारेऽवसरसि, अस्यां चावस्थायां सकर्मकृत्त्रैराशिरात्म्यवस्थो भ-
 वति ॥११॥ किं च—'इह' अस्मिन् मनुष्यमेव प्राप्तः सन् प्रव्रज्यामभ्युपेत्य संहृतात्मा—यमनियमरतो ब्राह्मः सन् पश्चादपापो भव-
 ति—अपगताशेषकर्मक्लङ्घो भवतीति भाषा, ततः स्वज्ञासनं प्रज्वाल्य हृदयवस्यो भवति, पुनरपि स्वज्ञासनपूजादर्शनाभिकारोपलब्धेय
 रागद्वेषोदयात्कृतुपितान्त्रात्मा विकटोऽभ्युपशु—उत्कृष्णधीरजस्कं सदातोर्दतरेणुनिवहसंपृक्तं सुरजस्कं—मलिनं भूयो यथा भवति तथा-
 ऽयमप्यात्माऽनन्तेन कालेन संसारोद्रेगाच्छुद्धाचारावस्थो भूत्वा ततो मोक्षावाप्तौ सत्यामकर्मावस्थो भवति, पुनः ज्ञासनपूजानिकारद-
 र्शनाद्रागद्वेषोदयात्सकर्मा भवतीति, एवं त्रैराशिकानां राशिशिखरानां मवस्थात्मेत्याख्यातम्, उक्तं च—'दग्धेन्वतः पुनरुच्येति भवं
 प्रमथ्य, निर्वर्णमप्यनवधारितमीदृशिन्यस्युः । इत्तः स्वप कुतमवच परार्थशूरस्त्वच्छासनप्रविहतेष्विह मोहरान्यम् ॥१॥' इति ॥१२॥

१ 'मथ्य' भा. इ. १. २ एते भा. इ. १. १ कर्मकृत्य भा. 'कर्मकृत्य' भा. इ. १. १ 'मिथ्य' भा. इ. १. १ 'मिथ्य' भा. इ. १. १
 २ 'मथ्य' भा. इ. १. २ एते भा. इ. १. १ कर्मकृत्य भा. 'कर्मकृत्य' भा. इ. १. १ 'मिथ्य' भा. इ. १. १ 'मिथ्य' भा. इ. १. १

अधुनैतद्द्रूपयितुमाह—

एताणुवीति मेधावी, बंभचरेण ते वसे । पुढो पावाउया सव्वे, अक्खायारो सयं सयं ॥१३॥

सएँ सएँ उवट्टाणे, सिद्धिमेव नँ अन्नहा । अहो ईहेव वसवत्ती, सव्वकामसमप्पिए ॥१४॥

‘एतान्’ पूर्वोक्तान् वादिनोऽर्चयित्वा ‘मेधावी’ प्रज्ञावान् मर्यादाव्यवस्थितो वा एतदवधारयेत् यथा-नैते राशित्रयवादिनो देवो-
मादिलोकवादिनश्च ‘ब्रह्मचर्ये’ तदुपलक्षिते वा संयमानुष्ठाने ‘वसेयुः’ अवतिष्ठेरन्निति, तथाहि-तेषामयमभ्युपगमो यथा स्वदर्शनपूजानिका-
रदर्शनात्कर्मबन्धो भवति, एवं चावश्यं तद्दर्शनस्य पूजया तिरस्कारेण वोभयेन वा भाव्यं, तत्संभवाच्च कर्मोपचयस्तदुपचयाच्च शुद्ध्यभावः
शुद्ध्यभावाच्च मोक्षाभावः, न च सुक्तानामपगतशेषकर्मकलङ्कानां कृतकृत्यानामपगताशेषयथावस्थितवस्तुतत्त्वानां समस्तुतिनिन्दानामप-
गततात्मात्मीयपरिग्रहाणां रागद्वेषानुषङ्गः, तदभावाच्च कुतः पुनः कर्मबन्धः?, तद्वशाच्च संसारावतरणमित्यर्थः, अतस्ते यद्यपि कथञ्चिद् द्रव्य-
ब्रह्मचर्ये व्यवस्थितास्तथापि सम्यग्ज्ञानाभावाच्च ते सम्यगनुष्ठानभाज इति स्थितम् । अपिच-सर्वेऽप्येते प्रावादुकाः ‘स्वकं स्वकम्’ आत्मी-
यमात्मीयं दर्शनं स्वदर्शनानुरागादाख्यातारः-शोभनत्वेन प्रख्यापयितार इति, न च तत्र विदितवेधेनास्था विधेयेति ॥१३॥ पुनरन्यथा
कृतवादिमतमुपदर्शयितुमाह-‘सएँ सएँ इत्यादि’ ते कृतवादिनः शैवेकदण्डिप्रभृतयः स्वकीये उपतिष्ठन्त्यस्मिन्नित्युपस्थानं-स्वीयम-
नुष्ठानं दीक्षानुरचरणशुश्रूषादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

नुष्ठानं दीक्षानुरचरणशुश्रूषादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

नुष्ठानं दीक्षानुरचरणशुश्रूषादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

नुष्ठानं दीक्षानुरचरणशुश्रूषादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

नुष्ठानं दीक्षानुरचरणशुश्रूषादिकं तस्मिन्नेव ‘सिद्धिम्’ अशेषसांसारिकप्रपञ्चरहितस्वभावामभिहितवन्तो ‘नान्यथा’ नान्येन प्रकारेण सिद्धिर-

१ मेधावी इ. । २ न् इ । ३ ते आ. इ. । ४ ण ऋणं आ. । ५ विहोति आ. विहोइ इ. । ६ उविचिन्त्य आ. इ. । ७ सत्यसयमां आ. । ८

‘स्तुस्तत्त्वां’ आ. । ९ ‘मित्यतस्ते’ .आ. इ. । १० XXXमात्मीयXXXदर्शनानुरागं आ. । ११ ‘तत्वेनास्था आ. ‘वोचनात्मास्था इ. ।

वाप्यत इति, तथाहि—श्रेया दीयात एव मोघ इत्येव व्यवस्थिताः, एकदण्डिकास्तु पञ्चविंशतितत्त्वपरिष्ठानान्द्विकिरित्यभिरितमन्ताः, तथा
 प्रत्येऽपि वेदान्तिक म्यानाध्ययनसमाधिमागानुष्ठानात्सिद्धिमुक्त्वन्त इत्येवमन्येऽपि यथास्व दर्शनान्मोक्षमार्गं त्रिपादयन्तीति, अथे
 पद्म-द्रोपरमलघुभाषायाः सिद्धिप्राप्तोरपस्तात्—आगपि यावदथापि सिद्धिप्राप्तित्त्वं भवति तावदिहैव जन्मन्यस्सर्वीयदर्शनोक्तानुष्ठानानुमावाव
 द्युणैर्षर्यसद्भावो भवतीति दर्शयति—आत्मवद्वे वर्तितुं शीलमस्येति षष्ठवर्ती—षष्ठेन्द्रिय इत्युक्तं भवति, न ह्यसौ सांसारिकैः स्वमात्रै
 र्भिभूयते, सर्वे क्षमा-अभिलाषा कर्षिता—संपन्ना यस्य स सर्वकामसम्पत्तितो, यान् यान् कामान् कामयते ते तेऽस्य सर्वे सिद्ध्यन्ती
 नियावन्, तथाहि—सिद्धेरात्तदद्युणैर्षर्यलक्षणा 'सिद्धिर्भवति' तद्यथा—अपिमा लक्षिमा महिमा प्राक्काम्यमीश्वित्व वशित्व प्रतिघातित्वं
 यय क्षामारमायित्वमिति ॥१४॥ तदेवमिदंवास्मदुक्तानुष्ठायिनोऽद्युणैर्षर्यलक्षणा सिद्धिर्भवत्यद्युत्र चाद्येपद्म-द्रोपरमलघुभाषा सिद्धिर्भवतीति
 दर्शयितुमार—

सिद्धा य ते अरोगा य, इहमेगेसिंमाहिय । सिद्धिमेव पुरो काउ, सासप गविआ नरा ॥१५॥

असबुडा अणादीय, भमिहिति पुणो पुणो । कण्यकालमुवज्जति, ठाणा आसुरकिष्चिसिया ॥१६॥

इति धेमि इति प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशक ॥ गाथा प्र ७५ ॥

१ इत्यस्य ६।१ इत्यर्थोक्तं अ. १५ अस्मोक्तं ६।१ सिद्धेया । ४ समसिक्तं अ. १५ सिद्धपन्त इति अ. १५ अस्मि अ. ६।७ सिद्धल
 का. १६ कर्षिष्पतीति अ. १६ अर्षिषे अ. अर्षितं ६।१ पुर अ. ६।११ अस्तु अ. ६।१२ सिद्धिमिहिति । धेमि ॥ तत्र बोधेन अस्मत्प्रो न

'सिद्धा य ते' इत्यादि धे ह्यस्मदुक्तमनुष्ठानं सम्यगनुतिष्ठन्ति तेऽस्मिन् जन्मन्यष्टगुणैश्वर्यरूपां सिद्धिमासाद्य पुनर्विचिष्टसमाधियोगेन शरीरत्यागं कृत्वा 'सिद्धाश्च' अशेषद्वन्द्वरहिता अरोगा भवन्ति, अरोगग्रहणं चोपलक्षणम्, अनेकशरीररमानसद्वन्द्वनं स्पृश्यन्ते, शरीर-मनसोरभावादिति, एवम् 'इह' अस्मिन् लोके सिद्धिविचारे वा 'एकेषां' शैवादीनामिदम् 'आख्यातं' भाषितं, ते च शैवादयः 'सिद्धि-मेव पुरस्कृत्य' भुक्तिमेवाङ्गीकृत्य 'स्वकीये आशये' स्वदर्शनाभ्युपगमे 'ग्रथिताः' संबद्धा अध्युपपन्नास्तदनुकूला युक्तीः प्रतिपादयन्ति, नरा इव नराः—प्राकृतपुरुषाः शास्त्रावबोधविकलाः स्वाभिप्रेतार्थसाधनाय युक्तीः प्रतिपादयन्ति, एवं तेऽपि पण्डितमन्याः परमार्थम-जानानाः स्वाग्रहप्रसाधिका युक्तीरुद्धोषयन्तीति, तथा चोक्तम्—'आग्रही बत निनीषति युक्तिं, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा । पक्षपात-रहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशम् ॥१॥' ॥१५॥ साम्प्रतमेतेषामनर्थप्रदर्शनपुरःसरं दूषणाभिधित्सयाऽऽह—'असंबुडा' इत्यादि ते हि पाषाण्डिका मोक्षाभिसन्धिना समुत्थिता अपि 'असंबुता' इन्द्रियनोइन्द्रियैरसंयताः, इहाप्यस्माकं लाभ इन्द्रियानुरोधेन सर्वविष-योपभोगाद्, अमुत्रं भुवत्यवाप्तेः, तदेवं सुग्धजनं प्रतारयन्तोऽनादिसंसारकान्तरं 'अभिष्यन्ति' पर्यटिष्यन्ति स्वदुश्चरितोपात्तकर्मपाशा-वैशापि(पाशि)ताः पौनःपुन्येन नरकादियातनास्थानेषूत्पद्यन्ते, तथाहि—नेन्द्रियैरनियमितैरशेषद्वन्द्वप्रच्युतिलक्षणा सिद्धिरवाप्यते, याऽ-प्यणिमाद्यष्टगुणलक्षणैहिकी सिद्धिरभिधीयते साऽपि सुग्धजनप्रतारणाय दम्भकल्पैवेति, याऽपि च तेषां बालतपोऽनुष्ठानादिना स्वर्गा-वासिः साऽप्येवंप्राया भवतीति दर्शयति—'कल्पकालं' प्रभूतकालम् 'उत्पद्यन्ते' संभवन्ति आसुराः—असुरस्थानोत्पन्ना नागकुमारादयः,

१ करोगाश्च आ ह. । २ 'त्रच आ इ । ३ अनादिकं आ इ । ४ XXXXX आ. । सा. ५ तायात प्र० । ६ तायात आ. तायात इ । ७
 वैपाशिता आ इ ।

तथापि न प्रवानाः, किं वीरि ?—'किल्बिषिका' अधमाः प्रेष्यभृता अल्पधर्मोऽल्पमोगाः स्वत्यायुरसामर्थ्यापुपेताश्च भवन्वीचि । इति उद्दृक्परिसमाप्स्ये, त्रयीमीचि पूर्ववत् ॥१६॥७५॥ इति समयाख्याभ्ययनस्य तृतीयोद्दृक्कः समाप्तः ॥

अथ प्रथमाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः प्रारम्भ्यते ॥

उक्तस्वतीपोद्दृक्क, अयुना चतुर्थाः समारम्भ्यते, अस्य आपमिसंपन्वा-अनन्तरोद्दृक्केऽध्ययनार्पत्वात्स्वपरसमयवक्तव्यतोक्ते इति सेवाभिधीयते, अथवाऽनन्तरोद्दृके तीर्थिकानां इतिताचारत्ववृत्तकमिहापि तवेवामिधीयते, तदनेन संबन्धेनाऽऽप्यातस्यास्योद्दृक्कस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराभ्यभिषाय छत्रानुगमे छत्रमुचारीय, तत्पदम्—
पते जिया भो ! न सरण, धौलो पदियमाणिणो । हिंसा ण पुव्वसजोग, सिंया विच्चोर्वपसगा ॥१॥

त च भिक्खू परिञ्जाय, विय तेसु ण सुच्छए । अणुक्खस्से अण्णलीणे, मज्झेणं सुणि जावए ॥२॥
'एते धिया मो' इत्यादि अस्य चानन्तराद्येण सहाय संबन्धस्तपया, अनन्तराद्येऽमिहित-तीर्थिका अंसुरस्थानेषु किल्बिषया जायन्त' इति, किमिति ? यत एते किंवा परिपहोपसर्गे, परम्पराद्वयसंबन्धस्त्वयम्-यादाविदममिहित 'युष्वेत श्रोटेयेष' ततमेतवपि युष्वेत-

१ क.५ का. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

यथैते पञ्चभूतादिवादिनो गोशालकमतानुसारिणश्च जिताः परीषहोसर्गैः कामक्रीधलोभमानभोहमदाख्येनारिपङ्क्येण चेति, एवमन्यैरपि
 सूत्रैः संबन्ध उत्प्रेक्ष्यः । तदेवं कृतसंबन्धस्यास्य सूत्रस्येदानीं व्याख्या प्रतन्यते—‘एत’ इति पञ्चभूतैकात्मतत्त्वव्यवच्छरीरादिवादिनः कृत-
 वादिनश्च गोशालकमतानुसारिणस्त्रैराशिकाश्च ‘जिता’ अभिभूता रागद्वेषादिभिः शब्दादिविषयैश्च तथा प्रबलमहामीहोत्थाज्ञानेन च ‘भो’
 इति विनियामबन्धम् एवं त्वं गृहाण यथैते तीर्थिका असम्यगुपदेशप्रवृत्तत्वात् कस्याचिच्छरणं भवितुमर्हन्ति न कश्चिन्नानुं समर्था इत्यर्थः,
 किमित्येवं?, यतस्ते बाला इव बालाः, यथा शिशवः सदसद्विवेकवैकल्याद्यात्किञ्चनकारिणो भाषिणश्च, तथैतेऽपि स्वयमज्ञाः सन्तः परा-
 नपि मोहयन्ति, एवम्भूता अपि च सन्तः पण्डितमानिन इति, क्वचित्पाठो ‘जत्थ बालेऽवसीयइ’ति ‘यत्र’ अज्ञाने ‘बालः’ अज्ञो लभः
 सन्नवसीदति, तत्र ते व्यवस्थिताः यतस्ते न कस्याचिन्नाणायेति । यच्च तैर्विरूपमाचरितं तदुत्तरार्द्धेन दर्शयति—‘हित्वा’ त्यक्त्वा, णमिति
 वाक्यालङ्कारे, पूर्वसंयोगो—धनधान्यस्वजनादिभिः संयोगस्तं त्यक्त्वा किल वयं निःसङ्गाः प्रव्रजिता इत्युत्थाय पुनः सिता—चद्धाः
 परिग्रहारम्भेष्वासक्तस्ते गृहस्थाः तेषां कृत्यं—करणीयं पचनपाचनकण्डनपेषणादिको भूतोपमर्दकारी व्यापारस्तस्योपदेशस्तं गच्छन्तीति
 कृत्योपदेशगाः कृत्योपदेशका वा, यदिवा—‘सिया’ इति आर्षत्वाद्बहुवचनेन व्याख्यायते ‘स्युः’ भवेयुः कृत्यं—कर्तव्यं सावधानुष्ठानं
 तत्प्रधानाः कृत्या—गृहस्थास्तेषामुपदेशः—संस्मभसमारम्भरूपः स विद्यते तेषां ते कृत्योपदेशिकाः, प्रव्रजिता अपि सन्तः कर्त-
 व्यैर्गृहस्थेभ्यो न भिद्यन्ते, गृहस्था इव तेषु सर्वावस्थाः पञ्चर्क्षनाव्यापारोपेता इत्यर्थः ॥१॥ एवम्भूतेषु च तीर्थिकेषु सत्सु भिक्षुणा

१ लक्ष्मं आ इ. । २ ‘मानलोभं’ आ. । ३ ‘रीरखादिनः’ आ. । ४ ‘मोहिनाऽ’ आ. । ५ यथैते इ. ६ ‘सत्त्वा X आ । ७ देशका. आ. । ८ ‘श्रुता
 आ ‘श्रुताः इ । ९ एवं च भू० इ. ।

स्तुण्डमुण्डनादिकया क्रियया १, परं गुरोरनुग्रहात्परमाश्रवाप्तिस्तद्दीक्षावासिर्वा यदि भवति ततो मोक्षो भवतीत्येवं भाषमाणस्ते न
 त्राणाय भवन्तीति । ये तु त्राणं समर्थास्तान्पश्चाद्धेन दर्शयति—‘अपरिग्रहाः’ न विद्यते धर्मोपकरणहते शरीरोपभोगाय स्वल्पोऽपि
 परिग्रहो येषां ते अपरिग्रहाः, तथा न विद्यते सावध आरम्भो येषां तेऽनारम्भाः, ते चैवंभूताः कर्मलघवः स्वयं यानपात्रकल्पाः संसार-
 महोदरार्धेर्जन्तूत्तारणसमर्थास्तान् ‘भिक्षुः’ भिक्षणशील उद्देशिकाद्यपरिभोजी ‘त्राणं’ शरणं परैः—समन्ताद्भजेत्—गच्छेदिति ॥३॥ कथं
 पुनस्तेनापरिग्रहेणानारम्भेण च वर्तनीयमित्येतद्दर्शयितुमाह—‘कडेसु’ इत्यादि गृहस्थैः परिग्रहारम्भद्वारेणाऽऽत्मार्थं ये निष्पादिता ओदना-
 दयस्ते कृता उच्यन्ते तेषु कृतेषु—परकृतेषु परनिष्ठितेष्वित्यर्थः, अनेन च षोडशोद्गमदोषपरिहारः सूचितः, तदेवमुद्गमदोषरहितं ग्रस्यत
 इति ग्रासः—आहारस्तमेवंभूतम् ‘अन्वेषयेत्’ मृगयेत् यौचयेदित्यर्थः, तथा ‘विद्वान्’ संयमकरणैकनिपुणः परैराशंसादोषरहितैर्यन्त्रिःश्रेय
 सबुद्ध्या दत्तमिति, अनेन षोडशोत्पादनदोषाः परिगृहीता द्रष्टव्याः, तदेवम्भूते दौत्यथात्रीनिमित्तादिदोषरहिते आहारे स भिक्षुः ‘एषणां’
 ग्रहणेषणां ‘चरेद्’ अनुतिष्ठेदिति, अनेनापि दशैषणादोषाः परिगृहीता इति मन्तव्यं, तथा ‘अगृह्यः’ अनध्युपपन्नोऽमूर्च्छितस्तस्मिन्नाहारे
 रागद्वेषविप्रमुक्तः, अनेनापि च ग्रासैषणादोषाः पञ्च निरस्ता अवसेयाः, स एवम्भूतो भिक्षुः परेषामपमानं—परावमदर्शित्वं ‘परिवर्ज-
 येत्’ परित्यजेत्, न तपोमदं ज्ञानमदं च कुर्यादिति भावः ॥४॥ एवं निर्द्युत्तिकारेणोद्देशकार्थाधिकाराभिहितं ‘किञ्चुवमा य चउत्थे’
 इत्येतत्प्रदर्शयितुमाह—

१ परं इ. । २ पुनश्चातु आ इ । ३ परि आ इ । ४ °कृतपरं आ. इ. । ५ यन्त्रेते° आ इ । ६ °देशार्था° आ । ७ किञ्चु° आ. किञ्चु° इ. ।
 ८ चउत्थेतीत्ये° आ. चउत्थितीत्ये° इ ।

श्वानो यक्षा, गोभिर्हृतस्य गोघ्नस्य वा न सन्ति लोका इत्येवमादिकं निर्युक्तिकं लोकवादं निशामयेदिति ॥६॥ किंच—

अपरिमाणं विर्याणाई, इहमेगेसिमाहियं । सन्वत्थ सपरिमाणं, इति धीरोऽतिपासई ॥७॥

जे केई तसा पाणा, चिट्टति अँदु थावरा । परिर्थाए अत्थिँ से अँजू, जेर्ण ते तसथावरा ॥८॥

‘अपरिमाणं’ इत्यादि न विद्यते ‘परिमाणम्’ इयत्ता क्षेत्रतः कालतो वा यस्य तदपरिमाणं, तदेवंभूतं विजानाति कश्चित्तीथिकतीर्थ-
कृत्, एतदुक्तं भवति-अपरिमितज्ञोऽसावतीन्द्रियद्रष्टा, न पुनः सर्वज्ञ इति, यदिवा-अपरिमितज्ञ इत्यभिप्रेतार्थातीन्द्रियदर्शीति, तथा
चोक्तम्-“सर्वं पश्यतु वा मा वा, इष्टमर्थं तु पश्यतु । कीटसंख्यापरिज्ञानं, तस्य नः क्रोपयुज्यते ? ॥१॥” इति, ‘इह’ अस्मिँल्लोके
‘एकेषां’ सर्वज्ञापहववादिनाम् ‘इदमाख्यातम्’ अयमभ्युपगमः, तथा सर्वक्षेत्रमाश्रित्य कालं वा परिच्छेदं कर्मतापन्नमाश्रित्य सह परि-
माणेन सपरिमाणं-सपरिच्छेदं धीः-बुद्धिस्तया राजत इति धीर इत्येवमसौ अतीव पश्यतीत्यतिपश्यति, तथाहि ते भुवते-दिव्यं वर्ष-
सहस्रमसौ ब्रह्मा स्वपिति, तस्यामवस्थायां न पश्यत्यसौ, तावन्मात्रं च कालं जागर्ति, तत्र च पश्यत्यसाविति, तदेवम्भूतो बहुधा लो-
कवादः प्रवृत्तः ॥७॥ अस्य चोत्तरदानायाह-‘जे केई इत्यादि चे केचन त्रस्यन्तीति त्रसा-द्वीन्द्रियादयः ‘प्राणाः’ प्राणिनः सत्त्वाः ‘तिष्ठं-
न्ति’ त्रसत्वमनुभवन्ति, अथवा ‘स्थावराः’ स्थावरनामकर्मोदयात् (याः) पृथिव्यादयस्ते, यद्ययं लोकवादः सत्यो भवेत् यथा यो यादृग-

१ °जाणाति आ इ. । २ आहित आ. इ । ३ °तिपासति आ तिपासति इ । ४ केति° आ. °तस इ. । ५ अदुव° आ °तिदुव° इ । ६ °ताए
आ इ । ७ अच्छि आ । ८ तेण ते आ. । ९ तदेतदुक्तं आ. । १० °दर्शी न पुन. सर्वदर्शीति आ. °दर्शीति न पुन. सर्वदर्शी इ. । ११ °च्छेय वा आ ।
१२ तिष्ठन्तीति आ. ।

म्निन् बन्मनि मनुष्यादिः सोऽन्यस्मिन्नपि बन्मनि तादृगेव भवतीति, एतः साधारणां प्रसानां च तादृशत्वे सति दानाभ्ययनवपनि
 यतपोऽनुष्ठानादिकाः क्रियाः सर्वा अप्यनधिक्यं आपेरेन् । लोकेनापि धान्यवात्वमुक्तं, तथा—'स वै एष शृगालो व्यायते यः
 सपुरीषो दधते" सम्प्राद्वं व्यापराजहमानो स्वकृत्कर्मवद्वात् परस्परसंक्रमणानिवारितमिति । तथा 'अनन्तो नित्यम लोकाः' इति यदभि
 रिति, तत्रेदमभिधीयते—यदि स्वजात्यनुष्ठेदेनास्य नित्यताऽभिधीयते क्त्वाः परिणामानित्यत्वमस्मद्भीष्टमेवाभ्युपगतं न काचित्स्थितिः,
 धिद्वस्तु प्रत्ययेणावसीयते, निष्पर्यायस्य च स्वपुण्यस्य वासदृष्टैव स्यादिति । तथा क्षम्यजनं कार्यद्रव्यस्याऽऽकाशात्मादेवाधिनाशित्व
 यदुच्यते द्रव्यविशेषोपेक्षया दृश्यसदेव, यथा सर्वमेव वस्तुत्यादव्ययद्रौष्यपुक्तत्वेन निर्विमागमेव प्रवर्तते, अन्यथा वियदरविन्दस्येव
 पस्तुत्वमेव शियवति । तथा यदुक्तम्—'अन्ववाँल्लोकाः समद्वीपावच्छिन्नात्वाः दित्येतन्नित्यताः सुदृढाः प्रत्येप्यन्ति, न प्रेषार्पूर्वकारिणाः,
 तद्वाद्द्वयमात्रमात्राविति । तथा यदुक्तम्—'अपुत्रस्य न सन्ति लोकाः' इत्यादीत्येतेषुपि बालमापि, तथाहि—किं पुत्रसत्त्वात्मात्रैकेव
 विनिश्चल्लोकाविति वल्लवविशिष्टानुष्ठानात् ? तथापि सुधामात्रेण क्त्वा इन्द्रमर्कम्भुक्कार्णवारादिभिर्भ्यांता लोका भवेयुः, तेषां पुत्रव
 दुत्संसंभ्रान्, अथानुष्ठानमाधीयते, तेन पुत्रद्वये सत्येकेन शोभनमनुष्ठितस्यपरेषामशोभनमिति तत्र का वार्धा ?, सकृत्ताऽनुष्ठानं च निष्क
 तमापयतत्येवं यत्किञ्चिदेतदिति । तथा 'मानो यथा' इत्यादि युक्तिरिति तावदनाकर्षणीयमिति । यदपि श्लोक्तम्—'अपरिमाणं विमाना
 ती'ति, तदपि न घट्टापिपति, एव सत्यप्यपरिमित्यत्वे यदसौ सवैशो न भवेत् क्तो हेयोपादयोपदेयवाननिरिच्छत्वाभिवासौ प्रेषार्पूर्वका

! एष का । १ प्रविष्टम् का ६ । का । १ अन्व-वर्ष-विष्णोऽन्व इति सम्बन्धम् । २ कृत् इति निष्कृत्वाभिवासात् ।

रिभिराद्रियेत, तथाहि तस्य कीटसंख्यापरिज्ञानमप्युपयोग्येव, यतो यथैतद्विषयेऽस्यापरिज्ञानमेवमन्यत्राप्या(पीत्या)शङ्कया हेयोपादेये
 प्रेक्षापूर्वकारिणः प्रवृत्तिर्न स्यात्, तस्मात्सर्वज्ञत्वमेष्टव्यं । तथा यदुक्तं—‘स्वापबोधविभागेन परिमितं जानाती’त्येतदपि सर्वजनसमानत्वे
 यत्किञ्चिदिति । यदपि च कैश्चिदुच्यते—यथा ‘ब्रह्मणः स्वभावबोधयोर्लोकस्य प्रलयोदयौ भवत’ इति, तदप्यशुक्तिसंगतमेव, प्रतिपादितं
 चैतत् प्रागेवेति न प्रतन्यते । न चाल्यन्तं सर्वजगत उत्पादविनाशौ विधेते ‘न कदाचिदनीदृशं जगदि’ति वचनात् । तदेवमनन्तादिकं लो-
 कवादं परिहृत्य यथावस्थितवस्तुस्वभावाविर्भावनं पश्चाद्धेन दर्शयति—ये केचन त्रसाः स्थावरा वा तिष्ठन्त्यस्मिन् संसारे तेषां स्वकर्मप-
 रिणत्याऽस्त्यसौ पर्यायः ‘अजू’ इति प्रगुणोऽव्यभिचारी तेन पर्यायेण स्वकर्मपरिणतिजनितेन ते त्रसाः सन्तः स्थावराः संपद्यन्ते स्थावरा
 अपि च त्रसत्वमश्नुवते तथा त्रसाल्त्रसत्वमेव स्थावराः स्थावरत्वमेवाऽऽप्नुवन्ति, न पुनर्यो यादृग्निह स तादृगेवासुत्रापि भवतीत्ययं नियम
 इति ॥८॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्ताभिधित्सयाऽऽह—

उरालं जगती जोगं, विर्वज्जासं पलिति य । सव्वे अक्कंतदुक्खा य, अओ सव्वे अहिंसिता ॥९॥

एयं खु नाणिणो सारं, जन्न हिंसइ किंचण । अहिंसासमयं चेव, एंतावन्तं वियाणिया ॥१०॥

‘उराल’मिति स्थूलमुदारं ‘जगत’ औदारिकजन्तुग्रामस्य ‘योगं’ व्यापारं चेष्टामवस्थाविशेषमित्यर्थः, औदारिकशरीरिणो हि जन्तवः

१ नत्वेन आ इ । २ प्रागेव आ. इ । ३ ओराल इ । ४ उं आ ओं इ । ५ विपरीय सप्लेति य आ विपरीया संप्लेति य इ । ६ अतो सव्वे
 अहिंसिया आ अतो सव्वे अहिंसिया इ । ७ णं आ इ । ८ जं न आ. इ । ९ हिंसति किंचणं आ. हिंसति किंचण इ. । १० इत्तावय आ. इत्तावत्त इ. ।
 ११ उरालमित्यादि उरालमिति आ. ओरालमित्यादि ओरालमिति इ. ।

एतेहिं तिहिं ठाणेहिं, संजर्णं सततं सुणी । उक्कसं जळणं पूमं, मज्झत्थं च विगिंचणं ॥१२॥
समिणं उ सयां साहु, पंचसंवरसंबुडे^१ । सिण्हिं असिणं भिक्खु, आमोक्खवाय परिवणं ज्जासि ॥१३॥ तिबेसि ॥

‘बुसिणं य’ इत्यादि विविधम्—अनेकप्रकारमुपितः—स्थितो दशविधचक्रवालसामाचार्या व्युषितः, तथा विगता—अपगता आहारादौ गृद्धिर्यस्यासौ विगतगृद्धिः साधुः, एवंभूतश्चादीयते—स्वीक्रियते—प्राप्यते वा मोक्षो येन तदादानीयं—ज्ञानदर्शनचारित्रत्रयं तत्सम्यग्-रक्षयेद्—अनुपालयेद्, यथा यथा तस्य वृद्धिर्भवति तथा तथा कुर्यादित्यर्थः । कथं पुनश्चारित्रादि पालितं भवतीति दर्शयति—‘चर्यासन-शय्यासु’ चरणं चर्या—गमनं, साधुना हि सति प्रयोजने युगमात्रदृष्टिना गन्तव्यं, तथा सुप्रत्युपेक्षिते सुप्रमार्जिते चासने उपवेष्टव्यं, तथा शय्यायां—वसतौ संस्तारके वा सुप्रत्युपेक्षितप्रमार्जिते स्थानादि विधेयं, तथा भक्ते पाने चान्तशः सम्यगुपयोगवता भाव्यम्, इद-मुक्तं भवति—ईर्याभाषणानि—इदानीनिक्षेपप्रतिष्ठापनासमितिषूपयुक्तेनान्तशो भक्तपानं यावदुद्गमादिदोषरहितमन्वेषणीयमिति ॥११॥ पुन-रपि चारित्रशुद्ध्यर्थं गुणानधिकृत्याह—‘एतेहिं’ इत्यादि एतानि—अनन्तरोक्तानि त्रीणि स्थानानि, तद्यथा—ईर्यासमिति रित्येकं स्थानम्, आसनं शय्येत्यनेनादानभाण्डमात्रनिक्षेपणासमिति रित्येतच्च द्वितीयं स्थानं, भक्तपानमित्यनेनैषणासमिति रूपात्ता, भक्तपानार्थं च प्रविष्टस्य भाषणसंभवाद्भाषासमितिराक्षिप्ता, सति चाहारे उच्चारप्रश्रवणादीनां सद्भावात्प्रतिष्ठापनासमिति रप्यायातेत्येतच्च तृतीयं स्थानमिति, अत-एतेषु त्रिषु स्थानेषु सम्यग्यतः संयत आमोक्षाय परिव्रजेदित्युत्तरश्लोकान्ते क्रियेति । तथा ‘सततम्’ अनवरतम् ‘मुनिः’ सम्यक् यथा-

१ °ते आ. इ. । २ मज्झ च आ. । ३ विगिंचं आ. । ४ °ते आ इ । ५ सदा आ. इ । ६ °डो आ. । ७ सितेहिं आ इ. ८ षसिते आ. इ ।
१ °कलणं । १० ॥छा॥ पढमं षड्भयणं सम्मतं ॥छा॥ आ इ । ११ X तथा आ. ।

परिपत्रउगाप्रवेत्ता उरुच्यते आत्मा दपाष्मातो विधीयतेऽनेनेत्युत्कर्षो-मानः, तथाऽऽत्मानं धारित्र वा ज्वलयति-दहतीति ज्वलनः
 प्रोष, तथा 'दूम' मिति गहन मायेत्यर्थः, तस्या अलक्षमप्यत्वादेवमभिधीयते, तथा आसंसारमसुमतां मध्ये-अन्वर्भवतीति मध्यस्थो-
 नेम, चन्द्र-मशुषये, यतान् मानादींश्चतुरोऽपि कपायौल्लादिपाकाभिद्यो मुनिः सदा विगिषण्'चि विवेचयेद्-आत्मनः पृथक्कुर्या
 दिल्यर्थः । ननु चान्यत्रागमे प्रोष आदानुपन्यस्यते, तथा सपकथेष्यामाहूडो भगवान् क्रोधादीनेव सज्वलनान् क्षययति, तत् किमर्थ-
 मागमयमिदं इममृद्भूतगानै मानस्योपन्याम इति !, अत्रोच्यते, माने सत्यवश्यमावी क्रोध, क्रोधे तु मानः स्याद्वा न वेत्यस्यार्थस्य
 प्रदन्नानागन्यपात्रमग्रमिति ॥१२॥ तदप्य मूलगुणानुचरणोभोपदर्श्याधुना सर्वोपसंहरार्यमाह-'समि उ सया' इत्यादि तुरवधारणे,
 एवमि-मभित्तिमि' ममित एव मायुः; तथा प्राणातिपातादियच्चमहाप्रतोपेतत्वात्पञ्चप्रकारसंवरसंयुतः, तथा मनोवाकायगुणसिगुप्तः, तथा
 गृहगार्थान्ति गिना यद्वा अरमेक्षा गृह्न्यास्नेधमिठ'-अनववदस्त्वपु मूर्च्छामकुर्याणः यद्वाधारपङ्कजवत्कर्मणाऽदिविद्यमानो मिथुः-
 निश्चयनीनो मारनिधुः आमोयाय' अद्रोपकृमापगमलक्षणमोद्यार्थे परि-सुमन्तात् अजे'-संयमानुष्ठानरतो भवेत्स्वमिति विनियस्योप-
 दत्त । इति प्रप्ययन्येनाशौ, प्रवीर्मिति गणपर एवमाह, यया तीर्थकृतोक्तं तथैवाह इवीमि, न स्वमनीपिक्रयेति । गतोऽनुगमः, सा
 इत्ये नयान्नामपमुनंशार 'मूर्चेमिमिपि नयाण इदुविधेवचपय निमार्मिषा । त सवणयथिसुद अं चरणगुणद्विबो सौह ॥१॥" ॥१३॥

... ॥१३॥

* १ २१२२२. १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

... ॥१३॥

॥ अथ द्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

उक्तं समयार्थं प्रथममध्ययनं, साम्प्रतं वैतालीयार्थं द्वितीयमारभ्यते, अस्य चायमभिसंबन्धः—इहानन्तराध्ययने स्वसमयगुणाः परसमयदोषाश्च प्रतिपादिताः, तांश्च ज्ञात्वा यथा कर्म विदार्यते तथा बोधो विधेय इत्यनेन संबन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवनीयानि, तत्राप्युपक्रमान्तर्गतोऽर्थोधिकारो द्वेधा—अध्ययनार्थोधिकार उद्देशार्थोधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थोधिकारः प्रागेव नियुक्तिकारेणाभाणि—‘गाऊण बुद्ध्या चैव’ त्यनेन गाथाद्वितीयपादेनेति, उद्देशार्थोधिकारं तु स्वत एव नियुक्तिकार उत्तरत्र वक्ष्यति, नामनिष्पन्नं तु निक्षेपमधिकृत्य नियुक्तिरुदाह—

वेयाल्लिंमि वेयाल्लगो य वेयाल्लणं वियाल्लणियं । तिन्रिचि चउक्कंगाहं वियाल्लओ एत्थ पुण जीवो ॥३६॥

‘वेयाल्लिग’मित्यादि तत्र प्राकृतशैल्या वेयाल्लियमिति ‘ह विदारणे’ इत्यस्य धातोर्विपूर्वस्य छान्दसत्वात् भावे ष्वुल्लप्रत्ययान्तस्य विदारकमिति क्रियावाचकमिदमध्ययनाभिधानमिति, सर्वत्र च क्रियायामेतत्त्रयं सन्निहितं, तद्यथा—कर्ता करणं कर्म चेति, अतस्तद्दर्शयति—विदारको विदारणं विदारणीयं च, तेषां त्रयाणामपि नामस्थापनाद्रव्यभावभेदाच्चतुर्धा निक्षेपेण त्रीणि चतुष्ककानि द्रष्टव्यानि, अत्र च नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यविदारको यो हि द्रव्यं काष्ठादि विदारयति, भावविदारकस्तु कर्मणो विदार्यत्वात् नोआगमतो जीव-

१. यनमिति आ इ । २. यति अ. आ. । ३. ल्लिगो आ. । ४. ल्लण अ. आ. । ५. कयाइ अ. आ. । ६. लउ अ. आ. ।

कामं तु सासयमिणं कहियं अट्टावयंमि उसभेणं । अट्टाणउतिसुयाणं सोऊणं तेवि पव्वहया ॥३९॥

‘काम’ मित्यादि कामशब्दोऽयमभ्युपगमे, तत्र यद्यपि सर्वोऽप्यागमः शाश्वतः तदन्तर्गतमध्ययनमपि तथापि भगवताऽऽदितीर्थार्थि-
धिपेनोत्पन्नदिव्यज्ञानेनाष्टापदोपरिव्यवस्थितेन भरताधिपभरतेन चक्रवर्त्तिनोर्पहृतरष्ट्रनवतिभिः पुत्रैः पृष्टेन यथा भरतोऽस्मानाज्ञां कारय-
त्यतः किमस्माभिर्विधेयमित्यतस्तोपामङ्गारदाहकृष्टान्तं प्रदर्श्य न कथञ्चिज्जन्तोभोगेच्छा निवर्तत इत्यर्थगर्भमिदमध्ययनं ‘कथितं’ प्रति-
पादितं, तेऽप्येतच्छ्रुत्वा संसारासारातामगम्य विषयाणां च कडुविपाकतां निःसारतां च ज्ञात्वा मत्तकरिर्णवच्चपलमायुर्गिरिनदीवेगसमं
यौवनमित्यतो भगवदाज्ञैव श्रेयस्करीति तदन्तिके सर्वे प्रत्रज्यां गृहीतवन्त इति । अत्र ‘उद्देशे निद्देशे य’ इत्यादिः सर्वोऽप्युपोद्ब्रूयातो
भणनीयः ॥३९॥ साम्प्रतं उद्देशार्थाधिकारं प्रागुल्लिखितं दशियितुमाह—

पढमे संबोहो अनिच्चया, य बीयंमि माणवज्जणया । अहिगारो पुण भणिओ तथा तथा बहुविहो तत्थ ॥४०॥
उद्देशंमि य तइए अन्नाणचियस्स अवचंओ भणिओ । वज्जेयव्वो य सया सुहएपमाओ जइजणेणं ॥४१॥^२

तत्र प्रथमोद्देशके हिताहितप्राप्तिपरिहारलक्षणो बोधो विधेयोऽनित्यता चेत्ययमर्थार्थाधिकारः, द्वितीयोद्देशके मानो वर्जनीय इत्ययम-
र्थार्थाधिकारः, पुनश्च तथा तथाऽनेकप्रकारो बहुविधं^१ शब्दादावर्थेऽनित्यतादिप्रतिपादकोऽर्थार्थाधिकारो भणित इति, तृतीयोद्देशके अज्ञानो-

१ ङ्गण अ. । २ उइं अ. आ. । ३ डुतं आ । सा ४ यद्यपि विशत्याद्येति वचनात्स्यादत्र स्त्रीत्वमेकवचनान्वितं तथापि प्रतिपुत्र प्रश्नोत्तरपार्थक्यविव-
क्षयाऽत्र बहुत्वं । चैत्रमैत्राम्यामेकविंशती दत्तमितिवत् । ५ ळ्लिगितं आ. इ । ६ सवोहि अणिच्चपायवीयमि, अ संपोहि अणिच्चययपियमि आ. । ७ ङ्गिउ
अ आ. । ८ ॥४२॥ अ. आ. । ९ अण्णणचि अ. आ. । १० ववउ भणित अ. आ. । ११ ष्पमाउ अ. आ. । १२ ॥४३॥ अ. आ. । १३ विधः ।

वर्तत इति भावः; तथा हि—“भवकोटीभिसुलभं मानुष्यं प्राप्य कः प्रमादो मे ? । न च गतमायुर्भूयः प्रत्येत्यपि देवराजस्य ॥१॥”
 ‘नो’ नैव संसारे ‘सुलभं’ सुप्रापं संयमप्रधानं जीवितं, यदिव—जीवितम्—आयुश्च्युटितं सत् तदेव संघातुं न शक्यत इति वृत्तार्थः ।
 संबोधश्च प्रसुप्तस्य सतो भवति, स्वापश्च निद्रोदये, निद्रासंबोधयोश्च नामादिश्चतुर्धा निक्षेपः; तत्र नामस्थापने अनादृत्य द्रव्यभावनि-
 क्षेपं प्रतिपादयितुं नियुक्तिरुदाह—

दृक्वं निहावेओ दंसणनाणतवसंजमा भावे । अहिगारो पुण भणिओ नाणे तवदंसणचरित्ते ॥४२॥^५

‘दृक्वं’ इत्यादि इह च गाथायां द्रव्यनिद्राभावसंबोधश्च दर्शितः; तत्राद्यन्तग्रहणेन भावनिद्राद्रव्यबोधयोस्तदन्तर्वर्तिनोर्ग्रहणं द्रष्टव्यं,
 तत्र द्रव्यनिद्रा निद्रावेदो, वेदनमनुभवः दर्शनावरणीयविशेषोदय इतियावत्, भावनिद्रा तु ज्ञानदर्शनचारित्रशून्यता । तत्र द्रव्यबोधो
 द्रव्यनिद्रया सुप्तस्य बोधनं, भावे—भावविषये पुनर्बोधो दर्शनज्ञानचारित्रतपःसंयमा द्रष्टव्याः । इह च भावप्रबोधेनाधिकारः; स च गाथा-
 पथाद्धेन सुगमेन प्रदर्शित इति । अत्र च निद्राबोधयोर्द्रव्यभावभेदाच्चत्वारो भङ्गा योजनीया इति ॥४२॥१॥ भगवानेव सर्वसंसारिणां
 सोपक्रमत्वादनियतभार्युरुपदर्शयन्नाह—‘डहराडुडुय’ इत्यादि—‘डहराः’ बाला एव केचन जीवितं त्यजन्ति, तथा वृद्धाश्च गर्भस्था अपि,
 एतत्पश्यत यूयं, के ते ?—‘मानवा’ मनुष्याः; तेषामेवोपदेशदानार्हत्वात् मानवग्रहण, बह्वुपायत्वादायुषः सर्वास्वप्यवस्थासु प्राणी प्राणो-
 स्यजतीत्युक्तं भवति, तथा हि—त्रिपल्योपमायुष्स्यापि पर्याप्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तेनैव कस्यचिन्मृत्युरुपपत्तितीति, अपि च—‘गर्भस्थं

१ पुनरपि सुलभ आ ० पि सुलभ इ । २ सम्बोधस्तु आ । ३ पुब्बभणिउ अ. पुण भणिउ आ. । ४ तह अ. आ. । ५ ॥३९॥ अ आ. । ६ अत्र x
 आ. । ७ ० रूपवदको ० आ. इ ।

पृथग्भूता-व्यवस्थिताः सावधानुष्ठानोपचितैः 'कर्मभिः' नरकादिषु-यातनास्थानेषु भ्राम्यन्ते, स्वयमेव च कृतैः कर्मभिः, न ईश्वराधापादितैः, गाहते नरकादिस्थानानि यानि तानि वा कर्माणि दुःखहेतूनि गाहते-उपचिनोति, अनेन च हेतुहेतुमद्भावः कर्म-णासुपदर्शितो भवति, न च 'तस्य' अशुभाचरितस्य कर्मणो विपाकेन 'अस्पृष्टः' अच्छुप्तो 'सुच्यते' जन्तुः, कर्मणासुपदयर्मननुभूय तपो-विशेषमन्तरेण दीक्षाप्रवेशादिना न तदपगमं विधत्त इति भावः ॥४॥ अधुना सर्वस्थानानित्यतां दर्शयितुमाह—

देवा गंधर्ववरक्वसा, असुरा भूमिचरा सरिसिवा । राया नरसेट्टिमाहणा, ठाणा तेऽवि चयंति दुर्विषया ॥५॥
कामेहि णं संथवेहि गिद्धा, कम्मसहा कालेण जंतवो । ताले जह बंधणच्चुए, एवं आउखयंमि तुट्टती ॥६॥

'देवा' इत्यादि देवा-ज्योतिष्कसौधर्माद्याः, गन्धर्वराक्षसयोरुपलक्षणत्वादष्टप्रकारा व्यन्तरा गृह्यन्ते, तथा 'असुरा' दशप्रकारा भवन-पतयः, ये चान्ये भूमिचराः सरीसृपाद्याः तिर्यञ्चः, तथा 'राजानः' चक्रवर्तिनो बलदेववासुदेवप्रभृतयः, तथा 'नराः' सामान्यमनुष्याः 'श्रेष्ठिनः' पुरमहचराः ब्राह्मणाश्चैते सर्वेऽपि स्वकीयानि स्थानानि दुःखिताः सन्तस्त्यजन्ति, यतः-सर्वेषामपि प्राणिनां प्राणपरित्यागे म-हदुःखं समुत्पद्यत इति ॥५॥ किञ्च-'कामेहि' इत्यादि, 'कामैः' इच्छामदनरूपैस्तथा 'संस्तवैः' पूर्वापरभूतैः 'गृद्धा' अध्युपपन्नाः सन्तः 'कम्मसह' चि कर्मविपाकसहिष्णवः 'कालेन' कर्मविपाककालेन 'जन्तवः' प्राणिनो भवन्ति, इदमुक्तं भवति-भोगेऽसोर्विषयाऽऽसेवनेन

१ मनुभूय आ. १ सिरिं आ. ६ । २ क्रिया आ. १ ४ य सथवेहि य आ. ६ । सा ५ कामे हि य संथवे हि य इति पु०, छन्दोऽनुलोमता चात्र, नवर दीयाकृद्भि गृह्या इत्येतद् व्याख्यातं, पर 'यन्ता औपच्छन्दसकम्' इति लक्षणं सगच्छते इति न क्षतिः, तस्यापि वैताल्कीयप्रकरणगतत्वाच्च प्राकृतिज्ञाविरोध, एवमन्यत्रापि विकल्पसमाहते सर्वजातियसाकर्यान्पुण्यमे च नाद्यपादमात्रस्य तथात्वे क्षति । ६ °च्छुते आ. ६ । ७ °णार्थत्वां आ. ६ ।

कृतो वा 'परं' परलोकं यदिवा-आरमिति गृहस्थत्वं, परमिति प्रव्रज्यापर्यायं, अथवा-आरमिति संसारं परमिति मोक्षं, एवम्भूतश्चान्यो-
 ऽप्युभयत्रयः, 'वेहासि'ति अन्तराले उभयार्थाभावतः स्वकृतैः कर्मभिः 'कृत्यते' पीड्यत इति ॥८॥ ननु च तीर्थिका अपिकेचन निष्परि-
 ग्रहास्तथा तपसा निष्टपदेहाश्च, तत्कथं तेषां नो मोक्षावासिरित्येतदाशङ्क्याह—
 जइ वि य णिगणे किसे चरे, जइविय भुंजिय मासंमंतसो । जे इह मायाइ मिज्जइ, आंगंता गब्भाय णंतसो ॥

पुरिसोरम पावकम्मुणा, पल्लियंतं मणुयाण जीवियं । सन्ना इह काममुच्छिया, मोहं जंति नरा असंबुडा ॥१०॥

'जइ विय'इत्यादि यद्यपि तीर्थिकः कश्चित्तापसादिस्त्यक्त्वाहृहवासादिपरिश्रहत्वात् निष्किञ्चनतया नम्रः त्वक्त्राणाभावाच्च कुशः
 'चरेत्' स्वकीयप्रव्रज्यानुष्ठानं कुर्यात्, यद्यपि च षष्ठाष्टमदशमद्वादशादितपो विशेषं विधत्ते यावद् अन्तशो मासं स्थित्वा 'भुङ्क्ते' तथापि
 आन्तरकपायापरित्यागान्न मुच्यते इति दर्शयति—'यः' तीर्थिक इह मायादिना मीयते, उपलक्षणार्थत्वात् कषायैर्युक्त इत्येवं परिच्छिद्यते,
 असौ 'गर्भाय' गर्भार्थमा-समन्तात् 'गन्ता' यास्यति 'अनन्तशो' निरवधिकं कालमिति, एतदुक्तं भवति-अकिञ्चनोऽपि तपोनिष्टपदेहोऽपि
 कपायापरित्यागान्नकादिस्थानात् तिर्यगादिस्थानं गर्भाद्गर्भमनन्तमपि कालणशिशर्मवत् संसारे पर्यटतीति ॥९॥ यतो मिथ्याहृष्ट्युप-
 दिष्टतपसाऽपि न दुर्गतिमार्गनिरोधो अतो मरुक्त एव मार्गं स्थेयमेतद्गर्भमुपदेशं दातुमाह-'पुरिसो' इत्यादि, हे पुरुष ! येन 'पापेन क-
 र्मणा' असदनुष्ठानरूपेण त्वमुपलक्षितस्तत्रासकृत् प्रवृत्तत्वात् तस्मात् 'उपरम' निवर्त्तस्व, यतः पुरुषाणां जीवितं सुबद्धपि त्रिपल्योपमानं
 संयमजीवितं वा पल्योपमस्यान्तः-मध्ये वर्त्तते तदप्युनां पूर्वकोटिमितियावत्, अथवा परि-समन्तात् अन्तोऽस्येति पर्यन्तं-सान्तमि-

१ 'यथावथो गा. । २ जतिविय इ. जाइवि य आ. । ३ मेतसा आ. । ४ मिज्जती आ. निवृति इ. । ५ 'यत् आ । ६ च आ । ७ ऽस्यति आ ।

शेषमोहनीयपरिग्रहः, तत्पीषणाः—तदपनेतारः, तथा 'प्राणिनो' जीवान् स्वप्नेतरमेदभिन्नान् 'सर्वशो' मनोवाकायकर्मभिः 'न घ्नन्ति' न व्यापादयन्ति, 'पापाच्च' सर्वतः सावधानुष्ठानरूपाद्विरताः—निवृत्तास्ततश्च 'अभिनिर्वृत्ताः' क्रोधाद्युपशमेन शान्तीभृताः, यदवाऽभिनिर्वृत्ता इव अभिनिर्वृत्ताः—मुक्ता इव द्रष्टव्या इति ॥१२॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह—

णवि ता अहमेव लुप्पए, लुप्यंती लोअंसि पाणिणो । एवं सहिएहिं पैसए, अणिहे से पुट्टे अहियासए ॥१३॥
धुणिया कुलियं व लेववं, किंसए देहमणासणा इह । अविहिंसामेव पव्वए, अणुधम्मो सुणिणा पवेदितो ॥१४॥

'णवि ता' इत्यादि परीषहोपसर्गा एतद्भावनापरेण सोढव्याः, नाहमेवैकस्तावदिह शीतोष्णादिदुःखविशेषैः 'लुप्ये' पीडये अपि त्वन्येऽपि 'प्राणिनः' तथाविधास्तिर्यङ्मनुष्याः अस्मिँल्लोके 'लुप्यन्ते' अतिदुःसहैर्दुःखैः परिताप्यन्ते, तेषां च सम्यग्विवेकाभावान्न निर्जराख्यफलमस्ति, यतः—'क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः, सोढा दुःसहतापशीतपवनक्लेशा न तप्तं तपः । ध्यातं वित्तमहनिशं नियमितं द्वन्द्वैर्न तत्त्वं परं, तत्तत्कर्म कृतं सुखार्थिभिरहो तैस्तैः फलैर्वञ्चिताः ॥१॥' तदेवं क्लेशादिसहनं सद्विवेकिनां संयमाभ्युपगमे सति गुणायैवेति, तथाहि—'कार्यं क्षुल्लभवं कदन्नमशनं शीतोष्णयोः पात्रता, पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं महास्तले केचले । एतान्येव गृहे वहन्त्यवर्तन्ति तान्युन्नतिं संयमे, दोषाश्चापि गुणा भवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजिताः ॥१॥' एवं सहितो ज्ञानादिभिः स्वहितो वा आत्महितः सन् 'पश्येत्' कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोचयेदनन्तरोदितं, तथा निहन्यत इति निहः न निहोऽनिहः—क्रोधादिभि-

१ सर्वत्र आ । २ लोगसि इ । ३ पासते आ. । ४ पुट्टो आ. । ५ धियां आ । ६ कसते आ. कसए इ । ७ दिहिं आ. इ. । ८ न्न तन्निर्जं ।
९ गुणीभं आ. । सा. १० अधिकं पृथग्जनान् पश्यतीति चू ।

नियतदेहं तमेवम्भूतमपि कदाचित् 'डहरा' पुत्रनन्त्रादयः 'दृद्धाः' पितृमातुलादयः उबिष्कामयितुं 'प्रार्थयिषुः' याचेरन्, त एवमूचुः—
 भवता वयं प्रतिपाल्या न त्वामन्तरेणास्माकं कश्चिदस्ति त्वं वाऽस्माकम् एक एव प्रतिपाल्यः, (इति) भणन्तस्ते जना अपि 'शुभ्येषुः'
 श्रमं गच्छेषुः, न च तं साधुं विदितपरमार्थं 'लभेरन्' नैवाऽऽत्मसात्कुर्युः—नैवाऽऽत्मवशं विदध्युरिति ॥१६॥ किञ्च—

जइ कालुणिरियाणि कैासिया, जइ रोयंति य पुत्तकारणा । दवियं भिक्खू समुट्ठियं, णो लब्भंति, ण संठवित्तए ॥
 जइविय कामेहि लाविया, जइ णेज्जाहि ण बंधिउं घरं । जइ जीविय नावकंखए, णो लब्भंति णं संठवित्तए ॥१८

'जइ'इत्यादि यद्यपि ते मातापितृपुत्रकलत्रादयस्तदन्तिके समेत्य करुणाप्रधानानि—विलापप्रायाणि वचांस्यनुष्ठानानि वा कुर्युः,
 तथाहि—'णो'हापियकंतसामिय अइवल्लह दुल्लहोऽसि भुवणंसि । तुह विरहम्मि य निक्किव ! सुणं सबंपि पडिहाइ ॥१॥ सेणी गामो गोठी
 गणो व तं जत्थ होसि १४ संणिहितो । दिप्पइ सिरिए सुपुरिस ! किं पुण निययं घरदरं ? ॥२॥" तथा यदि 'रोयंति य' ति रुदन्ति 'पुत्र-
 कारणं' सुतनिमित्तं, कुलवर्धनमेकं सुतमुत्पाद्य पुनरेवं कर्तुमर्हसीति । एवं रुदन्तो यदि भणन्ति तं भिक्षुं रागद्वेषरहितत्वान्मुक्तियोग्य-
 त्वाद्वा द्रव्यभूतं सम्यक्संयमोत्थानेनोत्थितं तथाऽपि साधुं 'न लप्स्यन्ते' न शक्नुवन्ति प्रव्रज्यातो अंशयितुं—भावाच्चयावयितुं नापि

१ ०णिय आ । २ अकासिया आ । ३ जति आ । ४ रोयति व. आ इ । ५ संथं आ. इ । ६ जहत आ. । ७ णिज्जाहि । ८ जति जीवित
 आ. । ९ खती आ. । १० नो आ. इ. । ११ न आ इ । १२ संथं आ. सनं इ । सा. १३ नाथ कान्त प्रिय स्वामिन् अतिवल्लभ दुर्लभोऽसि भवने । तव
 विरहे च निकृप !, शून्य सर्वमपि प्रतिभाति ॥१॥ श्रेणिप्रमिो गोष्ठी गणो वा त्व यत्र भवसि सन्निहितः । दीयते श्रिया सुपुरुष ! किं पुनर्निज गृहद्वारम् ?
 ॥२॥ १४ सन्निं १५ मुक्तिगमनयों आ । १६ XXXXXनापि आ इ ।

गृहेषु गृहमेधिनाम् । विभ्रतां पुत्रदारांस्तु, तां गतिं ब्रज पुत्रक ! ॥१॥” ॥१९॥ एवं तैरुपसर्गिताः केचन कातराः कदाचिदेतत्कुयुरि-
 त्याह-‘अने’ इत्यादि, ‘अन्ये’ केचनल्पसत्त्वाः ‘अन्यैः’ मात्रापित्रादिभिः ‘मूर्च्छिता’ अध्युपपन्नाः सम्यग्दर्शनादिव्यतिरेकेण सकल-
 मपि शरीरादिकमन्यदित्यन्यग्रहणं, ते एवम्भूताः असंवृता नराः ‘मोहं यान्ति’ सदनुष्ठाने मुह्यन्ति, तथा संसारगमनैकहेतुभूतत्वात् ‘वि-
 पमः’ असंयमस्तं ‘विषमैः’ असंयतैरुन्मार्गप्रवृत्तत्वेनापायाभीरुभिः रागद्वेषैर्वा अनादिभवाभ्यस्ततया दुश्छेद्यत्वेन विषमैः ग्राहिता-असं-
 यमं प्रतिवर्तिताः, ते चैवम्भूताः ‘पापैः’ कर्मभिः पुनरपि प्रवृत्ताः ‘प्रगल्भताः’-दृष्टतां गताः पापकं कर्म कुर्वन्तोऽपि न लज्जन्त इति
 ॥२०॥ यत एवं ततः किं कर्तव्यमित्याह—

तम्हा दवि इक्ख पंडिए, पावाओ विरतेऽभिणिब्बुडे । पणए वीरं महाविहिं, सिद्धिपहं णेआउयं धुवं ॥२१॥
 वेयालियमगमार्गओ, मणवयसाकायेण संबुडो । चिच्चो वित्तं च णायओ, आरंभं च सुसंबुडे चरे ॥२२॥

‘तम्हा’ इत्यादि, यतो मातापित्रादिमूर्च्छिताः पापेषु कर्मसु प्रगल्भा भवन्ति तस्माद् द्रव्यभूतो भव्यः-शुक्तिगमनयोग्यः रागद्वेषर-
 हितो वा सन् ‘ईक्षस्व’ तद्विपाकं पर्यालोचय ‘पण्डितः’ सद्धिवेकयुक्तः ‘पापात्’ कर्मणोऽसदनुष्ठानरूपात् ‘विरतः’ निवृत्तः क्रोधादिपरि-
 त्यार्गच्छान्तीभूत इत्यर्थः तथा ‘प्रणताः’ प्रवृत्तीभूताः ‘वीराः’ कर्मविदारणसमर्थाः ‘महावीरिणः’ महामार्गं, तमेव विशिनष्टि-‘सिद्धिपथं’

१ पुत्रकेति आ. इ. १ २ लक्ष्यन्त आ. १ ३ धुय आ. १ ४ गड आ. १ ५ चेच्चा. १ ६ चरेज्जासि आ. चरेज्जासि इ. १ ७ धम्मिनिवृत्तः आ. इ. १ ८ गगत् शीतीं आ. १

‘तयसं व’ इत्यादि यथा उरगः स्वां त्वचं अवश्यं परित्यागार्हत्वात् ‘जहाति’ परित्यजति, एवमसावपि साधुः रज इव रजः—अष्टप्रकारं कर्म तदकषायित्वेन परित्यजतीति, एवं कषायाभावो हि कर्माभावस्य कारणमिति ‘संख्याय’ ज्ञात्वा ‘मुनिः’ कालत्रयवेदी ‘न माद्यति’ मदं न याति, मदकारणं दर्शयति—‘गोत्रेण’ काश्यपादिना, अन्यग्रहणात् शेषाणि मदस्थानानि शुद्ध्यन्त इति, ‘माहण’त्ति साधुः, पाठान्तरं वा ‘जे विउ’त्ति यो विद्वान्-विवेकी स जातिकुललाभादिभिः न माद्यतीति, न केवलं स्वतो मदो न विधेयः, जुगुप्साऽप्यन्येषां न विधेयेति दर्शयति—‘अथ’ अनन्तरं असौ ‘अश्रेयस्कारी’ पापकारिणी ‘इंखिणि’त्ति निन्दा अन्येषामतो न कार्येति, मुणी न मज्जइ’ इत्यादिकस्य सूत्रा-वयवस्य सूत्रस्पर्शं गाथाद्वयेन निर्युक्तिकृदाह—

तवसंजमणणे सुवि जइ माणो वंज्जिओ महेसीहिं । अत्तसमुक्करिसत्थं किं पुण हीला उ अत्तेसिं ? ॥४३॥
 जइ ताव निज्जरमंओ, पडिसिद्धो अट्टमाणमहणेहिं । अंविसेसमयट्टाणा परिहरियव्वा पयत्तेणं ॥४४॥^{१३}

‘तव संजम’ इत्यादि, तपःसंयमज्ञानेष्वपि आत्मसमुत्कर्षणार्थम्-उत्सेकार्थं यः प्रवृत्तो मानः यद्यसावपि तावद् ‘वर्जितः’ त्यक्तो ‘म हर्षिभिः’ महासुनिभिः, किंपुनर्निन्दाऽन्येषां न त्याज्येति । यदि तावन्निर्जरामदोऽपि मोक्षैर्कर्गमनेहतुः प्रतिषिद्धः ‘अष्टमामथनैः’ अर्ह-न्दिरवशेषाणि तु ‘मदस्थानानि’ जाल्यादीनि ‘प्रयत्नेन’ सुतरां परिहर्त्तव्यानीति गाथाद्वयार्थः ॥४३-४४॥ १॥ साम्प्रतं परनिन्दादोषम-धिकृत्याह—‘जो परिभवइ’ इत्यादि, यः कश्चिदविवेकी ‘परिभवति’ अवज्ञयति, ‘परं जनं’ अन्यं लोकम् आत्मव्यतिरिक्तं स तत्कृतेन कर्मणा

१ यथायुरं आ. इ । २ °न्तरं अ. ३ नाण अ आ । ४ वज्जिउं अ. आ. । ५ अखं अ. । ६ अण्णेसि आ. । ७ ॥४०॥ अ. आ. । ८ जति अ. आ. । ९ मउ अ. आ. । १० अयमेस अ. आ. । ११ ॥४१॥ अ. आ. । १२ निर्जरविशेषणम् ।

‘समे’ति समभावोपेतः सामाधिकारदौ संयमे संयमस्थाने वा पदस्थानपतितत्वात् संयमस्थानानामन्यतरस्मिन् संयमस्थाने छेदोपस्थापनी-
यादौ वा, तदेव विशिनष्टि-सम्यक्शुद्धे सम्यक्शुद्धौ वा ‘श्रमणः’ तपस्वी लज्जामदपरित्यागेन समानमना वा ‘परिव्रजेत्’ संयमोद्युक्तो
भवेत्, स्यात्-कियन्तं कालम् ? यावत् कथा-देवदत्तो यज्ञदत्त इति कथां यावत्, सम्यगाहित आत्मा ज्ञानादौ येन स समाहितः
समाधिना वा-शोभनाध्यवसायेन युक्तः, द्रव्यभूतो-रागद्वेषादिरहितः मुक्तिगमनयोग्यतया वा भव्यः, स एवम्भूतः कालमकार्षीत्
‘पण्डितः’ सदसद्विवेककलितः, एतदुक्तं भवति-देवदत्त इति कथा मृतस्यापि भवति अतो यावन्मृत्युकालं तावच्छजामदपरित्यागोपेतेन
संयमानुष्ठाने प्रवर्तितव्यमिति स्यात् ॥४॥ किमालम्ब्यैतद्विधेयमिति, उच्यते—

दूरं अणुपस्सिसया सुणी, तीतं धम्ममणागयं तथा । पुंटे परुसेहिं माहणे, अवि हण्णू संमंयमि रीयइ ॥५॥
पण्णसमंते सया जंए, संमताधम्ममुदंहरे सुणी । सुहुमे उ सया अलूसए, णो कुज्जे णो माणि माहणे ॥६॥

‘दूरं’इत्यादि दूरवर्तित्वात् दूरो-मोक्षस्तमनु-पश्चात् तं दृष्ट्वा यद्विवा-दूरमिति-दीर्घकालम् ‘अनुदृश्य’ पर्यालोच्य ‘मुनिः’ कालत्रय-
वेत्ता दूरमेव दर्शयति-अतीतं ‘धर्म’ स्वभावं-जीवानामुच्चावचस्थानगतिलक्षणं तथा अनागतं च धर्म-स्वभावं पर्यालोच्य लज्जामदौ न
विधेयौ, तथा ‘स्पृष्टः’ छुप्तः ‘परुषैः’ दण्डकशादिभिर्वाग्भिरवा ‘माहणे’ति मुनिः ‘अवि हण्णू’ति अपि मार्यमाणः स्कन्दकशिष्यगणवत्
‘समये’ संयमे ‘रीयते’ तदुक्तमार्गेण गच्छतीत्यर्थः; पाठान्तरं वा ‘समयाऽहियासए’ ति समतया सहत इति ॥५॥ पुनरप्युपदेशान्तर-

१ समति आ समति इ । २ इत्येव आ. इ । ३ द्वेषरहित आ. इ. । ४ तीय इ. । ५ पुट्टो इ. । ६ फरुं आ. । ना ७ समयाहियासए पा. । ८
धंसि आ. इ । सा ९ पण्हसंमत्थे पा० । १० जते आ । ११ समिया आ. इ. । १२ ‘याहरे’ आ. । १३ नो आ. इ । १४ तु X आ. इ । १५ पुरुषैः आ. इ. ।

माह-‘पण्यसमेव’ इत्यादि, प्रध्यायां समाप्तः प्रश्नात्समाप्तः-पदुग्रह्णा, पाठान्तरं वा ‘पण्यसमत्ये’ प्रश्नविषये प्रत्युचरदानसमर्थः ‘सदा’ सर्वं कथं ज्ञेयत्, त्वयं कथायादिक्रमिति ज्ञेयः । तथा समय-समता तथा धर्मम्-अहिंसादिलक्षणम् ‘उदाहरेत्’ कथयेत् ‘मुनिः’ यतिः सूक्ष्मे तु-संयमे यत्कर्तव्यं तस्य ‘अक्षयकः’ अविराषकः, तथा न हन्यमानो वा पूज्यमानो वा कुक्ष्येभापि ‘मानी’ गर्वित स्यात् ‘माहणो’ यतिरिति ॥६॥ अपिच-

धदुजणणमणमि संबुढो, सव्वट्टुहिं णरे अणिसिप । हरए व सया अणांघिले, धम्म पांदुरकासि कासव ॥७॥

घहवे पाणा पुढो सिया, पत्तेय समय संमीहिया जो मोणंपद उवट्टिते, विरतिं” तत्थ अकासि पट्टिप ॥८॥

‘बहुजणण’ इत्यादि, बहू वनान् आत्मानं प्रति नामयति-प्रद्विच्छोति तैर्वा नम्यते-स्त्वयते षडुवननमनो-धर्मः, स एव पदुमि वनरात्मीयात्मीयादयेन यथाऽऽप्युपगमप्रदंसया स्त्वयते-श्रद्धस्यते, कथम् ? अत्र कथानकं राक्षगृहे नगरे श्रेयिको महाराजः, कदाचि दसौ घटुषिययुष्युपेतेन पुत्रेण अभयकुमारेण सार्धमास्थानस्सिक्तामित्तामिः कथामिरासाञ्चक्रे, सत्र कदाचिदेवम्भूता कथाऽभूत्, तद्यथा-इह लोक धार्मिकाः बहवः उवाधार्मिका इति !, सत्र समस्तपर्यदाऽभिरितम्-यथाऽधार्मिका बहवो लोका धर्मं तु दृशानामपि मध्ये कश्चिद्वैको विषये, तदाकर्ण्यमयकुमारेणोक्त-यथा प्रायशो लोकाः सर्व एव धार्मिकाः, यदि न निश्चयो भवतां परीक्षा क्रियता, पर्यदाऽप्यभिरितम्-एवमस्तु, ततोऽमयकुमारेण घबलेत्प्रसादादयं क्वारिसं, घोषितं च विच्छिमेन नगरे, यथा-यः कश्चिद्विह धार्मिकः

१ पट्टि का । २ धम्मिण का. ३ मत्तंति का । ४ धंभुहे इ । ५ इति । ६ पट्ट । ७ कश्चिद्विह का. इ । ८ एव कश्चिद्विह प्र । ९ के. इ । १० पर्व का. । ११ विच्छी का. इ । १२ १०००० क ।

स सर्वोऽपि धवलप्रासादं गृहीतबलिः प्रविशतु, इतरस्त्वतरमिति, ततोऽसौ लोकः सर्वोऽपि धवलप्रासादमेव प्रविष्टो निर्गच्छंश्च कथं त्वं
 धार्मिकः ? इत्येवं पृष्टः कश्चिदाचष्टे—यथाऽहं कर्षकः अनेकशकुनिगणः मद्धान्यकणैरात्मानं प्रीणयति खलकसमागतधान्यकणभिक्षादानेन
 च मम धर्म इति, अपरस्त्वाह—यथाऽहं ब्राह्मणः पट्टकर्माभिरतः तथा बहुशौचस्नानादिभिर्वेदविहितानुष्ठानेन पितृदेवांस्तर्पयामि, अन्यः
 कथयति—यथाऽहं वणिककुलोपजीवी भिक्षादानादिप्रवृत्तः, अपरस्त्वदमाह—यथाऽहं कुलपुत्रकः न्यायागतं निर्गतिकं कुटुम्बकं पालया-
 म्येव, तावत् श्रपाकोऽप्यैदमह—यथाऽहं कुलक्रमागतं धर्ममनुपालयामीति मन्निश्रया च बहवः पिशितभुजः प्राणान् संधारयन्ति, इत्येवं
 सर्वोऽप्यात्मीयमात्मीयं व्यापारसुदिश्य धर्मे नियोजयति, तत्रापरमसितप्रासादं श्रावकद्वयं प्रविष्टं, तच्च किमधर्मचरणं भवञ्चामकारी-
 त्येवं पृष्टं सत् सकृन्मघनिवृत्तिभङ्गव्यलीकमकथयत्, तथा साधव एवात्र परमार्थतो धार्मिका यथागृहीतप्रतिज्ञानिर्वाहणसमर्थाः, अस्मा-
 भिस्तु—“अवाप्य मानुषं जन्म, लब्ध्वा जैनं च शासनम् । कृत्वा निवृत्तिं मेघस्य, सम्यक् साऽपि न पालिता ॥१॥ अनेन व्रतभङ्गेन,
 मन्यमानो अधार्मिकम् । अधमाधममात्मानं, कृष्णप्रासादमाश्रिताः ॥२॥” तथाहि—“लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्यामित्यन्तशुद्धद-
 यामनुवर्त्तमानाः । तेजस्विनः सुखमद्धनपि संत्यजन्ति, सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥३॥ वरं प्रवेष्टुं ज्वलितं हुताशनं, न-
 चापि भग्नं चिरसंचितव्रतम् । वरं हि मृत्युः सुविशुद्धचेतसो, नचापि शीलस्खलितस्य जीवितम् ॥४॥” इति, तदेवं प्रायशः सर्वोऽप्या-
 त्मानं धार्मिकं मन्यत इतिकृत्वा बहुजननमनो धर्म इति स्थितं, तस्मिंश्च ‘संवृतः’ समाहितः सन् ‘नरः’ पुमान् ‘सर्वाथैः’ बाह्याभ्यन्तै-

१ शोचस्तादिभि आ. शोचन्नत्वादिभि इ. । २ तावत् यावत् आ. इ. । सा० ३ आधारस्थापि कर्मत्वविवक्षया, गत्यर्थत्वेन विश. कर्त्तरि क्त इति न प्रथ-
 माशङ्का । ४ जातिपक्षीया मविपुलेयम् । ५ कर्मणो प्र० ।

धनधान्यकृत्प्रमत्तादिभिः 'अनिश्चिताः' अप्रतिबद्धः सन् घम प्रकाशित्वानित्युचरेण सह सम्बन्धः, निर्दशनमाह-इदं इव स्वच्छा
 ममा मृतं मृदा 'अनाशितं' अनेकमत्स्यादिबलचरसंक्रमेणाप्यनाकुलोऽच्छुपो वा द्यान्त्यादिलक्षण घर्म 'प्रादुरकार्पीत्' प्रकटं कृत-
 चान्, यद्विवा एयमिन्द्रिष्ट एव काश्यप-तीर्यङ्करसंबन्धिनं घम प्रकाशयेत्, छान्दसत्वात् घर्ममाने भूतनिर्देश इति ॥७॥ स यदुबनन
 मन घर्मै ध्ययस्थितो यादृक् घम प्रकाशयति तद्विद्यितुमाह-'बहवै' इत्यादि, यद्विषोपदेशान्तरमेवाधिकृत्याह-'बहवै' इत्यादि, 'बहवः'
 अनन्ता 'प्राणा' द्वाद्विधप्राणमाहृत्वाचदमेदोपचारात् प्राणिनः 'पृथग्' इति पृथिव्यादिभेदेन सूक्ष्मवाटरपर्याप्तकापर्याप्तनरकगत्यादि-
 भेदेन वा संसारमाधिता' तेषां च पृषगाधितानामपि प्रत्येक समता-दुःखद्वेषित्वं च 'समीक्ष्य' दृष्ट्वा, यद्विवा-'समता'
 माप्यस्यपुपेभ्यः(स्य) यो 'मौनीन्द्रपदस्यस्थित' संयममाधितः स साधुः 'तत्र' अनेकमेदमिषप्राणिगणे दुःखद्वेषि सुखाभिलाषिपि
 मनि नदुपपाते यत्रम्ये त्रिगुण् अरुर्पीत् कुर्याद्विति, पापाङ्गिन'-यापानुष्ठानात् दवीयान् पण्डित इति ॥८॥ अपिष-
 धम्मस्स य पारए मुणी, आरमस्स य अंतए ठिप । सोयति य ण ममाइणो, णो ल्ळंभति णियं परिग्गह ॥९॥

इहलोगदुहावहं विज, परलोगे य दुहं दुहावह । विद्वसणधम्ममेव 'त, इति विज्ज कोऽगारमावसे ? ॥१०॥
 'पम्मस्स य' इत्यादि, धर्मस्य-युतचारित्र्यमेवमिषस्य पारं गच्छतीति पारग'-सिद्धान्तपारगामी सम्यक्चारित्रानुष्ठापी वेति, चारि
 त्रमधिकृत्याह-'आरम्मस्य' मातृपानुष्ठानरूपस्य 'अन्ते' पर्यन्ते तदमावरूपे स्थितो मुनिर्मपति, ये पुनर्नैवं मपन्ति ते अकृतधर्माः मरये

१ पृ. १ । २ काटं भ. वाचं इ । ३ अठिप भा. ६ । ४ सम्मती भा. । ५ पिषवै भा. । ६ वा ल. । ७ अत्रिपण्डुनीहिलन अण्डाण्ड-
 एताव विमत्ते.

दुःखे वा समुत्थिते आत्मानं शोचन्ति, णमिति वाक्यालङ्कारे, यदिवेष्टमरणादौ अर्थनाशे वा 'ममाङ्गो'त्ति ममेदमहमस्य स्वामीत्येवमध्य-
 वसायिनः शोचन्ति, शोचमाना अप्येते 'निजम्' आत्मीयं परि-समन्तात् गृह्यते-आत्मसात्क्रियत इति परिग्रहः-हिरण्यादिरिष्टस्वजनादिवर्षा-
 तं नष्टं मृतं वा 'न लभन्ते' न प्राप्नुवन्तीति, यदिव धर्मस्य पारगं मुनिमारम्भस्थान्ते व्यवस्थितमेनमागत्य 'स्वजनाः' मातापित्रादयः
 शोचन्ति 'ममत्वयुक्ताः' स्नेहालवः, न च ते लभन्ते निजमप्यात्मीयपरिग्रहबुद्ध्या गृहीतमिति ॥९॥ अत्रान्तरे 'नागार्जुनीयास्तु' पठन्ति
 "सौज्यं तयं उवद्वियं, केह गिही विग्धेण उद्विया । धम्मंसि अणुत्तरे सुणी, तंपि जिणिञ्ज इमेण पंडिए ॥१॥" एतदेवाह-'इह लोग'
 इत्यादि, 'इह' अस्मिन्नेव लोके हिरण्यस्वजनादिकं दुःखमावहति 'विड'त्ति विद्याः-जानीहि, तथाहि-"अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां
 च रक्षणे । आये-दुःखं व्यये दुःखं, धिगर्थं दुःखभाजनम् ॥१॥" तथाहि-"रेवापयः किसलयानि च सल्लकीनां, विन्ध्योपकण्ठविपिनं
 स्वकुलं च हित्वा । किं ताम्यसि द्विप ! गतोऽसि वंशं करिण्याः, सेहो निबन्धनमनर्थपरम्परायाः ॥१॥" परलोके च हिरण्यस्वजनादि-
 ममत्वापादितकर्मजं दुःखं भवति, तदप्यपरं दुःखमावहति, तदुपादानकर्मोपादानादिति भावः, तथैतदुपाजितमपि 'विध्वंसनधर्म' विश-
 रारस्वभावं, गत्वरमित्यर्थः, इत्येवं 'विद्वान्' जानन् कः सकर्णः 'अगारवासं' गृहवासमावसेत् ? गृहपाशं वाऽनुबन्धीयादिति, उक्तं च-
 "दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः । कोऽयं जनस्य मोहो ? ये रिपवस्तेषु सुहदाशा ॥१॥" ॥१०॥ पुनरप्युपदेशम-
 धिकृत्याह-

१ यदा आ । सा. २ श्रुत्वा तमुपस्थितं केचिद्गृह्णिणो विघ्नयोत्तिष्ठतुः । धर्मेऽनुत्तरे मुनिस्तानपि जयेदनेन पण्डित । ३ उवद्विया आ इ. ।
 ४ लोके इ ।

कछविहारी भावतो रागद्वेपरहितश्चेत्, तथा 'स्थानं' कायोत्सर्गादिकम् एक एव कुर्यात्, तथा आसनेऽपि व्यवस्थितोऽपि रागद्वेपरहित एव तिष्ठेत्, एवं शयनेऽप्येकाक्येव 'समाहितः' धर्मादिध्यानयुक्तः 'स्यात्' भवेत्, एतदुक्तं भवति—सर्वास्वप्यवस्थासु चरणस्थानासन शयनरूपासु रागद्वेषविरहात् समाहित एव स्यादिति, तथा भिक्षणशीलो भिक्षुः उपधानं—तपस्तत्र वीर्यं यस्य स उपधानवीर्यः—तपस्य-निगूहितवलीर्यं इत्यर्थः, तथा 'वाग्गुप्तः' सुपर्यलोचिताभिधायी 'अध्यात्मं' मनः तेन संवृतो भिक्षुर्भवेदिति ॥१२॥ किञ्च—

णो पीहे ण यावंपंगुणे, दारं सुन्नघरस्स संजाएँ । पुट्टे ण उदाहरे वैयं, ण समुच्छे णो संथरे तणं ॥१३॥

जत्थऽत्थमिए अणाँडले, समविसर्माइं मुणीऽहियासए । चरगा अदुवावि भेरवा, अदुवा तत्थ सरीसिवा सिया ॥

'णो पीहे' इत्यादि, केनचिच्छयनादिनिमित्तेन शून्यगृहमाश्रितो भिक्षुः तस्य गृहस्य द्वारं कपाटादिना न स्थगयेन्नापि तत्रालयेत्, यावत् 'न यावंपंगुणे' चि नोद्घाटयेत्, तत्रस्थोऽन्यत्र वा केनचिद्धर्मादिकं मार्गं वा पृष्टः सन् सावद्यां त्राचं 'नोदाहरेत्' न ब्रूयात्, आभिग्रहिको जिनकल्पिकादिनिर्वधामपि न ब्रूयात्, तथा 'न समुच्छिन्द्यात्' तृणानि कचवरं च प्रमार्जनेन नापनयेत्, नापि शयनार्थी कश्चिदाभिग्राहिकः 'तृणादिकं संस्तेत्' तृणैरपि संस्तारकं न कुर्यात्, किं पुनः कम्बलादिनाः, अन्यो वा शुषिरतृणं न संस्तेरेदिति ॥१३॥ तथा 'जत्थत्थमिए' इत्यादि, भिक्षुर्यत्रैवास्तमुपैति सविता तत्रैव कायोत्सर्गादिना तिष्ठतीति यत्रास्तमितः, तथाऽनाकुलः समुद्रव-

सा १ ग्राज्जोऽपि शयनादिसमुच्चयाय, अथ तूर्ध्वस्थानादिसमुच्चयाय । २ 'तौ'xआ । ३ णो पीहेणाव० आ. नो पीहे नावप० इ । ४ 'ते' आ । ५ वर्ति आ. वधि इ । ६ णो य सवरे' आ. नो सथरे' इ । ७ 'इले' आ इ । ८ 'मणि आ. इ. । ९ 'येत्'xणात्रं' आ. येयात्त नात्रपं इ. । १० 'दिस-मार्गादिक आ इ. । ११ वा आ. इ । १२ 'ल्यादि' आ इ ।

पञ्चमोऽङ्कः परीक्षोपमगगधुम्यन् 'समन्विपमणि' अयनासनादीन्यनुकूलप्रविवृत्तानि 'सुनि' यथावस्थितसंसारस्वभाववेवा सम्पग-अ
रुद्धिभ्रमगाप्रिमोहैव, तत्र च शून्यगृहादौ व्यवस्थितस्य तस्य चरन्तीति चरक-दशमशकादयः अथवापि 'भैरवा' मयानक-रथः शिवालय
अपरा तत्र मरीचुपाः 'सुः' मवेयुः, तच्छतांश परीपहान् सम्पक अधिपतेवेति ॥१४॥ साम्प्रतं त्रिविधोपसर्गाधितहनमधिकृत्याह—
निगिया मणुयायं दिवगा, उवसगा तिविहाऽहियासिया । लोमादीय ण हारिसे, सुभागागरगओ महासुणी ॥१५॥
'निगिया' इत्यादि, 'भैरवा' तिरम्याघादिकृताः तथा 'मनुपा' अनुकूलप्रविवृत्ताः सत्कारपुरस्कारदण्डकथाताहनाविजनिताः, तथा
'लोमादिभूमि' इति व्यन्तादिना इत्यप्रदपादिवनिताः, एवं त्रिविधानप्युपसर्गान् 'अधिसहेत्' नोपसर्गविकारं गच्छेत्, तदेव दर्शयति—
गेभोद्वनारिभूमि न कुर्यात्, यदिवा-एवमुपसर्गाद्विधा अपि 'अहियासिय'चि अधिसोदा भवन्ति यदि
इरभ्भदिभूमि न कुर्यात्, आदिप्रहपान् इष्टियुवाविकारादिपरिग्रह, शून्यागागरगतः, शून्यगृहप्यवस्थितस्य चोपलक्षणापर्यत्वात् पि-
रि न अभिच्योह्ये, नीतिनिपेयेनोपमेग सोडव्य इति माप, न नोपसर्गमहनदारेण 'पूजाप्रार्थकः' प्रकरोमिलापी 'स्यात्' मवेत्,
एवं च द्वीगिनान् आनिपेयेनामकृत् सम्यक् मद्यमार्गो भेगना-मयानकः शियाविवायादयोऽभ्यस्तमार्यप्यारमता उप-मामीप्येन पान्ति-
१. १. १२. १४. तिथि' ॥. १३. तिथे ॥ १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

—गच्छन्ति, तत्सहनाच्च भिक्षोः शून्यागारगतस्य नीराजितवारणस्येव शीतोष्णादिजनिता उपसर्गाः सुसहा एव भवन्तीति भावः ॥१६॥
 पुनरश्रुयदेशान्तरमाह—

उवर्णीयतरस्स ताइणो, भयमाणस्स विविक्कमासणं । सामाइयमाहु तस्स जं, जो अप्पाण भए ण दुंसए ॥
 उस्सिणोदगतत्तभोइणो, धम्मट्ठियस्स सुणिस्स हीमतो^३ । संसग्गि अस्साहु राइहिं, असमाही उ तहागयस्सवि ॥

‘उवर्णीय’ इत्यादि, उप—समीप्येन नीतः—प्रापितो ज्ञानादावात्मा येन स तथा अतिशयेनोपनीत उपनीतरस्तस्य, तथा ‘तायिनः’ परात्मोपकारिणः त्रायिणो वा—सम्यक्पालकस्य, तथा ‘भजमानस्य’ सेवमानस्य ‘विविक्तं’ स्त्रीपशुपण्डकविवर्जितम् आख्यते—स्थीयते यस्मिन्नि तदासनं—वसत्यादि, तस्यैवभूतस्य मुनेः ‘सामायिकं’ समभारूपं सामायिकादिचारित्रमाहुः सर्वज्ञाः, ‘यत्’ यस्मात् ततश्चारित्रिणा प्राग्व्यवस्थितस्वभावेन भाव्यं, यश्चात्मानं ‘भये’ परिषहोपसर्गजनिते ‘न दर्शयेत्’ तद्भीरुर्न भवेत् तस्य सामायिकमाहुरिति सम्बन्धनीयं ॥१७॥ किञ्च—‘उस्सिणोदग’ इत्यादि, मुनेः ‘उष्णोदकतप्तभोजिनः’ त्रिदण्डोद्भृत्तोष्णोदकभोजिनः, यदिवा—उष्णं सन्न शीतीकुर्यादिति तत्प्रहणं, तथा श्रुतचारित्राख्ये धर्मे स्थितस्य ‘हीमतो’ चि द्वीः—असंयमं प्रति लज्जा तद्वतोऽसंयमशुभ्रुप्सावत इत्यर्थः, तस्यैवभूतस्य मुने राजादिभिः सार्द्धं यः ‘संसर्गः’ सम्बन्धोऽसावसाधुः अनर्थोदयहेतुत्वात् ‘तथागतस्यापि’ यथोक्तानुष्ठायिनोऽपि राजादिसंसर्गवशाद् ‘असमाधिरेव’ अपध्यानमेव स्यात्, न कदाचित् स्वार्ध्यायादिकं भवेदिति ॥१८॥ परिहार्यदोषप्रदर्शनेन अधुनोपदेशाभिधित्सयाऽऽह—

१ विचिन्तमां वा । २ यप्पाण वा अप्पाण इ । ३ ओ आ । ४ णीए आ इ । ५ प्राग्ब्यावर्णितं आ. इ. । ६ ंयो इ । ७ हीमउत्तिही आ. xxx ह्रीं. इ. । ८ ंध्यानादिक आ ।

ण य संख्यमाहु जीवियं, तहविय बालजंणो पगब्भइ। बाले पापेहिं मिज्जती, इति संखार्ये मुणी ण मज्जती ॥
छट्ठण पँले इमापया, बहुमाया मोहेण पाउडा। वियडेण पँलित्ति माहणे, सीउण्हं वयसाऽहियासए ॥२२॥

‘णय संख्य’ इत्यादि, ‘न च’ नैव ‘जीवितम्’ आयुष्कं कालपर्यायेण त्रुटितं सत् पुनः ‘संख्य’मिति संस्कर्तुं-तन्तुवत्संधातुं शक्यते इत्येवमाहुस्ताद्विदः; तथाऽपि एवमपि व्यवस्थिते ‘बालः’ अज्ञो जंनः ‘प्रगल्भते’ पापं कुर्वन् दृष्टो भवति, असदनुष्ठानरतोऽपि न लज्जत इति, स चैवम्भूतो बालस्तैरसदनुष्ठानापादितैः ‘पापैः’ कर्मभिः ‘मीयते’ तद्युक्त इत्येवं परिच्छिद्यते, त्रियते वा मेयेन धान्यादिना प्रस्थ-कवदिति, एवं ‘संख्याय’ ज्ञात्वा ‘मुनिः’ यथावस्थितपदार्थानां वेत्ता ‘न माद्यतीति’ तेष्वसदनुष्ठानेष्वहं शोभनः कर्त्तव्येवं प्रगल्भमानो मदं न करोति ॥२१॥ उपदेशान्तरमाह-‘छं देण’ इत्यादि, ‘छन्दः’-अभिप्रायस्तेन तेन स्वकीयाभिप्रायेण कुगतिगमनैकहेतुना ‘इमाः प्रजाः’ अयं लोकस्तासु गतिषु प्रैलीयते, तथाहि-छागादिवधमपि स्वाभिप्रायग्रहग्रस्ता धर्मसाधनमित्येवं प्रगल्भमाना विदधति, अन्ये तु संघादिकमुद्दिश्य दासीदासधनधान्यादिपरिग्रहं कुर्वन्ति, तथाऽन्ये मायाप्रधानैः कुक्कुटरसकुटुत्प्रोक्षणश्रोत्रस्पर्शनादिभिर्मुग्धजनं प्रतारयन्ति, तथाहि-“कुक्कुटसाध्यो लोको नाकुक्कुटतः प्रवर्तते किञ्चित् । तस्माच्छोकस्यार्थे पितरमपि सकुक्कुटं कुर्यात् ॥१॥” तथैयं प्रजा ‘बहुमाया’ कपटप्रधाना, किमिति ?-यतो मोहः-अज्ञानं तेन ‘प्रौद्यता’ आच्छादिता सदसद्विवेकविकलेत्यर्थः, तदेतदव-

१ °जणे आ । २ °ब्भत आ । ३ पवेहिं आ इ. । ४ °त आ । ५ पलेति मायया आ । ६ पलेति मायया इ. । ६ पलेति आ. इ. । ७ °सते आ. । ८ न आ इ । ९ जड आ । १० करोतीति आ. इ । ११ °स्तासु तासु आ । १२ °लीयते वा । सा. १३ वस्तादीति प्रं । वस्तादिं° आ इ. । सा. १४ कुरुकुचै इति प्रं । कुरुकुचै° आ. इ । १५ प्राहृताच्छा आ. इ. ।

गन्ध 'माहने' चि माधुः 'विकृतेन' प्रकृतेनामायेन कर्मणा मोक्षे संयमे वा प्रकर्षेण लीयते-प्रलीयते, क्षीमनभावयुक्तो भवतीति भावः,
यथा 'गीत' च उष्ण च त्रीलोक्यं त्रीतोष्णा वा अनुकूलप्रविकूलपरीपहास्तान् वाचा क्रायेन मनसा च करणत्रयेणापि सम्पगधिसंबद्ध
इति ॥२२॥ अर्पित-

कृजए अपराजिए जहा, अस्वेहिं कुसलेहिं दीविय। कहेमेव गहाय णो कैलिं, नो तीय नो चैव दावरे ॥२३॥
पर लोगमि ताइणा, बुइए जे धम्मे अणुचरे। त गिणह हिर्यति उत्तम, कळमिव सेस उवहाय पढिय ॥२४॥

'कृजए' इत्यादि, इस्मितो वपोऽस्येति कुजयो-पलकारः, महतोऽपि घृतवयस्य सद्भिर्निन्दितत्वादनर्थद्वितुत्वाच्च कुत्सितत्वमिति,
तमर भिग्निनदि-अपराजितो दीप्यन् कुशलत्वादन्येन न वीयते अर्थः वा-पादकः वीव्यन्-क्रीडस्तत्पातद्यः कुञ्जलो-निपुणः, यथा
अमो एतच्छोभेऽर्थ-वाग्दिके इत्यर्थः तस्यमाजः 'कडमेव'पि चतुष्कमेव गृहीत्वा तदुन्मथयत्वात् तेनैव वीव्यति, ततोऽसौ तदुन्मथ-
जयः मत्त 'कलिं' एरुं नानि 'वैठ' त्रिकं च नानि 'दापरं' द्विकं गृह्णातीति ॥२३॥ दार्ष्टान्तिकमाह-'एवं' इत्यादि, यथा घृतकारः
ज्ञानत्रयत्वान् सर्वोपयं दीप्ययतुष्कमेव गृह्णाति एवमस्मिन् 'लोकं' मनुष्यलोके सायिना प्रायिणा वा-सर्वदेवोक्तो योऽयं 'धर्मः' धा-
न्यादित्रयणः मृतगारित्राम्यो वा नास्योत्तरः अचिक्रेऽस्नीत्यनुपराः तमेकान्तहितमिति कृत्वा सर्वोपयं च 'गुहाणं' विलोतसिक्कारहितः

१ अर्थं च भा. च उपर १ २ एतच्छोभे भा १ ३ कृत भा. ६ ४ विन्दते भा. ६ ५ कर्तृ लो विष भा ६६ लो वेप ६ ६ मत्तं भा १
७ एतं भा. १ ८ शिष्टो भा. ६ १ ९ इत्ये भा. ६ १ १ एते भा. १ १ २ अर्थः कर्तृदे वा एतदे भा. १ २ ३ एतच्छोभे कर्तृदे वा एतदे भा १
४ लो कर्तृ एतदे कर्तृदे भा ६ १

स्वीकुरु, पुनरपि निगमनार्थं तमेव दृष्टान्तं दर्शयति—यथा कश्चित् द्यूतकारः 'कृतं' कृतयुगं चतुष्कमित्यर्थः, 'शेषम्' एककादि 'अपहाय' त्यक्त्वा दीव्यन् गृह्णाति, एवं पण्डितोऽपि—साधुरपि शेषं—गृहस्थकुप्रावचनिकपार्श्वस्थादिभावमपहाय सम्पूर्णं महान्तं सर्वोत्तमं धर्मं गृह्णीयादिति भावः ॥२४॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह—

उत्तर मणुयाण आहिया, गामधम्मा(स्म)ईइ मे अणुस्सुयं ।
जंसी विरता समुट्टिया, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥२५॥

जे एय चरंति आहियं, नाएणं महया महेसिणा । ते उट्टिय ते समुट्टिया, अन्नोन्नं सारंति धम्ममओ ॥२६॥

'उत्तर' इत्यादि, उत्तराः—प्रधानाः दुर्जयत्वात्, केषाम् ?—उपदेशार्हत्वान्मनुष्याणाम् अन्यथा सर्वेषामेवेति, के ते ?—'ग्रामधर्माः' शब्दादिविषया मैनुररूपा वेति, एवं ग्रामधर्मा उत्तरत्वेन सर्वज्ञैराख्याताः, मयैतदनु—पश्चाच्छ्रुतं, एतच्च सर्वमेव प्रागुक्तं यच्च वक्ष्यमाणं तन्नाभेयेनाऽऽदितीर्थकृता पुत्रानुद्दिश्याभिहितं सत् पाश्चात्यगणधराः सुधर्मस्वामिप्रभृतयः स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयन्ति अतो मयैतदनुश्रुतमित्यनवद्यं, यस्मिन्निति—कर्मणि ल्यब्लोपे पञ्चमी सप्तमी वेति यान् ग्रामधर्मानाश्रित्य ये विरताः, पंचम्यर्थे वा सप्तमी, येभ्यो वा विरताः सम्यक्संयमरूपेणोत्थिताः समुत्थितास्ते 'काश्यपस्य' ऋषभस्वामिनो वर्धमानस्वामिनो वा सम्बन्धी यो धर्मस्तदनुचारिणः, तीर्थकारप्रणीतधर्मनुष्ठायिनो भवन्तीत्यर्थः ॥२५॥ किञ्च—'जे एयं' इत्यादि, ये मनुष्या 'एनं' प्रागुक्तं धर्मं—ग्रामधर्मविरतिलक्षणं 'चरन्ति' कु-

१ श्रुतकर आ. । २ इति आ ति इ. । ३ ँट्टिता आ. । ४ न,तेण आ नायएण इ. । ५ वा इत्येय आ. इ । ६ स्थिताःःःःःः आ । ७ जे ते आ. ।

रानि नाप्यत्र 'दानं' शत्रुपुत्रेण 'मरुप'नि महाविषयस्य ज्ञानस्यानन्यभूत्वात् महान् तेन, तथाऽनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसहित्युत्वात्
 'नर'ना धनद्रुपमानन्यामिना आस्थान घम ये वरान्ति ते एव संयमोत्यानेन-कुर्वीथिक्कपरिहारेणोरियताः तथा निह्वादिपरिहारेण
 न एव गुरा-इनापदेन्नारगित्यागन उत्पिता समूरियता इति, नान्ये कुत्रावचनिच्च जमालिप्रमृतयञ्चेति भावाः, त एव च यथोक्त
 नानातिन 'त्रन्याऽयं' सार्य 'घमतो' घममाधित्य घर्मतो वा प्रस्यन्त 'सारयन्ति' चोदयन्ति-पुनरपि सदमे प्रवर्तयन्तीति
 इति-

इह पुग पणामए, अभिरन्चे उत्रहिं धुणिचाए। जे दूमण तेहिं णो णया, ते जाणति समाहिमाहिय ॥२७॥
 णो काहिए होज मनए, पासणिए ण य सपसारए। नचा धम्म अपुत्तर, कयकिरिए णयाविं ममए ॥२८॥
 'न त' इत्ति, दुगतिं ममारं वा प्रणामयन्ति-ब्रह्मीह्वयन्ति प्राणितं प्रणामका -द्वन्दादयो विपयास्तान् 'पुरा' पूर्वं मुक्तान् 'मा
 देणं' वा च, तत्र चान्त्यति यस्यान्मदवज्जपाय, अनागर्थाय नोदीश्वेन-नाऽऽकावेदिति, तथा 'अभिक्रमेव' अमिलयेव अनारतं
 न इपात्, भिमपामिति दद्वपति-उपपीयने-दौस्यते दुगतिं प्रत्यात्मा येनासायुषधि-माया अष्टप्रकारं वा कर्म
 अनानिग्रहदिति सारप, दुष्यम प्रत्युपनतां दुमागानुष्ठायिनन्तीधिकाः, यदिवा-'दूमण'सि दुष्टमन-कारिण
 'द्वन्दादयो विपयान्तरु ये महासत्त्वाः 'नना' न प्रक्षीभृताः तदापाराऽनुष्ठायिनो न मयन्ति 'ते' सन्मार्गानुष्ठायिनो

प १ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

‘जानन्ति’ विदन्ति ‘समाधिं’ रागद्वेषपरित्यागरूपं धर्मध्यानं च ‘आहितम्’ आत्मनि व्यवस्थितम्, आ-समन्ताद्धितं वा त एव जानन्ति नान्य इति भावः ॥२७॥ तथा ‘णो काहिए’ इत्यादि, ‘संयतः’ प्रव्रजितः कथया चरति काथिकः गोचरादौ न भवेत्, यद्विवा-विरुद्धां पैशून्यापादनीं ह्यादिकथां वा न कुर्यात्, तथा ‘प्रश्नेन’ राजादिकिवृत्तरूपेण दर्पणादिप्रश्ननिमित्तरूपेण वा चरतीति प्राश्निको न भवेत्, नापिच ‘संप्रसारकः’ देववृद्ध्यर्थकाण्डादिद्वचकथाविस्तारको भवेदिति, किं कृत्वेति दर्शयति-‘ज्ञात्वा’ अबबुद्ध्य नास्योत्तरो विद्यत इत्यनुत्तरस्तं श्रुतचारित्राख्यं धर्मं सम्यग् अवगम्य, तस्य हि धर्मस्यैतदेव फलं यदुत-विकथानिमित्तपरिहारेण सम्यक्क्रियावान् स्यादिति, तदर्शयति-कृता-स्वभ्यस्ता क्रिया-संयमानुष्ठानरूपा येन स कृतक्रियस्तथाभूतश्च नचापि ‘मामको’ ममेदमहमस्य स्वामीत्येवं परिग्रहाग्रही भवेदिति ॥२८॥ किञ्च—

छन्नं च पसंस णी करे, न य उक्कोस पगास माहणे । तेसिं सुविवेगमाहिण्, पणया जेहिं सुजौसिअं धुयं ॥२९॥
अणिहे सहिए सुसंबुडे, धम्मट्ठी उवहाणवीरिए । विहरेज्ज समाहिइंदिए, अत्तहिअं खु दुहेण लब्भइ ॥३०॥

‘छन्नं’ इत्यादि, ‘छन्नं’ति माया तस्याः स्वाभिप्रायप्रच्छादनरूपत्वात् तां न कुर्यात्, चशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चयार्थः, तथा प्रश-स्यते-सर्वैरप्यविगानेनाद्रियत इति प्रशस्यो-लोभस्तं च न कुर्यात्, तथा-जात्यादिभिर्मदस्थानैर्लघुप्रकृतिं पुरुषमुत्कर्षयतीत्युत्कर्षको-मानस्तमपि न कुर्यादिति सम्बन्धः, तथाऽन्तर्व्यवस्थितोऽपि मुखदृष्टिभ्रूभङ्गविकारैः प्रकाशीभवतीति प्रकाशः-क्रोधस्तं च ‘माहणे’त्ति

१ विकथा । २ ऽर्धकाण्डादि भा ऽर्धकाण्डादि इ । ३ सम्यगवगतस्य आ. । ४ नो इ. । ५ हिते इ । ६ ज्जोसिय आ. °ज्जोसित इ. । ७ हिति-दिए इ. । ८ आयहिय भा. इ । ९ छण्ण० ।

साधुर्न कुर्यात्, 'तेषां' कथायाणां यैर्महात्मभिः 'विवेका' परित्यागः 'आहितो' ज स्व एव धम प्रति प्रणता इति, यद्विधा-सेषामेव स
स्युरुपाणां सुष्ठु विवेकः परिक्रानरूप आहितः-अथिताः प्रसिद्धिं गतः स एव च धम प्रति प्रथता 'यैः' महासत्त्वैः सुष्ठु 'सुष्टं' सेवित पू
यतेऽप्रकारं कर्म तयूत्-संयमानुष्ठानं, यद्विधान्यैः सबनुष्ठायिभिः 'सुबोसिध'ति सुष्ठु धिस धूननार्हत्वात् 'धूत' कर्मति ॥२९॥ अपि
च-'अग्निदे' इत्यादि, सिद्धव इति सिद्धः न सिद्धः-सर्वत्र ममत्वरहित इत्यर्थः, यद्विधा-परीपरोपसंगेनिहन्यते इति निहः न नि
होऽनिह'-उपसंगपरामित इत्यर्थः, पाठान्तरं वा 'अग्ने'ति नास्याधमस्तीत्यनयो, निरवधानुष्ठायीत्यर्थः, सह हितेन वर्तत इति सहितः
सहितो-युक्तो वा प्रानादिति, स्वहितः-आत्महितो वा सबनुष्ठानप्रयुक्तः, तामेव दर्शयति-सुष्ठु 'संयुक्त' इन्द्रियनोदन्द्रियैर्विशोतसिका-
रहित इत्यर्थः, तथा धर्म-शुतचारिशाख्याः तनार्याः-प्रयोजनं स एव बौद्धः तस्यैव सङ्कार्यमाणत्वात् धर्मार्थः स यस्यास्तीति स ध-
मार्थी तथा उपधान-उपस्वत्र रीर्यवान् स पवम्भूतो 'विहारेत्' संयमानुष्ठानं कुर्यात् 'समाहितेन्द्रिया' संयतेन्द्रिया, कृत एव ?-यव
आत्महित दुःखेनामुनवा संसारे पर्यटता अकृतधर्मानुष्ठानेन 'लभ्यते' अवाप्यत इति, तथाहि 'न पुनरिदमतिदुर्लभमगाधसंसारज्वलधि
विभ्रष्टम् । मानुष्यं यपोतव्यद्विद्वताविथसितप्रतिमम् ॥१॥' तेषाहि-युगसमिलादिष्टान्तनीत्या मनुष्यमंभ एव तावत् दुर्लभः, तत्राप्या
येशेत्रादिकं दुग्पमिति, अत आत्महितं दुःखेनावाप्यत इति मन्तव्यम्, अपिच-"भूतेषु जङ्गमत्व तस्मिन् पञ्चेन्द्रियत्ववृत्तष्टम् । तस्मादपि-
मानुष्यं मानुष्येऽप्यार्यदेव्यम् ॥१॥ देसे कुरु प्रधानं कुरु प्रधानं कुरु प्रधानं कुरु प्रधानं कुरु प्रधानं कुरु प्रधानं ॥२॥ भवति
पल चायुक्तं प्रकृष्टमायुष्वोऽपि विद्वानम् । विद्वाने सम्यक्त्वं सम्यक्त्वं शीलसंप्रसाधि ॥३॥ एतत्सर्वथाय समासतो मोक्षसाधनोपायः ।

तेत्र च बहु सम्प्राप्तं भवद्भिरल्पं च संग्राह्यम् ॥४॥ तत्कुरुतोद्यममधुना मदुक्तमार्गे समाधिमाधाय । त्यक्त्वा सङ्गमनार्यं कार्यं सङ्गिः सदा श्रेयः ॥५॥” इति ॥३०॥ एतच्च प्राणिभिर्न कदाचिदवाप्तपूर्वमित्येतद्दर्शयितुमाह—

ॐ हि षूण पुरा अणुस्सुतं, अदुवा तं तह णो समुट्ठियं ।

सुणिणा सामाइआहितं, नाएणं जगसव्वदंसिणा ॥३१॥

एवं मत्ता महंतरं, धम्ममिणं सहिया बहू जणो ।

गुरुणो छंदाणुवत्तगा, विरया तिन्न महोधमाहितं ॥३२॥ तिबेमि ॥ (गाथात्रयम् १५२)

‘ॐ हि षूण’ इत्यादि, यदेतत् ‘मुनिना’ जगतः सर्वभावदर्शना ज्ञातपुत्रीयेण सामायिकादि ‘आहितम्’ आख्यातं, तत् ‘नूनं’ ‘निश्चितं’ ‘न हि’ नैव ‘पुरा’ पूर्वं जन्तुभिः ‘अनुश्रुतं’ श्रवणपथमायातं अथवा श्रुतमपि तत्सामायिकादि यथा अवस्थितं तथा नानुष्ठितं, पाठान्तरं वा ‘अवितहन्ति’ अवितथं यथावचानुष्ठितमतः कारणादसुमतामात्महितं सुदुर्लभमिति ॥३१॥ पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याह—‘एवं मत्ता’ इत्यादि, ‘एवम्’ उक्तरीत्याऽऽत्महितं सुदुर्लभं ‘मत्ता’ ज्ञात्या धर्माणां च महदन्तरं धर्मविशेषं कर्मणो वा विवरं ज्ञात्या, यदिव ‘महं-

१ अत्र आ । २ न हि षूण आ न हि नूण इ । सा ३ पां अदुवाऽवितह णो अणुट्ठियं । ४ समयाहि याहिंयं आ सामाइताहिय इ । ५ पायएण आ नायएण इ । ६ जणो आ । ७ छदो आ । इ । ८ तिण्णा आ तिच्चा इ । ९ वितिउ उट्ठेसउ सम्मतो ॥छ॥ आ । द्वितीयस्य द्वितीयोदेशक ॥छ॥ इ । १० न हि नू इ । ११ पुत्रेण आ । १२ ति आ इ १३ एवमताइत्यां आ । एवमत्यां इ । १४ नीत्यां ।

संति मनुष्यार्यक्षेत्रादिकमवधरं सर्वदुष्टानस्य 'एतन्' जैन 'धर्म' दुष्टघारित्रात्मकं, सह हितेन च त इति सहिवा-ज्ञानादियु-
 बहवो अना लघुकर्मणि समाधिताः सन्त्यो 'पुरो' आचार्यदिस्तीर्यद्वारस्य वा 'छन्दानुवर्षकः' तदुक्तमार्गानुष्ठायिनो 'विरताः' पापेभ्य
 कर्मभ्यः सन्तस्तीर्णा 'महौषधम्' अपारं ससारसागरेवमाख्यातं मया भवतामपरिअ तीर्यकक्रिरन्धेषाम्, इतिशब्दः परिसमाप्तये, प्रव-
 मीति पूर्वशब्द ॥३२॥ वैतालीयस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥२॥

■ ■ ■ ■ ■

अथ वैतालीयाध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते ।

उपो द्वितीयोद्देशकः, साम्प्रतं तृतीयः समारभ्यते अस्य धायममित्यन्व-इहानन्तरोद्देशकान्त विरता इत्युक्तं, तपो च कदा
 चित्परीपहाः समुदीर्यरभक्तस्तान् विधेयमिति, उद्देशार्थाधिकारोऽपि निर्दुक्तिकारेणामिहितः यथाऽज्ञानोपधितस्य कर्मणोऽप्यचयो
 भवतीति, स च परीपहासहनादेवत्यतः परीपहाः सोढव्या इत्यनेन संप्रधानेनाऽऽयातस्यास्योद्देशकस्याऽऽदि धर्म-
 सदुद्धकम्मसस भिक्खुणो, ज दुक्ख पुट्ट अबोहिप । त सजमओऽवचिज्जई, सरण हेच्च वयति पडिया ॥१॥
 जे विन्नवणाहिऽजोसिया, सातिन्नेहिं सम वियाहिया । तम्हा उहुंति पासर्हा, अदक्खु कामाइ रोगव ॥२॥

१ परिसमाप्तः ॥३२॥ अस्ती म्. १ २ 'एतन्' इ. अ. १ उच्यते इति ॥ २ इति पा ।

'संबुडकम्मस्स' इत्यादि; संबृतानि-निरुद्धानि कर्माणि-अनुष्ठानानि सम्यगुपयोगरूपाणि वा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोग-
 रूपाणि वा यस्य 'भिक्षोः' साधोः स तथा तस्य यत् 'दुःखम्' असद्वेद्यं तदुपादानभूतं वाऽष्टप्रकारं कर्म 'स्पृष्ट' मिति बद्धस्पृष्टनिका-
 चितमित्यर्थः; तत्र 'अबोधिना' अज्ञानेनोपचितं सत् 'संयमतो' मौनीन्द्रोक्तात् सदशरूपादनुष्ठानाद् 'अपचीयते' प्रतिक्षणं क्षयमुप-
 याति, एतदुक्तं भवति-यथा तटाकोदरसंस्थितमुदकं निरुद्धापरप्रवेशद्वारं सदादित्यकरसम्पर्कात् प्रत्यहमपचीयते, एवं संबृताश्रवद्वारस्य
 भिक्षोरिन्द्रिययोगकषायं प्रति संलीनतया संबृतात्मनः सैतः संयमानुष्ठानेन चानेकभवाज्ञानोपचितं कर्म क्षीयते, ये च संबृतात्मानः
 सदनुष्ठायिनश्च ते 'हित्वा' त्यक्त्वा 'मरणं' मरणस्वभावमुपलक्षणत्वात् जातिजरामरणशोकादिकं त्यक्त्वा मोक्षं व्रजन्ति 'पण्डिताः' सद-
 सद्विवेकिनः; यद्विवा-पण्डिताः' सर्वज्ञा एवं वदन्ति यत् प्रागुक्तमिति ॥१॥ येष्वपि च तैर्नैव भवेन न मोक्षमाप्नुवन्ति तानधिकृत्याह-
 'जेविन्नवणा' इत्यादि, 'ये' महासत्त्वाः कामार्थिभिर्विज्ञाप्यन्ते यास्तदर्थिन्यो वा कामिनं विज्ञापयन्ति ता विज्ञापनाः-स्त्रियस्ताभिः 'अजुष्टा'
 असेविताः क्षयं वा-अवसायलक्षणमतीतास्ते 'सन्तीर्णैः' मुक्तैः समं व्याख्याताः; अतीर्णा अपि सन्तो यतस्ते निष्किञ्चनतया शब्दादिषु
 विषयेष्वप्रतिबद्धाः संसारीदन्वत्स्तटोपांन्तवर्तिनो भवन्ति, तस्माद् 'ऊर्ध्वमिति' मोक्षं योषित्परित्यागाद्बोर्ध्वं यद्भवति तत्पश्यत यूयं । ये
 च कामान् 'रोगवँदू' व्याधिकल्पान् 'अद्राक्षुः' दृष्टवन्तस्ते संतीर्णसमा व्याख्याताः; तथा चोक्तम्-"पुष्पफलाणं च रसं सुराण्डं मंसस्स
 महिलियाणं च । जाणंता जे विरया ते दुक्करकारण वंदे ॥१॥" तृतीयपादस्य पाठान्तरं वा 'उड्डं तिरियं अहे तहा' ऊर्ध्वमिति-सौध-

१ तत्राबोधिना वा इ । २ तडां वा इ । ३ सत् सत् सं आ. सत्स । ४ रसो आ । सा० ५ शोषोऽवसानम् । ६ स्तयन्तर्वं प्र० ।
 ७ वद आ. इ. । सा० ८ पुष्पफलाणा च रस सुराया मासस्य महेलाना च । जानन्तो ये विरतास्तान् दुक्करकारकान् वन्दे ॥१॥ ९ सुराण आ. इ. ।

मौदिय, तारपामाव-तम्बक्याक, अथ इति-भजनपत्न्यादौ, वे कामास्वान् रोगवद्व्राद्धये चे तीर्णकस्या व्यास्याता इति ॥२॥ पुन
रपुपदेभान्तरमधिकृत्याह-

अग्न वणिपहिं आदिय, धारती राईणिया इह । एव परमा महव्या, अक्खाया उ सराइमोयणा ॥३॥

जे इह सायाणुणा नरा, अक्खोषवझाकांमिहिं सुच्छिया ।

किवणेण सम पगब्भिया, न वि जायति समाहिमहित ॥४॥

‘अग्ने’ इत्यादि, ‘अग्ने’ इत्ये प्रधान रत्नवक्त्रामकारिक रूपेणा वणिगिभेदंशान्तरात् ‘आहितं’ इति राजानस्वास्त्या ईशरावयः
‘इह’ अस्मिन्मनुष्यलोके ‘धारयन्ति’ विभ्रति, एवमेवान्यपि महाव्रतानि रत्नकल्पानि आचार्यैः ‘आस्पाकानि’ प्रथियारदिवानि नियो-
जितानि ‘सरात्रिमोचनानि’ रात्रिमोचनविरम्यष्यथानि साधवो विभ्रति, तुशब्दः पूर्वत्नेभ्यो महाव्रतरत्नानां विशेषापादक इति, इदमृक्त
मवति-यथा प्रबानरत्नानां राजान एव राजनमेव महाव्रतरत्नानामपि महासत्त्वा एव साधवो मात्वनं नान्ये इति ॥३॥ किञ्च-‘जे इह’
इत्यादि, ये नरा लघुप्रकृतयः ‘इह’ अस्मिन् मनुष्यलोके सात-सुखमनुगच्छन्तीति धायाद्युगाः-सुखशीला ऐहिकाहुस्मिकापायमीरवा समु
द्विरसमावागौरवेयु ‘अभ्युपयन्ता’ गृह्णाः तथा ‘अभ्येयु’ इच्छामवनरूपेषु ‘मृच्छिन्ता’ कामोत्कटवृष्णाः कृपणो-यीनो वेराकक इन्द्रियैः
परात्रिवस्तेन समाः तद्वत्कामासेवने ‘प्रगस्मिता’ वृष्टतां गत्वा, यदिया-किमेनेन स्तोकेन दोषेणासम्पन्नप्रत्युपवर्णादिकुरेष्याम्सर्वयमस्य

विराधं भविष्यत्येवं प्रमादवन्तः कर्तव्येष्ववसीदन्तः समस्तमपि संयमं पटवन्मणिक्कुट्टिमवद्वा मलिनीकुर्वन्ति, एवम्भूताश्च ते 'समाधि'
धर्मध्यानादिकम् 'आख्यातं' कथितमपि न जानन्तीति ॥४॥ पुनरप्युपदेशान्तरमधिकृत्याह—

वाहेण जहा व विच्छेत्, अबले होइ गवं पचोइए । से अंतसो अप्पथामए, नाइवहइ अबले विसीयति ॥५॥
एवं कामेसणं विऊं, अज्ज सुए पयहेज्ज संथवं । कामी कामे ण कामए, लद्धे वावि अलद्ध कणहुई ॥६॥

'वाहेण' इत्यादि, 'व्याधेन' लुब्धकेन 'जहा व'चि यथा 'गव'न्ति मृगादिपशुर्विविधम्—अनेकप्रकारेण कूटपाशादिना क्षतः—पर-
वशीकृतः श्रमं वा ग्राहितः प्रणोदितोऽप्यर्बलो भवति, जातश्रमत्वात् गन्तुमसमर्थः; यदिवा—वाहयतीति वाहः—शाकटिकस्तेन यथाव-
दवहन् गौर्विविधं प्रतोदादिना क्षतः—प्रचोदितोऽप्यर्बलो भवति, 'स चान्तशः' मरणान्तमपि यावदल्पसा-
मर्थो नातीव वोढुं शक्नोति, एवम्भूतश्च 'अबलो' भारं वोढुमसमर्थः तत्रैव पङ्कदौ विषीदतीति ॥५॥ दार्ष्टान्तिकमाह—'एवं' इत्यादि,
'एवम्' अनन्तरोक्त्या नीत्या कामानां—शब्दादीनां विषयाणां या गर्वेष्णा—प्रार्थना तस्यां कर्तव्यायां 'विद्वान्' निपुणः कामप्रार्थनासक्तः
शब्दादिपङ्के मगः स चैवम्भूतोऽद्य श्रो वा 'संस्तवं' परिचयं कामसम्बन्धं प्रजह्यात् किलेति, एवमध्यवसाय्येव सर्वदाऽवतिष्ठते, नच
तान् कामान् अबलो बलीवर्दवत् विषमं मार्गं त्यक्तुमलं, किञ्च—न चैहिकौमुष्मिकापायदर्शितया कामी भूत्वोपनतानपि 'कामान्' श-

१ सवाहेण आ । २ विक्रए इ । ३ चोचिते आ । ४ णाइ वमए इ. नाति वहति आ. । ५ विहु आ इ. । ६ आवि आ । ७ प्रचो' आ. । सा. ८
प्यचालो प्र० । ९ दतिx. आ । सा. १० आऽन्वेषणा प्र० । सा. ११ बालो 'भवल्' प्र० । १२ विपम आ । सा. १३ नैवै' प्र० ।

न्यादिनिपयान् वैरस्वामिन्मृनामादिषुदा 'कामयेव' अमिलयेदिति, तथा शुद्धशुद्धमारुत् कुवामिभिषिषात् 'सुदुग्गाइय'मित्यादिना प्र
 निपुद्रो 'लज्जानधि' प्राप्तानपि कामान् अलन्यसमान् मन्यमानो महासत्त्वतया वभिस्तुहो मवेदिति ॥६॥ किमिति कामपरित्यागो वि
 धेय इत्याद्यश्वार—

मा पच्छ असाधुता भवे, अश्वेही अणुसास अप्यग । अहिय च असाहु सोर्येती, से येणती परिदेवती वहु ॥
 इह जीवियमेव पासहा, तरुण एवा(णे वा)ससयस्स तुहती । इचरवासे य बुज्झह, गिद्धनरा कामेसु सुच्छिया ॥

'मा पच्छ' इत्यादि, मा पचात्—मरणफाले भवान्तरे वा कामानुपक्रात् 'असाधुता' कुमतिगमनादिरूपा 'भवेत्' प्राप्नुयादिति,
 अतो निपयासनादात्मानम् 'अत्येहि' त्याज्य, तथा आत्मान च 'अनुद्याधि' आत्मनोऽनुद्यास्ति इह, यथा हे जीष ! यो हि 'असाधुः'
 असाधुकर्मकारी हिसानृतस्तेयादौ प्रवृष' संन दुर्गतौ पतित' अधिकम्—अत्यर्थमेवं शोधेति, स च परमाघातमिके कैर्य्यमानस्तिर्यपु वा
 भुषादिदेवनाप्रस्तोऽस्पर्धे 'स्वनति' सद्यन्द् नि'यसिति, तथा 'परिदेवते' विलयस्याक्रन्दति सुवहिति—'हा मातम्रियत इति श्राता नैवास्ति
 माग्रत फवित् । किं न्यस्य मे स्वादिह दुष्टचरितस्य पापस्य ? ॥१॥" इत्यवमारीनि दुःखान्यसाधुकारिणः प्राप्नुवन्तीत्यतो विपयानुपक्रो
 न विधेय इत्यवमाल्नोऽनुदासन इतिविति सम्बन्धनीयं ॥७॥ किञ्च—'इह कीवियमेव' इत्यादि, 'इह' अस्मिन् संसारे आस्तां तावदन्य-
 तीवितमेव मथल्लमुखास्पदमनित्यताश्चात आवीधिभरणेन प्रसिद्धेण विश्वरारुखभावात्, तथा—सर्वापु'द्यय एव वा 'तरुण एव' युवैव वर्ध-

१ विपरदगु ऋ. १. १. कामेदिति ऋ. १. १. अणुपुव ऋ. ६. १. ४ इहे ऋ. १. ५. लपी ऋ. १. ६. पत्ती ऋ. १. ६. एत-
 यत ऋ. १. ९. इयत् १. १०. उ. १. १. वापते. १. २. ऋ. १. १. १. सुणदि ऋ. ६. १.

शतायुरप्युपक्रमतोऽध्यवसाननिमित्तादिरूपादायुषः 'बुध्यति' ग्रच्यवते, यदिवा—साम्प्रतं सुबहुप्यायुर्वर्षशतं तच्च तस्य तदन्ते बुध्यति, तच्च सागरोपमापेक्षया कतिपयनिमेषप्रायत्वात् इत्वरवासकल्पं वर्तते—स्तोकनिवासकल्पमित्येवं बुध्यध्वं सूर्यं, तथैवम्भूतेऽप्यायुषि 'नराः' पुरुषा लघुप्रकृतयः 'कामेषु' शब्दादिषु विषयेषु 'शुद्धा' अध्युपपन्ना मूर्च्छिताः तत्रैवाऽऽसक्तचेतसो नरकादिघातनास्थानमाप्नुवन्तीति शेषः ॥८॥ अपिच—

जे इह आरंभनिस्सिया, आतंदंडा(ड)एगंतलूसगा । गंता ते पावलोगयं, चिरायं आसुरियं दिसं ॥९॥

ॐ य संखयमाहु जीवितं, तहवि य बालंजणो पगब्भई^६ । पच्चुप्पन्नेण कारियं, को दट्टुं परलोयमागंते ? ॥

'जे इह' इत्यादि, ये केचन महामोहाकुलितचेतसः 'इह' अस्मिन्मनुष्यलोके 'आरम्भे' हिंसादिके सावधानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः—संबद्धा अध्युपपन्नास्ते आत्मानं दण्डयन्तीत्यात्मदण्डकाः, तथैकान्तेनैव जन्तूनां लूपकाः—हिंसकाः—सदनुष्ठानस्य वा ध्वंसकाः, ते एवम्भूता 'गन्तारो' यास्यन्ति 'पापं लोकं' पापकर्मकारिणां यो लोको नरकादिः 'चिरात्रम्' इति प्रभृतं कालं तन्निवासिनो भवन्ति, तथा बालतपश्चरणादिना यद्यपि तथाविधदेवत्यापत्तिस्तथाऽप्यसुराणामियमासुरी तां दिशं यान्ति, अपरश्रेण्याः किल्बिषिकां देवाधमा भवन्तीत्यर्थः ॥९॥ किञ्च—'ण य संखय' इत्यादि, 'न च' नैव श्रुटितं जीवितमायुः 'संस्कर्तुं' संधातुं शक्यते, एवमाहुः सर्वज्ञाः, तथाहि— "दंडकलियं करिन्ता वच्चंति हु राइओ य दिवसा य । आउं संवेहंता गया य ण पुणो नियंत्तंति ॥१॥" 'तथाऽपि' एवमपि व्यवस्थिते

१ आयंदंड आ. इ । २ तं आ । ३ न त आ न य इ । ४ जणे आ. इ । ५ ती आ. । ६ के आ. इ । ७ गए इ. । ८ न्तीति । ९ बु-
टयुज्जीं आ. । सा. १० दण्डकलित कुर्वन्तो व्रजन्ति रात्रयश्च दिवसाश्च । आयु. संवेलयन्त्य. गताश्च पुनर्न निवर्तन्ते ॥१॥ ११ णियं ।

जीवानामायुषि 'बालवनः' अग्रे लोको निर्विकल्पया असदनुष्ठाने प्रवृत्तिं कुर्वन् 'प्रगल्भते' घृष्टतां याति, असदनुष्ठानेनापि न लज्जत इत्यर्थः, स चाग्रे जनः पापानि कर्माणि कुर्वन् परेषु घोदिवो घृष्टतया अलीकपाण्डित्याभिमानेनेदमुच्यते--'प्रत्युत्पन्न' धर्ममान कालमाधिता परमार्यसता अतीतनागतयोर्विनष्टानुत्पन्नेनाविषमानत्वात् 'कार्य' प्रयोजनं, प्रेषार्थकस्मिन्निस्तदेव प्रयोजनसाधकत्वादादीयते, एव च सतीहलोक एव विघते न परलोक इति दर्शयति--कः परलोकं दृष्टयायातः, तथा चोषु--"पिष स्वाद च साधु शोभने !, यदतीतं चरगात्रि ! तन्न ते ! नहि मीरु ! गतं निवर्तते, सद्युदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥१॥" तथा--"एतावानेव पुरुषो, यावानि न्निप्रयगोचरः ! मन्त्रे ! ईक्षुपदं पश्य, यद्वन्दन्त्यवदुशुताः ॥२॥" इति ॥१०॥ एवमैदिकसुखाभिलाषिणा परलोकं निरनुष्ठानेन नास्तिकेन अभिहिते सत्युच्यते--

अदम्बुव दम्बुवारिय, (ते)सद्दहसु अदम्बुदसणा । हृदि हु सुनिरुद्धदसणे, मोहणिज्जेण कडेण कम्ममुणा ॥
दुग्घस्ती मीहे पुणो पुणो, निब्बिदेज्ज सिलोगपूयणं । एव सद्धितेऽहिपासए, आयतुल पाणेहिं सजए ॥१२॥

'अदम्बुव' इत्यादि, पश्यतीति पश्यो न पश्योऽपश्यः--अन्धस्तेन तुभ्यः कार्याकार्यानिवेचित्वादेववषस्याऽऽम्भ्रण हेऽयम्भ्रवृ-
अन्धमदन् ! प्रत्यक्षस्पर्शकस्याभ्युपगमेन कार्याकार्यानिभिन्न पश्येन--सर्वज्ञेन व्याहृतम्--उक्तं सर्वज्ञागम 'भद्रस्व' प्रमाणीकृत, प्रत्यक्षस्यैवैक-
स्याभ्युपगमेन समस्तव्यवहारविलोयेन इत्युच्यते, यिदुनिबन्धनस्यापि व्यवहारस्यासिद्धेरिति, तथा अपश्यकस्य--असर्वज्ञस्याभ्युपगतं

१ पञ्चमोऽङ्कः । अ. १ कः परलोके सर्ववर्षि कः चर । १ इति अ. । अ. ४ वपन्ति प । ५ इति अ. । अ. ५ वपन्ति प । ६ इति अ. । ६ इति अ. । ७ इति अ. । ८ इति अ. । ९ इति अ. । १० इति अ. । ११ इति अ. । १२ इति अ. । १३ इति अ. । १४ इति अ. । १५ इति अ. । १६ इति अ. । १७ इति अ. । १८ इति अ. । १९ इति अ. । २० इति अ. । २१ इति अ. । २२ इति अ. । २३ इति अ. । २४ इति अ. । २५ इति अ. । २६ इति अ. । २७ इति अ. । २८ इति अ. । २९ इति अ. । ३० इति अ. । ३१ इति अ. । ३२ इति अ. । ३३ इति अ. । ३४ इति अ. । ३५ इति अ. । ३६ इति अ. । ३७ इति अ. । ३८ इति अ. । ३९ इति अ. । ४० इति अ. । ४१ इति अ. । ४२ इति अ. । ४३ इति अ. । ४४ इति अ. । ४५ इति अ. । ४६ इति अ. । ४७ इति अ. । ४८ इति अ. । ४९ इति अ. । ५० इति अ. । ५१ इति अ. । ५२ इति अ. । ५३ इति अ. । ५४ इति अ. । ५५ इति अ. । ५६ इति अ. । ५७ इति अ. । ५८ इति अ. । ५९ इति अ. । ६० इति अ. । ६१ इति अ. । ६२ इति अ. । ६३ इति अ. । ६४ इति अ. । ६५ इति अ. । ६६ इति अ. । ६७ इति अ. । ६८ इति अ. । ६९ इति अ. । ७० इति अ. । ७१ इति अ. । ७२ इति अ. । ७३ इति अ. । ७४ इति अ. । ७५ इति अ. । ७६ इति अ. । ७७ इति अ. । ७८ इति अ. । ७९ इति अ. । ८० इति अ. । ८१ इति अ. । ८२ इति अ. । ८३ इति अ. । ८४ इति अ. । ८५ इति अ. । ८६ इति अ. । ८७ इति अ. । ८८ इति अ. । ८९ इति अ. । ९० इति अ. । ९१ इति अ. । ९२ इति अ. । ९३ इति अ. । ९४ इति अ. । ९५ इति अ. । ९६ इति अ. । ९७ इति अ. । ९८ इति अ. । ९९ इति अ. । १०० इति अ. ।

दर्शनं येनासावपश्यकदर्शनस्तस्याऽऽस्मभ्रणं हेऽपश्यकदर्शन ! स्वतोऽर्वागदर्शी भवास्तथाविधदर्शनप्रमाणश्च सन् कार्याकार्याविवेचितयाऽन्ध-
वदभविष्यत् यदि सर्वज्ञाभ्युपगमं नाकरिष्यत्, यदिवा अदक्षो वा अनिपुणो वा दक्षो वा-निपुणो वा यादृशस्तादृशो वाऽचक्षुर्दर्शनमस्या-
सावचक्षुर्दर्शनः-केवलदर्शनः-सर्वज्ञस्तस्माद्यदवाप्यते हितं तत् श्रद्धस्व, इदमुक्तं भवति-अनिपुणेन निपुणेन वा सर्वज्ञदर्शनोक्तं हितं श्रद्धा-
न्वयं, यदिवा-हे 'अदृष्ट' हे अर्वागदर्शन ! द्रष्टा-अतीतानागतव्यवहितस्रक्ष्मपदार्थदर्शिना यद्ब्राह्मण-अभिहितमागमे तत् श्रद्धस्व, हे
अदृष्टदर्शन अदक्षदर्शन ! इति वा-असर्वज्ञोक्तशासनानुयायिन् ! तमात्मीयमाग्रहं परित्यज्य सर्वज्ञोक्ते मार्गे श्रद्धानं कुर्विति तात्पर्यार्थः,
किमिति सर्वज्ञोक्ते मार्गे श्रद्धानमसुमान्न करोति ? येनैवमुपदिश्यते, तन्निमित्तमाह-'हृदी' त्वेवं गृहाण, हृशब्दो वाक्यालङ्कारे सुष्ठु-
अतिशयेन निरुद्धम्-आवृतं दर्शनं-सम्यग् अवबोधरूपं यस्य स तथा, केनेत्याह-मोहयतीति मोहनीयं-मिथ्यादर्शनादि ज्ञानावरणीया-
दिकं वा तेन सङ्कृतेन कर्मणा निरुद्धदर्शनः प्राणी सर्वज्ञोक्तं मार्गं न श्रद्धते अतस्तन्मार्गश्रद्धानं प्रति चोद्यते इति ॥१॥ पुनरभ्युपदेशान्त-
रमाह-'दुःखी' इत्यादि, दुःखम्-असातवेदनीयमुद्यप्राप्तं तत्कारणं वा दुःखयतीति दुःखं तदस्यास्तीति दुःखी सन् प्राणी पौनःपुन्येन
मोहं याति-सदसद्विवेकविकलो भवति, इदमुक्तं भवति-असातोदयात् दुःखमनुभवन्नार्तो मूढस्तत्तत्करोति येन पुनः पुनः दुःखी संसा-
रसागरमनन्तमभ्येति, तदेवम्भूतं मोहं परित्यज्य सम्यगुत्थानेनोत्थाय "निर्विद्यत" जुगुप्सयेत् परिहरेदात्मश्लाघां स्तुतिरूपां तथा
'पूजनं' वस्त्रादिलाभरूपं परिहरेत्, 'एवम्' अनन्तरोक्त्या नीत्या प्रवर्त्तमानः सह हितेन वर्त्तत इति सहितो ज्ञानादियुक्तो वा संयतः
प्रव्रजितोऽपरप्राणिभिः सुवार्थिभिः 'आत्मतुला' आत्मतुल्यतां दुःखाप्रियत्वसुखाप्रियत्वरूपामधिकं पश्येत्, आत्मतुल्यान् सर्वानपि

१ हृदीत्यादि हृदी भा. । २ पुण्येन भा इ. । ३ मोहे भा. इ । ४ मूढस्तत्क आ. मूढ सन् तत्कं इ. । ५ निर्विद्यत भा. । ६ पश्येदभिपश्येत् आ. ।

'चित्तं पसवो य नोऽहो, तं बाले सरणं ति मन्नइ । एते मम तेसुवी अहं, नो ताणं सरणं न विज्जई ॥१६॥
 'सर्वं नच्चा' इत्यादि, 'सर्वम्' एतद्धेयमुपादेयं च ज्ञात्वा सर्वज्ञोक्तं मार्गं सर्वसंवररूपम् 'अधितिष्ठेत्' आश्रयेत्, धर्मेणार्थो धर्म एव
 वाऽर्थः परमार्थेनान्यस्यानर्थरूपत्वात् धर्मार्थः स विद्यते यस्यासौ धर्मार्थी-धर्मप्रयोजनवाच्, उपधानं-तपस्तत्र वीर्यं यस्य स तथा
 अनिगूहितबलवीर्यं इत्यर्थः, तथा मनोवाक्कायगुप्तः, सुप्रणिहितयोग इत्यर्थः, तथा युक्तो ज्ञानादिभिः 'सदा' सर्वकालं यतेताऽऽत्मनि
 परस्मिन् । किंविशिष्टः सन् ? अत आह-परम-उत्कृष्ट आयतो-दीर्घः सर्वकालभवनात् मोक्षस्तेनार्थिकः-तदभिलाषी पूर्वोक्तविशेषणवि-
 शिष्टो भवेदिति ॥१५॥ पुनरप्युपदेशान्तरमाह-'चित्तं' इत्यादि, 'चित्तं' धनधान्यहिरण्यादि 'पशवः' करिदुरगगोमहिष्यादयो 'ज्ञातयः'
 खजना मातापितृपुत्रकलत्रादयः तदेतद्विज्ञादिकं 'बालः' अज्ञः शरणं मन्यते, तदेव दशर्यति-ममैते विचपशुज्ञातयः परिभोगे उपयो-
 क्ष्यन्ते, तेषु चार्जनपालनसंरक्षणादिना शेषोपद्रवनिराकरणद्वारेणाहं भवामीत्येवं बालो मन्यते, न पुनर्जानीते यदर्थं धनमिच्छन्ति
 तच्छरीरमशाश्वतमिति, अपिच-'खिद्धी' सहावर्तला रोगजराभंगुरं ह्यसरीरं । दोण्हंपि गमणसीलाण किच्चिरं होज संबंधो ? ॥१॥"
 तथा "मातापितृसहस्राणि, पुत्रदारशतानि च । प्रतिजन्मनि वर्तन्ते, कस्य माता पिताऽपि वा ? ॥१॥" एतदेवाह-'नो' नैव विज्ञादिकं
 संसारे कथमपि ज्ञाणं भवति नरकादौ पततो, नापि रागादिनोपद्रुतस्य क्वचिच्छरणं विद्यत इति ॥१६॥ एतदेवाह-
 अब्भागमितंमि वा दुहे, अहवाँ उक्कमिते भवंतिए । एंगस्स गती य आगती, विदुमंता सरणं ण मन्नइ ॥१७॥

१ चित्त इ. । २ णायतो आ. णायए इ । ३ ण्णती ण्णई । ४ ति । सा० ५ ऋद्धि. स्वभावतरला रोगजराभङ्गुर हतक शरीरम् । द्वयोरपि गमनशी-
 ल्यो कियच्चिर भवेत्सवन्ध ? ॥१॥ ६ चवला आ । ७ वीवक्कमिए आ । ८ तए आ. इ. । ९ कस्स आ. ।

सत्त्वे सयकम्मकप्पिया, अवियत्तेण दुहेण पाणिणो । हिंढति भयाउला सढा जाइजरामरणेहिऽभिद्वुता ॥१८॥

'अन्मागमि' इत्यादि, पूर्वोपाघोसात्सवेदनीयोदयेनाभ्यागते दुःखे सत्येकाक्षयेव दुःखमनुभवति, न आखिवर्गेण विधेन वा किञ्चित्प्रयते, तथाच—'सयणंसुवि मन्मगओ रोगामिहो क्किल्सिइ इहेगो । सपणोविप से रोग, न विरंषइ नेव नासेइ ॥१॥' अथवा उपक्रमकारणरूपकान्ते स्वायुपि स्थितियेण वा भवान्तरे भवान्तिके वा—मरणे समुपस्थिते मति एकस्यैवाद्युमतो गतिरागतिय भवति, 'विद्वान्' विवेकी यथावस्थितसंसारस्वभावस्य वेत्ता ईपदपि तावत् शरण न मन्यते, कुतः ? सर्वात्मना प्राणमिति, तथाहि—'एकस्य जन्ममरणे गतयथ शुभाशुभा मभावते । तस्मादाकालिकद्वितमेकैवात्मनः कार्यम् ॥१॥ एको करोइ कम्मं फलमवि तस्सिक्कओ सम शुहवइ । एको जायइ मइ य परलोयं एहओ जाइ ॥२॥' ॥१७॥ अन्यथ—'सइ सप'इत्यादि, सर्वेऽपि संसारोदरविवरवर्तिनः प्राणिनः संसारे पर्यटन्त' स्वकृतेन ज्ञानावरणीयादिना कर्मणा कल्पिताः—सूक्ष्मषादरपर्याप्तकापर्याप्तैकेन्द्रियादिभेदेन व्यवस्थिताः, तथा तेनैव कर्मणैकेन्द्रियाद्यवस्थापाम् 'अव्यक्तं' अपरिच्छुनेन श्रुतश्रुलापलघितस्वभावेनोपलक्षणार्थत्वात् प्रव्यक्तेन च 'दुःखेन' अघातावेदनीयस्वभावेन समन्विताः प्राणिनः पर्यटन्ति—अरथदृष्टदीयप्रन्यायेन तास्वेव यौनिषु मयाकुलाः श्रुतकर्मकारित्वात् श्रुता भ्रमन्ति धाति-जराभरणरभिद्वुता—गर्माधानादिभिर्दुःखैः' पीडिता इति ॥१८॥ किञ्च—

१ धामपण अ. १ १ धाति अ. ६ । १ विरिभिरुच ६ x इमिपुत्र आ. १ ४ छत्त' आ. १ ५ ठुःव' अ. १ ५ १ स्वकलस्यपि मच्छात्रो रोग-भिरुगः श्रि-यति इहैः । स्वन्तोऽपि च तस्य रोचं च विरेचयति (इत्यपि) विर चठयति ॥१॥ ४ 'मत्के अ. १ ५ ६ एह्य कठोति कर्म फलमपि ताः ५ ६ कम्पुमपति । एषे जन्ते भिषते च परलब्धमेकमे कति ॥१॥ ६ स्वप्रियता आ. ६ १ १ 'निरुपण आ. १ १ १ इत्यपि अ. ६ ।

इणमेव खणं विद्याणिया, णो सुलभं बोहिं च आहितं । एवं सहिएऽहिप्यासए, आह जिणे इणमेव सेस्सगा ॥
 अमविंसु पुरावि भिक्खुवो, आएसावि भवंति सुव्वता । एयाइं गुणाइं आहुं ते, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥

‘इणमेव’ इत्यादि, इदमः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वात् इमं-द्रव्यक्षेत्रकालभावलक्षणं ‘क्षणम्’ अवसरं ज्ञात्वा तदुचितं विधेयं, तथाहि-
 द्रव्यं जङ्गमत्वपञ्चेन्द्रियत्वसुकुलोत्पत्तिमानुष्यलक्षणं क्षेत्रमप्यार्यदेशार्थषड्विंशतिजनपदलक्षणं कालोऽप्यवसर्पिणीचतुर्थारकौदिः धर्मप्रतिप-
 त्तियोग्यलक्षणः भावश्च धर्मश्रवणतच्छ्रद्धानचारित्रावरणकर्मक्षयोपशमाहितविरतिप्रतिपत्युत्साहलक्षणः, तदेवंविधं क्षणम्-अवसरं परिज्ञाय
 तथा ‘बोधिं च’ सम्यग्दर्शनावल्लक्षणां नो सुलभामिति, एवमारुह्यतमवगम्य तदवाप्तौ तदनुरूपमेव कुर्यादिति शेषः, अकृतधर्माणां
 च पुनर्दुर्लभा बोधिः, तथाहि-“लङ्घेच्छियं च बोहिं अकरंतो अणागयं च पत्थेतो । अने दाइं बोहिं लब्भिसि कयरेण मोच्छेणं ? ॥१॥”
 तदेवमुत्कृष्टतोऽर्पाद्धद्रुलपरवर्तप्रमाणकालेन पुनः सुदुर्लभा बोधिरित्येवं सहितो ज्ञानादिभिरधिपश्येत्-बोधिसुदुर्लभत्वं पर्यालोचयेत्,
 पाठान्तरं वा ‘अहियासए’ति परीषहानुदीर्णान् सम्यगधिसहेत । एतच्चाऽऽह ‘जिनो’रागद्वेषजेता नाभयोऽष्टापदे स्वीन् सुतानुद्दिश्य,
 तथाऽन्येऽपि इदमेव शेषका जिना अभिहितवन्त इति ॥१९॥ एतदाह-‘अमविंसु’ इत्यादि, हे भिक्षवः-साधवः !, सर्वज्ञ स्वशिष्यानेव-
 मामब्रयति, येऽभूवन्-अतिक्रान्ता ‘जिनाः’ सर्वज्ञाः ‘आएसावि’ति आगमिष्याश्च ये भविष्यन्ति, तान् विशिनष्टि-‘सुव्वताः’ शोभन-

१ ताण्णिता आ. १३ हिंसां आ इ. १३ ता आ. इ. १४ भविंसु आ. १५ आहिण आ. १६ इमेत्यादि आ. १७ कादिधर्मं आ. इ. १ सा. ८ रूपातां
 प्र० । ९ तथा च आ. १ सा १० लब्धा च बोधिमकुर्वन् धनागता च प्रार्थयमान. । वान्या (तदा) बोधिं लप्स्यसे कतरेण मूल्येन ? ॥१॥ ११ अणुं आ. ।
 १२ त उपाद्धं आ. इ. १३ स्वसुतां ।

सुधर्मस्वामी जन्मस्वामिप्रभृतिभ्यः स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयतीत्याह—‘एवं से’ इत्यादौ, ‘एवम्’ उद्देशकत्रयम् ॥ माहत्तयात् ॥ स्वपुत्रानुद्दिश्य ‘उदाहृतवान्’ प्रतिपादितवान्, नास्योत्तरं—ग्रधानमस्तीत्यनुत्तरं तच्च तज्ज्ञानं च अनुत्तरज्ञानं तदस्यास्तीत्यनुत्तरज्ञानी स्वपुत्रानुद्दिश्य ‘उदाहृतवान्’ प्रतिपादितवान्, नास्योत्तरं—ग्रधानमस्तीत्यनुत्तरं तच्च तज्ज्ञानं च अनुत्तरज्ञानं तदस्यास्तीत्यनुत्तरज्ञानी तथाऽनुत्तरदर्शी, सामान्यविशेषपरिच्छेदकावबोधस्वभाव इति, बौद्धमतनिरासद्वारेण ज्ञानाधारं जीवं दर्शयितुमाह—‘अनुत्तरज्ञानदर्शन-
 तथाऽनुत्तरदर्शी, सामान्यविशेषपरिच्छेदकावबोधस्वभाव इति, बौद्धमतनिरासद्वारेण ज्ञानाधारं जीवं दर्शयितुमाह—‘अनुत्तरज्ञानदर्शन-
 धर’ इति कथाञ्चिद्भिन्नज्ञानदर्शनाऽऽधार इत्यर्थः, ‘अर्हन्’ सुरेन्द्रादिपूजाहो ज्ञातपुत्रो वर्द्धमानस्वामी ऋपभस्वामी वा ‘भगवान्’ ऐश्व-
 र्यादिगुणयुक्तो विशाल्यां नगर्यां वर्द्धमानोऽस्माकमाख्यातवान्, ऋपभस्वामी वा विशालकुलोद्भवत्वाद्देशालिकः, तथा चोक्तम्—‘वि-
 शाला जननी यस्य, विशालं कुलमेव वा । विशालं प्रवर्चनं चास्य, तेन वैशालिको जिनः ॥१॥’ एवमसौ जिन आख्यातेति । इतिशब्दः
 परिसमाप्त्यर्थो, ब्रवीमीति उक्तार्थो, नयाः पूर्ववदिति ॥२२॥ तृतीय उद्देशकः समाप्तः, तत्समाप्तौ च समाप्तं द्वितीयं वैतालीयमध्ययनं ॥

५ ५ ५ ५

॥ अथ तृतीयस्योपसर्गाध्ययनस्य प्रथमेद्देशकः प्रारभ्यते ॥

उक्तं द्वितीयमध्ययनम्, अधुना तृतीयमारभ्यते—अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरं स्वसमयपरसमयप्ररूपणाऽभिहिता, तथा प-

१ दर्शनी आ. इ. १ २ इत्यर्थः आ. १ ३ इति आ १ ४ गुणस्युक्तौ आ. १ ५ वर्तं आ. १ सा ६ (वचन) यस्य प्र० । यस्य आ. इ. १ ७ प्रथत
 ६८५ समाप्त च द्वितीय वैतालीयमध्ययन ॥छा॥ आ. ॥छा॥ समाप्त च द्वितीय वैतालीयमध्ययन ॥छा॥ प्रथमत्र ६८५ । इ. १

रसमपदोपान् स्वममपगुणाच्च परिभ्राय स्वसमये बोधो विज्ञेय इत्येतच्चामिहित, तस्य च प्रतिबुद्धस्य सम्यगुत्थानेनोतियवस्य सत्ता कदा
 निदुत्तत्रतिदुत्तलोपसगाः प्रादुर्भवेयुः, ते चोदीर्णाः सम्यक् सोढव्या इत्येतदनेनाध्ययनेन प्रतिपाद्यते, क्तोऽनेन सम्बन्धेनायावत्स्या-
 प्याप्यनस्य यन्नायनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तयोपक्रमान्तर्गतोऽर्थोऽधिकारो द्वेषा-अध्ययनार्थोऽधिकार उद्देश्यार्थोऽधिकारश्च, तत्राध्ययना-
 भाषिच्छर 'संपृद्धस्मृत्तममा' इत्यादिना प्रथमाप्ययने प्रतिपादितं, उद्देश्यार्थोऽधिकारं तूत्तरत्र स्वयमेव निर्युक्तिच्छरः प्रतिपादयिव्यतीति,
 नामनिष्पन्नं तु नियममधिकृत्य निर्युक्तिच्छराह—
 उपममगमि य छक् दब्धे वेपणमथेपण बुधिह । आगतुगो च पीलाकरो य जो सो उचस्सगगो ॥४५॥

'द्रव्य' द्रव्यविषये उपसर्गो द्वेषा यत्तत्तद्रव्यवेत्रफालभावमेवाह उपसर्गाः योढा, तत्र नामस्यापने क्षुण्णत्वावनादृत्य द्रव्योपसर्गं दर्शयति—
 गयन्ति म मचिश्चद्रव्योपसर्गं, स एव काष्ठादिनेतरः । 'तत्त्वमेवदपयैर्व्यस्ये'ति, तत्रोपसर्गं उपतापः क्षरीरपीडोत्पादनमित्यादिव-
 पापाः, भेदाप नियच्छनुष्योपसर्गादियं नामादयश्च, तत्त्वध्याख्यां तु निर्युक्तिच्छरेण गाथापभावेन दर्शयति—अपरस्मारिव्यादेः आग
 प्प्रात्यागन्तुञ्चो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति, स च देहस्य संयमस्य वा पीडाकरीति ॥ क्षेत्रोपसर्गनाह—

क्षेत्रोपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति । पाये कम्ममभुवेपञ्चो सो बुविहो भोऽधुबर्धमिञ्चो ॥४६॥

१ क्षेत्रोपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥ २ उपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥ ३ उपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥ ४ उपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥ ५ उपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥ ६ उपसर्गो योऽस्मादुपसर्गो यश्चति ॥

स्वसमयप्रतीतिनिपुणभणितैर्हनुभिः कृतेति ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमं स्वस्वलितादिगुणोपेतं सूत्रसुब्यारणीयं, तच्चेदम्—

सूरं मृण्णइ अप्पाणं, जाव जेयं न पस्सती । जुज्झंतं दढधम्ममाणं, सिमुपाँलो व महारहं ॥१॥
प्याता सूरा रणसीसे, संगामंमि उवाट्टिते । माथा पुत्तं न याणाइ, जेएण परिविच्छए ॥२॥

‘सूरं मृण्णइ’ इत्यादि, कश्चिच्छुप्रकृतिः सङ्ग्रामे समुपस्थिते शूरमात्मानं मन्यते—निस्तोयाम्बुद इवात्मश्लाघाप्रवणो वाग्भिर्विस्रूर्जनं गर्जति, तद्यथा—न मत्कल्पः परानीके कश्चित् सुभटोऽस्तीति, एवं तावद्गर्जति यावत् पुरोऽवस्थितं श्रेयतासिं जेतारं न पश्यति, तथा चोक्तम्—“तावद्गजः प्रभुतदानगण्डः, करोत्यकालाम्बुदगर्जितानि । यावन्न सिंहस्य गुहास्थलीषु, लाडुलविस्फोटखं शृणोति ॥१॥” न दृष्टान्तमन्तरेण प्रायो लोकस्यार्थावगमो भवतीत्यतस्तदवगतये दृष्टान्तमाह—यथा माद्रीसुतः शिशुपालो वासुदेवदर्शनात्प्राक् आत्मश्लाघाप्रधानं गर्जितवान्, पश्चाच्च युध्यमानं—शस्त्राणि व्यापारयन्तं दृढः—समर्थो धर्मः—स्वभावः सङ्ग्रामाभङ्गरूपो यस्य स तथा तं, महान् रथोऽस्येति महारथः, स च प्रक्रमादत्र नारायणस्तं युध्यमानं दृष्ट्वा प्रागर्जनाप्रधानोऽपि क्षोभं गतः, एवमुत्तरत्र दाष्टीन्तिकेऽपि योजनीयमिति । भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्—“वंसुदेवसुसाए सुओ दमघोसणराहिवेण मदीए । जाओ चउंभुओऽम्बुयवलकलिओ कलहपत्तड्ढो ॥१॥ दददूण तओ जणणी चउंभुयं पुत्तमंभुयमणगंधं । भयहरिसत्रिम्हंयमुही पुच्छइ गेमिच्चियं सहसा ॥२॥ गेमिच्चि-

१ °ष्णति इ ऋति आ । २ जुज्झती इ । ३ °पाले^xआ. °पालो व्व इ । ४ पताया आ पयाया इ । ५ जेतेण आ । ६ °ते आ. । ७ प्रश्रुतं इ ।

८ °मुपगतः आ. । सा. ९ वसुदेवस्वसु सुतो दमघोषनराधिपेन माद्याः । जातश्चतुर्भुजोऽद्भुतवलकलितः प्राप्तकल्हार्थः ॥१॥ १० °तुम्बुओ भुय आ. । सा. ददूवा ततो जलनी चतुर्भुजं पुत्रमद्भुतमनर्थम् । भयहर्षवेपिराज्ञी पृच्छति नैमित्तिकं सहसा ॥२॥ ११ विम्हिय आ. । सा. नैमित्तिकेन मुणित्वा साधित तस्ये हृष्टहृदयायै । यथेय

च मृत्पुत्र मारिषी कीदृ दृष्टद्विषयाए । नृद एव तुभ्यं पुत्रो महाशलो महाश्रुतौ ॥२॥ एषस्व ये ज वददृश शोभ सामाश्रिय
 च्युपात्रुपन । रोती नत्रो न्त्रि मय सुतस्व ते वैत्रिय संदेहो ॥३॥ सावि मयवेविर्गमी पुत्र धैस्त्रे बाव कण्डस्स । तावधिषिय तस्स ठियं
 दयाय दामुपात्रुपन ॥४॥ नो कण्डस्स पिउच्छा पृथं पाटेइ पायेपीदमि । अवरराहस्वामपत्य सोवि सय से स्वमिस्सासि ॥६॥ सिंसु
 पोना रि इ कुंजलमण्य नागापन अमन्मदि । वयजेदि मण्ड सेरेविदु स्समइ खुमाए समतयोधि ॥७॥ अवरराहसए पुण्णे वोरिस्सतो ण
 पिइर जाद । वदन् तमो दिस्स वटण उर्धमंगे से ॥८॥" साम्प्रतं सर्वबनप्रतीव यावंमानिक वटान्तमाह--'पयाया' इत्यादि, यथा
 मग्निर्दिएन्द्रजन्तः प्रद्वेन रिच्छायादयावं 'एतद्विरमि' संश्राममूर्धन्यश्रानीके याता-गताः, के ते ?--'श्रुताः' शूरुमन्याः--सुमदाः, ततः
 पाश्र्वाभ मयुरग्नियत् पक्ष्णानीसुमुष्टमुक्तेनिसद्धाने सति तत्र च सर्वस्याहुलीभूत्वात् 'माता पुत्र न बानासि' कट्टीसो अश्वयन्त स्वन
 पत्नयि न मण्डः प्रतिजागर्षोत्पवं' मातापुत्रीये यथापि परानीकसुमदन जेथा वाक्युत्तरनारायश्चरुषयाविमिः परिः--समन्वात् विवि
 द्-त्रेनेकस्मरे एतौ-दशगुणीशो वा यथा कश्चिद्रस्यमघो मातृमुपयाति दीनो मधवीविषावदिवि ॥२॥ वाटात्तिक्रमाह--

१. मण्डः इति स्वरे वा। एतत् ३ ३ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् । अविष्कति एत एव मय सुतस्व ते मग्नि एवेत् ३ ॥ एतदि मण्ड-
 २. मण्डः इति स्वरे वा। एतत् ३ ३ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥
 ३. एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥
 ४. एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥ एतत् अत्रे एतन्तीके मुत्रमुपगम् ॥ ३ ॥

एवं सेहेवि अप्पुट्टे, भिक्खाथारियाअकोविए । सूरं मण्णति अप्पाणं, जाव ल्हं न सेवए ॥३॥

जयाँ हेमंतमासंमि, सीतं फुसइ सव्वंगं । तत्थ मंदा विसीयंति, रज्जहीणा व खत्तिया ॥४॥

‘एवं सेहे’ इत्यादि, ‘एव’मिति प्रक्रान्तपरामर्शार्थः, यथाऽसौ शूरंमन्य उत्कृष्टिसिंहनादपूर्वकं सद्भ्रामशिरस्युपस्थितः पश्चाज्जेतारं वासुदेवमन्यं वा युध्यमानं दृष्ट्वा दैन्यमुपयाति, एवं ‘शैक्षकः’ अभिनवप्रव्रजितः परीपहैः ‘अस्पृष्टः’ अच्युतः किं प्रव्रज्यायां दुःखरमित्येवं गर्जनं ‘भिक्षाचर्यायां’ शिक्षाटने ‘अकोविदः’ अनिपुणः, उपलक्षणार्थत्वादन्यत्रापि साध्वाचारैऽभिनवप्रव्रजितत्वाद्भवतीति, न एवम्भूत आत्मानं तावच्छिशुपालवत् शूरं मन्यते यावज्जेतारमिव ‘रूक्षं’ संयमं कर्मसंश्लेषकारणामानात् ‘न सेवते’ न भजत इति, तत्रासौ तु बहवो गुरुकर्माणोऽल्पसत्त्वा भङ्गमुपयान्ति ॥३॥ संयमस्य रूक्षत्वंप्रतिपादनायाह—‘जया हेमंत’ इत्यादि, ‘यदा’ कदाचित् ‘हेमन्तमासे’ पौषादौ ‘शीतं’ सैहिकगणवातं ‘स्पृशति’ लगति ‘तत्र’ तस्मिन्नसंबे शीतस्पर्शे लगति सति एके ‘मन्दा’ जडा गुरुकर्माणो ‘विपीदन्ति’ दैन्यभावमुपयान्ति ‘राज्यहीना’ रौज्यच्युताः यथा-क्षत्रिया राजान इवेति ॥४॥ उष्णपरीपहमधिकृत्याह—

पुट्टे गिम्हाहितावेणं, विमणे सुपिवासिए । तत्थ मंदा विसीयंति, मच्छा अप्पोदए जहा ॥५॥

१ °ब्भुट्टे आ °पुट्टे इ । २ °चरिए आ । ३ सेवई वा. इ । ४ जद आ । ५ °सि आ. । ६ सवातंगं आ गवायग इ । ७ °ष्टसिं आ । ८ शिक्षक आ. शिष्यक इ । ९ °न्तीति आ इ । १० X प्र० आ. । ११ चं आ । १२ राजाभ्युता XX आ राउयच्युता XX इ । १३ गिन्हाविं आ. गिण्हादिं इ ।

सदा दत्तेसणा दुःखत्वा, जायणा दुष्पणोच्छ्रिया । कम्मत्ता तुब्भगा चेव, इच्चाहसु पुढोजणा ॥६॥

‘पुङ्’ इत्यादि, ‘ग्रीष्मे’ ज्येष्ठापादास्त्रे अमितापस्तेन ‘स्युष्ट’ ह्रस्वो व्याप्तं सन् ‘विमनाः’ विमनस्का, सुष्ठु पातुमिच्छा पिपासा तां प्राप्नोनिवर्गं वृढमिभूतो बाहुस्यन दैन्यमृपयातीति दर्शयति-‘त्त्र’ तस्मिन्नुष्णपरीपहोदये ‘मन्दा’ जडा अशक्ता ‘विपीदन्ति’ यथा परामश्रमृपयान्ति, घटान्तमाह-मत्स्या अन्वयोदके विपीदन्ति, गमनामावान्मरणमृपयान्ति, एवं सत्त्वाभावात्संयमात् अर्थान्त इति, इदं वृक्तं मयसि-यथा मत्स्या अस्त्यादुदकस्य ग्रीष्माभितोयेन तप्ता अवसीदन्ति, एवमन्वयसत्त्वाभारित्रप्रतिपत्तावपि जलमल्लङ्घदक्लिभगान्ना बहिरन्वयमित्ताः द्रीवत्वान् जडाभयान् जलधारागृहचन्दनावीनुष्णप्रतिकारेतूननुस्मरन्ते-व्याकुलित्वायेवतः संयमानुष्ठानं प्रति विपी उन्नादापपत्तादोपरहितमृपमोक्तम्यमित्यत-‘सदा देवे’ इत्यादि, यतीनां ‘सदा’ सर्वदा दन्तश्लोषनाद्यपि परेषु दत्तम् एषणीयम्-ऽनन्तमन्वदुगेन ‘प्रयोषत’ त्यन्त्यते, एवा चोक्तम्-“खिञ्च्य मृहलावण्यं वाया घोलेत् फलमज्जामि । कश्कश्केश्चैर हियं देहिच्चि परं मगनम् ॥१॥ गतिप्रदो युते दैन्यं, गात्रस्वदो विवर्णता । मरणे यानि चिद्धानि, तानि चिद्धानि याचके ॥२॥” इत्यादि, एवं दुरस्यं पाञ्चापरीपह परित्यज्य गतामिमाना महासत्त्वा क्षानाधमिदूदये महापुरुषसेवित्रं पत्न्यानमनुप्रजन्तीति । श्लोकपद्यार्थेनाऽऽज्जो

१ इति अ. ८. १. ११ इति अ. १. ५ अथ मरस्य अ. ६. १. ९ इति अ. १. ५ अतो-म्या अ. ६. १. ६
२ इति अ. ८. १. ११ इति अ. १. ५ अथ मरस्य अ. ६. १. ९ इति अ. १. ५ अतो-म्या अ. ६. १. ६
परं मगनम् ॥१॥ गतिप्रदो युते दैन्यं, गात्रस्वदो विवर्णता । मरणे यानि चिद्धानि, तानि चिद्धानि याचके ॥२॥

शपरीर्षं देशयात-दृथगृजनाः आशुतपुर्या अनायकल्पा इत्यवमाहुः' इत्यवसुक्तवन्तः, तद्यथा-ये एते यतयः जह्याविलदेहा लुब्ध-
 तशिरसः क्षुधादिवेदनाग्रस्तास्ते एते पूर्वचरितैः कर्मभिरार्त्ताः पूर्वस्वकृतकर्मणः फलमनुभवन्ति, यद्विवा-कर्मभिः-कृष्यादिभिरार्त्ताः-
 तत्कर्तुमसमर्था उद्विग्नाः सन्तो यतयः संवृत्ता इति, तथैते 'दुर्भगाः' सर्वेणैव पुत्रदारादिना परित्यक्ता निर्गतिकाः सन्तः प्रव्रज्याम-
 स्युपगता इति ॥६॥

एते सद्दे अर्चयन्ता, गामेसु णगरेसु वा । तत्थ मंदा विसीयन्ति, संगामंसिर्व भीरुय्यं ॥७॥
 अर्पणे खुधियं भिक्खुं, सुणी डंसति लूसए । तत्थ मंदा विसीयन्ति, तेउपुट्टा व पाणिणो ॥८॥

'एते सद्दे' इत्यादि, 'एतान्' पूर्वोक्तानाक्रोशरूपान् तथा चौरचारिकादिरूपान् शब्दान् सोढुमशक्नुवन्तो ग्रामनगरादौ तदन्तर्गले
 वा व्यवस्थिताः 'तत्र' तस्मिन् आक्रोशे सति 'मन्दा' अज्ञा लघुप्रकृतयो 'विपीदन्ति' विमनस्का भवन्ति संयमाद्वा अत्रयन्ति, यथा
 भीरवः 'संग्रामे' रणशिरसि चक्रकुन्तासिशक्तिनाराचाकुले रटत्पटहशङ्खछरीनादगम्भीरे समाकुलाः सन्तः पौरुषं परित्यज्याग्रः पट्ट-
 हमङ्गीकृत्य भज्यन्ते, एवमाक्रोशादिशब्दाकर्णनादल्पसत्त्वाः संयमे विपीदन्ति ॥७॥ यद्यपरीपहमधिकृत्याह-'अपणे' इत्यादि, अपिः
 संभावने, एकः कश्चिच्छ्लादिः लूपयतीति लूपकः प्रकृत्यैव क्रूरो भक्षकः, 'सुधियं'ति सुधितं-सुभुक्षितं भिक्षामटन्तं भिक्षुं 'दशति' भक्ष-
 यति-दशनैरज्ञावयवं विलुम्पति, 'तत्र' तस्मिन्-श्वादिभक्षणे सति 'मन्दा' अज्ञा अल्पमत्ततया 'विपीदन्ति' दैन्यं भजन्ते, यथा 'तेजया'

१ 'विलमल्लदेहं' आ । २ छुदाधिं इ । ३ अचाइन्ता इ अभाएता आ । ४ 'सिा वा. इ । ५ 'दणो आ । ६ गुण्डितर आ 'ने गुण्डिता । ७ ।
 ७ डसइ आ दसति इ । ८ 'जपुइ आ । ९ 'न्तीति आ. । १० जुञ्जित प्र० अविश्यं ५ । ११ जुञ्जितानि आ गुण्डितानि ५ । ११ तथा आ ।

प्राणिनामसमाधिमुत्पादयन्तीति ॥१०॥ साम्प्रतमेतद्भ्रापकाणां विपाकदर्शनायाह—

एवं विष्पडिवन्नेगे, अप्पणा उं अजाणंया । तमाओ ते तमं जंति, मंदा मोहेण पाउडा ॥११॥
पुट्टो य दंसमसएहिं, तणफासमचाइया । नं मे दिट्टे परे लोए, जइ परं मरणं सियो ॥१२॥

‘एवं’ इत्यादि, ‘एवम्’ अनन्तरोक्तनीत्या ‘एके’ अपुण्यकर्माणो ‘विप्रतिपन्नाः’ साधुमन्मार्गद्वेषिणः ‘आत्मना’ स्वयमज्ञाः, तुशब्दा-
दन्येषां च विवेकिनां वचनमकुर्वाणाः सन्तस्ते ‘तमसः’ अज्ञानरूपादुत्कृष्टं तमो ‘यान्ति’ गच्छन्ति, यदिवा-अथस्तादप्यथस्तनीं गतिं
गच्छन्ति, यतो ‘मन्दा’ ज्ञानावरणीयेनावष्टब्धाः तथा ‘मोहेन’ मिथ्यादर्शनरूपेण ‘प्रावृता’ आच्छादिताः सन्तः खिङ्गप्रायाः साधुवि-
द्वेषितया कुमार्गगा भवन्ति, तथा चोक्तम्—‘एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकस्तद्भिरेव सह संवसतिर्द्वितीयम् । एतद् द्वयं भ्रुवि न यस्य
स तत्त्वतोऽन्धस्तस्यापमार्गचलने खलु कोऽपराधः ? ॥११॥’ ॥११॥ दंशमशर्कपरीषहमधिकृत्याह—‘पुट्टो य’ इत्यादि, क्वचित्सिन्धुताम्रलि-
प्तकोङ्कणादिके देशे अधिका दंशमशका भवन्ति, तत्र च कदाचित्साधुः पर्यटंस्तैः ‘स्पृष्टश्च’ भक्षितः, तथा निष्क्रिञ्चनत्वात् तृणेषु शयान-
स्तत्स्पर्षं सोढुमशक्नुवन् आर्त्तः सन् एवं कदाचिच्चिन्तयेत्; तद्यथा-परलोकार्थमेतदुष्करमनुष्ठानं क्रियमाणं घंटते, न चासौ मया
परलोकः प्रत्यक्षेणोपलब्धः, अप्रत्यक्षत्वात्, नाप्यनुमानादिनोपलभ्यत इति, अतो यदि परं ममानेन क्लेशाभिर्तापेन मरणं स्यात्,
नान्यत्फलं किञ्चनेति ॥१२॥ अपिच—

१ तु आ. १२ ण्गा आ । ३ ण इ । ४ सिता आ. । ५ मज्जानका आ. । ६ मन्था इ । ६ पिं आ. । ७ स्यापिमां आ इ. । ८ क्वदिपं आ इ. ।
९ मलसिं इ मलसिं आ । १० घटेत आ इ. । ११ त्वाच्च आ. इ । १२ इत्यर्थ इ । १३ घातेन आ. ।

अप्येगे पलियंते सिं, चोरो चोरोत्ति सुव्वयं । बंधंति भिक्खुयं बाला, कसायवयणेहि य ॥१५॥
 तत्थ दंडेणं संवीते, सुट्टिणा अदु फलेण वा । नातीणं सरती बाले, इत्थी वा कुच्चगामिणी ॥१६॥
 एते भो ! कसिणा फासा, फरुसा दुरहियासया । हत्थी वा सरंसंवित्ता, कीवा वस गया गिहं ॥१७॥

१ तिबेमि ॥ इति तृतीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ (गाथाग्रं० १९१)

‘अप्येगे’ इत्यादि, अपिः संभावने, एके अनार्या आत्मदण्डसमाचारा मिथ्यात्वोपहतबुद्धयो रागद्वेषपरिगताः साधुं ‘पलियंते’^३ सिं
 ति अनार्यदेशपर्यन्ते वर्तमानं ‘चोरो’ चि चरोड्यं, ‘चौरः’ अयं स्तेन इत्येवं मत्वा सुव्रतं कदर्थयन्ति, तथाहि-‘वध्नन्ति’ रज्ज्वादिना
 संयमयन्ति ‘भिक्खुं’ भिक्षणशीलं ‘बाला’ अज्ञाः सदसद्विवेकविकलाः तथा ‘कपायवचनैश्च’ क्रोधप्रधानकटुकवचनैर्भर्त्सयन्तीति ॥१५॥
 अपिच-‘तत्र’ तस्मिन्ननार्यदेशपर्यन्ते वर्तमानः साधुरनार्यैः ‘दण्डेन’ यष्टिना मुष्टिना वा ‘संवीतः’ प्रहतोऽथवा ‘फलेन वा’ मातुलिङ्गा-
 दिना खड्गादिना वा स साधुरेवं तैः कदर्थ्यमानः कश्चिदपरिणतः ‘बालः’ अज्ञो ‘ज्ञातीनां’ स्वजनानां स्मरति, तद्यथा-यदत्र मम कश्चित्
 सम्बन्धी स्यात् नाहमेवम्भूतां कदर्थनामवाप्तुयामिति, दृष्टान्तमाह-यथा स्त्री कुट्टा सती स्वगृहात् गमनशीला निराश्रया मांसपेशीव

१ तंतसि आ यंतसि इ । सा २ येथा परस्परविरोध चू० । ३ चारि आ इ । ४ चोरेत्ति आ । ५ ंब्बते आ. ंच्चय इ । सा ६ सीलो दउपहारो
 वा । ७ दंडेहि इ । सा. ८ चवेडा । ९ सरए आ । १० ंसवीया इ । ११ तित्तित्रेमि आ. इ । १२ पडमो आ. तृतीयस्य प्रथमोद्देशकः इ. ।
 १३ तंसिति आ. इ । १४ चारि चोरिति आ. चारियति इ । १५ बालवद्बाला आ इ. । १६ ंनाXXXX इ । १७ स्मरेत् आ. ।

तयस्वरूपीया कस्यत्रादिभिरभिदुता सती आसपञ्चावापा द्वातीनां स्मरति एवमसावपीति ॥१६॥ उपसहारायमाह—'एष मो !' इत्यादि,
 मो इति शिष्यासम्बन्ध, य एत आदित् प्रभृति दंष्ट्रमशकादयः पीडोत्सादकत्वेन परीयद्वा एषोपसर्गा अमिहिताः 'कृत्वा' संपूर्णा
 बुद्धेर्नादिसदन्ते तांसासहमाना रघुप्रकृत्य 'केचनासाधामङ्गीकृत्य इस्तिन इव रणद्विरसि 'अञ्जालसंकीर्णा' अरशताङ्गुला मङ्गलुप
 यान्ति एवं 'ह्रीना' अस्यर्था 'असदाः' परवदाः कर्मापणा गुल्कर्मणि' पुनरपि गृहमेव गणा, पाठान्तरं वा 'विज्वसन्ते' चि तीत्रैरुपस-
 र्गमिदुताः 'सटा' दटाशुष्टाना' संपम परिलप्य गृह गताः, इति अर्वामीति पूर्ववत् ॥१७॥ उपसर्गपरिध्याया' प्रथमोद्देशक इति ॥

अथ तृतीयाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते ।

उक्तः प्रथमोद्देशकः, न्यामप्रत द्वितीय संमारम्यते—अस्य धायमभिसम्बन्धः, शोपसर्गपरिध्याध्ययने उपसर्गाः प्रविष्टिपादादयि
 भिन्नाः, ते धातुकृताः प्रविष्ट्याम्, एत प्रथमोद्देशके प्रविष्ट्याः प्रविष्टिपादाः, इह स्वतंत्रकृताः प्रविष्ट्याम् इत्यनेन सम्बन्धेनायातेत्या
 स्तोत्रकस्याऽऽदियुक्तम्—

अहिमे सुहुमा संग्गा, भिम्बुणं जे दुरुत्तरा । जत्थ एगे विसीयंति, ण चयंति जंवित्तए ॥१॥
 अप्पेगे नायओ दिस्स, रोयंति परिवारिया । पोस णे ताय ! पुट्टोऽसि, कस्स ताय ! जहासि णे ? ॥२॥

‘अहिमे’ इत्यादि, ‘अथ’ इति आनन्तर्ये, प्रतिक्लृोपसर्गान्तरमनुक्ल्लाः प्रतिपाद्यन्त इत्यानन्तर्यार्थः, ते ‘इमे’ अनन्तरमेवाभिधीयमानाः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिदमऽभिधीयन्ते, ते च ‘स्रक्ष्माः’ प्रायश्चेतोविकारकारित्वेनान्तराः, न प्रतिक्लृोपसर्गा इन्न बाहुल्येन शरीरविकारकारित्वेन प्रकटतया वादरा इति, ‘सङ्गा’ मातापित्रादिसम्बन्धाः ये एते ‘भिक्षूणां’ साधूनामपि ‘दुरुत्तरा’ दुर्लङ्घ्या-दुरतिक्रमणीया इति, प्रायो जीवितविघ्नकररपि प्रतिक्लृोपसर्गैरुदीर्णैर्मध्यस्थमवलम्बयितुं महापुरुषैः शक्यम्, एते त्वनुक्लृोपसर्गास्तानप्युपायेन धर्माच्छयावयन्ति, ततोऽमी दुरुत्तरा इति, ‘यत्र’ येषूपसर्गेषु सत्सु ‘एके’ अल्पसत्त्वाः सदनुष्ठानं प्रति ‘विपीदन्ति’ शीतलविहारित्वं भजन्ते सर्वथा वा-संयमं त्यजन्ति, नैवात्मानं संयमानुष्ठानेन ‘यापयितुं’-वर्तयितुं तस्मिन् वा व्यवस्थापयितुं ‘शक्नुवन्ति’ समर्था भवन्तीति ॥१॥ तानेव स्रक्ष्मसङ्गान् दर्शयितुमाह-‘अप्पेगे’ इत्यादि, ‘अपिः’ संभावने ‘एके’ तथाविधा ‘ज्ञातयः’ स्वजना मातापित्रादयः प्रव्रजन्तं प्रव्रजितं वा ‘दृष्ट्वा’ उपलभ्य ‘परिवार्य’ वेष्टयित्वा रुदन्तो रुदन्ति च दीनं, यथा-बाल्यात् प्रभृति त्वमस्माभिः पोषितो वृद्धानां पालको भविष्यतीतिकृत्वा, ततोऽधुना ‘नः’ अस्मानपि त्वं ‘तात !’ पुत्र ‘पोषय’ पालय, कस्य कृते-केन कारणेन कस्य वा बलेन तातास्मान् त्यजसि ?, नास्माकं भवन्तमन्तरेण कश्चिन्नाता विद्यत इति ॥२॥ किञ्च—

१ जहत्तए इ । २ नायया दिस्स आ णायओ दिस्सा इ । ३ चयासि आ । इ । ४ अहमेः आ इ । सा. ५ यत प्र०-१ ६ धर्म ध्यावयन्ति आ धर्मात् धाषयति इ । ७ सीति आ । ८ णे आ । इ ।

पिया ते' धेरओ तात !, ससा ते खुडिया इसा। भायरो ते संगा तात !, सोयरा किं जहाँसि ने? ॥३॥
 भायर पियर पोस, एव लोंगो भविंस्तति। एव खु लोइय ताय !, जे पालंति य मायर ॥४॥

'पिया'इत्यादि, हे 'तात' पुत्र ! पिता 'ते' त्व 'स्वबिरो' इद ईवातीकां 'ससा' ष मग्निनी त्व 'खुडिका' लघ्वी अप्राप्तयौर्धना
 'इसा' पुरोत्रचिनी प्रत्ययेति, तथा आतरः 'ते' त्व 'सका' निबाल्लाह ! 'सोदरा' एकोदरा किमित्यसान् परित्यजसीति ॥३॥ तथा
 'मायरमि'त्यादि, 'मात्स' बननी तथा 'पितर' अनयितारं 'पुयाण' नियुद्धि, एव ष कृते तवेइलोकः परलोकश्च मविष्यति, ताचेदेमेव
 'लौकिकं' लोकाधीर्षम्, अयमेव लौकिकः पन्था यदुत-इदयोर्मावापिन्नोः प्रतिपालनमिति, तथा चोक्तम्-"गुरवो यत्र पूज्यन्ते, यत्र
 उर्वरा मद्रुस्रहावा, पुचा ते तात ! खुडया। मारिया ते णवा तात !, मा सा अँन्न जण गमे ॥५॥
 एहि ताय ! घर जामो, मी य केम्मे सहा वयं।" चित्तियंपि ताय ! पासम्मो, जामु ताव सय गिह ॥६॥
 'उत्तरा'इत्यादि, 'उत्तरा' प्रथाना उत्तरपरवाता वा मधुरो-मनोश्च उक्षापः-आलापो येषां ते तथाविर्षाः पुत्राः 'ते' त्व 'तात'

१ ५ अ. १ अ. १ अय-स्वभिरादे विद्धि अ. १ १ अपरि अ. १ ५ अय अ. १ ६ एसवी अ. सख अ. १ ७ पोचति अ
 अर्प अ. ८ एतदुक्तः १ ९ एतदीक्य अ. अ. १ १ अय अ. १ १ २० अ. १ १ २ अय अ. १ १ ३ अय अ. १ १ ४ अय अ. १ १ ५ अय अ.
 अ. १ १ ६ अ व अ. १ १ ६ अय अ. १ १ ७ अय अ. १ १ ८ अय अ. १ १ ९ अय अ. १ १ १० अय अ. १ १ ११ अय अ. १ १ १२ अय अ. १ १ १३ अय अ. १ १ १४ अय अ. १ १ १५ अय अ.

पुत्र ! 'शुद्धका' लघवः तथा 'भार्या' पत्नी ते 'नवा' प्रत्यग्रयौवना अभिनवोढा वा मा असौ त्वया परित्यक्ता सती अन्यं जनं गच्छेत्-उन्मार्गयायिनी स्याद्, अयं च महात् जनापवाद इति ॥५॥ अपिच-'एहि' इत्यादि, जानीमो वयं यथा त्वं कर्मभीरुस्तथापि 'एहि' आगच्छ गृहं 'यामो' गच्छामः । मा त्वं किमपि साम्प्रतं कर्म कृथाः, अपितु तव कर्मण्युपस्थिते वयं सहायका भविष्यामः-साहाय्यं करिष्यामः । एकवारं तावद्गृहकर्मभिर्भग्नस्त्वं तात ! पुनरपि द्वितीयं वारं 'पश्यामो' द्रक्ष्यामो यदस्माभिः सहायैर्भवतो भविष्यतीत्यतो 'यामो' गच्छामः तावत् स्वकं गृहं कुर्वेत्तदस्मद्बचनमिति ॥६॥ किञ्च-

गंतुं ताय ! पुणो गच्छे, ण तेणासमणो सिया । अकामगं पैरिक्कम्मं, को ते वारेउमरिहति ? ॥७॥

जं किञ्चि अणगं तात !, तंपि सव्वं सैमीकितं । हिरणं ववहारइ, तंपि दाहासु ते वयं ॥८॥

'गन्तुं' इत्यादि, 'तात' पुत्र ! गत्वा गृहं स्वजनवर्गं दृष्ट्वा पुनरागन्ताऽसि, नच 'तेन' एतावता गृहगमनमात्रेण त्वमश्रमणो भविष्यसि, 'अकामगं'ति अनिच्छन्तं गृहव्यापारेच्छारहितं 'पराक्रमन्तं' स्वाभिप्रेतानुष्ठानं कुर्वाणं कः 'त्वां' भवन्तं 'वारयितुं' निषेधयितुम् 'अर्हति' योग्यो भवति, यदिवा-'अकामगं'ति वाद्भकावस्थायां मदनेच्छाकामरहितं पराक्रमन्तं संयमानुष्ठानं प्रति कस्त्वामवसरप्राप्ते कर्मणि प्रवृत्तं धारयितुमर्हतीति ॥७॥ अन्यच्च-'जं किञ्चि' इत्यादि, 'तात' पुत्र ! यत्किमपि भवदीयमृणजातमासीत्तत्सर्वमस्माभिः सम्यग्विभज्य 'समीकृतं' समभागेन व्यवस्थापितं, यदिवोत्कटं सैत् समीकृतं-सुदेयत्वेन व्यवस्थापितं, यच्च 'हिरण्यं' द्रव्यजातं

१ 'कर्मसाम्प्रतं' आ. इ. । २ न तेण आ. ण याय तेणं इ. । ३ परक्कम आ इ. । सा. ४ उत्तारितं चू० । ५ समीगत आ समागय इ । ६ 'हाराती आ. हाराई इ । ७ दासासु आ. दासासु इ. । ८ आं आ । ९ अनिच्छं आ. अनिच्छन् इ । १० वाद्धिं आ इ. । ११ XX आ. तत् इ. ।

'ने' 'व' इत्यादि, 'ने' 'व' इतिमत्र समोरच्छेदो भिद्युर्भ्रपरिद्वेया (माल्या) प्रत्यास्थानपरिद्वेया परिहरेत् । किमिति ? यतः 'सर्वेऽपि'
 'घटने' नामिनान्, प्रतिद्वन्द्वोपसर्गः सन्निर्धीषितामिलापी न मवेद्, असमञ्जसकारित्वेन मवजीवितं नामिकाद्येत् । किं कृत्वा ?-
 'पुरा' नियम्यागम्य, 'स्मृ' ?- 'धम' श्रुतचारिद्राम्यं, नास्योषरोऽस्वीत्यनुपरं-प्रधानं मौनीन्द्रमित्यर्थः ॥१३॥ अन्यथ- 'अहिमे'
 रिपन्ने इत्यमाना प्रायतयन्ति-प्राणिनं आमपन्तीत्यावर्ता', पाठान्तरं वा 'अहो' इति, तत्र विस्मये, 'इमे' इति एते प्रत्ययासन्ना' सर्वजनविदित्वात् 'सन्ति'
 मत्तद्वर्गस्यशब्दनादिना, एत पावना 'कान्यपेन' धीमन्महावीर्यदर्मानस्वामिना उत्पन्नदिव्यज्ञानेन 'आ(प्र)वेदिता' कथिताः
 'पय' एव मनु 'पूदा' अपगतत्वा प्रावर्तयिषाकवेदिनस्तस्य 'अपसर्पन्ति' अप्रमत्तया स्वदूरगामिनो भवन्ति, अदु-
 रानु निर्दिशन्त्या परार्मान्ति-प्रायकि इरन्तीति ॥१४॥ तानेवापतान् दर्शयितुमाह-

रायऽमरहजाणेहि, विहारगमणेहि य । मुज भोगे इमे सग्धे, महरिस्ती ! पूजयामुं त ॥१५॥

'गच्छन्तीत्यादि 'गगन' एकतायादयो 'गजामाल्याध' मधीपुरोरितप्रभृतयः तथा प्राधणा अथवा 'धत्रिया' इत्याहुर्वद्वजप्र

'एव' एतेषु ॥ १ (पृ. ७) ॥ १ अर्थे ६ । ४ 'मु' इ ॥ १

मसमर्थाः पूर्वोक्तभावावर्तैः पराम्ना विधीदन्ति ॥२०॥ किञ्च—

अचयंता व लूहेणं, उवहाणेण तज्जिया । तत्थ मंदा विसीयंति, उज्जाणंसि जरग्गवा ॥२१॥
एवं निमंतणं लद्धुं, मुच्छिया गिद्ध इत्थीसु । अज्झोववन्ना कामेहिं, चोइज्जंता गैया गिहं ॥२२॥
तिबोमि ॥ इति उवसग्गपरिणणए बित्तिओ उद्देशो सम्मत्तो ॥ ३-२ ॥ (गाथाग्रं० २१३)

‘अचयंता’ इत्यादि, ‘रूक्षेण’ संयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवन्तः तथा ‘उपधानेन’ अनशनादिना सवाह्याभ्यन्तरेण तपसा ‘तर्जिता’
वार्धिताः सन्तः, तत्र संयमे मन्दा विधीदन्ति ‘उधानशिरसि’ उट्टङ्गमस्तके “जीर्णो” दुर्बलो गौरिव, यूनोऽपि हि तत्रावसीदनं सम्भाव्यते
किं पुनर्जरद्भवस्येति जीर्णग्रहणम्, एवमवर्तमन्तरेणापि धृतिसंहननोपेतस्य विवेकिनोऽप्यवसीदनं सम्भाव्यते, किं पुनरावर्तेरुपसर्गितानां
मन्दानामिति ॥२१॥ सर्वोपसंहारमाह—‘एवं’ इत्यादि, ‘एवं’ पूर्वोक्तया नीत्या विषयोपभोगोपकरणदानपूर्वकं ‘निमन्त्रणं’ विषयोपभोगं प्रति
प्रार्थनं ‘लब्ध्वा’ प्राप्य ‘तेषु’ विषयोपकरणेषु हस्यश्चरथादिषु ‘मूर्च्छिता’ अत्यन्तासक्ताः तथा स्त्रीषु ‘गृद्धा’ दत्तावधाना रमणीराग-
मोहिताः तथा ‘कामेषु’ इच्छामदनरूपेषु ‘अध्युपपन्नाः’ कामगतचित्ताः संयमेऽवसीदन्तोऽपरेणोद्युक्तविहारिणा नोद्यमानाः—संयमं प्रति
श्रोत्साह्यमाना नोदनां सोढुमशक्नुवन्तः सन्तो गुरुकर्मणः प्रब्रज्यां परित्यज्याल्पसत्त्वा गृहं गता—गृहस्थीभूताः । इतिः परिसमाप्तौ,
ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥२२॥ इति उपसर्गपरिज्ञांऽध्ययनस्य द्वितीय उद्देशः ॥

१ वियदृति आ । २ सिरसि विं आ । सा. ३ ऽत्ण प्र. । ४ गिह गयत्ति आ । ५ जीण्डु० आ । ६ चोद्य० आ । ६ । ७ चोदना आ.
इ. । ८. XX उ० आ. । ९ ऽज्ञाया द्वितीयोद्देशकः समाप्तः वा. ऽज्ञाया द्वितीयोद्देशक इ. ।

नामेकस्य वा सुहूर्तस्यापरो 'सुहूर्तः' कालविशेषलक्षणोऽवसरस्तादृग् भवति, यत्र जयः पराजयो वा सम्भाव्यते, तत्रैवं व्यवस्थिते पराजिता वयम् 'अवसर्पामो' नश्याम इत्येतदपि सम्भाव्यते अस्माद्विधानामिति भीरुः पृष्टत आपत्प्रतीकारार्थं शरणमुपेक्षते ॥२॥ इति श्लोकद्वयेन दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह—

एवं तु समणा एगे, अबलं नचचाण अप्पगं । अणागयं भयं दिस्स, अविकप्पंतिमं सुयं ॥३॥
को जाणइ विऊवातं, इत्थीओ उद्गाउ वा । चोइज्जंता पवक्खामो, ण णो अत्थि पकप्पियं ॥४॥

'एवं तु' इत्यादि, 'एवम्' इति यथा सङ्गमं प्रवेष्टुमिच्छुः पृष्टतोऽवलोकयति—किमत्र मम पराभयस्य बलयादिकं शरणं त्राणाय स्यादिति ? एवमेव 'श्रमणाः' प्रव्रजिता 'एके' केचनादृढमृतयोऽल्पसत्त्वा आत्मानम् 'अबलं' यावज्जीवं संयमभारवहनाश्रमं ज्ञात्वा अनागतमेव भयं 'दृष्ट्वा' उत्प्रेक्ष्य तद्यथा—निष्क्रिञ्चनोऽहं किं मम वृद्धावस्थायां ग्लानाद्यवस्थायां दुर्भिक्षे वा त्राणाय स्यादित्येवमाजीविकाभयमुत्प्रेक्ष्य 'अवकल्पयन्ति' पँरिक्लपयन्ति मन्यन्ते—इदं व्याकरणं, गणितं, ज्योतिष्कं, वैद्यकं, होराशास्त्रं, मन्त्रादिकं वा श्रुतमधीतं ममावमादौ त्राणाय स्यादिति ॥३॥ एतच्चैतेऽवकल्पयन्तीत्याह—'को जाणइ' इत्यादि, अल्पसत्त्वाः प्राणिनो विचित्रा च कर्मणां गतिः बहूनि प्रमादस्थानानि विद्यन्ते अतः 'को जानाति ?' कः परिच्छिनत्ति 'व्यापातं' संयमजीवितात् अंशं, केन पराजितस्य मम संयमाद् अंशः स्यादिति, किम् 'स्त्रीतः' स्त्रीपरिषहात् उत 'उदकात्' खानाद्यर्थमुदकासेवनाभिलाषाद् ?, इत्येवं ते वराकाः प्रकल्पयन्ति, न 'नः' ?

१ सा बुद्धविषयत्वात् मायोपेक्षेन्द्रजालानि छुद्रोपाया इमे त्रय इति श्रीहिमचन्द्रवचनादत्र छुद्रोपायपर उपेक्षि । २ एय आ । ३ अकर भा । १ सा. ४ अवकपतीति टीका । अवं आ इ । सा. ५ वियावात इति टीकाकृदभिप्रायः । ६ धृतयो' आ. इ । ७ XXXXXX मं आ । ८ ज्योतिष आ ज्योतिष्क इ ।

प्रति विचिकित्सां समापन्ना निमित्तगणितादिकं जीविकार्थं प्रत्युपेक्षन्त इति ॥५॥ साम्प्रतं महापुरुषचेष्टिते दृष्टान्तमाह—जे उ संगाम
 इत्यादि, ये पुनर्महासत्त्वाः, तुशब्दो विशेषणार्थः 'सङ्ग्रामकाले' परानीकयुद्धावसरे 'ज्ञाताः' लोकविदिताः, कथम् ?—शूरपुरज्जमाः' शूरा-
 णामग्रामिनो युद्धावसरे सैन्याग्रस्कन्धवर्तिन इति, त एवम्भूताः सङ्ग्रामं प्रविशन्तो 'न पृष्ठमुत्प्रेक्षन्ते' न दुर्गादिकमापत्राणाय पर्यालो-
 चयन्ति, ते चामङ्गकृतदुद्भयः, अपि त्वेवं मन्यन्ते—किमपरमत्रास्माकं भविष्यति ?, यदि परं मरणं स्यात्, तच्च शाश्वतं यशःप्रवाहमि-
 च्छतामस्माकं स्तोकं वर्तत इति, तथा चोक्तम्—'विशरारुभिरविनश्वरमपि चपलैः स्यास्तु वाञ्छतां विशदम् । प्राणैर्यदि शूराणां भवति
 यशः किं न पर्याप्तम् ? ॥१॥' ॥६॥ तदेवं सुभटदृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह—

एवं समुद्रिष्टे भिक्खू, वीसिज्जाऽगारबंधणं । आरंभं तिरियं कट्ठु, अत्तत्ताए परिव्वए ॥७॥
 तमेगे परिभासंति, भिक्खूयं साहुजीविणं । जे एवं परिभासंति, अंतए ते समाहिए ॥८॥

'एवं' इत्यादि, यथा सुभटा ज्ञाता नामतः कुलतः शौर्यतः शिक्षातश्च तथा सन्नद्धद्वपरिकराः कर्गृहीतहेतयः प्रतिभटसमितिभेदिनो
 च पृष्ठतोऽवलोकयन्ति, एवं 'भिक्षुरपि' साधुरपि महासत्त्वः परलोकप्रतिस्पर्द्धिनमिन्द्रियैकपायादिकमखिणं जेतुं सम्यक्—संयमोत्थाने-
 नोत्थितः समुत्थितः, तथा चोक्तम्—'कीहं माणं च मायं च, लेहं पंचिदियाणि य । दुज्जयं चैवमप्पाणं, सव्वमप्पे जिए जियं ॥१॥'
 किं कृत्वा समुत्थित इति दर्शयति—'व्युत्सुज्य' त्यक्त्वा 'अगारवन्धनं' गृहपाशं तथा 'आरंभं' सावधानुष्ठानरूपं 'तिरियकृत्वा'

१ वीसिब्बा आ इ । २ अच्यात्माविषीदनार्थोऽधिकारो गत । छा इ । ३ तेउ आ इ । ४ करं आ । ५ विपयादिं आ । सा० ६ क्रोध मानश्च
 माया च लोभः पञ्चेन्द्रियाणि च । दुर्जय चैववात्मना सर्वमात्मनि जिते जितम् ॥१॥ ७ उत्सुज्य आ ।

भैक्ष्यं 'ग्लानस्य' अपरस्य रोगिणः साधोः यद्-यस्मात् 'सारेह' चि अन्वेषयत, तथा 'दलाहय' च ग्लानयोग्यमाहारमन्विष्य तदुपकारार्थं ददध्वं, चशब्दादाचार्यादिः वैयावृत्यकरणाद्युपकारेण वर्तध्वं, ततो गृहस्थसमकल्पा इति ॥९॥ साम्प्रतमुपसंहारव्याजेन दोषदर्शनायाह- 'एवं' इत्यादि, 'एवं' परस्पररोपकारादिना यूयं गृहस्था इव सरागस्थाः-सह रागेण वर्तत इति सरागः-स्वभावस्तस्मिन् तिष्ठन्तीति ते तथा, 'अन्योऽन्यं' परस्परतो वशमुपागताः-परस्परायत्ताः, यतयो हि निःसङ्गतया न कस्यचिदायत्ता भवन्ति, यतो गृहस्थानामयं न्याय इति, तथा नष्टः-अपगतः सत्पथः-सद्भावः-सन्मार्गः परमार्थो वेभ्यस्ते तथा । एवम्भूताश्च यूयं 'संसारस्य' चतुर्गतिभ्रमणलक्षणस्य 'अपारगा' अतीरगामिन इति ॥१०॥ अयं तावत्पूर्वपक्षः, अस्य दूषणायह—

अह ते परिभासेज्जा, भिक्खु मोक्खविसारए । एवं तुब्भे पभासंता, दुपक्खं चव सेवह ॥११॥

तुब्भे भुंजह पाएसु, गिलाणो अभिहंडंमि या । तं च बीओदगं भोच्चा, तमुद्दिस्सादि जं कडं ॥१२॥

'अह ते परिभासेजा' इत्यादि, 'अथ' अनन्तरं 'तात्' एवं प्रतिकूलत्वेनोपस्थितान् भिक्षुः 'परिभासेत' ब्रूयात्, किम्भूतः?-'मोक्षविशारदो' मोक्षमार्गस्य-सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्ररूपस्य प्ररूपकः, 'एवम्' अनन्तरोक्तं यूयं प्रभापमाणाः सन्तः दुष्टः पक्षो दुष्पक्षः-असत्प्रतिज्ञाम्युपगमस्तमेव सेवध्वं यूयं, यदिवा-रागद्वेषात्मकं पक्षद्वयं सेवध्वं यूयं, तथाहि-सदोपस्याप्यात्मीयपक्षस्य समर्थनाद्रागो, निष्कलङ्कस्याप्यस्मद्भ्युपगमस्य दूषणाद्द्वेषः, अथै(थै)वं पक्षद्वयं सेवध्वं यूयं, तद्यथा-चक्ष्यमाणनीत्या वीजोदकोद्विष्टकृतभोजित्वाह-

सा १ अन्वेषयन्ते प्र० । २ दलादति आ दलाहति इ । ३ °कारे आ । ४ °मनुगता आ । ५ °मुपगता इ । ६ °हामिज्जा आ । ६ °हडति आ । ७ पीडं आ वीतो° इ । ८ °दर्शनज्ञानं आ । ९

इत्याः पतित्तिश्लास्युपगमात्किञ्च प्रवृत्तित्वाद्येत्येव पद्यद्वयासेवन भवतामिति, यद्विधा-स्वतोऽसदनुष्ठानमपरञ्च सदनुष्ठायिना निन्दन
 विनिमावः ॥११॥ आत्रीविक्रदीनां परवीर्यकानां दिगम्बराणां घासदाचारनिरूपणायाह-'तुभ्ये सुब्रह्म' इत्यादि, किञ्च धयमपरिग्रहताया
 निष्कम्पना ष्वमभ्युपगम कृत्वा सूर्यं सुहृत्त्वं 'पात्रेषु'-कस्यपात्र्यादिषु-गृहस्वभावनेषु, वेत्यरिमोगाच्च तत्परिग्रहोऽवश्यमाधी,
 तपाऽऽशादिषु मूर्च्छां दुरुधमित्यतः कथं निष्परिग्रहाम्युपगमो भवतामकलङ्क इति, अन्यच्च 'म्लानस्य' मिखाटन कर्तुमसमर्थस्य
 यदपरिग्रहस्यर्याहृतं क्षयते भवद्भिः, यतरानयनाधिकारामाधावू गृहस्थानयने च यो दोषसद्भावः स भवतामवश्यमाधीति, तमेव
 इदमपि-यं च गृहस्थधीञ्चोऽद्याप्यपदेनापादितमाहारे सुस्त्वा त म्लानमृदिनयोरेककादि 'यत्कृतं' यमिष्यादितं स्ववस्य युष्मत्परिमो
 गायातिष्ठत । तद्वच गृहस्थगृह कर्त्तानादिषु सुज्ञानास्त्वया म्लानस्य च गृहस्थैरेव वैयावृत्यं कारयन्तो पूयमवस्य वीजोदककादि
 मोञ्जि उरेन्निग्रदिष्टानमोञ्जिनयेति ॥१२॥ किञ्चान्यत्-

लिप्ता तिल्वामितावेण, उञ्जिआ असमाहिया । नातिकहृदय सेय, अरुयस्तावरज्जती ॥१३॥
 तनेण अणुसिद्धा ते, अपडिद्रेण जाणया । ण एस णिर्यप मग्गे, असमिम्ब्ला वती किती ॥१४॥

'दिग्मा' इत्यादि योऽय पदजीवनिष्कयविराधनयोरेष्टमोञ्जित्वनामिष्टीतमिष्यादृष्टितया च साधुपरिमाणेन च तीयोऽमितापः

चंरपरस्यमनोगमिन्ना-संवेष्टिमाम्भया 'उेन्निग्र'पि मन्निवेकम्भूत्या मिद्यापात्रादित्यागात्परगृहमोञ्जितयोरे'गृकादिमोञ्जित्यायु रथा
 १ अणुसिद्धा ते-यं कस्यप्यस्य च परिष्कृतकमुगमन्तु अस्त्वया सिद्धं यमपि कलकलकारात् १ २ सुवीर्यं क्व १ ३ एव भा । ४ इतीरिक्तं क्व ।
 ५ अणुसिद्धा ते-यं कस्यप्यस्य च परिष्कृतकमुगमन्तु अस्त्वया सिद्धं यमपि कलकलकारात् १ २ सुवीर्यं क्व १ ३ एव भा । ४ इतीरिक्तं क्व ।

'असमाहिता' शुभाध्यवसायरहिताः सत्साधुप्रद्वेषित्वात्, साम्प्रतं दृष्टान्तद्वारेण पुनरपि तदोपाभिधित्सयाऽऽह—यथा 'अरुपः' त्रणस्या
 तिकण्ठ्यितं—नखविलेखनं न श्रेयो—न शोभनं भवति, अपि त्वपराध्यति—तत्कण्ठ्यनं त्रणस्य दोषमावहति, एवं भवन्तोऽपि सद्दिवेक
 रहिताः वयं किल निष्किञ्चना इत्येवं निष्परिग्रहतया पङ्जीवनिकायरक्षणभूतं भिक्षापात्रादिकमपि संयमोपकरणं परिहृतवन्तः, तदभा-
 वाच्चावश्यंभावी अशुद्धाहारपरिभोग इत्येवं द्रव्यक्षेत्रकालभावानपेक्षणेन नातिकण्ठ्यितं श्रेयो भवतीति भावः ॥१३॥ अपि च—'तत्त्वेण', तदभा-
 इत्यादि, 'तत्त्वेन' परमार्थेन मौनीन्द्राभिप्रायेण यथावस्थितार्थग्ररूपणया ते 'गोशालकमतानुसारिण आजीविकादयः चोटिका वा 'अनु-
 शासिताः' तदभ्युपगमदोषदर्शनद्वारेण शिक्षां ग्राहिताः, केन ?—'अप्रतिज्ञेन' नास्य मयेदमसदपि समर्थनीयमित्येवं प्रतिज्ञा विद्यते
 इत्यप्रतिज्ञो—रागद्वेषरहितः साधुस्तेन 'जानता' हेयोपादेयपदार्थपरिच्छेदकेनेत्यर्थः, कथमनुशासिता इत्याह—योऽयं भवद्भिरभ्युपगतो
 मार्गो यथा यतीनां निष्किञ्चनतयोपकरणाभावात् परस्परत उपकार्योपकारकभाव इत्येप 'न नियतो' न निश्चितो न युक्तिसङ्गतः, अतो
 येयं वाग् यथा—ये पिण्डपातं ग्लानस्याऽऽनीय ददति ते गृहस्थकल्पा इत्येषा 'असमीक्ष्याभिहिता' अपर्यालोच्योक्ता, तथा 'कृतिः' कर-
 णमपि भवदीयमसमीक्षितमेव, यथा चापर्यालोचितकरणता भवति भवदनुष्ठानस्य तथा नातिकण्ठ्यितं श्रेय इत्यनेन प्राग्लेशतः प्रति-
 पादितं, पुनरपि सदृष्टान्तं तदेव प्रतिपादयति ॥१४॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

एरिसा जा वई एसा, अंगवेणु व्व करिसिता । गिहिणो अभिहडं सेयं, मुंजिउं ण उ भिक्खुणं ॥१५॥
 धम्मपन्नवणा जा सा, सारंभा ण विसोहिआ । ण उ एयाहिं दिट्ठीहिं, पुव्वमासिं पग्गप्पिअं ॥१६॥

१ XXX अर्पि आ । २ °तXXस्तेन आ. इ. । ३ यथा आ. । ४ °ते° इ. । ५ अर्गे° आ. इ. । ६ गिहिण आ. ।

'पुरिमा' इत्यादि, येयमीदृशा वाक् यथा यतिना स्नानस्यानीय न देयमित्येषा अग्रे वेणुववृ-वद्ववत् कर्पिता तन्वी युक्त्ययम
 त्वात् इत्थेत्त्यप, तामेव वाचम् दर्शयति-'गृहिणी' गृहस्नानां यदस्याहत् तपतेर्भोक्तु 'धेय' श्रेयस्करं, न तु मिथूणां सम्बन्धीति,
 मप्र शतुल चास्या वाच एव द्रष्टव्य-यथा गृहस्यास्याहत् जीवोपमर्देन भवति, यतीनां वृद्धमादिदोपरहितमिति ॥१५॥ किञ्च-'धम्म
 पत्रणा' इत्यादि, धर्मस्य प्रमापना-देशना, यथा-यतीनां दानादिनोपकर्तव्यमित्येवम्भूता या सा 'सारम्भाणां' गृहस्नानां विधोषिका,
 यतयन्तु श्वानुष्ठानंनव विदुष्यन्ति, न तु तेषां दानाधिकारोऽस्तीत्येतत् दूषयितुं प्रक्रमते-'न तु' नैवेतामिर्यथा गृहस्थेनैव पिण्डदाना
 दिना यनन्तानापापस्यायागुपयतेष्य नतु यतिमिरेव परस्परमित्येवम्भूताभिः युष्मदीयाभिः 'दृष्टिभिः' धर्मप्रमापनाभिः 'पूर्वम्' आदौ
 मयं 'प्रस्रित्त' प्ररूपित प्राल्यापितमासीदिति, यतो न हि सर्वथा एवम्भूतं परिफल्गुग्रायमर्थं प्ररूपयन्ति यथा-असंयतैरेषणाद्यनु-
 पयुक्तैर्लानादर्वपाहस्य विषयं न तृपयुक्तेन संयतेनेति, अपिच-भवद्भिरपि स्नानोपकारोऽस्युपगत एव, गृहस्थप्रेरणादनुमोदनाच्च,
 क्तो भनन्तत्कारिणस्त्रद्विषयस्यापभ्रमिति ॥१६॥ अपिच-
 सत्त्वाहिं अणुजुचीहि, अचयता जञ्चित्ताप । ततो वाय गिराकिञ्चा, ते मुञ्जोयि पगब्धिभया ॥१७॥
 रागदोस्ताभिमूय्या, मिच्छतेण अभिद्रुता । आउस्ते सरण जति, टकणा इव पञ्चय ॥१८॥
 'मवाहि' इत्यादि, ते गोत्रालम्भतानुमारिणो दिगम्बरा वा सर्वाभिर्यानुगतामिर्मुक्तिभिः सर्वैरेव हेतुच्छान्तेः प्रमाणभूतैरस-
 नुवन्तः स्वपञ्च प्राल्यायान 'यापयितुम्' मंस्यापयितुम् 'ताना' तम्पायुक्तिभिः प्रतिपादयितुम् सामर्थ्याभावात् 'बाहं निराकृत्य' सम्प-

१ चन्दे ष. १ २ अत्रि. ष. १ ३ अत्रि-
 २७ ष. १ ६ अत्रि. ष. १

गेहदुष्टान्तैर्यो वादो-जल्पस्तं परित्यज्य ते तीर्थिका 'भूयः' पुनरपि वादपरित्यागे सत्यपि 'प्रगल्भिता' दृष्टतां गता इदमूचुः, तद्यथा-
 "पुराणं मानवो धर्मः, साङ्गो वेदश्चिकित्सतम् । आज्ञासिद्धानि चत्वारि, न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥१॥" अन्यच्च किमनया बहिरङ्गया
 युक्त्याऽनुमानादिकयाऽत्र धर्मपरीक्षणे विधेये कर्तव्यमस्ति, यतः प्रत्यक्ष एव बहुजनसंमतत्वेन राजाद्याश्रयणाच्चायमेवासदभिप्रेतो धर्मः
 श्रेयान्नापर इत्येवं विवदन्ते, तेषामिदमुत्तरम्-न ह्यत्र ज्ञानादिसारहितेन बहुनाऽपि प्रयोजनमस्तीति, उक्तं च- "एरंडकट्टरासी जहा
 य गोसीसचंदनपलस्स । मोह्णे न होज्ज सरिसो कित्ति यमेत्तो गणिजंतो ॥१॥" तेहवि गणणातिरेगो जह रासी सो न चंदनसरिच्छो ।
 तह निव्विण्णणमहाजणोवि सौज्जे विसंवयति ॥२॥ एको सचखुगो जह अंधलयाणं सएहिं बहुएहि । होइ वरं दड्ढवो णहु ते बहुगा
 अपेच्छंता ॥३॥ एवं बहुगावि मूढा ण पमाणं जे गइं ण याणंति । संसारगमणगुविलं णिउणस्स य बंधमोक्खस्स ॥४॥" इत्यादि
 ॥१७॥ अपिच-'रागदोसा' इत्यादि, रागश्च-श्रीतिलक्षणो, द्वेषश्च-तद्विपरीतलक्षणस्ताभ्यामभिभूत आत्मा येषां परतीर्थिकानां ते तथा,
 'मित्यात्वेन' विपर्यस्तावबोधेनातत्त्वाध्यवसायरूपेण 'अभिदुता' व्याप्ताः सद्युक्तिभिर्वादिं कर्तुमसमर्थाः क्रोधानुगा 'आक्रोशान्' असभ्य-
 वचनरूपास्तथा दण्डमुष्ट्यादिभिश्च हननव्यापारं 'यान्ति' आश्रयन्ते । अस्मिन्नेवार्थे प्रतिपाद्ये दृष्टान्तमाह-यथा 'दङ्कणा' म्लेच्छविशेषा

सा १ एरंडकाष्ठराशियथा च गोशीर्षचन्दनपलस्य । मूलेन न भवेत् सदृशः क्रियन्मात्रो गण्यमानः ॥१॥ २ तथापि गणनातिरेको यथा राशिः स न
 चन्दनसदृशः । तथा निर्विज्ञानमहाजनोऽपि मूले्ये विसवदते ॥२॥ ३ मोल्ले आ. सो जे इ । सा ४ एकः सचखुक्को यथा अन्धाना शतैर्वहुभिर्मवति वर द्रष्टव्यो
 नैव बहुका अत्रेक्षमाणा ॥३॥ ५ एवं बहुका अपि मूढा न प्रमाणं ये गतिं न जानन्ति । संसारगमनवका निपुणयोर्बन्धमोक्षयोश्च ॥४॥ ६ तथा तथा आ. इ ।
 ७ व्यापारान् शरण यान्ति वा. व्यापार शरण यान्ति इ. ।

दृष्ट्या यदा परण पलिना स्वानीस्मदिनाऽभिद्रुयन्ते तदा ते नानाविधरूप्यायुधैर्योद्भुमसमर्था सन्तः पर्वत शरणमाश्रयन्ति, एव तेऽपि
 इनीर्षिस्त शदपगजिनाः क्रोधापुपहतदृष्टय आक्रोधादिकं शरणमाश्रयन्ते, न च ते इवमाकलय्य प्रत्याक्रोष्टव्याः, तपया—“अक्षीसाह
 गजमारणधम्मर्भमाण शालुसुलभाण । लाम मग्ग धीरो जडुपराण अमार्षमि ॥१॥” ॥१८॥ किञ्चान्यत्—

यद्गुणप्यगप्पाइ, कुञ्जा अत्तसमाहिण्ण । जेणऽन्ने णो विरुद्धेज्जा, तेण तं त समायरे ॥१९॥

इम च धम्ममादाय, कासवेण पवेईय । कुञ्जा भिक्खु गिलाणस्त, अगिलाए समाहिण्ण ॥२०॥

‘त्तिवेमि । इति ततीयअज्झयणस्स तईओ उद्देसो समत्तो ॥ (गाथाय २३४)

‘यद्गुण’ इत्यादि, ‘यहनो गुणा’ मपधमिद्विपरदोषोद्भाबनादयो माध्यस्थ्यादयो वा प्रेकल्पन्ते—आदुर्भवन्त्यात्मनि येष्वनुष्ठानेषु
 ग्रानि यद्गुणप्रस्थानि—अग्निगोतुदृष्टान्तोयनयतिगमनादीनि माध्यस्थ्यवचनप्रकाराणि वा अनुष्ठानानि साधुवर्तिकाले अन्यदा वा
 ‘दुर्गाम्’ रिदप्पात्, स एव विद्रिप्यते—‘कीरमन’ ‘समाधि’ धितस्वास्थ्य यस्य स मवत्यात्मसमाधिकः, एतदुक्तं भवति—येन^१

^१ तिरोहण्युपशोर्णु अ. १ अक्षरेषुहवनकारणपरमंरंणम्भा वासुसुम्मानो (मन्थै) । अमं अन्वये शीपी बरोतरण्णाममाथै ३१३ र किक्को व वा.
 ६। ४ एउ ६। १ ५ किक्क ए १ ५ वंणाए अ. ६। ७ एए अ. १ ८ षि ४०४ ६। १ अकल्पन्ते अ. ६। १० अकल्पन्ते अ. ६। १० एवित्तव्वप्यपान्त-

धेनोपन्यस्तेन हेतुदृष्टान्तादिना आत्मसमाधिः—स्वपक्षसिद्धिलक्षणो माध्यस्थ्यवचनादिना वा परानुपघातलक्षणः समुत्पद्यते तत् तत्
 कुर्यादिति, तथा येनानुष्ठितेन वा भाषितेन वा अन्यतीर्थिको धर्मश्रवणादौ वाऽन्यः प्रवृत्तौ 'न विरुद्ध्येत' न विरोधं गच्छेत्, तेन परा-
 विरोधकारणेन तत्तदविरुद्धमनुष्ठानं वचनं वा 'समाचरेत्' कुर्यादिति ॥१९॥ तदेवं परमतं निराकृत्योपसंहारद्वारेण स्वमतस्थापनायाह-
 'इमं च' इत्यादि, 'इम' मिति वक्ष्यमाणं दुर्गतिधारणाद्धर्मम् 'आदाय'—उपादाय गृहीत्वा 'काश्यपेन'—श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनोत्पन्नादि-
 व्यज्ञानेन सदेवमनुजायां पर्षदि प्रकर्षण—यथावस्थितार्थनिरूपणद्वारेण वेदितं—प्रवेदितं, चशब्दात् परमतं च निराकृत्य, भिक्षणशीलो
 भिक्षुः 'ग्लानस्य' अपटोरपरस्य भिक्षोर्वैयावृत्यादिक कुर्यात्, कथं कुर्याद् ? एतदेव विशिनष्टि—स्वतोऽप्यग्लानतया यथाशक्ति 'समा-
 हितः' समाधिं प्राप्त इति, इदमुक्तं भवति—यथा यथाऽऽत्मनः समाधिरुत्पद्यते न तत्करणेन अपाटवसंभवात् योगा विपीदन्तीति, तथा
 यथा तस्य च ग्लानस्य समाधिरुत्पद्यते तथा पिण्डपोतादिकं विधेयमिति ॥२०॥ किं कृत्यैतद्विधेयमिति दर्शयितुमाह—'संखाय' इत्यादि,
 संख्याय—ज्ञात्वा, कं ?—'धर्म' सर्वज्ञप्रणीतं श्रुतचारित्राख्यभेदभिन्न 'पेशलम्' इति सुश्लिष्टं प्राणिनामहिंसादिप्रवृत्त्या प्रीतिकारणं, किम्भू-
 तमिति दर्शयति—दर्शनं दृष्टिः सद्भूतपदार्थगता सम्यग्दर्शनमित्यर्थः सा विद्यते यस्यासौ दृष्टिमान् यथावस्थितपदार्थपरिच्छेदवानि-
 त्यर्थः, तथा 'परिनिर्वृतो' रागद्वेषविरहाच्छान्तीभूतस्तदेवं धर्मं पेशलं परिसंख्याय दृष्टिमान् परिनिर्वृत उपसर्गानुक्कलप्रतिकूलान्निय-
 म्य—संयम्य सोढा, नोपसर्गैरुपसर्गितोऽसमञ्जसं विदध्यादित्येवम् 'आमोक्षाय' अशेषकर्मक्षयप्राप्तिं यावत् परि—समन्तात् व्रजेत्—संय-
 मानुष्ठानोद्युक्तो भवेत् परिव्रजेद्, इतिः परिसमाप्त्यर्थे, व्रवीमीति पूर्ववत् ॥२१॥ उपसर्गपरिज्ञायास्तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥३॥

अथ तृतीयोपसर्गोध्ययने चतुर्थोद्देशकस्य प्रारम्भः ॥

उक्तस्वर्तीयोरुक्तः, साम्बतं चतुर्थः समारभ्यते-अस्य चापमभिसम्बन्धा, इहानन्तरोद्देशके अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गौ प्रतिपादिता, तेषु कदाचित्साधुः उक्त्वात् प्रच्याप्येव-यस्य च स्वस्विल्लीखितस्य प्रज्ञापनाज्जेन प्रतिपाद्यते इति, अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिगं ह्यत्रम्-

आहसु महापुत्रिणा, पुत्रिव्य तच्चतवोषणा । उदपूण सिद्धिमावन्ना, तस्य मदो विसीयति ॥१॥
अमुलिया नमी 'निवेदी, रसगुते य मुंजिआ । बाहुप उदग भेत्त्वा, तथा नारायणे रिती ॥२॥

'आहसु' इत्यादि, केषुचन कश्चिद्विदितपरस्पर्या 'आहुः'-उक्तवन्तः, किं तदित्याह-यथा 'महापुत्र्याः'-प्रधानपुत्र्या वत्कलपीरिताराग
कर्षिप्रमृगप 'पूँ'-पूर्वस्मिन् काले, तस्मिन्-अनुष्ठित तप एष घनं येय' ते तप्तलोचना'-पञ्चान्यादितयोविशेषण निष्टमेवेद्वा, ष एष
म्यूताः त्रीणोरुक्तपरिमोगेन, तप्तमध्यपार्यत्वात् कन्वपुत्रकल्मषुपमोगेन च 'सिद्धिमापन्नाः'-सिद्धिं गताः, 'तत्र' एवम्यूतार्यसमाकल्पनि
विपीदति स्मति निमज्जतीत्यासत्, न त्वसौ बराह एवमवधारयति, यथा-येषां तापस्ताद्विक्रानुष्ठापिनां कुनभिक्षाविम्रसाम्पाविपस्यया

१ व म्. १ १ ३' म्. ६ १ १ उक्तवन् म्. ६ १ ४ तस्मिन् म्. १ ५ केषु म्. १

दाविर्भूतसम्यग्दर्शनानां मौनीन्द्रभावंसंयमप्रतिपत्त्या अपगतज्ञानावरणीयादिकर्मणां भरतादीनामिव मोक्षावाप्तिः, न तु शीतोदकपरिभोगादिति ॥१॥ किञ्चान्यत्-‘अञ्जुजिया नमी’ इत्यादि, केचन कुतीर्थिकाः साधुप्रतारणार्थमेवमूचुः, यदिव स्ववर्ग्याः शीतलत्रिविहारिण एतद्वक्ष्यमाणमुक्तवन्तः, तद्यथा-नमीराजा विदेहो नाम जनपदस्तत्र भवा वैदेहाः-तत्रिवासिनो लोकास्तेऽस्य सन्तीति वैदेही, स एवम्भूतो नमी राजा अशनादिकममुक्त्वा सिद्धिसुपगतः, तथा रामगुप्तश्च राजर्षिराहारादिकं ‘भुक्तैव’ भुञ्जान एव सिद्धिं प्राप्त इति, तथा बाहुकः शीतोदकादिपरिभोगं कृत्वा तथा नारायणो नाम महर्षिः परिणतोदकादिपरिभोगात् सिद्ध इति ॥२॥ अपिच—

आसिले देविले चैव, दीवायण महारिसी । पारासरे दगं भोच्चा, बीयाणि हरियाणि य ॥३॥

एते पुंवं महापुरिसा, आहिता इह संमता । भोच्चा बीओदगं सिद्धा, इति भेयमणुस्सुअं ॥४॥

‘आसिले’ इत्यादि, आसिलो नाम महर्षिस्तथा देविलो द्वैपायनश्च तथा पाराशराख्य इत्येवमादयः शीतोदकबीजहरितादिपरिभोगादेव सिद्धा इति श्रूयते ॥३॥ एतदेव दर्शयितुमाह-‘एते’ इत्यादि, एते पूर्वोक्ता नम्यादयो महर्षयः ‘पूर्वमि’ति पूर्वसिन्काले त्रेताद्वापरादौ ‘महापुरुषा’ इति प्रधानपुरुषा आ-समन्तात् ख्याताः आख्याताः-प्रख्याता राजजित्वेन प्रसिद्धिसुपगता इहापि आर्हते प्रवचने ऋषिभाषितादौ केचन ‘सम्मता’-अभिप्रता इत्येवं कुतीर्थिकाः स्वयूथ्या वा प्रोचुः, तद्यथा-एते सर्वेऽपि बीजोदकादिकं भुक्त्वा सिद्धा इत्येतन्मया भारतादौ पुराणे श्रुतम् ॥४॥ एतदुपसंहारद्वारेण परिहरन्माह—

१ य णमीं आ. ता णमिं .इ । २ XX ताराणो आ. । ३ पुब्ब इ. । ४ महर्षिं आ. । ५ एव आ. ।

तस्य मंदा विसीअति, बाहच्छिन्ना व गह्वरौ । पिटुतो परिसप्पति, पिटुसप्पी ये सममे ॥५॥
 इहमेगे उ भासति, सात सातेण विज्जती । जे तस्य आरिय मग्ग, परम च समाहिण्ण(य) ॥६॥

'कुर्य' इत्यादि, तस्मिन् कुरुसुपसर्गोदये 'मन्वा' अङ्गा नानाविधोपायसाध्य सिद्धिगमनभवधार्य विपीदन्ति संयमानुष्ठाने, न पुन रत्तिदन्त्यग्रा, तपसा-येषां सिद्धिगमनमभूत् तेषां कृत्वाभिभिचात् ब्राह्मणविस्मरणादिप्रत्ययानामवाप्तसम्यग्ज्ञानचारित्राणामेष व न्यूपीरित्यमृतीनामिव सिद्धिगमनमभूत्, न पुनः कदाचिदपि सर्वधरतिपरिणामभावलिङ्गमन्तरेण शीतोदकबीजाष्टपमोगेन जीवोपम- दत्राय च कर्मधयोऽप्याप्यन्ते, निपीदने घटान्तमाह-वहन धाहो-मारोब्रह्मं तेन किञ्चा -कृषिवास्तुष्टिवा रासमा इव विपीदन्ति, यथा- राममा गमनपय एव प्रोद्धितमारा निपतन्ति, एव तेऽपि प्रोह्य संयममारं क्षीतलविहारिणो भवन्ति, घटान्तान्तरमाह-यथा 'पृष्ठ- मपिणो' मपगतयोऽन्यादिसम्भ्रमे सत्युद्भ्रान्तनपनाः समाकुलाः प्रनष्टजनस्य 'पृष्ठवः' पञ्चात्परिसर्पन्ति नाग्रगामिनो भवन्ति, अपि तु तयैरान्यादिमन्त्रमे पिनश्यन्ति, एष तेऽपि क्षीतलविहारिणो मोक्ष प्रति प्रवृषा अपि तु न मोक्षगतयो भवन्ति अपि तु तस्मिन्नेव 'पृष्ठ' श्रान्स्यादयः स्वपृष्या वा लोषादिनोपतप्ता, तुष्टब्दः पूर्वस्मात् क्षीतोदकविपरिमोगाद्विज्ञेयमाह, 'मापन्ते' भुवते मन्यन्ते वा कश्चिन्त्याह, किं गतित्याह-'माते'-सुख, 'सावेन'-सुखेनैव 'विपते' मयवीति, यथा च वक्तारो भवन्ति--'सर्वाणि सत्त्वानि सुखे रत्वानि,

१ पिण्य भा. १ १ ७ भा. १ १ पिटु भा. १ १ ५ व भा. ६ १ ६ क्वटिं भा. कर्त्तरि व. ६ १ ७ ह्युप भा. स्तुरिण्य ६ १
 ६ कर्त्तरि भा. ६ १ ९ 'एत्ति' भा. १

सर्वाणि दुःखाच्च समुद्भिजन्ते । तस्मात् सुखार्थी सुखमेव दधात्, सुखप्रदाता लभते सुखानि ॥१॥” युक्तिरन्येवमेव स्थिता, यतः कार-
 णानुरूपं कार्यमुत्पद्यते, तद्यथा-शालिवीजाच्छाल्यङ्कुरो जायते न यवाङ्कुर इत्येवमिहत्यात् सुखान्मुक्तिसुखमुपजायते, न तु लोचादि-
 रूपात् दुःखादिति, तथा ह्यागमोऽन्येवमेव व्यवस्थितः-“मणुणं भोयणं भोच्चा, मणुणं सयणासणं । मणुणंसि अगारंसि, मणुणं
 ज्ञायए मुणी ॥१॥” तथा “मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मध्ये पानकं चापराह्णे । द्राक्षाखण्डं शर्करा चार्द्धरात्रे, मोक्षश्चान्ते
 शाक्यपुत्रेण दृष्टः ॥१॥” इत्यतो मनोज्ञाहारविहारादेश्चित्तस्वास्थ्यं ततः समाधिरुत्पद्यते समाधेश्च मुक्त्यवाप्तिः, अतः स्थितमेतत्-सुखे-
 नैव सुखावाप्तिः न पुनः कदाचनपि लोचादिना कायक्लेशेन सुखावाप्तिरिति स्थितं, इत्येवं व्यामूढतयो ये केचन शाक्यादयः, ‘तत्र’
 तस्मिन्मोक्षविचारप्रस्तावे समुपस्थिते आराधातः सर्वहेयधर्मभ्य ईत्यार्यो मार्गो जैनेन्द्रशासनप्रतिपादितो मोक्षमार्गस्तं ये परिहरन्ति,
 तथा च-‘परमं च समार्धि’ ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं ये त्यजन्ति तेऽज्ञाः संसारान्तर्वर्तिनः सदा भवन्ति, तथाहि-यत्रैरभिहितं-कारणा-
 नुरूपं कार्यमिति, तन्नायमेकान्तो, यतः शृङ्गाच्छरो जायते, गोमयाद् वृश्चिको गोलोमाविलोभादिभ्यो दूर्वेति, यदपि मनोज्ञाहारादिकमु-
 पन्यस्तं सुखकारणत्वेन तदपि विशूचिकादिसंभवाद्भविचारीति, अपिच-इदं वैपरिकं सुखं दुःखप्रतीकारहेतुत्वात् सुखाभासतया सुख-
 मेव न भवति, तदुक्तम्-“दुःखात्मकेषु विषयेषु सुखाभिमानः, सौख्यात्मकेषु नियमादिषु दुःखबुद्धिः । उत्कीर्णवर्णपदपङ्क्तिखिवान्य-
 रूपा, सारूप्यमेति विपरीतगतिप्रयोगात् ॥१” इति, कुतस्तत्परमानन्दरूपस्यात्यन्तिकैकान्तिकस्य मोक्षसुखस्य कारणं भवति, यदपि च

१ व्यवस्थिता आ. इ. । सा. २ मनोज्ञ भोजनं भुक्त्वा मनोज्ञे शयनासने । मनोज्ञेऽगारे मनोज्ञ ध्यायेन्मुनि ॥१॥ ३ °मि धा. । ४ धार्यो आ. । ५ सम्भ-
 वन्ति आ । ६ °कृत् आ. इ. । ७ °मभ्यो आ. इ. ।

मोक्षे' अपरित्यागे सति 'अयोहारिब्व जूरह'त्ति आत्मानं यूयं कदर्थयथ, केवलं, यथाऽसौ अयसो-लोहस्याऽऽहर्त्ता अपान्तराले रूप्या-
 दिलाभे सत्यपि दूरमानीतमितिकृत्वा नोज्झितवान्, पश्चात् स्वास्थानावाप्तावल्पलाभे सति जूरितवान्-पश्चात्चापं कृतवान् एवं भव-
 न्तोऽपि जूरयिष्यन्तीति ॥७॥ पुनरपि 'सातेन सात'मित्येवंवादिनां शाक्यानां दोषोद्धिभावयिषयाह-'पाणाइवाते'इत्यादि, प्राणातिपात-
 मृपावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहेषु वर्तमाना असंयता यूयं वर्तमानसुखैषिणोऽल्पेन वैषयिकसुखाभासेन पारमार्थिकमेकान्तात्यन्तिकं बहु
 मोक्षसुखं विलुम्पथेति, किमिति ? , यतः पचनपाचनादिषु क्रियासु वर्तमानाः सावधानुष्ठानारम्भतया प्राणातिपातमाचरथ तथा तेषां
 जीवानां शरीरोपभोगो भवद्भिः क्रियते तानि शरीराणि तत्स्वामिभिरदत्तानीत्यदत्तादानाचरणं तथा गोमहिष्यजोष्ठादिपरिग्रहात्तन्मैथु-
 नानुमोदनादन्नहोति तथा प्रव्रजिता वयमित्येवमुत्थाय गृहस्थाचरणानुष्ठानान्मृषावादः तथा धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिपरिग्रहात् परिग्रह
 इति ॥८॥ साम्प्रतं मतान्तरदूषणाय पूर्वपक्षयितुमाह—

'एवमेगे उ पासत्था, पन्नवंति अणारिया । इत्थीवसं गया बाला, जिणसासणपरस्सुहा ॥९॥

जहा गंडं पिलागं वा, परिपीलेज्ज सुहुत्तगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ? ॥१०॥

जहा मंधादए नाम, थिमिअं भुंजती दगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ? ॥११॥

जहा विहंगमा पिंगा, थिमिअं भुंजती दगं । एवं विन्नवणित्थीसु, दोसो तत्थ कओ सिआ ! ॥१२॥

१ 'हारीव आ. इ । २ 'यथैव आ. । ३ अर्वा' आं. । ४ 'ध्यथेति आ. । ५ इह' इ. । ६ 'वसगा आ. 'सगता इ. । ७ 'दती आ. दह इ. । ८ 'त्त इ.

अस्मिन्नेवानुपघातार्थे ईशान्तबहुत्वख्यापनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह—‘जहा विहंगम’ इत्यादि, ‘यथा’ येन प्रकारेण विहायसा गच्छतीति विहंगमा-पक्षिणी ‘पिगे’ति कपिञ्जला साऽऽकाश एव वर्तमानाः ‘तिमितं’ निभृतमुदकमापिबति, एवमत्रापि दर्भप्रदानपूर्विकया क्रियया अरक्तद्विष्टस्य पुत्रार्थं स्त्रीसम्बन्धं कुर्वतोऽपि कपिञ्जलाया इव न तस्य दोष इति, साम्प्रतमेतेषां गण्डीडनतुल्यं स्त्रीपरिभोगं मन्यमानानां तथैडकोदकपानसदृशं परपीडाऽनुत्पादकत्वेन परात्मनोश्च सुखोत्पादकत्वेन किल मैथुनं जायत इत्यध्यवसायिनां तथा कपिञ्जलोदकपानं यथा तडागोदकासंस्पर्शेन किल भवत्येवमरक्तद्विष्टया दर्भद्विचारणात् स्त्रीगात्रासंस्पर्शेन पुत्रार्थं न कामार्थं ऋतुकालाभिर्गामितया श्लोक्तविधानेन मैथुनेऽपि न दोषानुपद्भः, तथा चोचुस्ते—“धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन, दोपस्तत्र न विधते ॥१॥” इति, एवमुदासीनत्वेन व्यवस्थितानां दृष्टान्तेनैव नियुक्तिकारो गाथात्रयेणोत्तरदानायाह—

जह णाम मंडलग्गेण सिरं छेत्तू ण कस्सइ भणुस्सो । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं नाम ततो ण धिप्पेज्जा ? ॥५१॥
जह वा विसंगंइसं कोई धेत्तूण नाम तुण्हिक्को । अण्णेण अदीसंतो किं नाम ततो नं व मरेज्जा ! ॥५२॥
जह नाम सिरिघराओ कोइ रयणाणि णाम धेत्तूणं । अच्छेज्ज पराहुत्तो किं णाम ततो नं धेप्पेज्जा ? ॥५३॥

‘जह णाम’ इत्यादि, ‘जह वा विसंगंइसं’ इत्यादि, ‘जह णाम सिरिघराओ’ इत्यादि, यथा [ग्रन्थाग्रम् ३०००] नाम कश्चिन्मण्डलत्रेण कस्यचिच्छिरश्चित्त्वा पराहुत्तुवस्तिष्ठेत्, किमेतावतोदासीनभावावलम्बनेन ‘न गृह्येत’ नापराधी भवेत् ? । तथा—यथा कश्चिद्वि-

१ xxxxxxxxxxxx दं आ । २ धन्तरं आ °धतरं इ । ३ रत्तार्थं आ. । ४ °कामतया । ५ °नैरेव आ. इ । ६ मणुस्से अ. आ. । ७ नवि मरेज्जा अ. नवि मरेज्जा आ. । ८ वा वि आ. ।

पगन्तु 'गृहीत्वा' पीत्वा नाम तूष्णीमात्र भवेदन्त्येन घाहस्यमानोऽसौ किं नाम 'तवा' असाधन्यादर्शनात् न त्रियेत ? । तथा-यथा
 फ्रियत् धीगुदात्-माण्डागाराद्रत्नानि महायंणि गृहीत्वा पराश्चुष्टिस्तिष्ठेत्, किमेतावताऽसौ न गृभेतेति ? । अत्र च यथा-कश्चित्
 प्रयत्ना अग्रतया वा शिरःश्रेदशिवणपूरत्वापहारास्ते सत्यपि दोषत्रये माध्यस्थ्यमवलम्बेत, न च तस्य तदवलम्बनेऽपि निर्दोषतेति,
 परमत्राप्यवपमारिगाम्ये मेयुने सर्वदोषास्यदे संसारवर्द्धके कुर्वो निर्दोषतेति तथा चोक्तम् "प्राणिनां वाषक चैतच्छास्त्रे गीत मह-
 सिनि । नन्निमान्मरुणश्चरेन्नज्जातवस्तया ॥१॥ मूल चैतदधर्मस्य, मवमाषप्रवर्धनम् । तस्माद्विपाशवस्थान्यमिदं पापमनिच्छता ॥२॥"
 इति निपुस्तिगाथायतत्पर्यार्यं । माग्प्रते स्यक्कर उपसंहारव्याजेन गण्ठीपीठनादिदृष्टान्तवादिनां दोषोद्विमावदिपयाह- 'एषमेने'
 र्पाति, 'एवंमिति गण्ठीपीठनादिदृष्टान्तबलेन निर्दोष मेयुनमिति मन्यमाना 'एके' स्त्रीपरीपहपरजिताः सदनुष्ठानात् पात्रे विष्टन्तीति
 साध्या नापवादिस्मन्नुत्कारिणा, तुदय्यत् स्वपूय्या वा, तथा मिथ्या-विपरीता तत्त्वाप्राहिषी दृष्टि-दर्शनं येषां ते तथा, आरात्-
 दरे, पात्रा-गताः मरुदेषधेमस्य इत्यार्याः न आर्या अनार्याः धर्मविक्रानुष्ठानात्, त एवंविधा 'अप्युपपन्ना' गुणव इच्छामदनरूपेण
 स्यपनु स्रामरा इत्यनर्पतेः मारयानुष्ठानेति, अत्र लौकिकं दृष्टान्तमाह-यथा वा 'पूतना' द्वाकिली 'सत्यके' स्तनन्धयेऽप्युपपन्ना,
 एवं तेऽप्यनायाः क्षमयिन्ति, यदिवा 'पूयण'पि गङ्गिका आत्मीयेऽप्येऽप्युपपन्ना, एव तेऽपीति, कयानक चात्र-यथा किल्ल सर्वपशु
 नामरत्नानि निरुक्त एवअत्यग्रहरीचाय धितानि, तत्र चापरा मातरः स्वकीयस्तन पयश्चुष्ट्याकर्मनिऽपि कृपतटस्या रुदन्यस्तिष्ठ
 ति, गम्भी तरन्यानिश्रदेनाया प्रपापमनपेस्य तत्रैवान्मान धितयतीत्यवोऽपरपनुम्या स्वापयेऽप्युपपन्नेति, एवं तेऽपि ॥१३॥

१ ६-२५ अ. ६ । १ ६-२५ अ. १ २ शिवाय अ. १ ४ अथाय अ. ६ । ५ ३ २००४ अ. १

अणागयमपस्संता, पच्चुप्पन्नगवेसगा । ते पच्छा परितप्पंति, खीणे आउमि जोव्वणे ॥१४॥

जेहिं काले परिक्रंतं, न पच्छा परितप्पप् । ते धीरा बंधणुस्मुक्का, नावकंखंति जीविअं ॥१५॥

‘अणागय’मित्यादि, ‘अनागतम्’ एष्यत्कामानिवृत्तानां नरकादियातनास्थानेषु महत् दुःखम् ‘अपश्यन्तः’ अपर्यालोचयन्तः; तथा ‘प्रत्युत्पन्नं’ वर्तमानमेव वैषयिकं सुखाभासम् ‘अन्वेषयन्तो’ मृगयमाणा नानाविधरूपयैर्भोगान्प्रार्थयन्तः ते पश्चात् क्षीणे स्वा-
शुषि जातसंवेगा यौवने वाऽपगते ‘परितप्षन्ते’ शोचन्ते पश्चात्तापं विदधति, उक्तं च—‘हृतं मुष्टिभिराकाशं, त्रुषाणां कण्डनं कृतम् ।
यन्मया प्राप्य मानुष्यं, सदर्थे नादरः कृतः ॥१॥’ तथा—‘विहंवावलेवनडिएहिं जाहं कीरंति जोव्वणमएणं । वयपरिणामे सूरियांहं
ताहं हिअए खुडुंक्कंति ॥१॥’ ॥१४॥ ये तूत्तमसत्त्वतया अनागतमेव तपश्चरणादाबुद्धमं विदधति न ते पश्चाच्छोचन्तीति दर्शयितु
माह—‘जेहिं काले’ इत्यादि, ‘यैः’ आत्महितकर्तृभिः ‘काले’ धर्मजिनावसरे ‘पराक्रान्तम्’ इन्द्रियकषायपराजयायोद्यमो विहितो न ते
‘पश्चात्’ मरणकाले बृद्धावस्थायां वा ‘परितप्यन्ते’ न शोकाकुला भवन्ति, एकवचननिर्देशस्तु सौत्ररुच्छान्दसत्त्वादिति, धर्मजिनकालस्तु
विवेकिनां प्रायशः सर्व एव, यस्मात् स एव प्रधानपुरुषार्थः; प्रधान एव च प्रायशः क्रियमाणो घटां प्राञ्चति, ततश्च ये बाल्यात्प्रभृत्य-
कृतविषयासङ्गतया कृततपश्चरणाः ते ‘धीराः’ कर्मविदारणसहिष्णवो बन्धेन-स्नेहात्मकेन कर्मणा चोत्-प्राबल्येन मुक्ता नावकाङ्क्षन्ति
१ शीण आ इ । २ अतितमि आ । ३ वीरा आ. । ४ यन्तो मृगयन्तो मृगं आ. ५ सा. विभावावलेपनठितैर्यानि न क्रियन्ते यौवनमदेन । वय
परिणामे सृष्ट्यानि तानि हृदय व्यणन्ते ॥१॥ ६ भरिं आ. चरिं इ. । ७ वीरा. आ. ।

असंपन्नजीवित, यदिवा-जीविते मरुते वा निःस्पृहाः संयमोधममतयो मवन्तीति ॥१५॥ अन्यथ—

जहा नई वेयरणी, दुत्तरा इह समता । एव लोगसि नारीओ, देरुत्तरा असईमया ॥१६॥

जेहि नारीण सजोगा, पूयणा पिटुतो कता । सबमेय निरौकिन्हा, ते ठिया सुसमाहिण ॥१७॥

‘जहा’ इत्यादि, यथेत्युदाहरणोपन्यासाय, यथा वैतरणी नदीनां मध्येऽस्यन्तवेगावाहित्वात् विपमतटत्वाच्च ‘दुस्त्या’ दुर्लभ्या लि, तथा शोक्तम्—“सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां, लज्जां तावद्विषये विनयमपि समालम्बते तावदेव । अत्रा दुम्ना नार्यो मवन्तीति ॥१६॥ अपिच—‘जेहि’ इत्यादि, ‘चैः’ उच्यमसत्कैः स्त्रीसङ्गविपाकवेदिभिः पर्यन्तकृत्वो नारीसंयोगाः परित्यक्ताः, तथा कृन्मन्नायमेव वत्रालक्ष्णारत्यादिभिरात्मनः ‘पूजनां’ कामविमूषा ‘पृष्ठ’ कृतां परित्यन्तेत्यर्थ, ‘सर्वमेव’ स्त्रीप्रसङ्गादिकं सु निपयामादि प्रतिश्लेषमर्गव्यवस्था च निराकृत्य ये महापुरुषसेवितपन्थान प्रति प्रवृत्तास्ते सुसमाधिना—स्वस्वविषयवृत्तिरूपेण व्यव दक्षयाना प्रममाधिना मिष्टन्तीति ॥१७॥ तथादिपरीपहपराजिता अङ्गरोपरिपत्तिवमीनवद्रागाधिना पते ओध तरिस्सति, समुद्भवहारिणो । जस्य पाणा विसन्नासि, किन्वती सयकम्मुणा ॥१८॥

१ इषट का. ६ । १ अरे ६ । २ नी करो मरीम का. १ ४ ४४४ का. १ ५ एष का. ६ । ६ अस्मिन् का. १ ५

तं च भिक्खू परिणाय, सुव्वते समिते चरे । मुसावायं च वज्जिजा, अदिन्नादाणं च वोसिरे ॥१९॥
उड्डमहे तिरियं वा, जे केई तसथावरा । सव्वत्थ विरतिं कुज्जा,

‘एते’ इत्यादि, यै एते अनन्तरोक्ता अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गजैतार एते सर्वेऽपि ‘ओघं’ संसारं दुस्तरमपि तरिष्यन्ति, द्रव्यौघदृष्टान्तमाह—‘ससुद्रं’ लवणसागरमिव यथा ‘व्यवहारिणः’ सांयात्रिका यानपात्रेण तरन्ति, एवं भावौघमपि संसारं संयमानपात्रेण यतयस्तरिष्यन्ति, तथा तीर्णस्तिरन्ति चेति, भावौघमेव विशिनष्टि—‘यत्र’ यस्मिन् भावौघे—संसारसागरे ‘प्राणाः’ प्राणिनः स्त्रीविषयसंसागाद्विषण्णाः सन्तः ‘कृत्यन्ते’ पीड्यन्ते ‘स्वकृतेन’ आत्मनाऽबुष्टितेन पापेन ‘कर्मणा’ असद्वेदनीयोदयरूपेणेति ॥ १८ ॥

साम्प्रतमुपसंहारव्यजेनोपदेशान्तरदित्सयाह—तदेतद्यत्रागुक्तं यथा—वैतरणीनदीवत् दुस्तरा नार्यो यैः परित्यक्तास्ते समाधिस्थाः संसारं तरन्ति, स्त्रीसङ्घिनश्च संसारान्तर्गताः स्वकृतकर्मणा कृत्यन्त इति, तदेतत्सर्वं भिक्षणशीलो भिक्षुः ‘परिज्ञाय’ हेयोपादेयतया बुद्ध्या शोभनानि व्रतान्यस्य सुव्रतः पञ्चभिः समित इत्यनेनोत्तरगुणावेदनं कृतमित्येवंभूतः ‘चरेत्’ संयमानुष्ठानं विद्ध्यत्, तथा ‘मृषावादम्’ असद्भूतार्थभाषणं विशेषेण वर्जयेत्, तथा ‘अदत्तादानं च व्युत्सृजेद्’ दन्तशोधनमात्रमप्यदत्तं न गृह्णीयात्, आदिग्रहणात् मैथुनादेः परिग्रह इति तच्च मैथुनादिकं यावज्जीवमात्महितं मन्यमानः परिहरेत् ॥१९॥ अपरव्रतानामहिंसाया वृत्तिकल्पत्वात् तत्प्राधान्यख्यापनार्थमाह—ऊर्ध्वमधस्तिर्यङ्चित्यनेन क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः, तत्र ये केचन व्रसन्तीति व्रसाद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाः पर्यासापर्याप्तकमेदभिन्नाः, तथा तिष्ठन्तीति स्थावराः—पृथिव्यसेजोवायुवनस्पतयः सूक्ष्मवाद्पर्याप्तकापर्याप्तकमे-

१ विष्वज्जेज्जा आ. । २ °दुग्गाइ आ. इ. । ३ ये ते आ यत एते इ. । ४ xx ये° आ. । ५ पर्याप्तकाऽपर्याप्तक° आ. इ. । ६ °पर्याप्तकमेदभिन्ना आ. ।

परीपहोपसर्गैर्तर्जितो ग्लानस्यापरस्य साधोर्वैयावृत्त्यं कुर्यात्, कथमिति १, स्वतोऽग्लानतया यथाशक्ति 'समाहित' इति समाधिं प्राप्तः; इदमुक्तं भवति-कृतकृत्योऽहमिति मन्यमानो वैयावृत्त्यादिकं कुर्यादिति ॥२१॥ अन्यच्च-संखाय' इत्यादि, 'संख्याये'ति सम्यक् ज्ञात्वा स्वसंम्मत्या अन्यतो वा-श्रुत्वा 'पेशल'ति मोक्षगमनं प्रत्यनुकूलं, किं तद् १- 'धर्म' श्रुतचारित्राख्यं 'दृष्टिमान्' सम्यग्दर्शनी 'परिनिर्धृत' इति कषायोपशमाच्छीतिभूतः परिनिर्वृतकल्पो वा 'उपसर्गान्' अनुकूलप्रतिकूलान् सम्यग् 'नियम्य'-अतिसह्य 'आमोक्षाय' मोक्षं यावत् परि-समन्तात् 'व्रजेत्' संयमानुष्ठानेन गच्छेदिति, इतिः परिसमासर्थे, ब्रवीमीति पूर्ववत्, नयचर्चाऽपि तथैवेति ॥२२॥ उपसर्गपरिज्ञायाः समासश्चतुर्थोद्देशकः, तत्परिसमासौ च तृतीयमध्ययनमिति । ग्रंथोग्रं ७७५॥

अथ चतुर्थं स्त्रीपरिज्ञाऽध्ययनं प्रारभ्यते ।

उक्तं तृतीयमध्ययनं, साम्प्रतं चतुर्थमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तराध्ययने उपसर्गाः प्रतिपादिताः, तेषां च प्रायोऽनुकूला दुःसहाः; ततोऽपि स्त्रीकृताः; अतस्तज्जयार्थमिदमध्ययनमुपदिश्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्थार्थधिकारो द्वेषा-अध्ययनार्थार्थधिकार उद्देशार्थार्थधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थार्थधिकारः प्राग्वत् नियुक्तिकृता 'थीदोषविवज्जणा चेवे'त्यनेन स्वयमेव प्रतिपादितः; उद्देशार्थार्थधिकारं तूत्तरत्र नियुक्तिकृदेव भणिष्यति, साम्प्रतं

सा १ सहसम्बन्धेति तात्पर्यं प्राकृतानुकरणं चेदम् । २ °उष्ठानेX आ. इ । ३ XX प° आ. इ । ४ 'चर्षी' आ. । ५ प्रन्यत. ९७५ आ. प्रन्य ७७५ इ. । ६ प्रागेव आ. इ ।

निर्गम', न गोपनामश्रान्नापक्रमेदापिधा, तत्रोपनिषत्तन्निर्देश्यपन, नामनिष्यन्ने 'स्त्रीपरिधि'वि नाम, तत्र नामस्वापने घुष्णत्वाद्
 नाट्य गीतप्रदस्य द्रव्यादिनिर्गमार्थमाह—

दद्याद्विस्मयन्निगे वेदे माये य इतिषण्णिकलेवो । अंहिलावे ञह सिद्धी भावे वेयसिं उयउस्तो ॥५४॥
 'दद्याद्विस्मय' इत्यादि, तत्र द्रव्यग्री द्वेषा-आगमलो नोआगमतम, आगमता स्त्रीपदार्थद्वस्वत्र चानुपयुक्ता, अनुपयोगो द्रव्यमि
 षिहता, नाआगमतो यन्त्रीगमप्यन्त्रीगव्यतिरिक्ता त्रिधा, ष्कमविस्र षदायुक्ताऽभिमुत्तनामगोग्रा वेति, चिह्नयते-ज्ञायतेऽनेनेति
 विह-अननरथादिहं, सिद्धमायय ही निह्वयी अगतवीवेदगृह्यस्याः केवली वा अन्यो वा स्त्रीपेपवारी यः कश्चिदिति, वेदस्त्री तु
 दुर्यान्त्ररत्तर गीर्षेणदस, यमिलापमाचौ तु निर्गुच्छिद्धेव गाथापश्रोदेनाह-अमिलप्यते इत्यभिलाप स्त्रीलिङ्गाभिधानः शुब्दः,
 स्यपा-ज्ञाना माग मिदिरिति, भारगी तु द्रया-आगमतो नोआगमतय, आयमतः स्त्रीपदार्थद्वस्वत्र चोपयुक्तः, 'उपयोगो माय'
 इति छया, नोआगमतस्तु मारिसय नियुष 'वेद' गीर्षेदरूपे यस्तुन्युपयुक्ता तदुपयोगानन्यत्वाद्भाषत्री भवति, यथाऽप्राशुपयुक्तो
 मान्तरभेधविरे नगति, णसयाति, यदित्वा-गीर्षेदनियतश्चन्युदयप्राप्तानि यानि क्माणि तेषु 'उपर्युक्ते'ति तान्यनुभवन्ती भायस्त्रीति,
 एवमाणा विषो नियत इति, परिग्रानियपन्तु नगरपरिग्रावद् द्रष्टव्य' । माग्रतं स्त्रीविषयभूत पुलनियेपार्थमाह—

'दार्म रत्ना' इत्यादि, 'नाम इति र्मया तन्मात्रेण पुण्यो नामपुण्य'-यथा षटः षट इति, यस्य या पुण्य इति नामेति, 'स्वापना-

१ अहंउदटे अ. अ. १ १ इत्येक अ. अ. १ अ. १ अत्रिंशत्तरेण । ५ अत्रेति अ. १ ५ ग्ले अये अ. अ. १

१ अहंउदटे अ. अ. १ १ इत्येक अ. अ. १ अ. १ अत्रिंशत्तरेण । ५ अत्रेति अ. १ ५ ग्ले अये अ. अ. १

पुरुषः' काष्ठादिनिर्वर्तितो जिनप्रतिमादिकः, द्रव्यपुरुषो जशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो नोआगमत एकभविक्तो बद्धासुक्कोऽभिमुखनामगो-
 त्रथेति, द्रव्यप्रधानो वा मम्मणवणिगादिरिति, यो यस्मिन् सुराद्वादौ क्षेत्रे भवः स क्षेत्रपुरुषो यथा सौराष्ट्रिक इति, यस्य वा यत् क्षेत्र-
 माश्रित्य पुंस्त्वं भवतीति, यो यावन्तं कालं पुरुषवेदवेद्यानि कर्माणि वेदयते स कालपुरुष इति, यथा—'पुरिसे णं भंते ! पुरिसेति कालओ
 केवचिरं होइ ? गो०, जहन्नेणं एगं समयं उक्कोसेणं जो जस्मि काले पुरिसो भवइ, जहा कोइ एगंमि पक्खे पुरिसो एगंमि नपुंसगो'
 चि । प्रजन्यतेऽपत्यं येन तत्प्रजननं शिशुम्-लिङ्गम् तत्प्रधानः पुरुषः अपरपुरुषकार्यरहितत्वात् प्रजननपुरुषः, कर्म—अनुष्ठानं तत्प्रधानः
 पुरुषः कर्मपुरुषः—कर्मकरादिकः, तथा भोगप्रधानः पुरुषो भोगपुरुषः—चक्रवर्त्यादिस्तथा गुणाः—व्यायामविक्रमधैर्यसत्त्वादिकास्तत्प्र-
 धानः पुरुषो गुणपुरुषः, भावपुरुषस्तु पुंवेदोदये वर्तमानस्तद्वेद्यानि कर्माण्यनुभवन्निति, एते दश पुरुषनिक्षेपा भवन्ति । साम्प्रतं प्रागु-
 छिद्धितसुदशार्थाधिकारमधिकृत्याह—

पढमे संथवसंलंबमाइहि खलणा उ होतिं सीलस्स । धितिए इहेव खलियस्स अँवत्था कम्मबंधो य ॥५६॥

'पढमे' इत्यादि, प्रथमे उद्देशके अयमर्थाधिकारः, तद्यथा—स्त्रीभिः सार्धं 'संस्तवेन' परिचयेन तथा 'संलापेन' भिन्नकथाद्यालापेन,
 आदिग्रहणादङ्गत्वं निरीक्षणादिना कामोत्कोचकारिणा भवेदल्पसत्त्वस्य 'शीलस्य' चारित्रस्य स्थलना तुशब्दात्तत्परित्यागो वेति, द्वितीये
 त्वयमर्थाधिकारः, तद्यथा—शीलस्खलितस्य साधोः 'इहेव' अस्मिन्नेव जन्मनि स्वपक्षपरपक्षकृता तिरस्कारादिका विडम्बना तत्प्रत्ययश्च
 कर्मबन्धः, ततश्च संसारसागरपर्यटनमिति, किं स्त्रीभिः कश्चित् शीलान् प्रच्याव्यात्मवशः कृतो धैर्यमुच्यते?, कृत इति दर्शयितुमाह—

१ °सेत्ति भा. इ । २ x जं भा. । ३ °वन्नित्येते भा. । ४ संलवाइएहिं अ. भा. । ५ होज्ज अ भा. । ६ पीए अ. भा. । ७ अणवत्था अ. भा ।
 ८ इहास्सिं भा. । ९ शीताव भा. ।

शुरा मो मन्त्रता कर्तव्यिपाहि उवहृत्पहाणाहि । गदिया हु अमयपञ्चोपकूलवालादिणो बहवे ॥५७॥

'गुग मो' इत्यादि, बरकः पुराया अमयप्रयोतकूलवालादयः 'गुरा वयमित्येवं मन्यमानाः', मो इति निपातो वाक्यालङ्कारार्थः, 'दृष्टिमासि' मन्त्रारगहिताभिः श्रीमित्तया उपधिः-माया क्वप्रधानाभिः क्वकफदश्रुताभिः 'गृहीता' आत्मवश्रुतं नीताः केचन राज्या इतरे श्रीनात् प्रख्याप्येश रिढम्बनां प्राप्तिताः, अमयकुमारादिक्थानकानि च मूलादवश्यकादवगन्तव्यानि, कथानकप्रयोपन्यासस्तु यथाक्रम इत्यन्यपुद्विगिद्वनपस्त्रिबन्ध्यापनार्थं इति ॥ यत् एवं ततो यत्कर्तव्यं तदाह—

तन्ना नो उ वीसंमो गतन्वो गिषमेव इस्थीसु । पठश्रुदेसे भगिपा जे दोसा ते गणंतेणं ॥५८॥

'तन्ना' इत्यादि, यस्मान् श्रियः सुगतिमार्गार्गला मायाप्रधाना वश्रनानिपुणास्तस्मादेतदवगम्य नैव 'विश्रमो' विश्वासस्तासां पयानोगयता, नामां मृत्पिप्लवङ्गगतिभूतानामात्महितमिच्छता न विश्रमनीयमिति ॥ अपिच—

गुममरयाञ्चंममस्या कीरती अप्ससत्तिपा पुरिसा । वीसंती तरयावी णारीवसगा ण ते सुरा ॥५९॥

'मुपनया' इत्यादि, पागनीक्षत्रिजयादौ मुष्टु ममर्षा अपि मन्त' पुरुषाः श्रीभिरात्मवशीकृता 'असमर्षा' श्रुत्येपमात्रमीरवाः द्विपन्-दन्तमाभिरम्' शीगामपि पादपतनादिपादुच्छरणेन निःश्राणः क्रियन्ते, तथा 'दृश्यन्ते' प्रस्यक्षेणोपलभ्यन्ते शुरुमारमानं वदितुं नृन् नृनां ते शुरादिनोऽपि नारीयन्त्रणा' मन्त्रो दीनतां गताः, पयम्भूताश्च न ते शुरा इति, तस्मान् स्थिगमेतद्-अविश्याम्याः श्रिय

इति, उक्तं च—“को वीससेज तासिं कतिवयभरियाण दुब्बियङ्गाणं ! । खणरत्तविरत्ताणं धिरत्थु इत्थीण हियायाणं ॥१॥ अण्णं भणंति पुरअं
अण्णं पासे णिवज्जमाणीओ । अन्नं च तासिं हियए जं च खमं तं करिंति पुणो ॥२॥ को एयाणं णाहिइ वेत्तलयागुम्मगुविलहियायाणं
भावं भग्गासाणं तत्थुप्पन्नं भणंतीणं ॥३॥ महिला य रत्तमेत्ता उच्छुखंडं च सक्करा चेव । सा पुण विरत्तमित्ता णिंबंकरे विसेसेइ ॥४॥ महिल
दिज्ज करेज्ज व मारिज्ज व संठंविज्ज व मणुस्सं । तुट्ठा जीवाविज्जा अहव णं वंचयावेज्जा ॥५॥ णंवि रक्खंते सुकयं णवि णेहं णवि य दा
णसम्माणं । ण कुलं ण पुब्बयं आयतिं च सीलं महिलियाओ ॥६॥ मां वीसंभह ताणं महिलाहियायाण कवडभरियाणं । णिण्णेहनिइयायाणं
अलियवयणजंणरयाणं ॥७॥ मारेइ जियंतापिहु मयंपि अणुमरइ काइ भत्तारं । विसहरंइव्व चरियं वंक्कविवंकं महैलाणं ॥८॥ गंगाए
वाळुया सागरे जलं हिमवओ य परिमाणं । जाणंति बुद्धिसंता महिलाहियं ण जाणंति ॥९॥ रोवोवंति रुवंति य अलियं जंपंति पत्ति-

सा १ को विश्वस्थात्तासु कैतवमृत्सु दुर्विदग्धासु । क्षणरक्तविरक्तासु धियस्तु स्त्रीहृदयाना ॥१॥ २ अन्यद् भणति पुरतोऽन्यत्पाश्वे निपीदयन्त्यः । अन्यत्तासा
हृदये यच्च क्षम तत्कुर्वन्ति पुन ॥२॥ ३ क एतासा ज्ञास्यति वेत्रलतागुल्मगुपिलहृदयानां । भाव भमाशाना तत्रोत्पन्न भणतीना ॥३॥ ४ महिला च
रक्तमात्रेणुखण्डेव शर्करेव च । सा पुनर्विरक्तमात्रा निंबाकुर विशेषयति ॥४॥ ५ निच्च कखार इ । सा. ६ महिला दयात्कुर्याद्वा मारयेद्वा संस्थापयेद्वा मानुष्य ।
तुष्टा जीवापयेत् अथ च नर वचयेत् ॥५॥ ७ सथविज्ज प्र० । ८ तुठा वि जियाविं आ । सा. ९ नापि रक्षति सुकृत नापि स्नेह नापि
दानसन्माने च । न कुल न पूर्वज नायतिं च शील महिला ॥६॥ १० मा विश्वस वेपा महिलाहृदयाना कपटमृता । नि स्नेहनिर्दयाना अलीकवचनजल्पनरता-
नाम् ॥७॥ ११ मारयति जीवन्तमप्येव मृतमप्यनुम्रियते क्वचिद्भत्तारि । विषधरगतिरिव चरितं वक्त्रविवक महैलाना ॥८॥ १२ गय व आ । १३ महिलियाण आ ।
सा. १४ गगया वाळुक्क सागरे जल हिमवतश्च परिमाण । जानंति बुद्धिमन्तो महिलाहृदय न जानन्ति ॥९॥ १५ रोदयन्ति रुदन्ति च अलीक जल्पन्ति
प्रत्याययन्ति । कपटेन खादति विष म्रियते न च यान्ति सद्भावा ॥१०॥

पारलि करडण य मंनि विस मरति णेय वसि सम्भावं ॥१०॥ चिंतिवि क्खमण्यं अण्णं संठवइ मासाई अण्ण । आठवइ कुणइ अण्णं
 मारगो निपडिगतो ॥११॥ श्रमपारंमाण तथा सखेसि ठोगगरहणिसाण । परलोगेवरियाणं कारण्यय वेव इत्थीओ ॥१२॥ अइवा
 ये तुवइण ज्ञानइ चरिय सदापइडिलाण । दोसाण आगरो खिय जाण सरीरे वसइ कामो ॥१३॥ मूलं दुखेरियाणं हवइ ठ णयरस्स
 यपनी विन्ना । मोसस मइाविण्य येअयव्वा सया नारी ॥१४॥ र्घण्णा ते वपुुरिसा जे खिय मोसूण णिययजुवइओ । पच्चइया
 करनियमा मित्रमयल्लमणुनरं पणा ॥१५॥” अयुना याएवः श्रो मवसि ताहए दईयितुमाइ—

‘यम्ममि जे ददा मई सो सुरो सत्तिओ य धीरो य । णट्ठ घम्मणिरुस्साओ पुरिसो सुरो सुषलिओडवि ॥६०॥
 ‘यम्ममि इत्थारि, ‘पंयं युजचारिआत्थे ददा-निषला मसिर्पस्य स तथा एवम्मृतः स इन्द्रियोइन्द्रियाखियात्थु’ तथा ‘सा
 सिधे’ महागणोपेणोआसेव ‘धीर’ स्वधर्मदाराणसमर्थोआवेवेति, किमिति?, यतो नैव ‘धर्मनिरुत्साहः’ सदनुष्ठाननिरुधमः सत्सुरु-
 र्गणानागारमिष्ट’ पुत्र’ गुण्डु मल्लानपि श्रो मयतीति ॥ एतानेय दोषान् पुरयसस्यधेन स्त्रीणामपि दर्शयितुमाइ—

१ मनु ६.१ प्र. १ शिल्पेति धर्मव्यवस्थेयु इत्येवमिति भारतेऽप्युक्तम् । भारते कुरोत्यस्यमधिक्यो निरुतिष्ठतः ॥११॥ २ अष्टाश्रमस्य तस्य सर्वेषां
 लेखनार्थेभ्यः । काठेकेऽपि इत्येव एतत् तेषु शिल्पः ॥१२॥ ४ अथवा यो युवतीनां अस्मति चरित एवमप्यनुदित्कर्त्ता । शोयस्यमप्यनुदित्कर्त्ता तस्य सर्वेषां
 प्रत्य ॥१३॥ ५ मनु इतिशब्देन वदति तु मारुतस्य वनमी विपुल्य । मीयस्य मरुतिनां वरुणित्त्वम् एव वदती ॥१४॥ ६ पञ्चवस्ते मत्सुखा ये
 १ दीव वन अ. १ ।

एते चैव य दोसा पुरिससमाएवि इत्थीयाणंपि । तम्हा उं अप्पमाओ विरागमग्गंमि तासिं तुं ॥६१॥^३
 'एते चैव' इत्यादि ये प्राक् शीलप्रध्वंसादयः स्त्रीपरिचयादिभ्यः पुरुषाणां दोषा अभिहिता एत एवान्यूनाधिकाः पुरुषेण सह यः
 समायः—सम्बन्धस्तास्मिन् स्त्रीणामपि, यस्माद्दोषा भवन्ति तस्मात् तासामपि विरागमार्गे प्रवृत्तानां पुरुषपरिचयादिपरिहारलक्षणोऽप्रमाद
 एव श्रेयानिति । एवं यदुक्तं 'स्त्रीपरिज्ञे'ति तत्पुरुषोत्तमधर्मप्रतिपादनार्थम्, अन्यथा 'पुरुषपरिज्ञे'त्यपि वक्तव्येति, साम्प्रतं सूत्रानुगमे-
 ऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

जे मायरं च पियरं च, विप्पजहाय पुव्वसंजोगं । एगे सहिते चरिस्सामि, आरतमेहुणो विवित्तेसुं ॥१॥
 सुहुमेणं तं परिक्खम्मं, छन्नपएण इत्थिओ मंदा । उव्वायंपि ताड जाणंसु जंहा लिस्संति भिक्खुणो एगे ॥२॥

'जे मायरं च' इत्यादि, अस्य चायमन्तरसूत्रेण सह सम्बन्धः, तद्यथा—अन्तरसूत्रेऽभिहितम्, आमोक्षाय परिव्रजेदिति, एतच्चा-
 शेपाभिष्वङ्गवर्जितस्य भवतीत्यतोऽनेन तदभिष्वङ्गवर्जनमभिधीयते, 'यः' कश्चिदुत्तमसत्त्वो 'मातरं पितरं' जननीं जनयितारम्, एतद्-
 ग्रहणादन्यदपि भ्रातृपुत्रादिकं पूर्वसंयोगं तथा श्वश्रुश्चतुरादिकं पश्चात्संयोगं च 'विग्रहाय'—त्यक्त्वा, चकारौ—समुच्चयार्थौ, 'एको' माता-
 पित्राद्याभिष्वङ्गवर्जितः कपायरहितो वा तथा सहितो ज्ञानदर्शनचारित्रैः स्वैस्व वा हितः स्वहितः—परमार्थानुष्ठानविधायी 'चरिष्यामि'
 संयमं करिष्यामीत्येवं कृतप्रतिज्ञां; तामेव प्रतिज्ञां सर्वप्रधानभूतां लेशतो दर्शयति—'आरतम्' उपरतं, मैथुनं—कामाभिलाषो यस्यासावावार्त-

१ हु अ । २ °पि म आ । ३ चउमत्थज्जथण सम्मत अ. चउत्थमज्जथण सम्मत आ । ४ विवत्तेसी आ. विवत्तेसी इ. । ५ °कम्मा इ । ६ तातो
 आ. । ७ जाणिं आ. इ । ८ जह आ इ. ।

'पासे भिसं' इत्यादि, 'पाश्वं' समीपे 'भृशम्' अत्यर्थमूरूपपीडमतिस्नेहमाविष्कुर्वन्त्यो 'निषीदन्ति' विश्रम्भमापादयितुमुपविश-
 न्तीति, तथा कामं पुष्पातीति पोषं-कामोत्कोचकारि शोभनमित्यर्थः तच्च तद्वत्त्वं पोषवत्त्वं तद् 'अभीक्ष्णम्' अनवरतं तेन शिथिलादि-
 व्यपदेशेन परिदधति, स्वाभिलाषमावेदयन्त्यः साधुप्रतारणार्थं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निवञ्चन्तीति, तथा 'अधःकायम्' ऊर्वादिक्-
 मनङ्गोदीपनाय 'दर्शयन्ति' प्रकटयन्ति, तथा 'बाहुमुद्दृष्ट्य' कक्षामादर्श्य 'अनुकूलं' साध्वमिमुखं 'व्रजेत्' गच्छेत् । सम्भावनायां लिङ्, १
 सम्भाव्यते एतदङ्गप्रत्यङ्गसन्दर्शकत्वं स्त्रीणामिति ॥३॥ अपिच-'सयणासणे' इत्यादि, शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं-पर्यङ्कादि तथाऽऽस्यते-
 ऽस्मिन्नित्यासनम्-आसंकादीत्येवमादिना 'योग्येन' उपभोगार्हेण कालोचितेन 'स्त्रियो' योषित 'एकदा' इति विविक्तेदेशकालादौ 'निमन्त्र-
 यन्ति' अभ्युपगमं ग्राहयन्ति, इदमुक्तं भवति-शयनासनाद्युपभोगं प्रति साधुं प्रार्थयन्ति, 'एतानेव' शयनासननिमन्त्रणरूपान् स साधु-
 विदितवेद्यः परमार्थदर्शी 'जानीयाद्' अवबुध्येत स्त्रीसम्बन्धकारिणः पाशयन्ति-बध्नन्ती पाशास्तान् 'विरूपरूपान्' नानाप्रकारानिति ।
 इदमुक्तं भवति-स्त्रियो ह्यासनगामिन्यो भवन्ति, तथा चोक्तम्-"अंबं वा निंबं वा अब्भासगुणेण आरुहइ वल्ली । एवं इत्थीतोवि ऋं जं
 आसनं तमिच्छन्ति ॥१॥" तदेवम्भूताः स्त्रियो ज्ञात्वा न ताभिः साधुः सङ्गं कुर्यात्, यतस्तदुपचारादिकः सङ्गो दुष्परिहार्यो भ-
 भवति, तदुक्तम्-"जं इच्छसि घेत्तुं जे पुर्विं तं आमिसेण गिण्हाहि । आमिसपासनिवद्धो काहिइ कजं अकजं वा ॥१॥" ॥४॥ किञ्च-
 नो तासु चक्खु संधेज्जा, नोविय साहसं समभिजाणे । णो संहियंपि विहरेज्जा, एवमप्पा सुरविखओ होइ ॥५॥

१ तद्वत्त्वं च आ इ । २ लिट् भा. । ३ पर्यङ्क्यावसथो वा आ. इ । सा ४ 'सनादिनि' प्र० । सा ५ आम्र वा निम्ब वाभ्यासगुणेनारोहति वल्ली । एव
 स्त्रियोऽपि य एवासनस्तामिच्छति ॥१॥ ६ हु भा. । सा ७ यान् गृहीद्युमिच्छति तानामिषेण पूर्वं गृह्णण । यदाभिषयाशनिबद्ध. करिष्यति कार्यमकार्यं वा ॥१॥ ८
 सद्दियं भा. इ. ।

ऋतुजनितामाशङ्कां परित्यज्य 'निर्भयेन भाव्यमित्येवमादिकैर्वचोभिर्विश्रम्भमुत्पाद्य भिक्षुमात्मना निमन्त्र्यन्ते, युष्मदीयमिदं शरीरकं
 यादृक्षस्य क्षोदीयसो गरीयसो वा कार्यस्य क्षमं तत्रैव नियोज्यतामित्येवमुपप्रलोभयन्ति, स च भिक्षुरवगतपरमार्थः एतानेव 'विरूप-
 रूपान्' नानाप्रकारान् 'शब्दादीन्' विषयान् तत्स्वरूपनिरूपणतो ज्ञपरिज्ञया जानीयात्, यथैते स्त्रीसंसर्गापादिताः शब्दादयो विषया
 दुर्गतिगमनैकहेतवः सन्मार्गगिरारूपा इत्येवमवबुध्येत, तथा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तद्विषयाकावगमेन परिहरेदिति ॥६॥ अन्यच्च—
 मणबन्धणेहिं णेगेहिं, कलुण विणीयमुवगसित्ताणं। अदु मंजुलाइं भासंति, आणवयंति भिन्नकहाहिं ॥७॥
 सीहं जहा व कुणिसेणं, निब्भयमेगचरंति पासेणं। एविथियाउ बंधंति, संवुडं एगत्तियमणगारं ॥८॥

'मणबन्धणेहिं' इत्यादि, मनो बध्यते यैस्तानि मनोबन्धनानि—मञ्जुलाऽऽलापस्त्रिधावलोकनाङ्गप्रत्यङ्गप्रकटनादीनि, तथा चोक्तम्—
 "णाह पिय कंत सामिय दँइय जियाओ तुमं मह पिओत्ति। जीए जीयामि अंहं यहवसि तं मे सरीरस्स ॥१॥" इत्यादिभिरनेकैः
 प्रपञ्चैः करुणाऽऽलापविनयपूर्वकं 'उवगसित्ताणं' ति उपसंश्लष्य समीपमागत्य 'अथ' तदनंतरं 'मञ्जुलानि' पेशलानि विश्रम्भजनकानि
 कामोत्कोचकानि वा भाषन्ते, तदुक्तम्— "भित्तमधुररिभियंजणुछएहि ईसीकडक्खहसिएहिं। सविगारेहि वरागं हियं पियं मयच्छीए
 ॥१॥" तथा 'भिन्नकथाभी' रहस्याऽऽलापैर्मथुनसम्बद्धैर्वचोभिः साधोश्चित्तमादाय तमकार्यकरणं प्रति 'आज्ञापयन्ति' प्रवर्तयन्ति, स्ववशं

१ निर्भतेन आ. इ. १२ यन्ति आ. इ. १३ शब्दान् आ. १४ मतितेणं आ. १५ एवं इ. १६ सा. ६ नाय कान्त प्रिय स्वामिन्दयित । जीवितादपि
 त्व मम प्रिय इति जीवति जीवामि अह प्रमुरसि त्वं मे शरीरस्य ॥१॥ ७ दतिअय आ दविय इ. १ सा ८ इयय आउ त प्र० । ९ त आ. । सा. १० तुमं
 प्र० । ११ वुड आ. । सा. १२ भितमधुररिभितजत्पाहँरीषत्कटाक्षहसितैः । सविकारैर्वराक हृदय पिहितं मुगाक्ष्या ॥१॥

पाचह भारती ॥१॥" तथा यत् - "मया परिजनस्यार्थं, कृतं कर्म मुदाराणम् । एकाकी तेन द्रव्येऽहं, गलास्ते कृतभोगिनः ॥१॥
 बहुप्रकारं महामोहात्मके कुदुम्बकृतके पतिता अनुत्प्यन्ते, अगुमेवार्थं दृष्टान्तेन स्पष्टयति-यथा कश्चिदपि मिथं भोजनं भूत्वा पश्चात्
 कृतावेगाकुलितोऽनुत्प्यते, तथा-किमेतन्मया पापेन साम्प्रतेक्षिणा गुरुरग्निरुत्तया विपाकरुद्रकयेरभूतं भोजनमास्यान्निगिति, एत-
 मसावपि पुत्रपौत्रदुहितृजामातृस्वभ्रातृव्यभ्रागिनेयार्दीनां भोजनपरिधानपरिणयनालङ्कारजातमृतकर्मवशाभिचिह्नित्याचिन्त्वाकृतोऽपग-
 तस्वशरीरकर्तव्यः प्रनष्टद्विकानुष्ठानोऽहर्निशं तथापारल्याकुलितमतिः परितप्यते, तदप्यं अनन्तरोक्तया नीत्या विपाकं मानुष्ठानम् 'आ-
 दाय' प्राप्य, विवेकमिति वा फन्तिपाठः, तद्विपाकं विवेकं वा 'आदाय'-मृष्टीत्वा मीभिश्चातिप्रस्पिन्धिर्नीभिः मां 'सांगो' त्ववि-
 रेकत्र 'न कल्पते' न युज्यते, ऋस्मिन्-'द्रव्यभूते' मुक्तिगमनयोग्ये गगंगरक्षिते वा गद्यौ, यस्त्वाग्निः मां मंसगोपात्रं विवेकि-
 नामपि सदनुष्ठानविधातकारीति ॥१०॥ स्त्रीमन्वन्धदोषानुपदय्योपसंहरत्वाह--

तम्हा उ वजाए इरथी, विसलितं व कंटगं नच्चा । ओण कुलाणि वसवती आद्यते ण सेति णिगंथे ॥११॥
 जे एयं उंछं अणुगिन्हा, अन्नयरा हुंति कुसीलाणं । सुतवस्सिगवि से भिन्सू, नो विहरे सह णमित्थीसु ॥१२॥

'तम्हा' इत्यादि, यस्मात् निपाककटुः स्त्रीभिः मह मम्पकेस्सामान् कारणान् स्त्रियो ज्ञेयेन् तुशब्दाद्यदाऽऽप्यामपि नं दृश्यान्,
 किंवदित्याह-विपोपलिप्तं कण्टकमिन् 'नात्वा' अवगम्य यियं र्जयेदिति, अग्नि-निपादिगारुणकः शरीरायणं भक्षः मन्वन्धगोपादयेन् ।
 १ पतितो आ इ. १२ 'प्यते णा, इ. १२ एतत्' आ. इ. १४ 'लेय' आ. १५ 'एक' इति गो' अ. इ. १५ 'य' अ. १६ 'वो' इ. १६
 शेषे लजेपुशब्धा' आ. इ. १६ नो इ. १६

अवि धूरराहि सुणहाहिं, धातीहिं अदुव दासीहिं । महतीहि वा कुमारीहिं, संधवंसे न कुब्जा अणगारे ॥१३॥
 अदु णाइणं च सुहीणं वा, अप्पियं ददुु एगता होति । गिद्धा सत्ता कामेहिं, रक्खणपोसणे मणुस्सोऽसि ॥१४॥
 'अवि धूरराहि' इत्यादि, अपिशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, 'धूरराहि'ति दुहितृभिरपि सार्धं न विहरेत् तथा 'सुषाः' सुतभार्या-
 स्ताभिरपि सार्धं न विविक्तासनादौ स्थातव्यं, तथा 'धात्र्यः' पञ्चप्रकाराः सान्यदादयो जननीकल्पास्ताभिश्च साकं न स्थेयं, अथवाऽऽसतां
 तावदपरा योषितो या अप्येता 'दास्यो' घटयोषितः सर्वापसदास्ताभिरपि सह सम्पर्कं परिहरेत्, तथा महतीभिः कुमारीभिर्वाशब्दाच्छ-
 ध्वीभिश्च सार्धं 'संस्तवं' परिचयं प्रत्यासत्तिरूवं सोऽनगारो न कुर्यादिति, यद्यपि तस्यानगारस्य तस्यां दुहितरि स्नुपादौ वा न चित्ता-
 न्यथात्वमुत्पद्यते तथापि च तत्र विविक्तासनादावपरस्य शङ्कोत्पद्यते अतस्तच्छङ्कानिरासार्थं स्त्रीसम्पर्कः परिहर्तव्य इति ॥१३॥ अपरस्य
 शङ्का यथोत्पद्यते तथा दर्शयितुमाह—'अदु णाइणम्' इत्यादि, 'विविक्तयोषिता सार्धमनगारमथैकदा दृष्ट्वा योषिजातीनां सुहदां वा
 'अप्रियं' चित्तदुःखासिका भवति, एवं च ते समाशङ्केरन्, यथा—सत्त्वाः—प्राणिन इच्छामदनकामैः 'गृद्धा' अध्युपपन्नाः, तथाहि—एव-
 म्भूतोऽप्ययं श्रमणः स्त्रीवदनावलोकनासक्तचेताः परित्यक्तजिव्यापारोऽनया सार्धं निर्हीकस्तिष्ठति, तदुक्तम्—'मुण्डं शिरो वदनमेत-
 दनिष्टगन्धं, भिक्षाशनेन भरणं च हतोदरस्य । गात्रं मलेन मलिनं गतसर्वशोभं, चित्रं तथापि मनसो मदनेऽस्ति वाञ्छा ॥१॥'
 तथातिक्रोधाध्मातमानसाश्चैवमूर्चुर्यथा—रक्षणं पोषणं चेति विगृह्य समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् रक्षणपोषणे सदाऽऽदरं कुरु यतस्त्वमस्याः

१ ने आ इ । २ विविक्ते यों आ. विविक्तो यों इ । ३ निर्बीकं आ इ. । सा. ४ भिक्षाटनेन प्र० । भिक्षाटनेन इ । सा. ५ विहितो विहतो ।
 ६ रक्षण च आ. ।

'मनुष्योऽग्निं' मनुष्यो वर्तसे, यदि वा यदि परं ध्यमस्या रक्षणपोषणव्यापृतास्त्वमेव मनुष्यो वर्तसे, यतस्त्वयैव सार्धमियमेकाकिन्य इतिर्न परित्यक्तनिजम्यापारा स्थितीति ॥१४॥ किञ्चान्यत्—
समणपि ददद्दुदासीण, तत्थवि साव एगे कुप्पंति । अंबुवा भोयणेहि णत्थेहिं, इत्थीदोस सकिणो होंति ॥१५॥

कुर्वति सैथव तार्हिं, पठ्मट्टा समाहिजोगेहिं । तम्हा समणा ण समेति, आयहियाए सणिणसेज्जाओ ॥१५॥
'ममर्षि' इत्यादि, धाम्यतीति ध्रम -साधु' अपिद्धव्यो भिन्नक्रमः तम् 'उदासीनमपि' रागद्वेषविरहान्मध्यस्वमपि दृष्ट्वा, ध्रमप्ररण तप-स्त्रिभद्रोपतधप्रार्थं, सत्रैरभृतेऽपि विपयद्वेषिष्यपि साधौ तावदेके केचन रहस्यस्त्रीज्वल्पनकृतदोषत्वात् कृष्यन्ति, यदि वा पाटान्तरं 'ममर्षं ददद्दुदासीण' 'ध्रमर्षं-प्रावृत्तित, 'उदासीनम्'-परित्यक्तनिजव्यापारं क्षिया सह बल्पन्त 'दृष्ट्वा' उपलभ्यन्ताप्यक कचन तावत् कृष्यन्ति, किं पुनः कृतविकारमितिभावः, अथवा स्त्रीदोषाश्चिन्तयते मवन्ति, ते चामी स्त्रीदोषाः 'भोजनैः' नानाविधराशौ 'न्यस्तै' साध्यमनुपकल्पितैरेतदर्थमेव संस्कृतैरियमेनमुपचरति तेनायमहनिश्चमिहागच्छतीति, यदि वा-भोजनैः 'भोजनैः' दीना न्यस्तैः अर्पदत्तैः मन्त्रिः सा वशु साध्यागमनेन समाकृलीभूता सत्यन्यस्मिन् दातव्येऽन्यथात्, ततस्ते स्त्रीदोषाश्चिन्तितो मवे पुपयेयं दूःशीलाऽर्जनैरे सराल इति, निर्दग्धनमत्र यथा-कयाचिद्व्या ग्राममध्यप्रारब्धनट्रेयैकेकगतथिचया पतिष्यदुरयोर्भोजनार्थमु परिष्टयोस्तन्मूला इतिठत्वा राक्षस' संस्कृत्य दद्यात्, ततोऽसौ श्वरुरेणोपलक्षिता, निजपतिना कृद्देन ताडिता, अन्यपुरुषगतथिचिरेत्या

१ ४ ४०४ अ. । १ अमत्र अ. । १ अर् अ. अ. । ५ देवप अ. अ. । ६ 'दीने सि अ' अ. । ६ ।
२ १९ ४ ४ अ. ।

६ 'दीने सि अ' अ. । ६ ।

शक्य स्वगृहान्निर्धादितेति ॥१५॥ किञ्चान्यत्-‘कुर्वती’त्यादि, ‘ताभिः’ स्त्रीभिः-सन्मार्गार्गलाभिः सह ‘संस्तवं’ तद्गृहगमनालापदान-
सम्प्रेक्षणादिरूपं परिचयं तथाविधमोहोदयात् ‘कुर्वन्ति’ विदधति, किम्भूताः ?-प्रकर्षेण अष्टाः-स्खलिताः ‘समाधियोगेभ्यः’ समाधिः-
धर्मध्यानं तदर्थं तत्प्रधाना वा योगा-मनोवाकायव्यापारास्तेभ्यः प्रच्युताः शीतलविहारिण इति, यस्मात् स्त्रीसंस्तवात् समाधियोगपरि-
भ्रंशो भवति तस्मात् कारणात् ‘श्रमणाः’ सत्साधवो ‘न समेन्ति’ न गच्छन्ति, संत् शोभना सुखोत्पादकतयाऽनुकूलत्वान्निषद्या इव-
निषद्या स्त्रीभिः कृता माया, यदि वा स्त्रीवसतीरिति, ‘आत्महिताय’ स्वहितं मन्यमानाः, एतच्च स्त्रीसम्बन्धपरिहरणं तासामप्यैहिकामु-
ष्मिकापायपरिहारार्द्धितमिति, क्वचित्पश्चाद्धमेवं पठ्यते-‘तमहा समणा उ जहाहि अहिताओ सन्निसेञ्जाओ” अयमस्यार्थः-यस्मात् स्त्री-
सम्बन्धोऽनर्थाय भवति, तस्मात् हे श्रमण !, तुशब्दो विशेषणार्थः, विशेषेण संनिषद्या-स्त्रीवसतीस्तत्कृतोपचाररूपा वा माया
आत्महिताद्धेतोः ‘जहाहि’ परित्यजेति ॥१६॥ किं केचनाभ्युपगम्यापि प्रव्रज्यां स्त्रीसम्बन्धं कुर्युः ?, येनैवमुच्यते, ओमित्याह-

बहवे गिहाइ अवहद्दु, मिस्सीभावं पर्थुया र्थ एणे । ध्रुवमगमेव पवयंति, वायावीरियं कुसीलाणं ॥१७॥
सुद्धं र्वति परिसाए, अह रहस्संमि दुद्धुं करेति । जाणंति य णं तहाविहा, माइल्ले महासडेऽयंति ॥१८॥

‘बहवे’ इत्यादि, ‘बहवः’ केचन गृहाणि ‘अपहृत्य’ परित्यज्य पुनस्तथाविधमोहोदयात् मिश्रीभावं इति द्रव्यलिङ्गमात्रसद्भावाद्भा-
वतस्तु गृहस्थसमकल्पा इत्येवम्भूता मिश्रीभावं ‘प्रस्तुताः’ समनुप्राप्ता न गृहस्था एकान्ततो नापि प्रव्रजिताः, तदेवम्भूता अपि सन्तो

१ °निन्दारितेति आ. इ । सा २ सदिति शोभनः पा० । ३ XXX तं आ. । ४ उहिमित्याह आ. । सा. ५ पण्णता पा० । ६ X एणे आ. इ ।
७ कुण्णति आ. । ८ °विया इ °विदा आ. ।

ध्रुवो-मोक्ष' संयमो वा तन्मार्गमेव प्रवदन्ति, तथा हि-ते वक्तारो मवन्ति यथाऽयमेवास्मदारब्धो मन्थमः पन्था श्रेयान्, तथा हि-
 अनेन प्रवृत्तानां प्रवृत्त्यानिर्वहण मवतीति, तदेतत्कृशीलानां वाचा कृतं वीर्यं नानुष्ठानकृतं, तथा हि-ते द्रव्यलिङ्गधारिणो वाच्यात्रेणैव
 वयं प्रवृत्तिता इति सुवते न तु तेषां सांत्तगौरवविषयसुखप्रतियदानां क्रीतलविहारिणां सबनुष्ठानकृत वीर्यमस्तीति ॥१७॥ अपिच-'सुख
 स्वति' इत्यादि, स इन्दीलो वाच्यात्रेणाविष्कृतवीर्यः 'पर्यवि' व्यवस्थितो धर्मदेयनात्रसरे सत्यात्मानं 'दुदम्' अपगत्वेोपमात्मानमात्मीयान-
 नुष्ठान वा 'रीति' सापते अयानन्तरं 'रहस्से' एकान्ते 'दुष्कृतं' पापं तत्कारणं वाऽस्तदनुष्ठान 'करोति' विदधाति, तत्र तस्यासद-
 नुष्ठानं मोपायतोऽपि 'जानन्ति' विदन्ति, के-तयारूपमनुष्ठानं विदन्तीति तथाविदः-इन्द्रियाकारकुञ्जला निपुणास्तद्विद इत्यर्थ-
 यदिया सर्वथा; एतदुक्त मवति-येद्यप्यपरः कश्चिदकर्तव्यं तेषां न वेचि तथापि सर्वथा विदन्ति, तत्परिज्ञानेनैव किं न पर्याप्तं ?,
 यदि वा-मायावी महाप्रथमायमित्येवं तथाविदस्तद्विदो जानन्ति, तथाहि-अच्छमाकार्यकारी न मां कश्चिज्जानात्येवं रागान्धो मन्यते,
 अप्य च त तद्विदो विदन्ति, तथा चोक्तम्-'न य लोभं लोबिष्यद् न य तुष्यिष्यद् न य तुष्यिष्यद् न य तुष्यिष्यद् न य तुष्यिष्यद् अथा अणुइय
 ष्छायो ॥१॥" ॥१८॥ किञ्चान्यत्-

सय दुक्कट च नं वदति, आइद्वोत्रि पैकयति घाले । वेयाणुवीइ मा कासी, चोइजतो गिलाइ से मुज्जो ॥१९॥

१ छत्रं भा. १ इत्येवं भा. १ एते भा. १ छ. ४ 'वेया प्र । ५ वाच्य भा । ६ कश्चित्' भा. ६ । ७ वेया ल. ६ ।
 भा. ६ व च कथं कथनीत्ये न मासरे इतं च लेखं च । किं कथये वचयितुं भासाऽनुपुल्लभ्यन्तः ॥११॥ छ. ५ उवाच प्र । भा. ६ । १ किञ्च प्र
 भा. ६ । ११ एवेति ६ ।

ओसियाधि' इति धियोऽन्तु, पुरिसा इति धेयखेदना । पण्णासमन्त्रिता वेगे, नारीणं वसं उवकसंति ॥२०॥
 'धं' इत्वं च' इत्यादि 'धयम्' आत्मना प्रच्छन्नं यदु कृतं कृतं तदपरेणाचार्यादिना पृष्टो 'न वदति' न कथयति, यथा अहम-
 साक्षात्तरं सतीति. न च प्रच्छन्नपापो मायावी स्वीयमवदन् यदा परेण 'आदिष्टः' चोदितोऽपि सच्च 'वालः' अज्ञो रागद्वेषकलितो
 वा 'परुषे' वात्मानं श्रायमानोऽकार्यमपलपति, वदति च-यथाऽहमेवमभूतमकार्यं कथं करिष्ये इत्येवं धार्ष्ट्यात् प्रकथयते, तथा-
 येः-शुद्धेऽश्रयन्मय 'पनुतीचि' अनुहृत्यं मथुनाभिलापं तन्मा कार्यारित्येवं 'भूयः' पुनः चोद्यमानोऽसौ 'ग्लायति' ग्लानिमुपयाति-
 रत्नार्थं गिते, मर्मसिद्धो वा मनेदमिम सापते, तथा चोक्तम्- "सम्भाव्यमानपापोऽहमपापेनापि किं मया ? । निर्विपस्यापि स-
 त्तन्, भृशगौरत्नं जनः ॥१॥" इति ॥१॥ अपि च- 'ओसियाधि' इत्यादि, स्त्रियं पोषयन्तीति स्त्रीपोषका-अनुष्ठानविशेषास्तेषु 'उ-
 स्तिग रति' यग्नियता अपि 'पुण्या' मनुष्या भुक्तभोगिनोऽपीत्यर्थः, तथा- 'स्त्रीवेदखेदज्ञाः' स्त्रीवेदो मायाप्रधान इत्येवं निपुणा अपि
 वा रा राग दोर्लभिस्याः बुद्ध्या समन्विता-युक्ता अपि 'एके' महामोहान्धचेतसो 'नारीणां' 'स्त्रीणां संसारावतरणवीथीनां 'वशं' त-
 त्तत्रागानु-गामीयेन 'स्यन्ति' व्रजन्ति, यद्यत्ताः स्वभायमाना अपि कार्यमकार्यं वा भुवते तत्तत्कुर्वते, न पुनरेतज्जानन्ति यथैता
 वृत्तभूता वान्तीति, तप्या- "एता ह्नन्ति च' ह्यदन्ति च कार्यहेतोर्विश्वासयन्ति च नरं न च विश्वसन्ति । तस्मान्नरेण कुलशीलसम-
 विवेन, नार्यः समानगण्डिका इव वर्जनीयाः ॥१॥" तथा- "समुद्रवीचीव चलस्यभावाः, सन्ध्याभ्ररेखेवं सुहूर्तरागाः । स्त्रियः कृतार्थाः

१. 'उत्थे' अ उति च ३३ ३ 'पादन्वि' गा. १ ३ 'प्रथते' गा. ३. १ ५ सा. स्त्रिय प्र० । ६ 'त्यर्थ' ते तथा आ ।
 २. '१३' ३५

पुल्ल निरयंकं, निर्प्रीडितालककवस्यजन्ति ॥२॥” अत्र च स्त्रीस्वभावपरिधाने कथानकमिदम्-तद्यथा-एको युवा स्वगृहान्निर्गस्य
 वैशिक्र कामद्वारादमप्येह पाटलिपुत्र प्रस्यितः, स्वन्तराले अन्यत्प्रामवादिन्यैकया योयिताऽभिहितः, तद्यथा-सुकुमारयापियादः शोभ
 नाकृतिस्त्व क प्रस्यितोऽसि !, तेनापि यथास्मितमेव तस्याः कथितं, तथा शोकम्-वैशिकं पठित्वा मम मध्येनागन्तव्य, तेनापि
 वधैवाम्युपगतम्, अधीत्य वासो मध्येनायाता, तथा च खानमोघनादिना सम्युपचरितो निविषद्वावमावैषापहृतद्वयः संस्तां हस्तेन
 गृह्णाति, त्वस्तया महाशब्देन पूकृत्य जनागमनाघसरे मस्तके वास्तिर्धनिक्र प्रथिता, ततो लोकस्य समाकुले एवमाघटे-ययाऽयं
 गले लपेनोदकेन मनाक् न मृतः, ततो मयोदकेन सिक्त इति । गत च लोके सा पृष्टवती-किं त्वया वैशिकश्चासौपदेशेन स्त्रीस्वमा
 चानो परिश्रावमिति ?, एव स्त्रीधैरिर्त्रिं दुर्विद्येयमिति नात्रासा क्वर्त्त्येति, तथा शोकम्-“इदन्यद्वाभ्यन्यत्कर्मण्यत्युरोऽय पृष्टेऽन्यत् ।
 अन्यत्तव मम शान्यत् स्त्रीणां सर्वं किमप्यन्यत् ॥१॥” ॥२०॥ साम्प्रतमिल्लोक एव स्त्रीसम्बन्धविषाक दर्शयितुमाह-

अत्रि हृत्पपादच्छेदाए, अनुवा वद्धमसउक्ते । अत्रि तेयसाभितावणाणि, तच्छिद्यस्वारसिचणाइं च ॥२१॥

अदु कण्णणासच्छेद, कठच्छेदणं तितियस्वती । इति इत्थ पावसतत्ता, नय विंति पुणो न काहिंति ॥२२॥

‘अविरत्य’ इत्यादि, स्त्रीसम्पर्को हि रागिणां इत्थपादच्छेदाय भवति, ‘अपि’ सम्भावेने सम्भाव्यत एतन्मोहादुराणां स्त्रीसम्बन्धा
 दस्तपादच्छेदादिकम्, अथवा शर्षमसित्कर्त्तनमपि ‘वेससा’ अपिना ‘अभिसापनानि’ स्त्रीसम्बन्धिभिरुपेक्षिते रावपुत्रैर्मित्रिकाप्यपि

१ कदपिष पृ. १२ पत्रण भा. १ । एते भा. १४ सुसन्धे भा. इके क्तापरे ६. १५ करिदं भा. ६. १६ इति क्तापरे ६. १
 २ दशिकच्छेदत्रं भा क्तापरे ६. १

नासिकाच्छेदं तथा कण्ठच्छेदनं च 'तितिक्षन्ते' स्वकृतदोषात् सहन्ते इति, एवं बहुविधां विडम्बनाम् 'अस्मिन्नेव' मानुये च जन्मनि पापेन-पापकर्मणा संतप्ता नरकातिरिक्तां वेदनामनुभवन्तीति न च पुनरेतदेवम्भूतमनुष्ठानं न करिष्याम इति बुधत इत्यवधारयन्तीति-यावत्, तदेवमैहिकासुष्मिका दुःखविडम्बना अप्यङ्गीकुर्वन्ति न पुनस्तदकरणतया निवृत्तिं प्रतिपद्यन्त इति भावः ॥२२॥ किञ्चान्यत्-सुतमेतमेवमेगसिं, इत्थीवेदेति^२ हु सुयक्खायं। एवंपि ता वदित्ताणं, अदुवा कम्मुणा अवकरेति ॥२३॥

अन्नं मणेण चिंतेति, वाया अन्नं च कम्मुणा अन्नं। तम्हा ण सदह भिक्खू, बहुमायाओ इत्थिओ णच्चा ॥२४॥

'सुतमेत' इत्यादि, 'श्रुतम्' उपलब्धं गुर्वादिः सकाशाद्धोक्तो वा 'एतद्' इति यत्पूर्वमाख्यातं, तद्यथा-दुर्विज्ञेयं स्त्रीणां चित्तं दारुणः स्त्रीसम्बन्धविपाकः तथा चलस्वभावाः स्त्रियो दुष्परिचारा अदीर्घप्रक्षिण्यः प्रकृत्या लघ्व्यो भवन्त्यात्मगर्विताश्च 'इति' एवमे-केषां स्वाख्यातं भवति लोकश्रुतिपरम्परया चिरन्तनाख्यायिकासु वा परिज्ञातं भवति, तथा स्त्रियं यथावस्थितस्वभावतस्तत्सम्बन्धवि-पाकतश्च वेदयति-ज्ञापयतीति स्त्रीवेदो-वैशिकादिकं स्त्रीस्वभावाविर्भावकं शास्त्रमिति, तदुक्तम्-“दुग्राहिं हृदयं यथैव वदनं यदर्पणान्त-र्गतं, भावः पर्वतमार्गदुर्गविपमः स्त्रीणां न विज्ञायते। चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं नैकत्र सन्तिष्ठते, नार्यो नाम विषाङ्कुरैरिव लता दीपैः समं वर्धिताः ॥१॥” अपि च-“सुदुविविजियासु सुदुविविजियासु सुदुविविजियासु लद्धपसरासु। अडईसु महिलियासु य वीसंभो”नेव कायवो

१ XXभा.। २ विहु वा वेहु इ.। ३ अन्न वायाइ भा.। ४ चरा आ. इ.। सा. ५ सुस्ममाणं विं। ६ सुष्ठु विजितासु सुष्ठुवपि प्रीतासु सुष्ठुवपि च लब्धप्रसरासु अटवीषु महिलासु च विश्रम्मो नैव कार्य. ॥१॥ ७ मेण भा. तेन इ.।

॥१॥ तन्मेते अंगुली सो पुरिसो सपलमि जीविलोपमि । क्षमंतएण नेरी जेष न पणइ दुक्खाइ ॥२॥ अह एयाणं पणइं सुव्वस्स
 स्रेति वेमणस्सइ । तस्स ण स्रेति णवरं वस्स अलं वेन क्षमेहि ॥३॥” किञ्च-अकार्यमह न करिष्यामीत्येवमुक्त्वापि वाचा ‘अदुव’
 तस्वमात्रविच्छन्नायाह-‘अत्र सम्येण’ इति विरूपमाधरन्ति, यदि वा अत्रतः प्रतिपद्यापि श्वास्तुरेवापहर्षन्तीति ॥२॥ सूत्रकारे एव
 वाचा अन्यद्रापन्ते तथा ‘क्षमणा’ अनुष्ठानेनान्यभिष्यादयन्ति, ‘यत् एवं बहुमायाः स्त्रिय इति, एव इत्यात्वा ‘तस्मात्’ तासां ‘मिधुः’
 प्राप्तेः प्रवायमाणोऽपि तां नेष्टवान्, एतस्तयोक्तम्-किं मयां दौर्भाग्यकलङ्कादित्या जीवन्त्या प्रयोजनम्?, अहं त्वत्परित्यक्ताऽपि
 प्रविशामि, ततोऽभावोचत्-मायया इदमप्यस्ति वैशिके, तदाऽसौ पूर्वसुखेण सुखे काष्ठसर्पदय कृत्वा तं प्रज्वाल्य तत्रानुप्रविश्य सुर
 त्तवान्, एवमन्येनापि न श्रद्धातव्यमिति ॥२४॥ किञ्चान्यत्—
 जुवती समण दूया, विचित्तैलकारवथगानि परिहिता । विरता चरिस्सहं कैस्स, धम्ममाइक्खणे भयंतारो ॥

अ. १ उर्ध्वस्य अङ्गुलिं च पुनः कण्ठे जीविलोके क्षमणस्य मातृदेन च प्राप्तानि दुःखानि ॥१॥ २ अङ्गुलिं च १ ३ शरिं च १ ४ च ५ अङ्गुलेकसां
 परिहरणेऽप्यपि दुःखेषु वैमनस्यनि तस्स च कुटीरित नष्टं बल्यत्वं चैव कर्त्तव्यं ॥१॥ ५ २०४ एवं इ १ ६ तदस्ती वा १ ७ एवं च १ ८ एवं च १
 १ तत्र इ १ अ. १ पूर्वैः किं च १ ११ यथित अ. अस्ति च १ १२ मोक्षं च १ १३ एवं च १ १४ एवं च १ १५ एवं च १ १६ एवं च १ १७ एवं च १ १८ एवं च १

अदु साविया पवाएणं, अहंसि साहम्मिणी य समणाणं । जतुकुंभे जहा उवज्जोई, संवासे विदू विसीएज्जा । २४
 'जुवती' इत्यादि, 'युवतिः' अभिनवयौवना स्त्री विचित्रवस्त्रालङ्कारविभूषितशरीरा मायया श्रमणं ब्रूयात्, तद्यथा-विरता अहं
 गृहपाशात् न समानुकूलो भर्ता मद्यं वाऽसौ न रोचते परित्यक्ता वाऽहं तेनेत्येतत् 'चरिष्यामि' करिष्याम्यहं 'रूक्ष' मिति संयमं, मौन-
 मिति वा कंचित्पाठः तत्र मुनेरयं मौनः-संयमस्तमाचरिष्यामि, धर्ममाचक्ष्व 'गे'त्ति अस्माकं हे भयत्रातः !, यथाऽहमेवं दुःखानां
 भाजनं न भवामि तथा धर्ममावेदयेति ॥२५॥ किञ्चान्यत्- 'अदु साविया' इत्यादि, अथवाऽनेन 'प्रवादेन' व्याजेन साध्वन्तिकं योषि-
 दुपसंपत्-यथाऽहं श्राविकेतिकृत्वा युष्माकं श्रमणानां साधर्मिणीत्येवं प्रपञ्चेन नेदीयसी भूत्वा कूलवालुकमिव साधुं धर्माद् अंशयति, एत-
 दुक्तं भवति-योषित्सांनिध्यं ब्रह्मचारिणां महतेऽनर्थीय; तथा चोक्तम्- "तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं तत्तपः स च संयमः । सर्वमेकपदे अष्टं,
 सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥१॥" अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह-यथा जातुषः कुम्भो 'ज्योतिषः' अग्नेः समीपे व्यवस्थित उपज्योतिर्वती 'विली-
 यते'-द्रवति, एवं योषितां 'संवासे' सान्निध्ये विद्वानपि आस्तां तावदितरो योऽपि विदितवेद्योऽसावपि धर्मानुष्ठानं प्रति 'विपीदेत'-शीत
 लविहारी भवेदिति ॥२६॥ एवं तावत्स्त्रीसान्निध्ये दोषान् प्रदर्श्य तत्सस्पर्शजं दोषं दर्शयितुमाह-

जतुकुंभे जोइउवगूढे, आसुऽभित्तत्ते णासमुवयाइ । एविथियाहिं अणगारा, संवासेण णासमुवयंति ॥२७॥

कुर्वन्ति पावगं कम्मं, पुट्टा वेगेवमाहिंसु । नोऽहं करेमि पावंति, अंकेसाइणी ममेसत्ति ॥२८॥

'जतुकुंभे' इत्यादि, यथा जातुषः कुम्भो 'ज्योतिषा' अग्निर्नोपगूढः-समालिङ्गितोऽभितप्तोऽग्निनाभिमुद्ध्येन सन्तापितः क्षिप्रं 'नाश-

१ लतः आ. इ. । २ 'ति'x'वि' आ । ३ 'स्पर्शजं दोष आ' 'स्पर्शजं दोष इ. । ४ एव' आ. । ५ नासण मुवेति आ. ।

दृश्यन्ति' इतीभूय तित्थति, एष ग्रीभिः माथं 'संवसनेन' परिभोगेनानगारा नाशमुपयान्ति, सर्वथा आतुपकुम्भवत् प्रतकाठिन्यं परि
 त्यग्य मयमद्रीगारु प्रत्यन्ति ॥२७॥ अपि च-'कुञ्चति' इत्यादि, तासु संसाराभिचङ्किणीष्वमिपक्का अवधीरितिरिक्रममुष्मिकापायाः
 'सर्वे च्छं' मैपुनामनादिर्कं 'दुवन्ति' विदधति, परिभ्रष्टा' सदनुष्ठानात् 'एक' केचनोत्कटमोहा आचार्यादिना चोपमाना 'एवमाहुः'
 इत्यनानुसृतान्, तपसा-नादमेवम्भूतदुःस्थल' एतद्व्यायं पापोपादानभूतं करिव्यामि, ममैषा दुदिवृत्त्या पूर्वम् अङ्कुञ्चयिनी
 शर्नात्, तरेषा राम्यानेन मय्येषमाचरति, न पुनरह विदितसंसारस्वभावा' प्राणालयेऽपि प्रतमङ्ग विधास्य इति ॥२८॥ किञ्च—
 यागम्म मदय धीय, न च कड अवजाणई भुजो। दुगुण करेइ से पात्र, पूयणकामो विसञ्चेसी ॥२९॥
 मन्त्रांगिञ्जमणगार, आयगय निमतणेणाहसु। वस्य च ताइ ! पाय वा, अन्न पाणग पढिग्गाहे ॥३०॥

नीगारमेव युःक्षेत्रा, णो इच्छे अगारमागतु। वच्छे विसयपासेहिं, मोहमात्रञ्जइ पुणो मदे ॥३१॥
 निवेमि। इति इरथीपरिभ्राण पदमो उद्वेसो समचो ॥३-१॥ (गायत्र २८७)

'शानम्' इत्यादि, 'शानम्'-अग्रम गगदपाह्लितस्यापरमार्यद्य एतद्वितीय 'मान्य' अग्रत्यम्, एक तावदक्रायकरणेन चतुर्थ
 प्रथमा निर्णय तदन्तरनन मृतागाद, तदव दन्वयति-यत्नममदानरण 'भूय' पुनरपरेण चोपमानः 'अर्पजानीते' अपलपति-नेव-
 न्ना इतिमि, म एतम्भूतः प्रमदनुष्ठानन तदपठपनन च द्विगुण पार्य करोति, किमर्थमपलपनीत्याह-यूजन-सत्कारपुरस्कारस्तव-
 ॥ १ ॥ २७-२८ ॥ १ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

कामः-तदभिलाषी मा मे लोके अवर्णवादः स्यादित्यकार्यं प्रच्छादयति विषण्णः-असंयमस्तमेपितुं शीलमस्थिति विपण्णैषी ॥२९॥ किञ्चा-
 न्यत्-‘संलोकणिञ्जम’इत्यादि, संलोकनीयं-संदर्शनीयमाकृतिमन्तं कञ्चन ‘अनगारं’ साधुमात्मनि गतमात्मगतम् आत्मज्ञमित्यर्थः, तदे-
 वम्भूतं काञ्चन स्वैरिण्यो ‘निमन्त्रणेन’ निमन्त्रणपुरःसरम् ‘आहुः’ ऊक्तवत्यः, तद्यथा-हे त्रायिन् ! साधो वस्त्रं पात्रमन्यद्वा पानादिकं
 येन केनचिद्भूतः प्रयोजनं तदहं भवते सर्वं ददामीति महृहमागत्य प्रतिगृहाण त्वमिति ॥३०॥ उपसंहारार्थमाह-‘णीवार’ इत्यादि,
 एतद्योषितां वस्त्रादिकमामन्त्रणं नीवारकल्पं ‘बुध्येत’ जानीयात्, यथा हि नीवारेण केनचिद्भूक्ष्यविशेषेण स्त्रकरादिवशमानीयते, एवमसा-
 वपि तेनामन्त्रणेन वशमानीयते, अतस्तन्नेच्छेद् ‘अगारं’ गृहं गन्तुं, यदि वा-गृहमेवावर्तो गृहावर्तो गृहभ्रमस्तं ‘नेच्छेत्’ नाभिलषेत्,
 किमिति ? यतो ‘बद्धो’ वशीकृतो विषया एव शब्दादयः ‘पाशा’ रज्ज्वन्धनानि तैर्वद्धः-परवशीकृतः स्नेहपाशानपत्रोटयितुमसमर्थः
 सन् ‘मोहं’ चित्तव्याकुलत्वमागच्छति-किंकर्तव्यतामूढो भवति पौनःपुन्येन ‘मन्दः’-अज्ञो जड इति । इतिः-परिसमाप्तौ । ब्रवीमीति
 पूर्ववत् ॥३१॥ इति स्त्रीपरिज्ञायां प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥४-१॥

— 0 —

नाप्रायं, किं पुनस्तत्कृतावस्थाः, तथा चोक्तम्—“मुण्डं शिर” इत्यादि पूर्ववत्, तथा यथा च भोगान् ‘एके’ अपुष्टधर्मिणो ‘भिक्षवो’ यतयो विडम्बनाप्रायान् भुञ्जते तथोद्देशकसङ्घेणैव वक्ष्यमाणेनोत्तरत्र महता प्रबन्धेन दर्शयिष्यति, अन्यैरप्युक्तम्—“कृशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलः, क्षुधाक्षामो जीर्णः पिठरककपालादितगलः । व्रणैः पूयङ्किन्नैः कृमिकुलशतैराविलतनुः, शुनीमन्वेति श्वा हत-मपि च हन्त्येव मदनः ॥१॥” इत्यादि, ॥१॥ भोगिनां विडम्बनां दर्शयितुमाह—‘अह’ इत्यादि, ‘अथे’त्यानन्तर्यार्थः तुशब्दो विशेष-णार्थः, स्त्रीसंस्तवादनन्तरं ‘भिक्षुं’ साधुं ‘भेदं’ शीलभेदं चारित्रस्खलनम् ‘आपन्नं’ प्राप्तं सन्तं स्त्रीषु ‘मूर्च्छितं’ गृद्धमध्युपपन्नं, तमेव विशिनष्टि—कामेषु—इच्छामदनरूपेषु मतेः—बुद्धेर्मनसो वा वर्त्तो—वर्तनं प्रवृत्तिर्यस्यासौ काममतिवर्तः—कामाभिलाषुक इत्यर्थः, तमेवम्भूतं ‘परिभिद्य’ मदभ्युपगतः श्वेतकृष्णप्रतिपत्ता मद्दशकं इत्येवं परिज्ञाय यदि वा—परिभिद्य परिसार्यात्मकृतं तत्कृतं चोच्चार्यति, तद्यथा—मया तव लुञ्चितशिरसो जह्लमलाविलतया दुर्गन्धस्य जुगुप्सनीयकक्षावक्षोवस्तिस्थानस्य कुलशीलमर्यादालजाधर्मादीन् परित्यज्यात्मा दत्तः त्वं पुनरकिञ्चित्कर इत्यादि भणित्वा, प्रकृपितायाः तस्या असौ विषयमूर्च्छितस्तत्प्रत्यायनार्थं पादयोर्निपतति, तदुक्तम्—“व्याभिन्नकेसरुहच्छिरसश्च सिंहा, नागाश्च दानमदराञ्चिकुशैः कपोलैः । मेधाविनश्च पुरुषाः समरे च शूराः, स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥१॥” ततो विषयेष्वेकान्तेन मूर्च्छित इति परिज्ञानात् पश्चात् ‘पादं’ निजवामचरणम् ‘उद्दृष्ट्य’ उत्क्षिप्य ‘मूर्द्धिन्’ शिरसि ‘प्रमन्ति’ ताडयन्ति, एवं विडम्बनां प्रापयन्तीति ॥२॥ अन्यच्च—

जइ केसिओं णं मए भिक्खू, णो विहरे सह णमिस्तीए । केसाणंविह लुचिस्सं, नन्नत्थ मए चरिज्जासि ॥३॥

सा. १ ° लार्पितगलः प्र० वि० प० । २ ° शत प्र० । ३ निपतित प्र० । ४ यदुक्तम् आ. । ५ ° आ० आ. इ. । ६ केसाणि विह आ. इ. । ७ ° सु आ. इ. ।

अह ण से होई उवलद्धो, तो 'पेसति तहामूपहिं । अलाउच्छेद पेहेहि, वग्युफलाइं आहाराहिचि ॥४॥

'अह' इत्यादि, केआ विघन्ते यस्याः सा केशिका णमिति वाक्यालङ्कारे, हे मिधो ! यदि मया 'स्त्रिया' शार्यया केशवत्या सह तो विदरेस्त्वं, त्रकेत्रया स्त्रिया मोगान् यजानो मीढां यदि वहसि सतः केवानप्यहं त्वत्तङ्गमास्त्रद्विगी 'लुञ्जिष्यामि' अपनेष्यामि, आम्नां तानदलङ्कारादिस्रमित्यपिञ्चद्वयार्थः, अस्य चोपलक्षणार्थत्यादन्यदपि यद्दुष्करं विदेशगमनादिकं तत्सर्वमह करिष्ये, त्वं पुनर्मया रहितो नान्यत्र परेः, इदञ्चकं मवहि-मया रहितेन भवता षष्मपि न स्यातव्यम्, एतावदेवाह भवन्तं प्रार्ययामि, अहमपि यंज्ञवा नादिभूति कर्मने विपास्य इति ॥३॥ इत्येषमतिपेदलैर्विभ्रन्मजननगपातमदकैरालापैर्विभ्रन्मयित्वा यत्कुर्वन्ति तदर्थयितुमाह- 'अह य' इत्यादि, 'अपे'त्यानन्तर्यार्थः णमिति वाक्यालङ्कारे, विभ्रन्मालापानन्तरं यदाज्जौ साधुर्मदनुरक्त इत्येवम् 'उपलब्धो' मवति-आकारे रित्रिंशदपेठया वा मद्भुग इत्येवं परिवातो मयति ताभिः कष्टनाटकनायिकाभिः स्त्रीभिः, सुतः क्वमिप्रायपरिधानानुषरकात् 'तया-पूतः' कर्मपरन्त्यापारंप्रदेशैः 'प्रेपयन्ति'-नियोजयन्ति यदि वा-वयाभूवैरिति लिङ्गस्ययोग्यैर्ब्यापारैः प्रेपयन्ति, तानेष वर्ययितुमाह- 'धन्ताड'मि अनापु-तुम्भं छिपते येन क्लृप्तापुच्छेदं-पिप्पलकादि यत्र 'पेहाहि'सि प्रेषस्य निरूपय लमस्येति, येन पिप्पलकादिना लम्पेन पात्रादेर्युगादि क्रियत इति, तथा 'वल्गूनि'-श्रीमनानि, 'फळानि'-नालिकेतादीनि अलापुष्पानि वा त्वम् 'आह' आनयेति, यदि वा-वाहकलानि च परमकराख्याया व्याख्यादिष्याख्यानख्याया वा वाचो यानि फळानि-वस्त्रादिलामरूपाणि तान्याहरेति ॥४॥ अपि च-

१ पेहे'म भा. १४३. ६ । २ इदञ्चकं मवहि. भा. १. ३. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

दारूणि सागपागाए, पज्जोओ वा भविस्सती राओ । पाताणि य मे रयावेहि, एहि ता मे पिट्टओमहे ॥५॥
 वत्थाणि य मे पडिलेहेहि, अन्नं पाणं च आहाराहिति । गंधं च रओहरणं च, कासवगं च मे समणुजाणाहि ॥

‘दारूणि’ इत्यादि, तथा ‘दारूणि’ काष्ठानि शाकं टक्कवस्तुलादिकं पत्रशाकं तत्पाकार्थं, क्वचिद् अन्नपाकायेति पाठः, तत्रान्नम्-
 ओदनादिकमिति, ‘रात्रौ’ रजन्यां प्रद्योतो वा भविष्यतीतिकृत्वा, अतो अटवीतस्तमाहरेति, तथा-[ग्रन्थाग्रम् ३५००] ‘पात्राणि’ पत-
 द्रहादीनि ‘रुज्य’ लेपय, येन सुखेनैव भिक्षाटनमहं करोमि, यदि वा-पादावलक्तकादिना रुज्येति, तथा-परित्यज्यापरं कर्मतावद्
 ‘एहि’ आगच्छ ‘मे’ मम शृष्ठिम् उव-श्राबल्येन मर्दय बाधते ममाङ्गमुपविष्टाया अतः संबाधय, पुनरपरं कार्यशेषं करिष्यसीति ॥५॥
 किञ्च-‘वत्थाणि य मे’ इत्यादि, ‘वत्थाणि च’ अम्बराणि ‘मे’ मम जीर्णानि वर्तन्तेस्तः ‘प्रत्युपेक्षस्व’ अन्यानि निरूपय, यदि वा-मलि-
 नानि रजकस्य समर्पय, मदुपधिं वा मूषिकादिभयात् प्रत्युपेक्षस्वेति, तथा अन्नपानादिकम् ‘आहर’ आनयेति, तथा ‘गन्धं’ कोष्ठपुटादिकं
 ग्रन्थं वा हिरण्यं तथा शोभनं रजोहरणं तथा लोचं कारयितुमहमशक्तेत्यतः ‘काश्यपं’ नापितं मच्छिरोमुण्डनाय श्रमणानुजानीहि येनाहं
 बृहत्केशानपनयामीति ॥६॥ किञ्चान्यत्—

अटु अंजाणिं अलंकारं, कुक्कययं^१ मे पयच्छाहि । लोछं च लोछकुसुमं च, वेणुपलासियं च गुलियं च ॥७॥
 कुट्टं तगरं च अंगरं, संपिटुं सम्मं उसिरेणं । तेच्छं मुहभिजाए, वेणुफलाइं सन्निधानाए ॥८॥

१ एहि य ता. आ इ । सा. २ गथ इति स्यात्पाठान्तरम् । ३ चx°आ. इ. । सा. ४ घर्घरमिति वि० प० । ५ कुक्कयय । ६ अगुर च आ. इ. ।
 ७ सव आ. । ८ °भिल्लिगाए आ. °सिल्लिगाए इ. । सा. ९ भिण्डल्लिगाए प्रं ।

'अद् अत्रमि' इत्यादि, अथग्रन्थोऽधिकारान्तरदर्शनार्थः पूर्वं लिङ्गस्योपकरणान्यधिकृत्यामिहितम्, अधुना गृहस्योपकरणान्य
 पिठत्यामिपीयत, तपया- 'अत्रमिमि' ति अत्रमिचं कञलाधारभूतं नलिचं मम प्रयच्छस्वेत्युपरत्र क्रिया, तथा कष्टककेयूरादिक-
 मलहारं वा, तथा 'द्वैक्ययं' ति तुतुणकं 'मे' मम प्रयच्छ, येनाह सर्वाल्लारविमृष्टिा वीणाविनोदेन भवन्तं विनोदयामि, तथा लोध
 च नोपद्रमुम च, तथा 'वेशुफ्लासिय' ति वञ्जात्मिका सस्यत्वच्छ क्वाष्टिका, सा दन्तेर्वामहस्तेन प्रगृह्य वक्षिणहस्तेन वीणावद्यापते,
 तथौषपुण्ड्रिचं तथाभूतामानय येनाहमविनट्यौपना मवामीति ॥७॥ तथा कृष्टम्- 'कुडुं' इत्यादि, उत्पलकुष्ठं तवाञ्जोरं तगरं च, एते
 द् द्वपि गल्पिद्रव्ये, एतन्ष्टादिकम् 'उञ्जीरण' वीरणीमूलेन सम्यष्ट सुगन्धि मषति यवस्वसया कुरु, तथा 'तेलं' लोभ्रिकुडुमादिना
 मेषुन सुगमाश्रित्य 'भिर्लिज्जण' चि अम्बद्गाय त्रौक्यत्न, एतदुक्तं मषति-मुखाम्पकार्यं तथाविच संस्कृतं तैल्लुपाहरेति, येन कान्त्यु
 पत्ने मे मुर त्रायने, 'वेशुफ्लाह' ति वेशुफ्लायणि क्लृप्कफेडुकावीनि सन्धिधा सन्धिधानं-वद्वादेर्व्यवस्थापन तद्वर्यमानयेति ॥८॥ किञ्च-
 नदच्युणगाइ पीहराहि, छत्तोवाणह च जाणाहि । सत्य च सूवच्छेज्वाप, आणील च वरथय स्यात्रेहि ॥९॥
 सुपणि च सागपागाए, आमलगाइ दगाहरण च । तिलगकरणिमजणसलाग, धिसुं मे विहूणय विजाणेहि ॥१०

१ उपपन्न एतत्सु' अ. ६ । १ च अ. १ । ता ३ उपकारेण म । उाउरन अ. उपकुचन इ । ४ हातेव च प्र का । ५ एते अ. ।
 ६ एतत्सु अ. १० गोत्रे अ. । ए. ६ भिज्जण । मिश्रिकरणं म । कए अ. इ । ९ 'वदकारं का. ११ 'पेत्तअ अ. । 'येतिअ' इ । ११ एह
 इ र्मि' अ. । ११ इति अ. । ११ मरी पुण्यमिच्छति अ. मरी पुण्यम सि इ ।

येति, तथाऽऽप्तपस्य दृष्टेर्वा संरक्षणाय छत्रं तथा उपानहौ च ममाजुजानीहि, न मे शरीरमेभिर्धिना वर्तते ततो ददस्वेति, तथा 'शङ्खं दान्नादिकं 'सूपच्छेदनाय' पत्रशाकच्छेदनार्थं ढौक्यस्य, तथा 'वस्त्रम्' अम्बरं परिधानार्थं गुलिकादिना रज्जय यथा आनीलम्-ईषबीलं सामस्त्येन वा नीलं भवति, उपलक्षणार्थत्वाद्रक्तं वा यथा भवतीति ॥९॥ तथा-'सुफणिं च' इत्यादि, सुष्ठु सुखेन वा फण्यते-काथ्यते तकादिकं यत्र तत्सुफणि-स्थालीपिठरादिकं भाजनमभिधीयते तच्छाकपाकार्थमानय, तथा 'आमलकानि' धात्रीफलानि स्नानार्थं पिचो-पगमनायाम्यवहारार्थं वा तथोदकमाह्रियते येन तदुदकाहरणं-कुटवर्धनिकादि, अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद् दृष्टतैलाद्याहरणं सर्वं वा गृहो-पस्करं ढौक्यस्वेति, तिलकः क्रियते यथा सा तिलककरणी-दन्तमयी सुवर्णात्मिका वा शलाका यया गोरोचनादियुक्तया तिलकः क्रि-यत इति, यदि वा गोरोचनया तिलकः क्रियते (इति) सैवं तिलककरणीत्युच्यते, तिलका वा क्रियन्ते-पिष्यन्ते वा यत्र सा तिलककरणीत्युच्यते, तथा अञ्जनं-सौवीरकादि शलाका-अक्षणोरञ्जनार्थं शलाका अञ्जनशलाका तामाहरेति । तथा 'ग्रीष्मे' उष्णाभितापे सति 'मे' मम 'विधूनकं' व्यजनकं विजानीहि^३ ॥१०॥ एवं-

संडासगं च फणिहं च, सीहलिपासगं च आणाहि । आदंसगं च पयच्छाहि, दंतपक्खालणं पवेसाहि ॥११॥

पूयफलं तंबोलयं, सूईसुत्तगं च जाणाहि । कोसं च मोयमेहाए, सुग्गुक्खलगं च खारगालणं च ॥१२॥

'संडासगं च' इत्यादि, 'संडासकं' नासिकाकेशोत्पादनं 'फणिहं' केशसंयमनार्थं कङ्कतकं, तथा 'सीहलिपासगं'ति वीणासंयमना र्थमूणीमयं कङ्कणं च 'आनय' ढौक्येति, एवम् आ-समन्ताद् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्शः सै एव आदर्शकस्तं 'प्रयच्छ' ददस्वेति,

तथा दत्ताः प्रधारयन्ते-अपगतमला' क्रियन्ते येन तदन्तप्रखालनं-दन्तकाष्ठ तन्मदन्तिके प्रवेक्ष्येति ॥११॥ 'पूयफल' इत्यादि, पूगफल प्रतीतं 'ताम्बूल' नागवल्लीदल तथा सूची च सूत्र च सूच्यर्थं वा सूत्र 'जानीदि' ददस्वेति, तथा 'कीञ्चम्' इति वारकादिमाञ्चन तत् मोच मेहाय समाह, सत्र मोच'-प्रस्रवणं कायिकेत्यर्थः तेन मेहा-सेचनं तदर्थं माञ्चनं दौक्य, एतदुक्तं भवति-बहिर्गमन कर्तुमहमसमर्था एतौ मयाद्, अतो मम यथा रात्रौ बहिर्गमनं न भवति तथा कुरु, एतच्चान्यस्याप्यघमतमकर्तव्यस्योपलक्षणं द्रष्टव्य, तथा 'क्षुप' तन्दु लादिशोषन तपोदूखल तथा किञ्चन धारस्य-संज्ञिकादेर्गालनकमित्येवमाविकल्पकरणं सर्वमप्यानवेति ॥१२॥ किञ्चान्यत्—

चदालग च करग च, वसधर च आउसो ! खणाहि । सरपायय च जायाए, गोरहग च सामणेराए ॥१३॥

घडिग च सडिडिमय च, चेलगोल कुमारमूयाए । वास सैमभिआवण, आवसह च जाण भत्त च ॥१४॥

'चन्द्रालग च' इत्यादि, 'चन्द्रालकम्' इति देवतार्चनिकापर्यं ताम्रमय माञ्चनं, एतच्च मपुरायां चन्द्रालकत्वेन प्रतीतमिति, तथा 'करगे' जलाधारो मदिरामाञ्चनं वा तदानयति क्रिया, तथा 'बर्षोगुहं' पुरीपोत्सर्गसानं तदायुष्मन् ! मर्दयं 'खन' संस्फुर, तथा शरा-इवः पाल्यन्ते-धिप्यन्ते येन तच्छरपातं-पशुः सत् 'जाताय' मस्युत्राय कृते दौक्य, तथा 'गोरहग'ति त्रिहायणं बलीषदं च दौक वेति, 'सामणेराए'पि भ्रमपस्यापत्य भ्रमणिल्लसै भ्रमणपुत्राय स्वैत्युत्राय गन्त्र्यादिकृते भविष्यतीति ॥१३॥ तथा 'घडिग च' इ त्यादि, घटिकां मृन्मयदृष्टिद्वयं 'डिण्डिमेन' पट्टकादिवादित्रविशेषेण मह, तथा 'चेलगोल'ति वल्लारमकं कन्दुकं 'कुमारमूत्राय' सुष्ठ-

१ एवं ऋ. ६. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

१ एवं ऋ. ६. १. २. ३. ४. ५. ६. ७. ८. ९. १०. ११. १२. १३. १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

करूपाय राजकुमारभूताय वा मत्पुत्राय क्रीडनार्थमुपानयेति, तथा वर्षमिति प्रावृट्कालोऽयम् अभ्यापन्नः—अभिमुखं समापन्नोऽ-
 'आवसथं' गृहं प्रावृट्कालनिवासयोग्यं तथा 'भक्तं च' तन्दुलादिकं तत्कालयोग्यं 'जानीहि' निरूपय निष्पादय, येन सुखेनैवोनागत-
 परिकल्पितावसथादिना प्रावृट्कालोऽतिवाहते इति, तदुक्तम्—“मासैरष्टभिरह्वा च, पूर्वेण वयसाऽऽद्युषा । तत्कर्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्ते
 सुखमेधते ॥१॥” इति ॥१४॥ तथा—

आसंदिद्यं च नवसुतं, पाउल्ल्याइं संकमट्टाए । अदु पुत्तदोहलट्टाए, आणप्पा हवंति दासा वा ॥१५॥
 जाए फले समुप्पन्ने, गेणहसु वा णं अहवा जहाहि । अहं पुत्तपोसिणो एगे, भारवहा हवंति उट्टा वा ॥१६॥

‘आसंदिद्यं’ इत्यादि, आसन्दिकामुपवेशनयोग्यां मञ्चिकां, तामेव विशिनष्टि नवं—प्रत्यग्रं सूत्रं वल्कवलितं यस्यां सा नवसूत्रा
 ताम् उपलक्षणार्थत्वाद्ब्रह्मचर्याविनद्धां वा निरूपयेति वा एवं च—मौञ्जे काष्ठपादुके वा ‘संक्रमणार्थं’ पर्यटनार्थं निरूपय, यतो नाहं
 निरावरणपादा भूमौ पदमपि दातुं समर्थेति, अथवा—पुत्रे गर्भस्थे दौहदः पुत्रदौहदः—अन्तर्वर्ती फलादावभिलाषविशेषस्तस्मै—तत्सम्पादनार्थं
 स्त्रीणां पुरुषाः स्वशीकृता ‘दासा इव’ क्रयक्रीता इव ‘आज्ञाप्या’ आज्ञापनीया भवन्ति, यथा दासा अलञ्जितेर्योग्यत्वादाज्ञाप्यन्ते एवं
 तेऽपि वराकाः स्नेहपाशावपाशिता विषयार्थिनः स्त्रीभिः संसारावतरणवीथीभिरादिश्यन्त इति ॥१५॥ अन्यच्च—‘जाए फले’ इत्यादि, जातः—

सा १ अनागते परिकल्पित यदावसथादि तेन । २ य आ. । ३ पुत्तस्म डोहल्लं आ । ४ वाण इ. । ५ अह वा इ. । ६ त्वात्यञ्चर्मां आ त्वा-
 ताइचर्मां इ । ७ ति×एव×पाउल्ला इति मोचकं काष्ठपादुका वा आ. ति×एव×पाउल्ला इति मोचका कष्टपादुके वा इ । सा ८ अन्तर्वल्नी प्रासुदिते,
 फलस्य पुत्रवाचिता उपरिष्ठा-स्पष्टा ।

एवं वहुहं कयपुवं, भोगत्थाए जेऽभियावन्ना । दासे मिइव पेसे ण वा केई ॥१८॥

‘राथो वि’ इत्यादि, रात्रावप्युत्थिताः सन्तो रुदन्तं दारकं धात्रीवत् संस्थापयन्त्यनेकप्रकारैरुच्छापनैः, तद्यथा—‘सामिओसि णगरस्स य णकउरस्स य हत्थकप्पगिरिपट्टणसीहपुरस्स य उण्णयस्स निब्रस्स य कुच्छिपुरस्स य कण्णकुञ्ज आयासुहसोरियपुरस्स य’ इत्येवमादिभिरसम्बद्धैः क्रीडनकलापैः स्त्रीचित्तानुवर्तिनः पुरुषास्तत् कुर्वन्ति येनोपहास्यतां सर्वस्य व्रजन्ति, सुष्ठु ङ्हीः—लज्जा तस्यां मनः—अन्तःकरणं येषां ते सुन्हीमनसो—लज्जालवोऽपि ते सन्तो विहाय लज्जां स्त्रीवचनात् सर्वजघन्यान्यपि कर्माणि कुर्वते, तान्येव सूत्रावयवेन दर्शयति—‘वस्त्रधावका’ वस्त्रप्रक्षालका हंसा इव—रजका इव भवन्ति, अस्य चोपलक्षणार्थत्वादन्यदप्युदकवहनादिकं कुर्वन्ति ॥१७॥ किमेतत्केचन कुर्वन्ति येनैवमभिधीयते ? वाढं कुर्वन्तीत्याह—‘एवं बहुहिं’ इत्यादि, ‘एव’मिति पूर्वोक्तं स्त्रीणामादेशकरणं पुत्रपोषणवस्त्रधावनादिकं तद्बहुभिः संसाराभिष्वङ्गिभिः पूर्वं कृतं कृतपूर्वं तथा परे कुर्वन्ति करिष्यन्ति च ये ‘भोगकृते’ कामभोगार्थमैहिकामुष्मिकापायभयमपर्यालोच्य आभिसुख्येन—भोगानुक्ख्येन आपन्ना—व्यवस्थिताः सावधानुष्ठानेषु प्रतिपन्ना इति यावत्, तथा यो रागान्धः स्त्रीभिर्वशीकृतः स दासवदशङ्किताभिस्ताभिः प्रत्यपरेऽपि कर्माणि नियोज्यते, तथा वागुरापतितः परवशो मृग इव धार्यते, नात्मवशो भोजनादिक्रिया अपि कर्तुं लभते, तथा ‘भ्रष्य इव’ कर्मकर इव क्रयक्रीत इव वर्चःशोधनादावपि नियोज्यते, तथा—कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहिततया हिताहितप्राप्तिपरिहारशून्यत्वात् पशुभूत इव, यथा हि पशुराहारभयमथुनपरिग्रहाभिन्न एव केवलम्, एवमसावपि सदनुष्ठानरहितत्वा-

१ एव आ. इ. । सा. २ स्वाम्यसि नगरस्स च नक्कपुरस्स च हस्तिक्कपगिरिपत्तनसिहपुरस्स उन्नतस्स निम्मस्स च कुक्षिपुरस्स च कान्यकुब्जपितामहसुरशो-
र्यपुरस्स च ॥ ३ सिण्णस्स आ. ५. १-६ भोगेत्वाय. आ. ।

त् पशुश्रुत्य , यदि वा-स स्त्रीविद्वगो दासमृगप्रेष्यपशुम्योऽप्यधमत्वात् न कश्चित् , एतद्रुक्ं भवति-सर्वाधमत्वाद्यस्य तदुत्पं नास्त्येव
येनासावुपमीयते, अथवा-न स कश्चिदिति, तमयम्रष्टत्वात् , तथाहि-न तावत्प्रप्रथितोऽसौ सदनुष्ठानरहितत्वात् , नापि गृहस्यः ताम्भू
लादिपरिमोगरहितत्वाद्धोषिकामाप्रधारित्वाच्च , यदि वा येरिक्काम्भिकानुष्ठायिनां मध्ये नै कश्चिदिति ॥१८॥ साम्प्रतमुपसंहारद्वारेण
स्त्रीसङ्गपरिहारमाह-

‘एवं शु तासु विन्नप्य, सथव सवास च वज्जेज्जा । तज्जातिआ इमे कामा, वज्जकरा य एवमवक्खोए ॥१९॥
एय मय ण सेयाय, इइ से अप्पग निरुमित्ता । णो इत्थि णो पसु भिक्खू, णो सय पाणिणा णिलिज्जेज्जा ॥२०॥

‘एवं शु’ इत्यादि, ‘एतत्’ पूर्वोक्तं सुश्रुत्यो वाक्पालद्वारं, तासु यत् स्थित तासां वा स्त्रीणां सम्बन्धि यद् विद्वत्सम्-उक्तं,
तथा-यदि सकेन्द्या मया सह न रमसे त्वोऽहं केञ्चानप्यनयामीत्येवमादिकं, तथा स्त्रीभिः साध ‘संस्त्व’ परिचयं तत्संवासं च
स्त्रीभिः संवैश्य निवासं चाल्मद्वितमनुवर्तमानः सर्वापायमीकः ‘त्यजेत्’ ज्ञात्वा, यस्त्वाभ्यो-रमणीम्यो जातिः-उत्पत्तिर्येषां तेऽमी
कामान्तजातिश्च-रमणीसम्पर्करास्तथा ‘अवध’ पापं वन्न वा गुरुत्वादध-पातकत्वेन पापमेव तत्करणश्रीला अवधकत्रा वधकत्रा वेत्ये
यम् ‘आम्याता’ तीर्थस्त्रगणधरादिभिः प्रतिपादिता इति ॥१९॥ सर्वोपसंहारार्थमाह-‘एय मय’ इत्यादि, ‘एवम्’ अनन्तरनीत्या मय
हेतुत्वात् स्त्रीभिविद्वत्स तथा संस्तवस्तत्संवासस्य मयभिल्यतः स्त्रीभिः सार्धं सम्पर्को न धेयसे असदनुष्ठानहेतुत्वात्तस्येत्येवं परिधाय स

भिदुरवगतकामभोगत्रिपाक आत्मानं स्त्रीसम्पर्काच्चिरुध्य सन्मार्गे व्यवस्थाप्य यत्कुर्यात्तद्वश्यात-न । ख ५ परकथाप-प्रायां नापि पशु-
 'लीयेत' आश्रयेत स्त्रीपशुभ्यां सह संवासं परित्यजेत्, 'स्त्रीपशुपण्डकविवर्जिता शक्ये' तिवचनात्, तथा स्वकीयेन 'पाणिना' हस्तेनावा-
 न्यस्य 'न णिल्लिञ्जेज' ति न सम्बाधनं कुर्यात्, यतस्तदपि हस्तसम्बाधनं चारित्रं शबलीकरोति, यदि वा-स्त्रीपश्चादिकं स्वेन पाणिना न
 स्पृशेदिति ॥२०॥ अपि च—

सुविसुद्धलेसे मेहावी, परकिरिअं च वज्राए नाणी । मणसा वयसा कायेणं, सव्वफाससहे अणगारे ॥२१॥
 इच्चेवमाहु से वीरे, धुअए धुअमोहे से भिक्खू । तम्हा अज्झत्थविसुद्धे, सुविसुद्धे आमोक्खाए परिव्वएज्जा
 सि ॥२२॥ तिबोसि ॥ इति श्रीइत्थीपरिद्धा, चतुर्थाध्ययनं समप्तं ॥ (गाथाग्र० ३०९)

'सुविसुद्ध' इत्यादि, सुष्ठु-विशेषेण शुद्धा-स्त्रीसम्पर्कपरिहाररूपतया निष्कलङ्का लेख्या-अन्तःकरणवृत्तिर्यस्य स तथा स एवम्भूतो
 'मेधावी' मर्यादावर्तो परस्मै-रूपादिपदार्थाय क्रिया परक्रिया-विषयोपभोगद्वारेण परोपकारकरणं परेण वाऽऽत्मनः संबाधनादिका क्रिया
 परक्रिया तां च 'ज्ञानी' विदितवेद्यो 'वर्जयेत्' परिहरेत्, एतदुक्तं भवति-विषयोपभोगोपाधिना नान्यस्य किमपि कुर्यान्नाप्यात्मनः
 स्त्रिया पादधावनादिकमपि कारयेत्, एतच्च परक्रियावर्जनं मनसा वचसा कायेन वर्जयेत्, तथाहि-औदारिककामभोगार्थं मनसा न
 गच्छति नान्यं गमयति गच्छन्तमपरं नाजुजानीते एवं वाचा कायेन च, सर्वेऽप्यौदारिके नव भेदाः, एवं दिव्येऽपि नव भेदाः, तत-

१ धृतं आ. । सा. २ पा० विहरे आमुक्खाए । ३ इत्थीपरिणा सम्मत्ता आ. इ । ४ चउत्थमज्जयण । छ । आ. । चतुर्थमध्ययनं समाप्तमिति । छ. । द ।

एतादन्नभेदभिन्नमपि ब्रह्म चिन्मुयात्, यथा च स्त्रीस्पर्शपरीपहः सोढव्य एव सर्वानपि स्त्रीतोष्यदंशमन्नकठणादिस्पर्शानधिसेहत, एवं
 मरुत्प्रमदोऽन्नागः मार्पुर्मवतीति ॥२१॥ क एवमाहति दर्शयति- 'इक्षवमाहु' इत्यादि, 'इति' एवं यत्पूर्वमुक्तं तत्सर्वं स वीरो भग
 वतुःपरिस्वयान् परहितकरतः 'आह' उक्तवान्, यत एवमतो घृतम्-अपनीत रगः-स्त्रीसम्पर्कोदिकृतं कर्म येन स घृतरजाः, तथा
 लो मोहो गगदरूपो येन स तथा । पाठान्तरं वा घृत-अपनीतो रागमार्गो-रागपत्या यस्मिन् स्त्रीसत्त्ववादिपरिहारे तद्यथा तत्सर्वं
 गगान् रीग एवाह, यत एव तस्मान् स भिषु 'अध्यात्मविशुद्धः' सुविष्टुदान्त'करण सुन्दु रागद्वेषात्मकेन स्त्रीसम्पर्केण मुक्त सन्
 प्राप्नोथाय' अत्रैकस्मयं यात्रपरि-सुमन्तात् संयमानुष्ठानेन 'ब्रजेत्' गच्छेत् संयमोयोगवान् भवेदिति, इति' परिसमाप्त्यर्थे, पवीमीति
 उवाच ॥२॥ इति चतुर्थीपत्रिणाध्ययन परिसमाप्तम् ॥४॥

अथ पञ्चम नरकविभक्त्यध्ययन प्रारभ्यते ।

उक्तं चतुर्थमध्ययन, माग्रतं पञ्चममारभ्यते, अस्य धायमभिमन्त्र, इहाये अध्ययने स्वसमयपरसमयप्ररूपणाऽभिहिता, तद्
 अन्तरे न्यमनस पोषो विवेय इत्येतद्वितीयऽध्ययनेऽभिहितं, सम्युद्धेन चानुद्धप्रतिश्रुत्वा उपसर्गाः सम्यक् सोढव्या इत्येतत्तृतीयेऽध्ययने
 त्रिसादितं, तथा सम्युद्धेन तृतीयेऽध्ययने सम्यगेव सोढव्य इत्येतत्तुर्थेऽध्ययने प्रविपादित, साम्यतस्तुपसंगमीरो स्त्रीवद्वगस्याऽन्यं

